

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

SUB SEMNUL UNITĂȚII DE LUPTĂ A CLASEI MUNCITORE
DIN ROMÂNIA

40 DE ANI DE LA MANIFESTAȚIILE REVOLUȚIONARE ANTIFASCISTE
ȘI PATRIOTICE DE LA 1 MAI 1939

OLIMPIU MATICHESCU

LUPTA DE IDEI ÎN PRESA DIN ROMÂNIA PRIVIND ÎNFĂPTUIREA
REFORMEI AGRARE DIN 1945

PETRU IGNAT

LUPTELE DE PE FRONTUL ITALIAN ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL
REFLECTATE ÎN PUBLICISTICA ROMÂNEASCĂ A EPOCII

MIHAIL E. IONESCU

AGRICULTURA ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN TIMPUL REGIMULUI
FANARIOT

IOANA CONSTANTINESCU

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES
INTERNĂȚIONAL DE ȘTIINȚA ISTORICĂ

CONGRESELE INTERNAȚIONALE DE ISTORIE DIN PERIOADA
INTERBELICĂ ȘI PARTICIPAREA ROMÂNEASCĂ

LUCIAN BOIA

DOCUMENTAR

RECENZII

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI
CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTAR
TARE)

ÎNSEMĂRI

BULETIN BIBLIOGRAFIC

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

4

TOMUL 32

1979

APRILIE

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, sector 1, 71021.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O. Box 136-137. Telex 11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției:

B-dul Aviatorilor, nr. 1

71261 www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 32, NR. 4
APRILIE 1979

S U M A R

Sub semnul unității de luptă a clasei muncitoare din România	597
OLIMPIU MATICHESCU, 40 de ani de la manifestațiile revoluționare antifasciste și patriotice de la 1 mai 1939	607
PETRU IGNAT, Lupta de idei în presa din România privind înfăptuirea reformei agrare din 1945	631

MIHAIL E. IONESCU, Luptele de pe frontul italian în primul război mondial reflectate în publicistica românească a epocii	645
--	-----

IOANA CONSTANTINESCU, Agricultură în Țara Românească în timpul regimului fanariot	663
PETRE STRIHAN, Regența în dreptul feudal român	687

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

LUCIAN BOIA, Congresele internaționale de științe istorice din perioada interbelică și participarea românească	703
--	-----

DOCUMENTAR

MIHAI BORDEIANU, Contribuții la bibliografia publicațiilor periodice românești. Le Glaneur moldo-valaque	717
ILIE CORFUS, Noutăți despre tatăl lui Miron Costin	721

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

Reflecții peste timp (<i>Gheorghe I. Ioniță</i>)	733
--	-----

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

Activitatea Institutului de istorie „N. Iorga” în anul 1978; Publicațiile membrilor Institutului de istorie „N. Iorga” în anul 1978; Comunicări prezentate de membrii	
---	--

Institutului de istorie „N. Iorga” la manifestări științifice interne și internaționale în 1978. 749

RECENZII

- * * * *Enciclopedia istoriografiei românești*. Coordonator științific: Ștefan Ștefănescu, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, 472 p. (*Lucian Boia*) 771
- PETRE DIACONU, *Les Coumans au Bas-Danube au XIe et XIIe siècles*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1978, 158 p. (*Silvia Baraschi*) 773
- PHILIPPE MARGUERAT, *Le IIIe Reich et le pétrole roumain, 1938—1940*. Contribution à l'étude de la pénétration économique allemande dans les Balkans à la veille et au début de la Seconde Guerre mondiale, A. W. Sijthoff-Leyden, Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales, Genève, 1977, 232 p. (*Constantin Bușe*) 778
- C.P. HILL, *British Economic and Social History, 1700—1975*, Edward Arnold Publishers, London, 1978, 322 p. (*Marian Strota*) 784

ÎNSEMNĂRI

- ISTORIA ROMÂNIEI—BEATRICE MARINESCU, AUREL DUȚU, SERBAN RĂDULESCU-ZONER, *Bucureștii și epopeea independenței 1877—1878*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1978, 198 p. (*Mircea Iosa*); * * * *Brașovul și independența de stat a României* (Cumidava, vol. X), Muzeul județean Brașov, Filiala Arhivelor Statului, Brașov, 1977, 400 p. (*Constantin Gheorghe*); * * * *1877 în județul Vilcea. Contribuția județului Vilcea la susținerea războiului de independență (1877—1878)*. Studii și documente, Societatea „Prietenii Muzeului Bălcescu”, Bălcești pe Topolog, 1977, 676 p. (*Gabriel Petric*); Lt. col. GHEORGHE PREDĂ, *Major LIVIU GROZA, Un erou bănățean al independenței, generalul Moise Groza*, Edit. militară, București, 1977, 134 p. (*Mihai Oprițescu*); Dr. FIALLA LAJOS, *Reminiscente de război 1877/78* (Haborús Emlékek), Edit. Kriterion, București, 1977, 212 p. (*I. D. Suci*); ELENA PĂI ȚĂNCĂ, *CORNELIA APOSTOL, MIRCEA DUMITRIU, Mărturie muzeistică privind războiul pentru cucerirea independenței de stat a României 1877—1878*, Edit. militară, București, 1978, 120 p. (*Gelcu Maksutovici*) 787
- BULETIN BIBLIOGRAFIC (*Gelu Apostol*) 797

REVISTA DE ISTORIE

TOME 32, N° 4

AVRIL 1979

S O M M A I R E

- Sous le signe de l'unité de lutte de la classe ouvrière de Roumanie 597
OLIMPIU MATICHESCU, 40 années depuis les manifestations révolutionnaires anti-fascistes et patriotiques du 1-er mai 1939 607
PETRU IGNAT, La lutte d'idées dans la presse de Roumanie concernant l'accomplissement de la réforme agraire de 1945 631

- MIHAIL E. IONESCU, Les luttes menées sur le front italien pendant la première guerre mondiale reflétées dans les écrits des publicistes roumains de l'époque 645

- IOANA CONSTANTINESCU, L'agriculture en Valachie sous le régime phanariote 663
PETRE STRIHAN, La régence dans le droit féodal roumain 687

EN L'HONNEUR DU XV-e CONGRES INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES

- LUCIAN BOIA, Les congrès internationaux des sciences historiques de la période d'avant-guerre et la participation roumaine 703

DOCUMENTAIRE

- MIHAI BORDEIANU, Contributions à la bibliographie des publications périodiques.
Le Glaneur moldo-valaque 717
ILIE CORFUS, Nouvelles données sur le père de Miron Costin 721

PROBLEMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ETUDES DOCUMENTAIRES)

- Réflexion au-delà du temps (*Gheorghe I. Ioniță*) 733

.LA VIE SCIENTIFIQUE

- L'activité de l'Institut d'histoire „N. Iorga” en 1978; Les publications des membres de l'Institut d'histoire „N. Iorga” en 1978; Communications présentées par les membres de l'Institut d'histoire „N. Iorga” à diverses manifestations scientifiques internes et internationales en 1978 (*Elisabeta Oprescu*) 749

COMPTES RENDUS

- *.* *Enciclopedia istoriografiei românești* (L'Encyclopédie de l'historiographie roumaine).
Coordonnateur scientifique Ștefan Ștefănescu, Bucarest, 1978, 472 p. (*Lucian Bota*) 771
- PETRE DIACONU, *Les Coumans au Bas-Danube au XIe et XIIe siècles*, Editions de l'Académie de la R. S. de Roumanie, Bucarest, 1978, 158 p. (*Silvia Baraschi*) 773
- PHILIPPE MARGUERAT, *Le IIIe Reich et le pétrole roumain, 1938-1940*. Contribution à l'étude de la pénétration économique allemande dans les Balkans à la veille et au début de la Seconde Guerre mondiale, A. W. Sijthoff-Leyden, Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales, Genève, 1977, 232 p. (*Constantin Bușe*) 778
- C. P. HILL, *British Economic and Social History, 1700-1975*, Edward Arnold Publishers, London, 1978, 322 p. (*Marian Stroia*) 784

NOTES

- HISTOIRE DE ROUMANIE** — BEATRICE MARINESCU, AUREL DUȚU, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, *Bucureștitul și epopeea independenței, 1877-1878* (Bucarest et l'épopée de l'indépendance, 1877-1878), Editions de l'Académie de la R. S. de Roumanie, Bucarest, 1978, 198 p. (*Mircea Iosa*); *.* *Brașovul și independența de stat a României* (La ville de Brașov et l'indépendance d'Etat de la Roumanie) (Cumidava, vol. X), Le Musée départemental de Brașov, Filiale des Archives de l'Etat, Brașov, 1977, 400 p. (*Constantin Gheorghe*); *.* *1877 în județul Vilcea. Contribuția județului Vilcea la susținerea războiului de independență (1877-1878). Studii și documente.* (1877 dans le département de Vilcea. La contribution du département de Vilcea à la guerre d'indépendance (1877-1878). Etude et documents), la Société „Prietenii Muzeului Bălcescu”, Bălcești sur le Topolog, 1977, 676 p. (*Gabriel Petric*); Lieutenant-colonel GHEORGHE PREDĂ, commandant LIVIU GROZA, *Un erou bănățean al independenței — Generalul Moise Groza* (Un Héros du Banat de l'indépendance, le général Moise Groza), Editions militaires, Bucarest, 1977, 134 p. (*Mihai Opreșcu*); Dr. FIALLA LAJOS, *Reminiscențe de război 1877/78* (Réminiscences de guerre 1877/78) (Haborús Emlékek) Editions Kriterion, Bucarest, 1977, 212 p. (*I. D. Suctu*); ELENA PĂLĂNCEANU, CORNELIA APOSTOL, MIRCEA DUMITRIU, *Mărturi muzeistice privind războiul pentru cucerirea independenței de stat a României, 1877-1878* (Témoignages de musée concernant la guerre pour la conquête de l'indépendance d'Etat de la Roumanie, 1877-1878), Editions Militaires, Bucarest, 1978, 120 p. (*Gelu Maksutovici*) 787
- BULLETIN BIBLIOGRAPHIQUE (*Gelu Apostol*) 797

SUB SEMNUL UNITĂȚII DE LUPTĂ A CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA

Ziua de 1 Mai prilejuiește în acest an clasei muncitoare din România, întregului nostru popor, o întreită sărbătoare : 90 de ani de la declararea acesteia ca zi internațională a muncii, 40 de ani de la marea demonstrație antifascistă și antirăzboinică din țara noastră și 35 de ani de la realizarea Frontului Unic Muncitoresc. Pe firul desfășurării evenimentelor, toate acestea au marcat momente de puternică afirmare a luptei revoluționare, în care proletariatul român s-a situat cu hotărâre în fruntea forțelor care au militat pentru progresul societății noastre.

Se implinesc nouă decenii de când ziua de 1 Mai a devenit simbolul unității de luptă a proletariatului, ziua solidarității internaționale a oamenilor muncii de pretutindeni. Încă la sfârșitul secolului trecut „oropsiții vieții”, cum îi numea în mod plastic înălțătorul imn al „Internaționalei”, au înțeles că cea mai puternică armă a lor era solidaritatea în lupta împotriva asupritorilor, solidari și ei în apărarea propriilor interese, a profiturilor stoarse din munca celor exploatați. A fost meritul lui Friedrich Engels de a fi inițiat congresul internațional de la Paris, în iulie 1889, care a hotărât ca începând cu ziua de 1 mai a anului următor să se organizeze simultan, pe plan internațional, ample manifestări de apărare a intereselor economice și social-politice ale oamenilor muncii, de susținere a drepturilor și libertăților democratice. În rezoluția adoptată cu acel prilej se stabilea, pornindu-se de la situația specifică în care se găsea și activa proletariatul în diferite țări, că „muncitorii diferitelor națiuni vor organiza această manifestare după felul cum li se va părea mai potrivit cu împrejurările din țările lor”.

Participarea la acest congres a unei delegații din partea mișcării socialiste din România a făcut ca și în țara noastră să aibă loc, începând cu 1 Mai 1890, manifestații de stradă, întruniri și serbări cîmpenești. Numai în București au luat parte în acel an la astfel de manifestații peste 5000 de muncitori, la întrunirea publică organizată în grădina „Trocadero” de pe Dealul Filaretului vorbind Constantin Mille, Alexandru Ionescu, Panait Mușoiu și alți fruntași socialiști care au cerut ziua de lucru de 8 ore, repaus duminical și alte drepturi pentru muncitori. Astfel de manifestații erau apreciate de ziarul „Munca” drept o dovadă că „un alt partid s-a ridicat în țară, o altă clasă de oameni care au dreptul la o viață politică și socială”.

Odată cu crearea partidului politic al clasei muncitoare din România, în 1893, lupta proletariatului a intrat într-o etapă nouă, superioară. Ca

urmare, și manifestațiile organizate au avut o amploare mai mare și au adăugat vechilor revendicări, obiective și sensuri noi, izvorînd în evoluția vieții social-politice, din sarcinile majore care stăteau în fața societății noastre, printre care lupta de eliberare națională — alături de cea socială — și făurirea statului național unitar român se situau la loc de frunte.

Sub acest raport a fost deosebit de grăitoare poziția hotărîită luată de Partidul Socialist și Comisia Generală provizorie a Sindicatelor din România, care au arătat, în Declarația adoptată la 13 februarie 1919 — deci la puțină vreme după memorabila adunare națională de la Alba-Iulia — că pe baza dreptului de autodeterminare a națiunilor — „principiu recunoscut de întregul socialism internațional, românii din teritoriile subjugate și-au manifestat, prin hotărîrile adunărilor lor naționale, voința de a se uni cu România pe baza rezoluțiunilor votate”¹. Subliniind ideea că împlinirea acestui ideal național ce corespundea unor necesități obiective nu contravenea cituși de puțin poziției internaționaliste, ci, din contră, era în deplină concordanță cu aceasta, Declarația adăuga: „Ca socialiști români internaționaliști salutăm cu bucurie dezrobirea națională a poporului român din provinciile subjugate pînă acum și respectăm legămintele de unire hotărîite. . . . România nouă de astăzi trebuie să devină România socialistă de mîine”.

În noile condiții create prin făurirea statului național unitar român — condiții mai prielnice desfășurării mișcării revoluționare —, manifestațiile prilejuite de sărbătorirea zilei de 1 Mai au dobîndit o amploare mai mare, ele vizînd impunerea unor transformări democratice profunde în viața economică și social-politică. Relevantă în acest sens a fost demonstrația de stradă organizată în București la 1 Mai 1920, cu participarea a peste 80 000 oameni ai muncii, preludiu al grevei generale ce avea să se deslănțuie în întreaga țară în octombrie același an.

Odată cu crearea Partidului Comunist Român, care a marcat o etapă nouă, superioară, atît pe plan ideologic și politic, cît și sub raport organizatoric în mișcarea revoluționară din România, manifestațiile și demonstrațiile prilejuite de sărbătorirea zilei muncii s-au desfășurat de regulă sub semnul unității de acțiune a clasei muncitoare, pe baza colaborării dintre comuniști, social-democrați și socialiști, precum și cu participarea largă a muncitorilor de alte orientări politice sau fără de partid. O astfel de trăsătură s-a impus îndeosebi în cadrul marilor bătălii de clasă din perioada crizei economice, precum și ulterior, în condițiile creșterii pericolului fascist.

Astfel, la 3 aprilie 1933, Comitetul Central al Partidului Comunist Român se adresa, prin ziarul „Scînteia”, celorlalte partide și organizații muncitorești, cu chemarea ca ziua de 1 Mai „să fie o zi de luptă, de grevă politică și de demonstrații de stradă ale proletariatului și ale maselor muncitoare pe această platformă a frontului unic”². Încheierea — fie și cu caracter temporar — a înțelegerii de front unic între Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat în octombrie 1934, ca și crearea Comitetului de coordonare a luptei pentru front unic între Partidul Comunist

¹ „Socialismul” din 17 februarie 1919.

² *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1929—1933*, Editura de stat pentru literatură politică, București, 1956, p. 584.

Român, Partidul Socialist Unitar, Liga Muncii și Comitetul Național Antifascist, în toamna aceluiași an, au reprezentat importante succese pe linia înmănușării forțelor muncitorești și democratice în lupta împotriva exploatării și a pericolului fascist. Astfel de rezultate s-au făcut simțite și în cadrul amplelor manifestații și demonstrații care au avut loc cu prilejul zilei de 1 Mai 1935, ceea ce a îndreptățit aprecierile ziarului „Scînteia”, potrivit cărora: „Clasa muncitoare din România și-a manifestat puternic în ziua de 1 Mai voința de luptă revoluționară în front unic împotriva ofensivei capitaliste, a fascismului și războiului. În toate punctele industriale și de importanță politică au avut loc întruniri la care au participat zeci de mii de muncitori. În foarte multe sate au avut loc întruniri țărănești. Pretutindeni, zidurile și gardurile au fost acoperite de inscripții, cu lozinci revoluționare ale 1 Mai-ului proletar”.

Tendințe spre unitate s-au manifestat din plin și în cadrul Confederației Generale a Muncii, creată în octombrie 1934, în pofida poziției scizioniste a unor lideri de dreapta din mișcarea sindicală.

Faptul că muncitorii erau grupați într-o singură centrală sindicală a reprezentat, fără îndoială, un succes pe linia strîngerii rîndurilor proletare, a posibilității întreprinderii de acțiuni comune.

Realizarea — fie și numai pe plan local și în unele cazuri cu caracter temporar — a frontului unic muncitoresc a stimulat coalizarea unor forțe politice mai largi, angajate în lupta pentru drepturi democratice, pentru apărarea independenței și suveranității naționale amenințate de fascism și de politica agresivă a Germaniei hitleriste. Astfel, ca urmare a unor stăruitoare eforturi depuse de Partidul Comunist Român, a fost făurit Blocul Democratic, în care au intrat, alături de P.C.R., Partidul Socialist, Partidul Socialist Unitar, Frontul Plugarilor, Madosz, unele organizații locale ale Partidului Social-Democrat, ale Partidului Național Țărănesc, Partidul Țărănesc și Partidul Radical-Țărănesc.

În septembrie 1935 s-a semnat acordul de la Băcia între Frontul Plugarilor și Madosz, avînd la bază o largă platformă antifascistă, iar în noiembrie același an s-a încheiat acordul dintre Blocul Democratic și Partidul Socialist (Popovici). Coalizarea acestor forțe democratice a avut o influență pozitivă asupra evoluției vieții politice în ansamblu, determinînd înfrîngerea reacțiunii în cadrul alegerilor parlamentare parțiale din județele Mehedinți și Hunedoara, ca și în alegerile pentru consiliile județene la Ploiești, Iași, Cluj, Bihor etc. Semnificînd riposta poporului român față de încercările unor cercuri ultrareacionare de a imprima vieții politice o orientare spre dreapta, ca și respingerea politicii expansioniste și de dominație a Germaniei naziste, aceste acțiuni inițiate de Partidul Comunist Român au întîrziat pentru o vreme pericolul instaurării unei dictaturi fasciste.

În același timp, însă, poziția „conciliatoristă” — în fapt de cedare — dusă de marile puteri față de acțiunile agresive ale Germaniei hitleriste, a influențat în mod negativ evoluția evenimentelor pe arena internațională, ca și cursul vieții politice din România, unde forțele cele mai reacționare, în frunte cu gruparea fascistă a „Gărzii defier”, și-au intensificat acțiunile teroriste în vederea acapărării puterii în stat.

În acele împrejurări de aprigă confruntare între democrație și reacțiune, Partidul Comunist Român și-a orientat activitatea în principal

în direcția combaterii și respingerii pericolului fascist, din țară și din afară. Conștiinți de pericolele grave care amenințau țara, îndeosebi după cotoirea de către naziști a Austriei și Cehoslovaciei, comuniștii s-au străduit să strângă în jurul lor în primul rînd clasa muncitoare, în cadrul frontului unic muncitoresc, precum și celelalte forțe democratice, în cadrul unui larg front popular antifascist.

Distanțîndu-se de unele poziții și lozinci sectare și stîngiste privind caracterul statului român — poziții care, în fapt, nu găsiseră niciodată teren prielnic de rodire în masa membrilor de partid —, Partidul Comunist Român s-a situat în fruntea forțelor patriotice hotărîte să apere, cu arma în mîină dacă era nevoie, independența, integritatea teritorială și suveranitatea țării împotriva „imperialismului fascist”.

Părăsînd, de asemenea, unele teze sectare privind problema alianțelor politice cu social-democrația ca și cu alte partide și grupări care se declarau potrivnice planurilor înrobitoare ale Germaniei hitleriste, Partidul Comunist Român a militat pentru coalizarea tuturor forțelor patriotice, capabile să dea, cu forțe unite, riposta cuvenită agresorului.

O viguroasă expresie a luptei antifasciste au constituit-o marile demonstrații de masă organizate cu prilejul zilei de 1 Mai 1939 — puternic val revoluționar inițiat și condus de Partidul Comunist Român. Realizînd colaborarea cu organizații, cu membri și cu cadre ale Partidului Social-Democrat, printre care un rol activ l-a avut tovarășul Ștefan Voitec, membru marcant în conducerea P.S.D. și militant activ pentru realizarea Frontului Unic Muncitoresc, P.C.R. a folosit totodată posibilitățile legale de acțiune care mai existau în perioada dictaturii regale, prin mijlocirea breslelor, a asociațiilor cultural-științifice și sportive, prin cooperative, cluburi muncitorești etc.

O activitate deosebit de rodnică a desfășurat în cercurile culturale din cadrul breslelor tovarășul Nicolae Ceaușescu, alături de alți tineri comuniști, ca Elena Petrescu, Gheorghe Velcescu, Eftimie Iliescu etc., imprimînd acestora o orientare combativă, cu caracter democratic și antifascist. De altfel, Partidul Comunist Român a acordat o atenție deosebită luptei tineretului, reorganizînd, în anul 1939, Uniunea Tineretului Comunist, acțiune în care tovarășul Nicolae Ceaușescu a avut, în fruntea comitetului constituit din însărcinarea partidului, un rol decisiv.

Folosînd împrejurarea că autoritățile își propuseseră să imprime întrunirilor muncitorești de 1 Mai 1939 un caracter legal, de sprijinire a dictaturii regale — convocînd pentru acea zi un congres al breslelor la București, urmat de o mare demonstrație de stradă ce urma să se desfășoare sub forma unei defilări prin fața Palatului regal —, Partidul Comunist Român a reușit să transforme manifestațiile în puternice acțiuni de protest împotriva pericolului fascist și a dictaturii regale, pentru apărarea independenței și a integrității teritoriale a țării, împotriva războiului imperialist. Cei peste 20 000 de demonstrați din Capitală au rostit cu hotărîre lozincile lansate de Partidul Comunist : „Trăiască democrația!” ; „Vrem România liberă și independentă!” ; „Trăiască muncitorimea unificată!” ; „Trăiască frontul popular antifascist!” ; „Jos fascismul!” ; „Vrem 8 ore de muncă!” ; „Cerem mărirea salariilor!” etc. Acțiunile cu caracter cultural, dar avînd o pronunțată orientare patriotică, organizate din ini-

fiativa comuniștilor în după amiaza zilei de 1 Mai au întregit tabloul acestor mari demonstrații desfășurate sub semnul luptei antifasciste, iar faptul că manifestări asemănătoare au fost organizate concomitent în numeroase alte centre din țară, ca Pitești, Arad, Timișoara, Reșița, Iași, Deva, Tg. Mureș, Alba Iulia, Bacău, Constanța etc., a constituit o dovadă a poziției democratice și antifasciste a maselor largi populare.

Succesul și răsunetul marilor manifestații din 1 Mai 1939 au demonstrat poziția justă pe care s-a situat Partidul Comunist Român în marile probleme care stăteau în acea etapă în fața poporului nostru: apărarea libertăților democratice, a independenței și integrității teritoriale, iar amploarea lor a reliefat capacitatea organizatorică de care dispunea partidul, în pofida condițiilor grele în care era nevoit să activeze. La reușita acestor acțiuni, un rol de prim ordin a revenit comisiei însărcinate de partid cu organizarea și conducerea lor, comisie conspirativă din care au făcut parte cadre de bază, ca Ilie Pintilie, Nicolae Ceaușescu, Constantin David, Alexandru Iliescu și alții.

Marile demonstrații din 1 Mai 1939 au avut un amplu ecou în cercurile largi ale opiniei publice, îngrijorată de creșterea pericolului fascist și de expansiunea Germaniei hitleriste. Masele largi ale poporului român vedeau tot mai mult în clasa muncitoare și în partidul său singura nădejde de salvare din situația grea în care se găsea țara. Aceste gânduri își găseau din plin expresia în presa timpului, inclusiv în cea burgheză, care nu ezita să afirme — cum o făcea ziarul de largă circulație „Timpul” — că muncitorimea constituie „temeiul, paza și substanța națională, chezașia prosperității ei în pace și apărătoarea ei atunci când patria o cere”.

Răsunetul marilor manifestații din 1 Mai 1939 a depășit granițele țării, ele fiind pe larg comentate în cercuri politice și în publicații din U.R.S.S., Anglia, Franța etc., iar Conferința internațională pentru apărarea păcii și persoanei umane ținută la Paris în zilele de 13—14 mai 1939 aprecia că demonstrațiile din România erau o „expresie a voinței maselor”, o „dovadă că poporul român se raliază la mișcarea antifascistă și că voința sa este de a lupta, în mod real, împotriva agresorului și fascismului”.

Una dintre cele mai puternice semnificații ale acestor manifestații o constituie faptul că ele s-au desfășurat sub semnul unității de acțiune între comuniști, socialiști și social-democrați, raliind totodată și alte forțe politice neproletare, situate pe poziții democratice și patriotice. Această tendință de unire a forțelor antifasciste s-a întărit în perioada următoare, în condițiile creșterii agresivității Germaniei hitleriste. Partidul Comunist Român a dovedit și în acele împrejurări capacitatea sa de a aprecia în mod realist situația și raportul de forțe social-politice, propunând, între altele, Partidului Național Țărănesc, Partidului Național Liberal, Partidului Social-Democrat și altor partide politice participante la o consfătuire ce a avut loc la 16 mai 1939 să acționeze împreună pentru „apărarea hotarelor și a independenței țării, încadrarea României în sistemul alianțelor intervenite între Franța, Anglia și Uniunea Sovietică, cu respingerea oricăror compromisuri față de Germania hitleristă, precum și a pactului germano-român încheiat în martie, restabilirea, apărarea și lărgirea drepturilor cetățenești și democratice”.

Dar politica duplicitară a partidelor burgheze, poziția lor anticomunistă au împiedicat făurirea în acea etapă a unui larg front popular anti-

fascist pentru care milita cu stăruință Partidul Comunist Român și socialiștii, inclusiv o serie de cadre din conducerea Partidului Social-Democrat.

Această situație, căreia i s-au adăugat presiunile brutale ale Germaniei hitleriste, a făcut posibilă, în septembrie 1940, instaurarea dictaturii militaro-fasciste, cea mai neagră pagină din istoria poporului nostru.

În acei ani, când țara a fost, în fapt, invadată de trupele hitleriste iar înrobirea ei de către Germania nazistă a devenit o realitate tragică, s-a pus cu mai multă stringență necesitatea unirii forțelor proletare, ca temelie a unui larg front popular antifascist. Situându-se pe linia acestui comandament de ordin național, Partidul Comunist Român a întărit și lărgit colaborarea cu militanții revoluționari din cadrul Partidului Social-Democrat și din afara acestuia, răspunzând astfel cerinței formulate încă la începutul anului 1941, în documentul intitulat *Pentru pace și independență națională a poporului român*³, în care se arăta că singura cale de salvare a țării era „lupta pentru crearea frontului unic al clasei muncitoare, pentru făurirea unui front al tuturor celor ce muncesc”. La puțin timp după aceea, Partidul Comunist Român preciza că era necesar să se acționeze zi de zi pentru realizarea unității de acțiune cu muncitorii social-democrați, național-țărăniști și fără de partid, dându-se dovadă de suplețe în raporturile cu aceștia.

Depășindu-se unele poziții sectare cărora le fusese uneori tributar și Partidul Comunist Român, se acționa acum pentru înfăptuirea frontului unic muncitoresc atât „de jos”, cât și „de sus”, deci „pe scară locală, regională și națională”⁴. În același timp, în conducerea P.S.D. s-au întărit tendințele de conlucrare tot mai strinsă cu P.C.R., restringându-se câmpul de activitate al unor elemente ce se mai mențineau pe o linie scizionistă. Semnificativă în acest sens a fost adoptarea, în 1943, de către Comitetul Central al Partidului Social-Democrat a rezoluției privind unitatea de acțiune a partidelor muncitorești și a celei referitoare la necesitatea unei mișcări sindicale unice, prezentate de Ștefan Voitec.

Factorul decisiv în realizarea apropierii și conlucrării tot mai strinse între P.C.R. și P.S.D. l-au constituit acțiunile comune întreprinse de comuniști și social-democrați, ca și de alți militanți patrioți și antifasciști, împotriva dictaturii antonesciene, a războiului antisovietic și a subordonării țării Germaniei hitleriste. În realizarea acestei apropieri și-au avut, desigur, importanța lor și alți factori, ca discuțiile și clarificările ce au avut loc la nivelul celor două partide precum și evoluția de pe scenele de operațiuni militare, tot mai favorabile glorioaselor armate sovietice și celorlalte forțe ale coaliției antihitleriste, dar hotărâtoare în imprimarea cursului spre înfăptuirea frontului unic muncitoresc a rămas lupta unită a proletariatului — și, în jurul său, a întregului popor — împotriva dictaturii militaro-fasciste și a Germaniei naziste, conștiința intereselor comune — de clasă și naționale — care uneau întreaga clasă muncitoare.

În acest climat favorabil, discuțiile purtate între delegațiile celor două partide s-au soldat cu rezultate pozitive, ajungându-se, către mijlocul lunii aprilie 1944, la încheierea acordului de Front Unic Muncitoresc. Potrivit înțelegerii intervenite, vestea realizării lui a fost adusă la cunoș-

³ Arhiva I.S.I.S.P. de pe lângă C.C. al P.C.R., cota Ab. XXV-4, inv. 1123, f. 12.

⁴ Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 7957, f. 37.

tința opiniei publice prin manifestul de 1 Mai — zi simbolică pentru unitatea muncitorească. În acest document, care a avut un larg ecou în întreaga țară, se arăta că „Muncitorimea își strânge astăzi rîndurile în front unic, la noi ca pretutindeni. În ziua de 1 Mai, ziua ei de *luptă* și de *speranță*, muncitorimea organizată, unită de la comuniști pînă la social-democrați, *cheamă întreaga clasă muncitoare*, pe toți muncitorii organizați și neorganizați, întreg *poporul român*, toate *clasele și păturile* sociale, toate *partidele și organizațiile*, indiferent de culoarea politică, credință religioasă și apartenență socială, *la luptă hotărîtă* pentru :

Pace imediată!

Răsturnarea guvernului Antonescu. Formarea unui guvern național din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste!

*Izgonirea armatelor hitleriste din țară, sabotarea și distrugerea mașinii de război germane...!*⁵

Frontul Unic Muncitoresc așeza, astfel, la temelia sa interesele fundamentale ale țării: lupta pentru răsturnarea dictaturii fasciste și instaurarea unui regim de drepturi și libertăți democratice. Deși el nu realiza, încă, unitatea politică, ideologică și organizatorică a clasei muncitoare, cele două partide păstrîndu-și structura, doctrina și programele lor distincte, totuși unitatea de acțiune care a fost înfăptuită, conlucrarea tot mai strînsă dintre P.C.R. și P.S.D. desfășurată de acum înainte într-un cadru organizat, lupta de zi cu zi pentru atingerea unor obiective comune au creat climatul favorabil de consolidare a unității proletare, pregătind terenul pentru deplina unificare a mișcării muncitorești.

Făurirea Frontului Unic Muncitoresc a întărit forțele clasei muncitoare, rolul conducător și dinamizator al acesteia în mișcarea de rezistență antihitleristă din țara noastră, exercitînd totodată o puternică influență catalizatoare asupra celorlalte clase și categorii sociale, a organizațiilor politice ale acestora. El a devenit axa în jurul căreia s-a încheșat, la 20 iunie 1944, Blocul Național Democrat, în care au intrat, alături de P.C.R. și P.S.D., Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal, lărgind astfel cadrul politicii de alianțe dusă de Partidul Comunist Român și asigurîndu-se victoria insurecției naționale armate antifasciste și anti-imperialiste din august 1944.

În perioada ce a urmat eliberării țării de sub dominația fascistă, unitatea de acțiune a clasei muncitoare a reprezentat forța hotărîtoare a transformărilor revoluționare profunde petrecute în toate domeniile de activitate, ea constituind temelia puterii revoluționar-democrate exercitate de către clasa muncitoare și țărănime, forța regimului democrat-popular. Sub semnul unității s-a desfășurat reorganizarea mișcării sindicale, a mișcării de tineret în care un rol esențial a avut tovarășul Nicolae Ceaușescu, pe atunci secretar general al Uniunii Tineretului Comunist, și tot Frontul Unic Muncitoresc a stat la baza constituirii Frontului Național Democrat, grupare de forțe ce avea să asigure, sub conducerea Partidului Comunist Român, victoria de la 6 martie 1945, treaptă de pornire spre noi cuceriri revoluționare.

⁵ *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, ed. a II-a, E.P.L.P., București, 1953, p. 381—382.

În desfășurarea acestor procese, în care s-a consolidat rolul conducător al clasei muncitoare, s-au multiplicat și adâncit formele de colaborare dintre cele două partide în cadrul guvernului, în alte organe ale puterii și administrației de stat, pe plan central și local, ceea ce a dus la atenuarea treptată și apoi la dispariția unor neînțelegeri, suspiciuni și fricțiuni ce contribuiseră în trecut la sciziunea mișcării muncitorești. Se realizau, astfel, pașii necesari în direcția transformării unității de acțiune într-o unitate deplină, organică, a clasei muncitoare. Așa cum subliniasse Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945, Partidul Comunist Român concepea „înfăptuirea Partidului Unic Muncitoresc nu ca o contopire mecanică între cele două partide existente, ci ca o unificare politică și ideologică pe baze principiale, în urma unei activități de lămurire ideologică și a unei depline unități de acțiune”⁶.

Acest proces de clarificare ideologică și politică, alimentat de experiența luptei comune a celor două partide muncitorești și de conștiința intereselor fundamentale ale proletariatului, a dus la făurirea partidului unic al clasei muncitoare — Partidul Muncitoresc Român —, în cadrul Congresului de unificare din 21—23 februarie 1948. Având la bază învățătura marxist-leninistă, partidul revoluționar unic al clasei muncitoare a realizat deplina unitate politică, ideologică și organizatorică a mișcării muncitorești din țara noastră. Așa cum subliniază Programul Partidului Comunist Român, această măreață realizare „a pus capăt pentru totdeauna sciziunii din mișcarea noastră muncitorească, a constituit o însemnată victorie a forțelor revoluționare din România. Aceasta a fost o necesitate obiectivă pentru dezvoltarea cu succes a revoluției, pentru împlinirea misiunii istorice ce revenea proletariatului în calitate de clasă conducătoare a societății”⁷.

În anii revoluției și ai construcției socialiste, partidul revoluționar unic al clasei muncitoare s-a afirmat din plin ca forța organizatoare și conducătoare a tuturor transformărilor innoitoare petrecute în diferite domenii de activitate, asigurând industrializarea socialistă pe baze moderne, cooperativizarea agriculturii, așezarea vieții publice pe temeiul democrației socialiste, stimularea creației literar-artistice și lărga ei difuzare în mase, concomitent cu promovarea unei politici externe active, situate pe coordonatele principiilor independenței și suveranității naționale, ale neamestecului în treburile interne ale altor state, nerecurgerii la forță și la amenințarea cu forța — principii menite să asigure un climat favorabil încrederii, colaborării și prieteniei între popoare, statornicirii unei noi ordini economice și politice internaționale.

Adâncile prefaceri ce au avut loc în viața poporului nostru în anii construcției socialiste au dat sensuri noi, mai bogate, și unității clasei muncitoare. Exprimând — prin poziția și interesele sale fundamentale, ca și prin conștiința sa înaintată — interesele întregului popor, clasa muncitoare constituie factorul primordial și fermentul cel mai activ al coeziunii social-politice și morale a tuturor claselor și păturilor societății noastre, unite indestructibil sub steagul Partidului Comunist Român.

⁶ Rezoluția Conferinței Naționale a P.C.R., în „Scinteia”, 1 noiembrie 1945.

⁷ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Edit. politică, București, 1975, p. 56.

De la unitatea de acțiune la unitatea ideologică, politică și organizatorică a clasei muncitoare și de aici la omogenizarea societății noastre, s-a străbătut un drum un lipsit de dificultăți, dar încheiat cu succes și însumind o experiență plină de învățăminte nu numai pentru noi, ci care poate avea valoare și pentru mișcarea muncitorească din alte țări.

În adevăr, așa cum se cunoaște, în problema unității politice și organizatorice a clasei muncitoare, a existenței unui singur sau mai multor partide muncitorești pe plan național, au existat și continuă să existe și în zilele noastre opinii diferite.

Fără a avea pretenția formulării unei soluții general valabile și cu caracter de infailibilitate, mișcarea muncitorească din țara noastră a ajuns la concluzia, desprinsă din propria experiență, că cele mai rodnice rezultate le-a obținut atunci când a acționat ca o singură forță — fie că aceasta a îmbrăcat forma partidului unic, fie cel puțin aceea a frontului unic muncitoresc. În adevăr, organizarea partidului politic al clasei muncitoare la sfârșitul veacului trecut, făurirea, apoi, a Partidului Comunist Român acum aproape șase decenii, închegarea Frontului Unic Muncitoresc în perioada clocotitoare a pregătirii luptei insurecționale de acum trei decenii și jumătate și apoi crearea partidului unic al clasei muncitoare în condițiile trecerii la revoluția socialistă au constituit evenimente hotărâtoare în evoluția întregii noastre vieți social-politice, fiecare dintre ele reprezentând momente de afirmare a unității mișcării muncitorești.

Modul în care a fost realizată în țara noastră această unitate și consecințele ei pozitive au demonstrat atât posibilitatea, cât și oportunitatea unei atari acțiuni.

Fără îndoială că înfăptuirea unității clasei muncitoare poate îmbrăca, în funcție de diversitatea condițiilor din diferite țări, forme diferite, ca menținerea unor structuri organizatorice și a unor programe proprii ale partidelor angajate în acțiuni comune, sau unificarea lor deplină, dar unitatea muncitorească se dovedește, în toate cazurile, de o importanță decisivă în asigurarea succesului luptei pentru putere și pentru instaurarea noii orânduri. În acest sens, Programul Partidului Comunist Român menționează că „Problema pluralității partidelor trebuie înțeleasă în strinsă legătură cu condițiile sociale, cu particularitățile istorice specifice ale dezvoltării societății contemporane. Se poate realiza o colaborare strinsă, în condițiile păstrării fizionomiei proprii fiecărui partid și organizație, pe baza unui program comun de transformare revoluționară a societății. Fără îndoială că dezvoltarea luptei sociale va evidenția noi forme și experiențe, îmbogățind tezaurul teoriei și practicii revoluționare mondiale”⁸.

Experiența țării noastre a dovedit totodată că unitatea clasei muncitoare, fiind factorul hotărâtor în revoluție, ea nu a acționat în mod izolat, ci în colaborare cu alte forțe interesate în atingerea unor obiective comune. Această experiență are o valabilitate cu caracter general în condițiile complexe ale lumii contemporane, care reclamă ca partidele comuniste să elaboreze platforma politică cea mai potrivită, de natură să antreneze toate clasele și categoriile sociale interesate în schimbarea vechilor stări de lucruri și realizarea de prefaceri revoluționare.

⁸ *Ibidem*, p. 194.

În împrejurările actuale, cînd într-o serie de țări capitaliste există mai multe partide muncitorești precum și alte partide și organizații ce se pronunță pentru înnoirea societății, colaborarea între comuniști, socialiști, social-democrați precum și cu partide burgheze radicale, cu masele de catolici, apare ca o necesitate obiectivă, de raliere a majorității poporului în lupta împotriva vechii orînduiri, a politicii imperialiste, colonialiste și neocolonialiste, a reziduurilor manifestărilor fasciste.

O asemenea viziune promovată de Partidul Comunist Român, mergînd pe linia unei necesare reconcilierii istorice, îmbogățește și sensul noțiunii de internaționalism, care include, în condițiile societății contemporane, în primul rînd solidaritatea activă cu toate partidele comuniste și muncitorești, lupta pentru întărirea unității lor, dar totodată colaborarea și unitatea de acțiune cu partidele socialiste, social-democrate, cu mișcările de eliberare națională și partidele de guvernămînt din noile state independente, cu toate forțele progresiste și antiimperialiste.

Noțiunea de solidaritate internațională implică totodată și problema relațiilor dintre partidele comuniste și muncitorești, văzute prin prisma unei unități de tip nou, bazate pe deplină egalitate, stimă și respect reciproc, pe dreptul fiecărui partid de a-și elabora în mod de sine stătător linia politică, strategia și tactica sa, în funcție de condițiile concrete din propria țară.

Toate aceste elemente, menite să contribuie la întărirea unității mișcării muncitorești pe plan internațional, reprezintă corolarul unității clasei muncitoare pe plan național — realizare de seamă a luptei revoluționare din țara noastră, pe care ziua de 1 Mai ne-o evocă în fiecare an, ca pe un simbol al bucuriei primăverii, dar și al împlinirii idealurilor noastre socialiste.

40 DE ANI DE LA MANIFESTAȚIILE REVOLUȚIONARE ANTIFASCISTE ȘI PATRIOTICE DE LA 1 MAI 1939

DE

OLIMPIU MATICHESCU

Cu 90 de ani în urmă, proletariatul internațional dăruia conștiinței umane unul dintre marile și perenele sale simboluri, plin de noblețe și însuflețire — sărbătorirea zilei de 1 Mai.

Sărbătoarea internațională a oamenilor muncii s-a născut în ultimele decenii ale veacului trecut, din lupta proletariatului internațional pentru obținerea zilei de muncă de 8 ore. În acest context, luind în discuție necesitatea acțiunii organizate a clasei muncitoare internaționale împotriva ofensivei patronale, pentru reducerea zilei de muncă la 8 ore, la propunerea delegatului Federației sindicatelor franceze, Raymond Lavigne, Congresul I al Internaționalei a II-a — ale cărui lucrări s-au desfășurat în iulie 1889 la Paris, sub directa îndrumare a lui Fr. Engels — a chemat clasa muncitoare internațională să desfășoare în aceeași zi, simultan, în toate țările și în toate orașele manifestații de masă pentru legiferarea zilei de lucru de 8 ore, împotriva exploatării capitaliste. Această zi a fost fixată pentru 1 Mai 1890¹. „*Muncitorii diferitelor națiuni — releva hotărârea Internaționalei — vor organiza această manifestație după felul cum li se va părea mai potrivit cu împrejurările din țările lor*”².

Caracterul periodic, anual al evenimentului a fost stabilit în mod definitiv la cel de-al doilea Congres al Internaționalei socialiste de la Bruxelles (august 1891)³. Ziua de 1 Mai devenea — în conformitate cu hotărârea adoptată cu acest prilej — moment de acțiune cu caracter permanent a proletariatului internațional, prilej de evidențiere deschisă a doleanțelor sale, economice și social-politice, de afirmare a solidarității muncitorești internaționale. Congresul de la Zürich al Internaționalei a II-a, ținut în anul 1893, a reinnoit această hotărâre, adăugând că întrunirile și manifestațiile de 1 Mai trebuiau să afirme pretutindeni energia, voința proletariatului de a pune capăt deosebirilor de clasă prin revoluția proletară.

---

¹ Vezi detaliile la Olimpiu Matichescu, Elena Georgescu, *1 Mai în România*, colecția „Mica bibliotecă de istorie”, București, 1970; Olimpiu Matichescu, *1 Mai — Geneva*, în „Magazin istoric”, nr. 4/1978.

² William Z. Foster, *Istoria celor trei Internaționale*, Edit. politică, București, 1959, p. 160.

³ Olimpiu Matichescu, Elena Georgescu, *Op. cit.*

Născut din năzuință și încredere, din luciditate istorică și optimism revoluționar, 1 Mai a concentrat în el sensuri dintre cele mai adânci, pe care deceniile le-au îmbogățit prin transformarea aspirațiilor în certitudini istorice. Sărbătoare a forțelor creatoare ale umanității, 1 Mai s-a afirmat în devenirea istorică ca o manifestare cu dimensiuni de universalitate, atestând imensa forță a solidarității oamenilor muncii de pretutindeni în lupta pentru demnitatea umană și echitate socială, pentru democrație și progres, pentru socialism.

Înșușindu-și hotărârea Internaționalei a II-a — la lucrările căreia mișcarea muncitorească și socialistă din România a participat cu 5 delegați —, începând din 1890, mișcarea muncitorească din România a fost permanent alături de masele de exploatați din întreaga lume, manifestând cu prilejul zilei de 1 Mai hotărârea ei de a lupta împotriva asupririi, pentru independență națională și progres social.

Mărturiile vremii consemnează entuziasmul cu care a fost sărbătorit primul 1 Mai în România, ca o sărbătoare a muncii, a solidarității celor ce muncesc în lupta pentru o viață mai bună. Întruniri și demonstrații consacrate zilei de 1 Mai 1890 au avut loc în majoritatea centrelor economice mai însemnate din țară, inclusiv în cele din Transilvania și Banat, vechi provincii românești aflate în acea epocă sub dominația Imperiului austro-ungar. Numai în București, sărbătorirea primului 1 Mai a scos în stradă peste 5 000 de muncitori, cifră însemnată pentru acea perioadă. Cu muzica în frunte, intonând imnurile „Deșteaptă-te române” și „Marseil-leza”, purtând drapele roșii pe care erau înscrise revendicările lor, muncitorii au demonstrat pe străzile capitalei într-o impresionantă procesiune⁴. Prezența mișcării muncitorești din România încă de la primul 1 Mai cu manifestații bine organizate, cu un proletariat pătruns de semnificația revoluționară a acestei zile, releva existența în România a unui proletariat conștient de rolul pe care începuse a-l juca pe scena politică a țării, precum și de obligațiile sale internaționale.

Ca o dovadă a maturizării simțului politic al clasei muncitoare din România, trebuie menționat faptul că, începând cu acel 1 Mai 1890, caracterul manifestațiilor organizate cu prilejul zilei internaționale a celor ce muncesc a purtat întotdeauna amprenta momentului istoric respectiv. Pornită inițial, în România ca și în alte țări, ca o acțiune pentru obținerea zilei de muncă de 8 ore, și mai apoi a votului universal, întrunirile, demonstrațiile, acțiunile de masă ocazionate de eveniment vor căpăta treptat, pe parcursul anilor, un caracter din ce în ce mai angajat, în spiritul dezideratului strategic fundamental exprimat tot mai limpede de muncitorimea organizată: înlăturarea orînduirii bazate pe exploatare și construirea societății socialiste. Un caracter deosebit de combativ l-au avut, de pildă, marile demonstrații și întruniri muncitorești de 1 Mai în timpul primului război mondial și în perioada de avînt revoluționar ce a urmat, în anii 1918—1921⁵. Pregătirea și desfășurarea acțiunilor muncitorești ocazionate de sărbătorirea zilei de 1 Mai în acei ani a contribuit la maturizarea politică și ideologică a mișcării muncitorești din România, fapt

⁴ *Ibidem*.

⁵ Vezi detaliile la Olimpiu Matichescu, *Acțiunile revoluționare din Iași, desfășurate în cursul lunii mai 1917*, în „Studii. Revistă de istorie”, nr. 5/1967; Olimpiu Matichescu, *1 Mai în anii avîntului revoluționar (1919—1921)*, în „Studii. Revistă de istorie”, nr. 2/1970.

care a permis, în mai 1921, transformarea Partidului Socialist în Partidul Comunist Român. După acest eveniment, hotărîtor pentru destinele clasei muncitoare și ale poporului român, demonstrațiile de 1 Mai din România au căștigat în amploare și combativitate, accentuîndu-și caracterul de luptă pentru apărarea drepturilor fundamentale ale celor mulți și oprimați ⁶.

Mereu prezent în mijlocul maselor muncitoare, cunoscîndu-le năzuințele și interesele, Partidul Comunist Român va stabili pentru fiecare an, pentru fiecare etapă, direcțiile pe care urma să se desfășoare lupta pentru drepturi economice și sociale, pentru libertăți democratice cetățenești. Concluziile și învățămintele desprinse de Partidul Comunist Român în domeniul organizării acțiunilor muncitorești din deceniul al treilea, s-au dovedit deosebit de prețioase în noua etapă de luptă, care avea să înceapă după instaurarea la putere a nazismului în Germania (ianuarie 1933), cînd în fața întregului popor român se profila, tot mai amenințător, pericolul dictaturii fasciste. De aceea, caracteristica principală a aniversării zilei de 1 Mai, în acea perioadă, a constituit-o tocmai lupta împotriva pericolului fascist ⁷. E fără îndoială meritul Partidului Comunist Român de a fi găsit, în epocă, forme adecvate și mijloace practice de acțiune care au mobilizat forțele înaintate, sociale, democratice și progresiste ale națiunii, în cadrul unui front larg de luptă, menit să oprească ascensiunea fascismului spre putere în România, să salvgardeze independența și suveranitatea țării. Estimînd la adevărata valoare primejdia, comuniștii au adresat națiunii române chemarea patriotică de a lupta pînă la sacrificiu, cu arma în mînă pentru apărarea fruntariilor țării, amenințate tot mai grav de politica agresivă promovată pe plan internațional de statele fasciste și revizioniste. Deosebit de semnificative au fost, din acest punct de vedere, marile manifestații antifasciste și patriotice prilejuite de sărbătorirea — cu puține zile înainte ca nazismul să arunce lumea în vîltoarea celui de-al doilea război mondial — a zilei de 1 Mai 1939.

În împrejurările deosebit de dificile ale activității ilegale, conspirative, Partidul Comunist Român a elaborat din nou orientarea tactică cea mai potrivită, reușind, pe baza colaborării sale cu socialiștii și social-democrații, să transforme întrunirile și demonstrațiile din ziua de 1 Mai 1939, în puternice manifestații de protest îndreptate deschis împotriva dictaturii instaurată de regele Carol al II-lea, împotriva fascismului și a pericolului de război, pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a României. Toate acestea au fost posibile ca urmare a unei activități organizatorice prealabile intense. Din inițiativa conducerii de partid s-a constituit o Comisie conspirativă de organizare a sărbătoririi zilei de 1 Mai ⁸. Comisia număra, printre cadrele sale de frunte, comuniști încercați ca Nicolae Ceaușescu, Ilie Pintilie, Constantin David, Alexandru Iliescu, Teohari Georgescu ⁹. Un rol însemnat a revenit în cadrul acestor evenimente lui Ștefan Voitec, lui Vasile Bigu și altor militanți socialiști și anti-

⁶ Olimpiu Matichescu, Elena Georgescu, *Op. cit.*

⁷ Olimpiu Matichescu, *Activitatea desfășurată de P.C.R. pentru încheierea Frontului unic muncitoresc împotriva exploatării capitaliste și pericolului fascist cu prilejul zilei de 1 Mai 1934*, în „Studii. Revistă de istorie”, nr. 5/1966.

⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 222, f. 30; fond 5, dosar 1153, f. 420—422.

⁹ *Ibidem.*

fasciști — pe linia asigurării cadrului de acțiune unitar atât de bine conțurat pe care l-au avut întrunirile și demonstrațiile de stradă din această zi.

O contribuție deosebit de însemnată în ansamblul de pregătiri și măsuri care au determinat caracterul hotărât antifascist și patriotic al manifestațiilor din București de la 1 Mai 1939, a adus-o tineretul comunist și antifascist, aflat în acea epocă în plin proces de reorganizare, sub conducerea tînărului militant al Partidului Comunist Român, Nicolae Ceaușescu ¹⁰.

Campania politică, de organizare de către P.C.R. a zilei de 1 Mai 1939 s-a desfășurat în condiții specifice, diferite de cele din anii precedenți. Era vorba de încercarea pe care autoritățile o făceau de a denatura caracterul și semnificația istorică a acestui eveniment, preconizând transformarea zilei de 1 Mai într-o „zi de sărbătoare a muncii naționale”, care, urmînd să se desfășoare în cadrul legalismului burghez, trebuia să evidențieze o așa-zisă „unitate de interese” dintre regim și masele populare, o „armonizare” și o „lichidare” a contradicțiilor, a luptei de clasă dintre exploatați și exploatați. În acest scop, și pentru a da evenimentelor un caracter cît mai oficial, a fost convocat, pentru ziua de 1 Mai 1939, primul Congres general al breslelor, la care urmau să participe reprezentanți din întreaga țară ¹¹.

Paralel cu lucrările congresului, în București, erau fixate alte două întruniri : în sala „Tomis”, pentru muncitorii de diferite profesii organizați în bresle și în sala „Eintracht” pentru meșteșugarii mici patroni ¹². Conform programului, delegații la congres, împreună cu muncitorimea participantă la cele două întruniri amintite, trebuiau să se întrunească în Piața Romană, de unde, în frunte cu oficialitățile urmau să defileze prin fața palatului regal ; coloana de manifestanți urmînd în continuare un traseu dinainte stabilit și care avea drept punct final Mormîntul Eroului Necunoscut din Parcul Carol (azi Parcul Libertății). Programul fixa, de asemenea, pentru după amiaza zilei de 1 Mai, o serbare cîmpenească la Stadionul muncitoresc, precum și alte diferite spectacole oficiale organizate de asociația culturală „Muncă și voie bună” ¹³.

Trebuie subliniat totuși că măsurile de represiune adoptate de autorități împotriva P.C.R., a clasei muncitoare, nu au fost mai puțin drastice decît în anii precedenți ; organele de poliție au efectuat razii și arestări de membri ai partidului comunist (în special cu prilejul acțiunilor devenite tradiționale în ajunul zilei de 1 Mai, de șablonare a chemărilor P.C.R. pe zidurile fabricilor, instituțiilor, a caselor din cartierele muncitorești sau a difuzării materialelor propagandistice : manifeste ¹⁴, fluturași), au cenzurat discursurile care trebuiau să fie pronunțate în fața mulțimii, au

¹⁰ *File din istoria U.T.C.*, Edit. politică, București, 1971, p. 169—173.

¹¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond 5, dosar 1153, f. 420—422.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Manifestul editat și difuzat de C.C. al P.C.R. cu prilejul zilei de 1 Mai 1939 nu s-a păstrat documentar. Aflăm însă de existența lui din citatul reprodus din cuprinsul său pe frontispiciul numărului din 1 iunie 1939 al ziarului „Scnteia” : „*Partidul Comunist din România cheamă toți muncitorii și conducătorii cinstiți social-democrați, pe membrii Partidului Național-Tărănesc ; Tărănesc Radical și liberali la luptă comună contra fascismului intern și extern, pentru răsturnarea guvernului de dictatură regală.* (Din manifestul C.C. al P.C.R. din 1 Mai 1939)”.

adoptat măsuri de pază și control în sălile de întrunire și de-a lungul întregului traseu pe care urma să-l străbată coloanele de muncitori.

În atare condiții, apreciind la justa sa valoare prestigiul de care se bucura partidul comunist, politica sa revoluționară și patriotică, influența tot mai mare pe care comuniștii o aveau asupra maselor muncitoare, membrii Comisiei conspirative de organizare a campaniei politice a P.C.R. de 1 Mai 1939 au ajuns la concluzia că necesitatea făuririi și consolidării unității de acțiune a clasei muncitoare, pe de o parte, și zădărnicierea intențiilor amintite, de denaturare și mistificare a caracterului zilei internaționale a oamenilor muncii, preconizate de guvernanți, pe de alta, impuneau acceptarea de către partid a programului oficial — din punctul său pur formal de desfășurare, adică în sălile, pe traseul și în unitățile de timp propuse de autorități —, și lupta pentru transformarea conținutului lui în sens revoluționar, în conformitate cu aspirațiile economice, social-politice și naționale ale întregului popor. În acest scop, s-a hotărât ca toată activitatea partidului în campania politică de 1 Mai „să se desfășoare în cadrul și prin breslele muncitorești”. Se indica, totodată, folosirea tuturor mijloacelor posibile — „prin asociațiile profesionale, cercurile culturale, sportive și orice alte organizațiuni legale în care partidul comunist are influență și membrii săi” — „pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai în cadrul programului aprobat de autorități; dar pentru îndeplinirea programului partidului comunist”¹⁵.

S-au luat măsuri, totodată, ca la întrunirile de masă ce urmau să aibă loc să vorbească reprezentanți ai oamenilor muncii „care să evidențieze în cuvântul lor necesitatea concentrării tuturor forțelor muncitorești și țărănești în lupta antifascistă și antirăzboinică”¹⁶.

De asemenea, s-au constituit echipe de muncitori comuniști și social-democrați care urmau să ia legătura cu delegații breslelor sosiți din provincie pentru a participa la lucrările congresului, în scopul lămuririi lor și adoptării unor puncte de vedere comune privind natura lozincilor și chemărilor care trebuiau să fie folosite la întrunirile și manifestațiunile de 1 Mai¹⁷. Totodată, organizațiile regionale de partid au primit, prin intermediul unei circulare a C.C. al P.C.R., sarcina să se preocupe de alegerea unor delegați pentru congresul breslelor din rândurile celor mai cunoscuți și capabili muncitori revoluționari, care se bucurau de prestigiu în mase¹⁸. În același context organizatoric, pentru a întări conspirativitatea și a feri activul partidului de căderi și arestări preventive, s-a luat hotărârea ca începând cu ziua de 29 aprilie să fie suspendate orice ședințe de partid; conducătorii organizațiilor P.C.R. au primit indicații să-și schimbe domiciliul.

Punând în practică aceste hotărâri, membrii organizațiilor de partid din sectoare, din cartiere, ai celulelor P.C.R. din întreprinderi au depus o susținută muncă de propagandă în mijlocul maselor muncitoare, în scopul mobilizării lor la acțiune în ziua de 1 Mai, în conformitate cu chemările și obiectivele politice ale partidului comunist.

¹⁵ Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 222, f. 30; fond 5, dosar 1153, f. 420—422.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Arh. C.C. al P.C.R., fond 5, dosar 1153, f. 429.

Pe lângă activitatea desfășurată în bresle, în vederea consolidării unității de luptă a clasei muncitoare în cadrul manifestațiilor de 1 Mai, comuniștii și-au intensificat acțiunile politice în rindul membrilor fostelor partide burgheze: P.N.Ț., P. R. Ț., P.N.L., cu vederi politice democratice și antifasciste¹⁹.

Succese au fost obținute de partid și în direcția alegerii delegațiilor din provincie, care urmau să participe la congresul breslelor din ziua de 1 Mai. Organele de poliție din Tg. Mureș raportau, de pildă, că pentru lucrările congresului muncitorilor din breslele locale au ales delegați din rindurile membrilor și simpatizanților partidului comunist: Bob Ion, Tarkony Augustin ș.a. La fel, raportul telefonic al Inspectoratului de poliție al ținutului Dunărea de Jos indica drept participanți la Congresul breslelor pe Apostol Dănilă, Bucur Ion, Spiridon Dragomir și Druga Constantin, muncitori din Galați pe care autoritățile represive locale îi indicau Direcției generale a poliției și siguranței drept „suspectați pentru comunism”²⁰.

În lumina indicațiilor primite, comuniștii din cadrul breslelor au depus eforturi pentru a avea la congres și la întrunirile preconizate vorbitori din rindurile muncitorilor revoluționari, membri și simpatizanți ai partidului comunist și ai partidului social-democrat, cunoscuți pentru activitatea lor revoluționară, patriotică. În acest scop, o delegație a P.C.R., din care făceau parte Ilie Pintilie și Petre Crăciun, a luat legătura cu conducătorii breslelor și ai fostei Confederații Generale a Muncii propunând ca la congres și la întrunirile muncitorești de la 1 Mai „să fie admiși a lua cuvîntul de la tribună și alți muncitori în afara persoanelor indicate în mod oficial”²¹.

Toate aceste măsuri, inițiate de partidul comunist pînă în ajunul zilei de 1 Mai, au avut un caracter organizatoric general. Deplina adeziune a maselor la politica promovată de partid, puternica stare de spirit antifascistă, potrivnică regimului de dictatură regală ce domnea în întreaga țară, cheazășnuiau succesul programului preconizat de P.C.R. pentru ziua de 1 Mai 1939. Din această cauză, pentru a întări conspirativitatea acțiunilor sale și a împiedica suspendarea de către autorități a propriului lor program, comuniștii au primit ultimile instrucțiuni privind modul de participare la acțiunile organizate abia în dimineața zilei de 1 Mai, cu cîteva ore înaintea începerii întrunirilor. Potrivit acestor indicații, transmise de Comisia de organizare a zilei de 1 Mai, secretarii organizațiilor de partid din sectoarele Capitalei au primit sarcina de a mobiliza întreg activul partidului comunist din București, în special pe acei muncitori revoluționari „care sînt cunoscuți maselor muncitorești și care prin activitatea lor politică sau sindicală se bucură de autoritate”, în scopul de a se deplasa în cartierele proletare din Capitală (Grivița, Rahova, Dudești, Văcărești etc.) pentru a mobiliza la acțiune întreaga muncitorime²². O parte din activul partidului din București a primit sarcina de a participa la întrunirea din sala „Tomis”, unde, ocupînd cele 4 colțuri ale sălii și balcoanele, trebuiau să sprijine pe oratori și să mobilizeze masele în jurul chemărilor partidului comunist. Cealaltă parte, postată pe traseul ce urma

¹⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 227, f. 312, 350, 383.

²⁰ Arh. C.C. al P.C.R., fond 5, dosar 1153, f. 429.

²¹ Ibidem, f. 417.

²² Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 227, f. 383.

să-l străbată manifestația a primit sarcina de a se încadra în coloana de defilare, în așa fel încît „partidul să fie prezent pe toată lungimea coloanei”²³. Împărțind în acest fel activul său din Capitală, partidul lua în considerare eventuale măsuri de represiune pe care autoritățile le-ar fi putut adopta împotriva comuniștilor prezenți la întrunirea muncitorească din sala „Tomis”; eventualitate corelată cu necesitatea de a fi prezent, în pofida unei atare eventualități, în conducerea manifestației care urma.

Cu aceeași ocazie, Comisia de organizare a zilei de 1 Mai a transmis activului de partid lozincile, revendicările economice și politice sub semnul cărora trebuiau să se desfășoare acțiunile oamenilor muncii în această zi. Membrii de partid din sala „Tomis” au primit pancarte cu lozinci, iar cei de pe traseu indicații concrete privind natura parolelor ce trebuiau agitate în mijlocul maselor de demonstrați pe diferite porțiuni ale traseului²⁴.

Măsurile organizatorice ale P.C.R. au luat prin surprindere pe autorități. Comentînd evenimentele de la 1 Mai 1939, organele de poliție atribuiau succesul obținut de partidul comunist, printre altele, și noii sale tactici organizatorice aplicate în această zi. „Motivele care au determinat pe cei din Comitetul Central (al P.C.R. — n.a.) să procedeze prin surprindere — se arăta într-un asemenea comentariu — sînt următoarele: C.C. [al P.C.R.] era convins că dacă directivele partidului veneau cu o oră mai devreme Ministerul de Interne contramanda sărbătorirea zilei de 1 Mai”.

În dimineața zilei de 1 Mai Capitala căpătase un aspect sărbătoresc. Mii de oameni ai muncii, bărbați, femei, tineret, de cele mai diferite profesii, mobilizați și conduși de comuniști se îndreptau spre sălile de întrunire hotărîți să-și spună cuvîntul împotriva exploatării și asuprii capitaliste, a regimului de dictatură regală, a politicii sale de cedare în fața agresorului hitlerist, pentru apărarea independenței și suveranității naționale a țării, împotriva fascismului și a pericolului de război. La ora 9 dimineața sala și grădina cinematografului „Tomis” din Calea Călărașilor nr. 11 deveniseră neîncăpătoare pentru numărul de participanți²⁵. Deasupra mulțimii entuziasmate, comuniștii, muncitorii social-democrați înălțau pancarte cu revendicări muncitorești și antifasciste: *Vrem 8 ore de muncă!*, *Cerem mărirea salariilor!*, *Trăiască independența națională a țării!*, *Să apărăm granițele împotriva agresorului hitlerist!*, *Jos fascismul!*, *Vrem*

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, f. 384.

²⁵ „Scinteia”, organul central de presă al P.C.R., descrie în felul următor începutul acțiunilor revoluționare din dimineața zilei de 1 Mai 1939: „1 Mai, dimineața, ora 9. Pe calea Călărași și străzile vecine grupuri de cetățeni se grăbesc spre sala «Tomis». Lîngă biserica Sf. Vineri — agenți, lîngă «Tomis» — agenți, toată poliția capitalei e pusă în picioare pentru a împiedica sărbătorirea întiiului Mai ca zi de luptă a clasei muncitoare. Guvernul și ajutorii lui făcuseră eforturi pentru a deruta masele muncitoare de pe drumul de luptă împotriva exploatării capitaliste, făcuse încercări de a prefăce această zi într-o manifestație pentru regimul actual. Muncitorii comuniști și social-democrați conștienți au știut însă să mobilizeze masele muncitoare și mic burgheze la lupta contra fascismului și a guvernului de dictatură regală, pentru apărarea independenței naționale a țării, contra agresorilor fasciști [...], pentru cele mai arzătoare revendicări ale maselor; pentru restabilirea regimului democratic.

«Tomis»: sala și curtea e arhiplină. Iată-i pe sindicaliștii (foștii membri ai sindicatelor dizolvate — n.a.) din str. Dîrstorului, iată-i pe cel din Izvor, Uranus, pe meșteșugari, funcționarii particulari și alții și alții, cu greu își fac drum spre intrare”, („Scinteia” din 1 iunie 1939).

*front patriotic !, Unire cu toate popoarele democratice !, Trăiască pacea !, Trăiască U.R.S.S. !*²⁶

În contrast cu discursurile de sprijinire a regimului de dictatură regală, ținute de unii dintre vorbitorii desemnați de autorități, reprezentanții breslelor care au luat cuvîntul au criticat pe cei care ridicau în slavă așa-zisa „inițiativă” a guvernanților privind legislația muncii. Ei au arătat că regimul dictaturii regale a adus cu sine înăsprirea exploatării clasei muncitoare, înrăutățirea condițiilor de trai ale întregului popor, restrîngerea drepturilor și libertăților democratice²⁷. „Pentru 1 Mai mii și mii de muncitori (din România și alte țări — n.a.) au înfundat pușcăriile” — demonstra, în cuvîntul său, Simion Rusu secretarul breslei muncitorilor metalurgiști din ținutul Bucegi —, de aceea proletariatul din România, asupra căruia apăsa greu exploatarea și mizeria cotidiană hărăzită de societatea capitalistă, nu se putea gîndi la „serbarea muncii naționale”, așa cum preconizau guvernanții. Mai mult poate ca oricînd, în acest an, ziua de 1 Mai își impunea în fața maselor populare din țara noastră adevărata sa semnificație istorică de „Zi internațională de luptă pentru descătușarea muncitorimii de sub exploatarea capitalistă, pentru drepturile și revendicările muncitorești”, împotriva fascismului agresiv, pentru pace și înțelegere între popoare²⁸.

Reprezentanți ai diferitelor bresle muncitorești, ca Marin Răduț, Victor Brățfăleanu, ai funcționarilor publici, ca Dumitru Vijoreanu, au subliniat necesitatea luptei unite a clasei muncitoare, a întregului popor împotriva exploatării capitaliste, pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și a salarizării, fixarea unui minimum de existență pentru muncitori, reglementarea muncii copiilor și femeilor, autonomia Casei centrale a asigurărilor sociale, libertatea de întrunire și organizare pentru clasa muncitoare și alte drepturi democratice, pentru care își jertfiseră viața și libertatea mulți luptători ai proletariatului român. De aceea, în această zi de 1 Mai — preciza unul din vorbitori —, masele muncitorești din România își îndreptau gîndul plin de recunoștință către „muncitorii care sînt ținuți în închisori”, către numeroasele „victime date de clasa muncitoare în lupta contra regimului burghezo-moșieresc”. *Vrem 8 ore de muncă !, Cerem mărirea salariilor !, Jos capitalismul !, Cerem eliberarea deținuților politici !* au scandat masele de participanți. În memoria militanților care au căzut din rîndurile proletariatului în lupta pentru emanciparea economică și politică a maselor populare, pentru progres social, s-a păstrat apoi un moment de reculegere²⁹.

Condamnănd politica concesivă a guvernului de dictatură regală față de Germania hitleristă, de la tribuna întrunirii vorbitorii chemau clasa muncitoare să-și consolideze unitatea de acțiune, să lupte pentru apărarea păcii, independenței economice și politice a țării, a integrității sale teritoriale. „Muncitorimea este baza păcii atît de dorită astăzi” — sublinia în cuvîntul său Simion Rusu — precizînd, în același timp, că muncitorimea română va ști să-și facă datoria patriotică, apărînd cu fermitate gra-

²⁶ „Scnteia” din 1 iunie 1939; Arh. C.C. al P.C.R., fond 5, dosar 1153, f. 139—443; fond 68, dosar 6146, f. 22—26.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

nișele țării față de un eventual atac al agresorilor fasciști. „Aceste cuvinte au fost aplaudate îndelungat”, informa în raportul său unul din agenții organelor de poliție — *Jos fascismul!, Trăiască pacea!, Vrem front patriotic!, Unire cu toate popoarele democratice!* au scandat masele, preluând chemările afișate pe pancarte ³⁰.

După terminarea întrunirii, masele de participanți, încolonate, au parcurs diferite străzi ale capitalei, îndreptându-se spre sala „Aro”, unde avea loc Congresul breslelor. Spre deosebire de întrunirea muncitorească din sala „Tomis”, care a relevat adevărata stare de spirit a maselor populare, potrivnică regimului de dictatură regală, întrunirea delegaților breslelor muncitorești din întreaga țară de la 1 Mai 1939 a fost mai restrânsă, căpătînd un aspect oficial prin participarea unor membri de frunte ai guvernului, între care președintele Consiliului de Miniștri — Armand Călinescu ³¹.

Primul Congres general al breslelor, întrunind 1 500 de delegați, a fost deschis de Mihail Ralea, ministrul muncii, printr-o expunere privind principiile de organizare și activitatea breslelor profesionale. Au urmat apoi, cuvîntările lui Eftimie Gherman și ale altor doi reprezentanți desemnați de autorități. Discursurile lor nu s-au ridicat la nivelul conținutului combativ și revoluționar pe care l-au avut alocuțiunile pline de esență ale reprezentanților breslelor care au vorbit la întrunirea din sala „Tomis” ³².

Discursul pronunțat de Armand Călinescu, președintele Consiliului de Miniștri, avea să evidențieze însă odată în plus situația deosebit de critică prin care trecea în această epocă istorică poporul român, expus acțiunilor revanșarde și revizioniste ale statelor fasciste, și, ca urmare, necesitatea stringentă a realizării unității naționale în fața agresorului nazist. „Gestul muncitorimii — care hotărîse, printr-o moțiune votată în congres ³³ — de a contribui cu valoarea unei zile de muncă la eforturile de înzestrare a armatei — va avea răsunet dincolo de aceste ziduri. El dovedește că națiunea, fără deosebiri sau ezitări, s-a rostit: *România trebuie apărată*”. Respingînd agitațiile naziste, Armand Călinescu arăta: „Țin să declar, ca să nu fie nici un echivoc că România dorește să întreprindă relații de bună vecinătate și de amicitie cu țările dimprejur [...] Cînd însă se va schița de undeva o încercare de atingere a teritoriului nostru, ea se va izbi de cea mai hotărîită și cea mai neclintită rezistență”. *Această politică nu este numai politica guvernului sau politica unui grup de oameni: aceasta este politica țării, este politica națională* ³⁴.

Patriotismul muncitorimii române, entuziasmul cu care primise chemările partidului comunist de a răspunde la mobilizarea armată, constituiau chezașia de granit a apărării independenței și suveranității națio-

³⁰ Arh. C.C. al P.C.R., fond 68, dosar 6146, f. 22—27.

³¹ „Lupta de clasă”, nr. 6, din august 1939, p. 15—16.

³² Ibidem.

³³ „Congresul luînd în considerare situația îngrijorătoare internațională de azi, cînd pacea între popoare este din nou amenințată și cînd și integritatea țării noastre ar putea fi periclitată de agresorii externi, hotărîște ca toți membrii breslelor, ai căror reprezentanți participă la acest Congres, să contribuie cu întreg ciștigul lor pe o zi pentru mărirea fondului de înzestrare a armatei și de apărare a întregii țări” („Timpul” din 3 mai 1939).

³⁴ „Timpul” din 3 mai 1939.

nale a țării. *Avem o muncitorime minunată și însuflețită de sentimentul patriotic și național* — ținea să declare în continuare Armand Călinescu. Am spus-o și altă dată, o repet și astăzi — generația care ne-a precedat a avut nobila misiune de a realiza unitatea națională. Generația noastră a răspuns la datoria ei de a se sacrifica pentru păstrarea ei. Ce este rezistența noastră, a avut prilejul să simtă toată lumea; toți cei care au văzut elanul patriotic cu care rezerviștii noștri au alergat în cazărmi au putut să înțeleagă. Iar acea mișcare care de pretutindeni se schițează, de la cea mai modestă manifestare pînă la cea mai largă, care constă în opera de contribuție pentru apărarea țării, este cea mai strălucită dovadă a stării noastre sufletești”³⁵.

Despărțit prin natura și interesele clasei burgheze din care făcea parte de înțelegerea ideologiei revoluționare a clasei muncitoare, Armand Călinescu se găsea însă prin atitudinea sa antifascistă pe poziții patriotice similare cu cele promovate în permanență de Partidul Comunist Român față de necesitatea luptei pentru apărarea suveranității și independenței naționale a țării. Discursul pe care l-a pronunțat la 1 Mai 1939 la Congresul breslelor muncitorești evidențiază, pe lîngă acest fapt, și concluzia că nevoile și aspirațiile supreme ale poporului român impuneau, în această epocă istorică, o acțiune unită a tuturor forțelor națiunii.

Referindu-se la aceste eforturi de realizare a unității naționale împotriva primejdiei fasciste și de război, pentru apărarea independenței, suveranității și integrității teritoriale a țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, sublinia că, paralel cu înfăptuirea unității de acțiune proletare în breslele profesionale, clasa muncitoare a reușit, în condițiile complexe, ale acelor ani, să lărgească cadrul de colaborare cu elementele de stînga, „cu forțele democratice din rîndul partidelor burgheze, precum și cu unii membri ai guvernului de dictatură regală”³⁶.

Paralel, în sala „Eintracht” a avut loc întrunirea breslelor de meșteșugari mici patroni din Capitală. Au participat 500 de persoane. Deși discursurile ținute de vorbitorii desemnați de autorități s-au axat pe elogii la adresa regimului și a proiectatelor „legiuri muncitorești”, la întrunire s-a făcut resimțită poziția și influența partidului comunist în rîndurile maselor de meșteșugari. Astfel, în cuvîntul unor vorbitori au fost abordate probleme importante ca: necesitatea restabilirii drepturilor și libertăților democratice, pericolul fascist și de război, necesitatea unității de acțiune a clasei muncitoare. Referindu-se la acțiunile revoluționare de la 1 Mai 1939, partidul comunist aprecia, în revista teoretică „Lupta de clasă” (nr. 6 din august 1939), că, cu acest prilej, „și masele meșteșugărești au manifestat pentru unitatea lor de organizare, pentru recunoașterea personalității juridice a breslelor lor pe profesii”³⁷.

Concurența aspră din partea marilor capitaliști, povara impozitelor, influența luptelor revoluționare ale proletariatului și a detașamentului său de avangardă — Partidul Comunist Român — au făcut din numeroși muncitori meșteșugari participanți activi la mișcarea muncitorească din

³⁵ Ibidem.

³⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, 1974, Edit. politică, București, p. 240—241.

³⁷ „Lupta de clasă”, nr. 6 din august 1939.

România. Aceasta este principala concluzie care se desprinde atît în cadrul întrunirii ținută în sala „Eintracht”, cît, mai ales, din încadrarea activă a meșteșugarilor sub stindardul de luptă al clasei muncitoare în timpul marii manifestații de stradă antifasciste care a urmat.

Conform programului, participanții la Congresul breslelor și la cele două întruniri muncitorești s-au întîlnit, în jurul orei 12, în Piața Romană, de unde, încolonați, în șiruri de 6 persoane, au pornit demonstrația, urmînd traseul stabilit — Piața Romană — Calea Victoriei — Splaiul Independenței — Bulevardul 1848 — Bulevardul 11 Iunie — Parcul Libertății. Chiar de la început, pe prima porțiune a traseului, pînă la Palatul regal, numărul demonstranților a crescut considerabil cu mii de muncitori și alți cetățeni ai capitalei³⁸. Astfel, de la aproximativ 4 000—5 000 de persoane participante la congres și la întrunirile amintite, pe străzile orașului au defilat 20. 000 de oameni ai muncii, din piepturile cărora, spre stupefacția autorităților aflate în fruntea cortegiului, au răsunat cu putere chemările partidului comunist. Încercările unor elemente străine de interes ale clasei muncitoare de a elogia regimul dictaturii regale s-au lovit de opoziția hotărîtă a maselor de demonstranți. Comuniști, socialiști, social-democrați, tineri, femei, intelectuali progresiști au dat un răspuns hotărît acestor încercări: *Trăiască 1 Mai, Ziua Muncii!, Trăiască frontul unic al muncitorimii!, Jos regimul de dictatură regală!, La muncă egală, salariu egal!, Pace, pîine, pămînt, libertate!, Trăiască libertatea!* au strigat miile de demonstranți la intrarea în Piața Palatului regal³⁹. O ripostă hotărîtă au primit din partea muncitorimii cîțiva membri ai Gărzii de fier, care, aflați în Piața Palatului regal, în afara coloanei de demonstranți, au încercat în mod provocator să lanseze slogane fasciste. Muncitorii metalurgiști aflați la fața locului au răspuns în cor: *Jos fascismul!, Vrem pîine!, Vrem dreptatea noastră!, Vrem pace!*

Regele Carol al II-lea, ieșit în balconul palatului, a fost nevoit să asculte nu ovații la adresa sa, ci adevăratul glas al poporului român, năzuințele sale spre libertate, hotărîrea sa de a lupta împotriva fascismului și pericolului de război, pentru apărarea independenței, suveranității naționale și integrității teritoriale a țării⁴⁰.

Accastă poziție hotărîtă și deschisă adoptată de oamenii muncii din Capitală exprima adevărata preocupare față de situația socială și politică din țară, față de interesele și necesitățile fundamentale cele mai stringente pe care momentul istoric respectiv le punea în fața întregului popor și care își găseau cea mai justă confirmare în chemările partidului comunist, preluate și scandate de mase.

Într-o atmosferă de puternic avînt revoluționar, de la un capăt la altul al uriașului cortegiu și de-a lungul întregului traseu, masele muncitorești și-au manifestat neconținut ostilitatea și indignarea față de politica conciliantă adoptată de regimul de dictatură regală, față de Germania

³⁸ Această acțiune s-a desfășurat conform planului stabilit de Comisia de organizare zilei de 1 Mai. Numeroase rapoarte ale organelor represive menționează că pe traseu, „printre manifestații breslelor, s-au strecurat grupe compacte de comuniști” (Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 214, f. 72; fond 5, dosar 824, f. 31; dosarul 1149, f. 417 ș.a.).

³⁹ „Scnteia” din Iunie 1939; Arh. C.C. al P.C.R., fond 68, dosar 6148, f. 6—14; 17; dosar 6146, f. 3—4.

⁴⁰ Ibidem.

nazistă și pericolul care amenința țara. „Calea Victoriei avea aspectul unui cîmp de manifestație revoluționară” — recunoșteau în rapoartele lor organele represive. *Trăiască democrația!*, *Jos capitalismul!*, *Jos teroarea!*, *Vrem România liberă și independentă!*, *Cerem abrogarea pactului economic germano-român!*, *Vrem respectarea granițelor!*, *Jos fascismul!*, *Jos hitlerismul!*, *Jos dictatura fascistă!*, *La ghilotină cu Hitler și Musollini!*, *Nu vrem război!*, *Jos războiul!*, *Trăiască proletariatul!*, *Trăiască muncitorimea unificată!*, *Trăiască unitatea muncitorească!*, *Jos cu țările războinice!*, *Vrem alianță cu țările democratice!*, *Trăiască Rusia sovietică!*, *Jos agresorii!*, *Trăiască frontul păcii!*, *Vrem păstrarea independenței României!*, *Să ținem piept agresorului!*, *Trăiască integritatea teritorială a României!*, *Vrem rezistență față de plănuitul atac al puterilor fasciste!*, *Jos fascismul aducător de război!*, *Jos Hitler!*, *Jos Musollini!*, *Trăiască frontul popular antifascist!* scandau neconținut miile de demonstrați ⁴¹.

Amenințările organelor represive au rămas fără efect. „La toate aceste manifestațiuni — vor raporta mai tirziu agenții de poliție — au fost opriți (muncitori care manifestau — n.a.) de către organele polițienești, iar ca drept răspuns uralele continuau mai tare” ⁴².

Partidul comunist a acordat o mare atenție în cadrul campaniei de 1 Mai 1939 demascării pericolului prezentat de organizațiile fasciste din interiorul țării, și în primul rînd de Garda de fier, pe care partidul a demascat-o în fața maselor ca principala agentură hitleristă în România. De aceea, printre parolele dintre cele mai larg folosite de participanții la marea demonstrație muncitorească de la 1 Mai 1939 au fost cele referitoare la condamnarea acestei organizații fasciste, teroriste. Pe întregul traseu, muncitorii au scandat: *Jos Garda de fier!*, *Jos gardismul!*, *Jos agenții hitleriști!*, *Jos toporul!**, *Jos agenții trădători de țară!* ⁴³. În același timp, oamenii muncii au luat poziție deschisă împotriva acelor elemente fasciste sau profasciste ale burgheziei care se pronunțau pentru ralierea României la politica statelor fasciste.

Ajunși în fața prefecturii de poliție, cu pumnul ridicat în semn de salut proletar, muncitorii din coloană au cerut eliberarea deținuților politici comuniști și antifasciști și interzicerea elementelor fasciste și trădătoare de țară. *Vrem amnistie!*, *Vrem eliberarea tuturor deținuților politici!* au cerut masele de manifestați, formînd un impunător cor din mii de persoane ⁴⁴. Vădînd grijă tovrășească și dragoste față de cei care și-au jertfit libertatea luptînd pentru interesele clasei muncitoare, în tot timpul desfășurării evenimentelor revoluționare din această zi (la întrunirea de la sala „Tomis”, pe traseul parcurs de demonstrație, la Stadionul muncitoresc), echipe de muncitori, în special uteciștii au colectat contribuții din partea muncitorimii, destinate ajutorării victimelor măsurilor represive, familiilor lor ⁴⁵.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

* Lozinca se referă la activitatea teroristă a acestei organizații.

⁴³ Arh. C.C. al P.C.R., fond 68, dosar 6146, f. 6, 12.

⁴⁴ „Scinteia” din Iunie 1939; Arhiva C.C. al P.C.R., fond 68, dosar 6148, f. 6, 28; fond 5, dosar 824, f. 31.

⁴⁵ Ibidem.

În încheierea manifestației, care, potrivit programului, a avut ca punct final Parcul Libertății, într-o atmosferă de puternic entuziasm patriotic s-a depus o coroană de flori la Mormintul Țrului Necunoscut — simbol al prețuirii pe care poporul român o dădea eroilor neamului, celor care aduseseră suprema jertfă pe altarul unității și independenței naționale.

Comuniștii au primit din partea Comisiei de organizare a zilei de 1 Mai instrucțiuni să continue acțiunile revoluționare și în după amiaza acestei zile, în cadrul serbării cîmpenești organizate pe Stadionul muncitoresc din cartierul Filaret. Totodată, activiștii de partid au primit consemnul ca în caz de intervenție din partea autorităților să mobilizeze masele la o nouă demonstrație de stradă, în semn de protest împotriva represiunilor antimuncitorești, a regimului de dictatură regală. Autoritățile nu au îndrăznit însă să opereze arestări masive în rîndurile muncitorimii, deși serbarea cîmpenească a avut același caracter revoluționar, antifascist și patriotic imprimat de partidul comunist tuturor evenimentelor din această zi memorabilă.

Semnăind numărul mare de comuniști participanți la festivitățile de pe stadion, rapoartele organelor de poliție arătau că muncitorii s-au organizat în grupuri și au luat în discuție diferite probleme legate de revendicările economice și politice ale maselor, de necesitatea creării și consolidării unității de acțiune a clasei muncitoare, pronunțîndu-se împotriva politicii de cedare în fața agresorului hitlerist, a fascismului și pericolului de război. Era consemnată, de asemenea, voința clasei muncitoare de apărare a păcii, a integrității teritoriale și independenței naționale a României. „Toată baza țării sînt muncitorii ei, nu boierii, care stau și benchetuesc zilnic”, arată, în cuvinte modeste, unul dintre muncitori vorbind de pericolul agresiunii fasciste și revizioniste care amenința România.

Din inițiativa comuniștilor și muncitorilor social-democrați, au fost organizate, la Stadionul muncitoresc, diverse acțiuni cu caracter educativ patriotic, s-a extins acțiunea de colectare pentru nevoile de ajutorare ale întemnițaților politici ai clasei muncitoare, s-au lansat și scandal chemările amintite ale partidului comunist. „Iliescu Eftimie și Nicolae Ceaușescu — raportau agenții aparatului represiv —, ultimul fost condamnat la 3 ani închisoare pentru activitate comunistă, pedeapsa executată, au strigat în timpul serbării lozinca comunistă : «*Trăiască Frontul Popular* »”⁴⁶.

În ziua de 1 Mai 1939, partidul comunist a desfășurat activitate și în rîndurile altor pături sociale din Capitală care nu au participat direct la manifestația muncitorească. Din inițiativa Comisiei de organizare a zilei de 1 Mai, echipe de comuniști s-au deplasat în diferite păduri din jurul capitalei (Băneasa, Pantelimon, Pustnicul etc.), unde au ținut cuvîntări în fața participanților la tradiționalele serbări cîmpenești. Aceste acțiuni au contribuit la strîngerea legăturilor dintre partid și păturile mijlocii ale populației din București, în vederea atragerii lor la luptă, alături de clasa muncitoare, împotriva dictaturii regale, fascismului și a pericolului de război, pentru înfăptuirea Frontului popular antifascist, pentru apărarea independenței și suveranității naționale⁴⁷.

⁴⁶ Arh C.C. al P.C.R., fond 68, dosar 6146, f. 2, 13; dosar 6148, f. 7; fond 1, dosar 227, f. 374.

⁴⁷ Ibidem.

Serbările cîmpenești care au avut loc în după amiaza zilei de 1 Mai 1939, la Stadionul muncitoresc sau în diverse alte locuri de agrement din jurul capitalei, la care au participat zeci de mii de oameni ai muncii, de diverse profesii și categorii sociale, se înscriu, la rîndul lor, în contextul acțiunilor revoluționare, antifasciste, patriotice și antirevizioniste care au avut loc în această zi sub semnul Frontului unic muncitoresc.

Evenimentele de la 1 Mai 1939 din București, apreciate pe bună dreptate ca o victorie politică a partidului comunist, a politicii sale de Front unic cu P.S.D., au fost pe larg comentate în cele mai diverse părți ale opiniei publice din țară. „În tot timpul cît muncitorii au defilat nu s-a înregistrat nici o manifestare favorabilă guvernului sau vreunui membru al său și, ceea ce este mai regretabil, nici chiar pentru M.S. regele” — se arăta într-un asemenea comentariu al cercurilor guvernamentale⁴⁸. „A fost un spectacol unic în anele regimului — comentau cu nemulțumire aceste evenimente conducătorii Partidului Național Țărănesc —, cînd în plin centru Capitalei, la cîțiva pași de suveran, dintr-o coloană în fruntea căreia se afla ministrul muncii, s-au strigat lozinci proprii extremei stingi” (ale P.C.R. — n.a.)⁴⁹. Nemulțumiți de puternicul caracter antifascist pe care l-a avut manifestația muncitorească din București, conducătorii grupărilor fasciste au hotărît să solicite intervenția lui A.C. Cuza pe lângă guvernul dictatorial regale în scopul înlăturării măsurilor represive împotriva clasei muncitoare și a partidului comunist⁵⁰. Aceste câteva exemple reflectă recunoașterea oficială a eșecului suferit de autorități în tentativa lor de a imprima întrunirilor și manifestațiilor muncitorești un caracter oficial, de adeziune și sprijin față de dictatura regală. Pe de altă parte, ele întregesc concluzia — pe care o vom găsi în aceleași documente din epocă — că „muncitorii au fost acei ce au imprimat adevărata semnificație a zilei de 1 Mai, și nu autoritățile” și că „muncitorimea conștientă, în frunte cu partidul comunist, nu se va lăsa atrasă pe calea politicii reformiste dusă de guvern pentru « armonizarea » intereselor proletariatului cu cele ale burgheziei, continuînd să ducă o neîmpăcată politică de clasă”⁵¹.

Amplizarea manifestărilor antifasciste și antirăzboinice a maselor muncitorești din București, de la 1 Mai 1939, a avut ecou și peste granițele țării. Astfel, în ziarele „Daily Herald” din Marea Britanie și „Izvestia” din U.R.S.S., din 2 și respectiv 4 mai 1939, au apărut informații în care se arăta că în România, la 1 Mai, 20 000 de muncitori au demonstrat în București sub lozinci antifasciste și antirăzboinice.

„Manifestările de 1 Mai din București și din provincie — seria la rîndul său revista „Rundschau”, din Basel (Elveția), din 25 mai 1939 — au relevat intensificarea activității antifasciste a maselor ca și o creștere a influenței partidului comunist, a capacității sale de a mobiliza masele”.

Referindu-se la cadrul unității muncitorești de luptă care a stat la baza acestor acțiuni, revista remarcă, de asemenea, caracterul lor profund

⁴⁸ Arh. C.C. al P.C.R., fond 5, dosar 1153, f. 465.

⁴⁹ Ibidem, f. 468.

⁵⁰ Ibidem, f. 464.

⁵¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 214, f. 94.

patriotic, hotărârea manifestă a clasei muncitoare din România de a apăra independența, suveranitatea națională și integritatea teritorială a țării⁵².

Hotărârea unanimă a poporului român de a se opune agresiunii fasciste, de a-și apăra cu orice sacrificiu independența, suveranitatea națională și integritatea teritorială a patriei au produs impresie profundă în S.U.A. Atașatul român de presă din Washington sublinia, în raportul trimis în țară, că manifestările de masă de la 1 Mai 1939 din România — îndeosebi caracterul lor antifascist și antirevizionist —, au fost comentate și apreciate în mod deosebit în presa din această țară, precum și în emisiunile diverselor posturi de radio. S-au făcut dese referiri la cuvintele lui Armand Călinescu : *Cei care cred că avem ceva de dat se înșală. Apăra-vom cu sîngele nostru ce ne aparține*⁵³.

Evenimentele de 1 Mai 1939 din București au avut răsunet în cadrul lucrărilor Conferinței internaționale asupra problemelor democrației, păcii și apărării persoanei umane, ținută la Paris în zilele de 12—14 mai 1939. Luînd în discuție situația din România, amenințată de fascism și agresiune din partea Germaniei hitleriste și a aliaților săi, Conferința, în documentul intitulat *Pentru integritatea și independența României. Amenințarea Germaniei hitleriste. România în frontul păcii*, aprecia că manifestările muncitorești din ziua de 1 Mai din București sînt „*expresie a voinței maselor*”. Documentul considera că acestea au avut un puternic caracter antifascist și antirăzboinic, „*ceea ce este dovadă că poporul român se aliază la mișcarea antifascistă și că voința sa este de a lupta, în mod real, împotriva agresorului și fascismului*”⁵⁴.

Cu foarte mare nemulțumire au fost comentate aceste evenimente de către ziaristii fasciști, germani și italieni acreditați la București. Aceștia au criticat regimul de dictatură regală pentru faptul că nu a luat măsuri de reprimare a manifestației antifasciste din ziua de 1 Mai. Informate de Ambasada Italiei din București, autoritățile fasciste din Italia au protestat pe lângă ministrul afacerilor externe al României, Gr. Gafencu, care tocmai în acea perioadă făcea o vizită protocolară la Roma. Din însărcinarea lui Mussolini, contele Ciano i-a transmis lui Gafencu „nemulțumirea guvernului italian față de guvernul român care a permis (?!) manifestanților libertatea exprimării părerilor lor fără să ia nici o măsură de represivitate”⁵⁵. Din aceleași motive, întrevederea dintre Gafencu și Mussolini s-a desfășurat într-o atmosferă „deosebit de rece”⁵⁶.

Întruniri muncitorești* cu ocazia zilei de 1 Mai 1939 au avut loc în majoritatea orașelor și centrelor din țară : Timișoara, Arad, Cluj, Iași, Reșița, Ploiești, Deva, Constanța, Galați, Brăila, Tg. Mureș, Reghin,

⁵² „Rundschau” din 25 mai 1939.

⁵³ Arh. Istorică Centrală, fondul Ministerul Propagandei Naționale, *Presa externă*, dosar 1030, f. 34—35, 224—228.

⁵⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 211, f. 169.

⁵⁵ Arh. C.C. al P.C.R., fond 68, dosar 6146, f. 34—35.

⁵⁶ Galeazzo Ciano, *Journal politique*, 1938—1943, Editions Baconnière, Neuchâtel, 1946, p. 86.

* Ministerul de Interne a interzis orice demonstrație în ziua de 1 Mai 1939 în orașele din provincie, dînd dispozițiunea pentru adoptarea de către aparatul represiv local a unor severe măsuri represive.

Oradea, Baia Mare, Baia Sprie, Satu-Mare, Bacău, P. Neamț, Alba Iulia, Zărnești, Nădrag, în localitățile miniere de pe valea Jiului⁵⁷.

Ca și în cazul întrunirii ținute în sala „Tomis” din Capitală, principala caracteristică imprimată de muncitorii comuniști și social-democrați întrunirilor de la 1 Mai 1939 din provincie constă în caracterul lor anticapitalist, antifascist și antirăzboinic, împotriva dictaturii regale, pentru apărarea independenței, suveranității naționale și integrității teritoriale a țării. Astfel, ca și în anul precedent, muncitorimea din principalele orașe ale Moldovei — Iași, Bacău, Piatra Neamț — a demască, cu ocazia întrunirilor de 1 Mai politica dictaturii regale, arătând situația grea a clasei muncitoare ca rezultat direct al ofensivei patronale asupra nivelului de trai, salariile de mizerie în raport cu creșterea neconținută a scumpetei, lipsa de ocrotire socială și de protecție a muncii, încălcarea samavolnică a drepturilor și libertăților democratice ș.a.m.d.⁵⁸

Aceeași caracteristică au avut întrunirile muncitorești din ziua de 1 Mai de la Ploiești. Discursurile pronunțate cu acest prilej în fața mulțimii de către fruntașii mișcării muncitorești din localitate : Constantin Mănescu, Tănase Georgescu ș.a. au relevat necesitatea realizării unității de acțiune a clasei muncitoare, în vederea luptei cu succes împotriva regimului dictaturii regale, fascismului, revisionismului și pericolului de război⁵⁹.

Sub conducerea organizației locale P.C.R., proletariatul din Timișoara a organizat în ziua de 1 Mai 1939 o mare întrunire publică, în cadrul căreia muncitorii comuniști și social-democrați au făcut bilanțul victoriilor și jertfelor date de clasa muncitoare de-a lungul celor 50 de ani trecuți de la hotărârea din 20 iulie 1889 a Internaționalei a II-a privind sărbătorirea zilei de 1 Mai. Vorbitorii au arătat necesitatea luptei pentru apărarea independenței și suveranității naționale a țării, amenințate de agresorii fasciști, pentru triumful rațiunii, al păcii între popoare. „În împrejurările grele de azi arăta Simion Gîrboveanu, secretarul breslei muncitorilor metalurgiști și electricieni din ținutul Timiș —, cînd pretutindeni se ațîță ura și se aude zăngănit de săbii, muncitorimea, care este adînc pacifistă, manifestează și pentru triumful păcii între popoare, dar totodată ține să-și exprime în mod public hotărârea ei de a lupta împotriva oricărei tendințe externe sau interne de știrbire a independenței naționale. Această luptă o va duce fără nici o precupețire, pentru salvarea țării și a libertăților democratice. Sub acest simbol al buneii stări pentru clasa muncitoare și a păcii, care este cel mai mare bun al omenirii, sărbătorim anul acesta ziua noastră, Ziua Muncii”⁶⁰.

La Cluj, oamenii muncii români și maghiari, înfrățiți în luptă au organizat în ziua de 1 Mai, peste capul autorităților polițieneste, o mare întrunire, cu care prilej numeroși vorbitori s-au pronunțat împotriva regimului de dictatură regală, pentru revendicări economice și politice. Mulți dintre muncitori s-au pronunțat împotriva politicii revizioniste promovate de guvernul horthyst, arătînd că oamenii muncii maghiari din România nu

⁵⁷ Arh C.C. al P.C.R., fond 5, dosar 1153, f. 432, 469—472, 480—483, 446—448, 454, 456; dosar 1150, f. 306—310; „Lumea nouă” din 7 mai 1939; din 14 mai 1939; din 21 mai 1939.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Arh C.C. al P.C.R., fond 5, dosar 1153, f. 435.

aprobă această politică și, ca și muncitorii români, „*nu au alte deziderate decât munca și libertatea*”. Clasa muncitoare „se declară împotriva oricăror tendințe revizioniste — arăta unul dintre vorbitori — și afirmă că țara poate conta pe brațele vinjoase ale muncitorilor în momentul suprem al apărării patriei”⁶¹.

În același sens s-au pronunțat muncitorii din Oradea, care au condamnat regimul dictaturii regale, subliniind necesitatea apărării independenței țării. S-a remarcat cuvântul plin de conținut al muncitoarei Guzman Elisabeta, care a înfierat ofensiva patronală asupra nivelului de trai al clasei muncitoare, subliniind necesitatea organizării luptei femeilor muncitoare, alături de întregul proletariat, împotriva exploatării capitaliste. Vorbitoarea a condamnat politica dictaturii regale, arătând că încheierea tratatului economic oneros cu Germania hitleristă a constituit nu numai un act de agresiune economică, ci și primul act de agresiune politică directă care amenința granițele țării⁶².

La întrunirile muncitorești organizate cu prilejul zilei de 1 Mai în diferite orașe din provincie, muncitorii au înfierat politica teroristă și trădătoare a organizațiilor fasciste din țară. O semnificație deosebită în acest sens a avut întrunirea muncitorească din Reșița. Condamnând organizațiile fasciste în general, muncitorii care au luat cuvântul au demascăat cu vehemență activitatea antistatală promovată de grupările fasciste din localitate. Situându-se pe pozițiile naționaliste și rasiste ale ideologiei hitleriste, acestea au lansat, în ajunul zilei de 1 Mai, un manifest provocator la adresa muncitorimii. De pe pozițiile internaționalismului proletar, vorbitorii, oameni ai muncii români și germani, au înfierat teoriile naționaliste și rasiste de inspirație hitleristă cuprinse în acest manifest, subliniind necesitatea luptei unite a muncitorilor de diferite naționalități împotriva pericolului fascist și de război, pentru cucerirea de drepturi economice și libertăți politice pentru masele muncitoare⁶³.

Pentru atitudinea lor curajoasă, de demascare a exploatării și samavolniciei la care era supusă clasa muncitoare, muncitorii care au luat cuvântul la întrunirea din ziua de 1 Mai de la Reșița au avut de suferit din partea autorităților polițienesti locale. Le-au fost intentate acțiuni judiciare, fiind acuzați de comunism. „*Au trecut timpurile burgheziei — răspundea un muncitor la interogatoriu — ; chiar dacă nu activăm sub titlul de comuniști sau socialiști, tot ce facem este numai în interesul muncitorilor și păturilor de jos, și asta nu este altceva decât ceea ce am făcut și în trecut, adică programul nostru este și va fi aplicat unde și cum va fi posibil. Firma nu importă, numai faptele sînt dătătoare de ton*”⁶⁴.

Sub conducerea partidului comunist s-au desfășurat, de asemenea, întrunirile de masă prilejuite de sărbătorirea zilei de 1 Mai 1939 în alte localități muncitorești din țară : Valea Jiului, Arad, Baia Mare, Nădrag ș.a.

Evenimentele de la 1 Mai 1939 au fost analizate de către organizațiile partidului comunist, subliniindu-se cu acest prilej succesele și lipsurile partidului în organizarea și conducerea lor. Astfel, în raportul Comite-

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem, f. 447—448.

⁶³ Ibidem, f. 482.

⁶⁴ Ibidem.

tului Central al P.C.R. la plenara a VI-a a partidului din iunie 1939 se arăta că „*întrunirile și demonstrațiile de 1 Mai, pregătite de partid sub semnul mobilizării clasei muncitoare pentru apărarea țării împotriva fascismului extern și intern, în conlucrare strânsă cu muncitorii social-democrați, au constituit o victorie de prestigiu obținută de P.C.R. pe linia făuririi unității de acțiune a clasei muncitoare, împotriva ofensivei patronale, fascismului și pericolului de război*”⁶⁵.

Acțiuni asemănătoare, de analiză, au avut loc, totodată, în cadrul cercurilor culturale de pe lângă breslele muncitorești. Așa, de exemplu, la adunarea comună a cercurilor culturale din breslele textile și pielărie, tineri comuniști au condamnat încercările de îngădire a activității politice pe care o desfășurau membrii cercurilor culturale. „*Tineretul nu poate fi îngădit și controlat în activitatea din afara breslei, fie ea chiar politică* — arăta tânărul comunist Nicolae Ceaușescu. *Scandarea lozincilor cu ocazia zilei de 1 Mai — demonstra în continuare vorbitorul — denotă durerea maselor asupraite*”⁶⁶.

Acțiunile revoluționare de la 1 Mai 1939 și scandarea parolelor partidului comunist vor fi, de altfel, mereu invocate și folosite de autorități drept pretext mai întâi pentru excluderea comunistului Nicolae Ceaușescu din cercul cultural, iar mai apoi, la sfârșitul lunii noiembrie, pentru interzicerea totală a activității acestora, pe motivul că ar fi funcționat „*în afară de cadrul organizațiilor legale constituite*”⁶⁷.

Acțiunile revoluționare, antifasciste de masă de la 1 Mai 1939 au contribuit la intensificarea procesului de reconstituire organizatorică a Uniunii Tineretului Comunist. Documentele din epocă ale partidului comunist și organizației revoluționare de tineret evidențiază că în diverse centre muncitorești din țară au avut loc, în zilele de 2—3 mai, ședințe ale tineretului comunist. În București, în ziua de 3 mai, a fost convocată ședința Comisiei centrale a tineretului comunist. Cu acest prilej, comunistul Nicolae Ceaușescu a analizat succesele și slăbiciunile înregistrate de tineretul comunist în campania politică a zilei de 1 Mai. S-a apreciat, de pildă, că activitatea tineretului comunist de la Atelierele C.F.R.-Grivița, în cadrul acestei campanii politice de 1 Mai 1939, nu a fost la înălțimea posibilităților și s-au adoptat măsuri de întărire a organizației revoluționare de tineret de la această însemnată întreprindere din Capitală, cu bogate tradiții de luptă revoluționară⁶⁸.

Manifestațiile muncitorești din ziua de 1 Mai 1939 au demonstrat — pe lângă creșterea activității revoluționare a maselor populare — sporirea influenței și a capacității politice a partidului comunist de organizare și conducere a lor, de mobilizare a clasei muncitoare în cadrul Frontului unic muncitoresc. Unitatea de acțiune pe care P.C.R. a imprimat-o manifestațiilor revoluționare de masă de la 1 Mai 1939 constituia o perspectivă dintre cele mai promițătoare pentru activitatea politică de viitor a proletariatului român împotriva primejdiei fasciste, pentru apărarea independenței și suveranității naționale a patriei. „*Înainte!* — se adresa „Scîn-

⁶⁵ „Lupta de clasă”, nr. 6 din august 1939, p. 23—24, p. 29—30.

⁶⁶ Arh Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fondul VII, dosar 1801, f. 1—28.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Arh C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 223, f. 11.

teia” (din iunie 1939) clasei muncitoare — *Comuniști și muncitori social-democrați, realizați și întăriți Frontul unic! Munciiți pentru concentrarea tuturor forțelor democratice și sincer patriotice într-un front larg combativ, împotriva dușmanului fascist din afară, a agenților hitlerişti din țară [...]. De munca voastră comună, tovarăși, de energia voastră, de fidelitatea voastră față de clasa muncitoare, față de poporul român depinde succesul acestei lupte mărețe de salvare a țării”.*

Evenimentele de la 1 Mai 1939 au mărit prestigiul partidului comunist, al membrilor săi care activau în bresle, au stimulat dezvoltarea acțiunilor revoluționare ulterioare ale clasei muncitoare. În pofida intensificării măsurilor represive, comuniștii au continuat să desfășoare o activitate politică susținută în cadrul breslelor profesionale muncitorești. Ca urmare a consolidării pozițiilor și a prestigiului tot mai mare de care se bucură P.C.R. în mijlocul maselor muncitoare, în perioada ce a urmat s-au desfășurat un număr însemnat de acțiuni greviste revendicative și de luptă politică ce s-au transformat într-o largă mișcare de rezistență împotriva fascismului și războiului, pentru apărarea independenței, suveranității naționale și integrității teritoriale a țării.

Aceste evenimente se înscriu, de asemenea, ca momente însemnate în cadrul general al acțiunilor de masă revoluționare organizate și conduse de partidul comunist în această etapă istorică, împotriva exploatării capitaliste, fascismului și revizionismului agresiv. Din acest punct de vedere, rămîne deosebit de important faptul că în mod simultan, în aceeași zi pe întreg cuprinsul țării mase de zeci de mii de oameni ai muncii, români, maghiari și de alte naționalități, comuniști, socialiști și social-democrați și-au unit glasul în apărarea drepturilor și libertăților democratice, împotriva primejdiei fascismului, a hitlerismului; și-au afirmat hotărîrea de a lupta cu fermitate și pînă la sacrificiul suprem pentru independența, suveranitatea și integritatea teritorială a României.

Marile întruniri și demonstrații ale oamenilor muncii din România, desfășurate cu prilejul zilei de 1 Mai 1939, au constituit, pe de altă parte, o nouă verificare, în practica luptei revoluționare, a justeței liniei politice, ideologice și tactice a partidului comunist, subliniind marea sa capacitate organizatorică, legăturile sale strînse cu masele largi ale poporului. Ele au contribuit, în același timp, la creșterea prestigiului, a autorității de care Partidul Comunist Român se bucura în fața întregii națiuni.

„Numărîndu-se printre puținele manifestări din Europa care au avut loc în condițiile cînd fascismul era în ofensivă după Munchen”, așa după cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, evenimentele revoluționare prilejuite de sărbătorirea zilei de 1 Mai 1939 reprezintă „o dovadă a maturității clasei muncitoare, a posibilităților de care dispunea atunci poporul român, forțele sale revoluționare și progresiste de a organiza cu succes lupta împotriva războiului și fascismului”⁶⁹.

Mereu prezentă, experiența acestor acțiuni patriotice, de luptă antifascistă va fi un exemplu stimulator în cadrul mișcării de rezistență antifascistă a poporului român, organizată și condusă de partidul comunist în perioada grea a dictaturii antonesciene și a războiului hitlerist. În acești

⁶⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, Edit. politică, București, 1974, p. 183.

ani întunecați, cînd poporul român, împins într-un război nedorit, singera din greu, acțiunile revoluționare ale oamenilor muncii prilejuite de ziua de 1 Mai s-au identificat cu sarcina principală pusă de partidul comunist în fața întregului popor : crearea unui larg front patriotic, doborîrea dictaturii militarofasciste și eliberarea patriei de sub dominația hitleristă, scoaterea țării din războiul antisovietic și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste ⁷⁰.

Caracterizate prin editarea și difuzarea unui bogat material propagandistic, al P.C.R., prin organizarea unor acțiuni de sabotaj în fabrici și întreprinderi, acțiunile muncitorești prilejuite de ziua de 1 Mai, care au avut loc în această perioadă de grele încercări, și-au adus contribuția lor la subminarea mașinii de război fasciste, la realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare.

Într-adevăr, discuțiile principiale purtate în legătură cu situația mișcării muncitorești interne și internaționale și a perspectivelor acesteia, la care au luat parte numeroase cadre din conducerea P.C.R. și P.S.D., inclusiv în lagăre și închisori, căutarea în comun a unor căi de salvare a țării de la catastrofă și găsirea unor soluții multiplele probleme ce se ridicau la ordinea zilei, au apropiat mult pozițiile celor două partide muncitorești. Ca urmare, tratativele dintre delegațiile P.C.R. și P.S.D., la care au participat, între alții, Constantin Pîrvulescu, Constantin Agiu, Constantin-Titel Petrescu, Ștefan Voitec au dus la conturarea platformei acordului de colaborare dintre P.C.R. și P.S.D., la stabilirea strategiei și tacticii de urmat și la încheierea, la jumătatea lunii aprilie 1944, a Frontului Unic Muncitoresc.

După definitivarea înțelegerii de Front unic, reprezentanții celor două partide au hotărît, de comun acord, că această știre să fie adusă la cunoștință maselor muncitoare în ziua mării sărbători a unității și solidarității internaționale a celor ce muncesc — 1 Mai. Vestind întregii țări că proletariatul s-a unit în lupta pentru o Românie liberă, independentă și democratică, manifestul F.U.M. seria : „*În ziua de 1 Mai, ziua ei de lupte și de speranțe, muncitorimea organizată, unită de la comuniști pînă la social-democrați, cheamă întreaga clasă muncitoare, pe toți muncitorii organizați și neorganizați, întreg poporul român, toate clasele și păturile sociale, toate partidele și organizațiile indiferent de culoare politică, credință religioasă și apartenență socială, la lupta hotărîtă pentru pace imediată, răsturnarea guvernului Antonescu, formarea unui guvern național din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste, izgonirea armatelor hitleriste din țară, sabotarea și distrugerea mașinii de război germane*” ⁷¹.

Realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare, prin crearea Frontului Unic Muncitoresc, a contribuit la creșterea capacității ei de luptă, a posibilităților de dinamizare și conducere a celorlalte categorii de oameni ai muncii, a tuturor forțelor patriotice și antifasciste din România. Expresie a intereselor fundamentale ale clasei muncitoare,

⁷⁰ Vezi detalii la Olimpiu Matichescu, *Activitatea desfășurată de P.C.R. cu prilejul zilei de 1 Mai pentru organizarea luptei oamenilor muncii împotriva dictaturii militare-fasciste și războiului hitlerist — 1941—1944*, în „Revista arhivelor”, nr. 1/1964.

⁷¹ Arh Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., cota L XXVIII—3; „România liberă” din 26 mai 1944.

Frontul Unic Muncitoresc n-a însemnat doar o însumare aritmetică de forțe, ci o puternică bază de unire a maselor, coloana vertebrală a coali-zării tuturor grupărilor patriotice și democratice, pentru doborîrea dictaturii fasciste, embrionul unității întregului popor în lupta pentru salvarea intereselor sale fundamentale, a ființei naționale.

Înfăptuirea Frontului Unic Muncitoresc, cu aproape cinci luni înainte de eliberarea României de sub dominația fascistă, în condițiile intensificării activității revoluționare desfășurate de clasa muncitoare, împotriva terorii fasciste și a trupelor hitleriste de pe teritoriul țării, acțiunile comune duse de reprezentanții celor două partide muncitorești pe linia apărării intereselor fundamentale ale patriei, a contribuit la înfrîngerea șovăielilor și inconsecvenței politicienilor burghezi, a grăbit realizarea, în iunie 1944, a Blocului Național Democrat, grupare largă de forțe antihitleriste care cuprindea, alături de P.C.R. și P.S.D. partidele Național Țărănesc și Național Liberal.

Apreciind marea însemnătate a acestor evenimente, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta: *„O mare însemnătate în desfășurarea luptei împotriva războiului au avut crearea, în 1944, a Frontului unic muncitoresc și a Blocului național democrat, colaborarea cu armata, inclusiv cu generali și ofițeri din comandamentele superioare și cu Palatul regal. S-a realizat o largă colaborare cu toate forțele ce se pronunțau, într-o formă sau alta, pentru ieșirea României din războiul dus împreună cu Germania fascistă, pentru trecerea țării alături de Uniunea Sovietică și de celelalte țări ale coaliției antihitleriste”*⁷².

Victoria insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste din august 1944 a deschis drum liber unor mărețe și innoitoare transformări în istoria contemporană a poporului român. Sărbătorită în mod liber, după înfăptuirea acestui măreț eveniment, ziua de 1 Mai a devenit un prilej de evidențiere a transformărilor profunde care s-au produs în viața țării în anii de democrație populară a uriașelor realizări obținute de poporul român în cele mai diverse domenii de activitate⁷³.

În anii construcției socialiste, 1 Mai a devenit un prilej de trecere în revistă a transformărilor profunde pe care societatea românească le-a cunoscut ca urmare a revoluției populare, a succeselor istorice obținute de oamenii muncii, de poporul român, sub conducerea P.C.R., în făurirea noii orînduirii⁷⁴. Sărbătorirea zilei de 1 Mai constituie în prezent o strălucită demonstrație a unității întregii națiuni socialiste în jurul partidului, o mărturie vie a voinței și angajamentului, mereu reînnoit, al oamenilor muncii, al poporului român, de a ridica România pe cele mai înalte culmi ale progresului și civilizației, și, în același timp, o expresie a deplinei solidarități a partidului și statului cu toate țările socialiste, cu partidele comuniste și muncitorești, cu toate forțele progresiste, antiimperialiste ale epocii noastre.

⁷² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 10, Edit. politică, București, p. 621.

⁷³ Vezi detalii la Olimplu Matchescu, Elena Georgescu, *Op. cit.*, p. 347–363.

⁷⁴ Ibidem.

40 ANNÉES DEPUIS LES MANIFESTATIONS RÉVOLUTIONNAIRES ANTIFASCISTES ET PATRIOTIQUES DU 1-er MAI 1939

RÉSUMÉ

Faisant sienne la décision de la II-e Internationale, à partir de 1890, le mouvement ouvrier de Roumanie a été constamment aux côtés des masses d'exploités du monde entier, manifestant à l'occasion du 1-er Mai sa décision inébranlable de lutter contre l'oppression, pour l'indépendance nationale et le progrès social. Le caractère des manifestations organisées lors du 1-er Mai en Roumanie a été toujours étroitement lié au moment historique respectif, reflétant par l'ampleur de l'organisation et du déroulement des actions ouvrières de différents centres du pays, par la nature et l'évolution des mots d'ordre formulés à cette occasion le processus évolutif du mûrissement idéologique et d'organisation politique parcouru par le mouvement ouvrier.

Une ampleur particulière ont connu les manifestations ouvrières du 1-er Mai 1939, dont la caractéristique dominante a été constituée par la lutte contre le danger fasciste, pour la défense de l'intégrité territoriale, de l'indépendance et de la souveraineté nationale du peuple roumain. C'est le mérite du Parti Communiste Roumain que d'avoir trouvé à nouveau en des conditions particulièrement difficiles, l'orientation tactique la plus adéquate, réussissant, sur la base de la collaboration avec les socialistes et les sociaux-démocrates, à transformer les réunions et les démonstrations du 1-er Mai 1939 en puissantes manifestations de masse. Tout ceci a été favorisé par une activité organisationnelle préalable extrêmement intense. Sur l'initiative des dirigeants du parti, l'on a constitué une Commission conspirative chargée d'organiser la célébration du 1-er Mai, commission groupant des cadres marquants du parti communiste : Nicolae Ceaușescu, Ilie Pintilie, Constantin David, Alexandru Iliescu, Teohari Georgescu.

Au cours de ces événements un rôle important est revenu à Ștefan Voitec, Vasile Bigu et autres militants antifascistes quant à la création du cadre d'action unitaire des réunions et démonstrations qui ont eu lieu ce jour-là.

Les discours prononcés par des représentants des ouvriers et des fonctionnaires publics à l'occasion des grandes réunions organisées dans les salles des cinémas „Tomis” et „Aro” de Bucarest, ainsi que les amples démonstrations des plus de 20.000 travailleurs qui ont défilé scandant des mots d'ordre antifascistes et patriotiques ont fait ressortir autant les nécessités sociales, économiques et politiques de la classe ouvrière que la situation particulièrement critique par laquelle passait à l'époque le peuple roumain, exposé aux actions revanchardes et révisionnistes des Etats fascistes et, partant l'impératif de la réalisation de l'unité nationale face à l'agresseur nazi.

„Se situant parmi les rares manifestations organisées en Europe dans les conditions de l'offensive du fascisme après Munich” — relevait le secrétaire général du Parti Communiste Roumain, Nicolae Ceaușescu, les événements révolutionnaires du 1-er Mai 1939, représentent „une preuve de la maturité de la classe ouvrière, des possibilités dont disposaient à l'époque le peuple roumain, ses forces révolutionnaires et progressistes d'organiser avec succès la lutte contre la guerre et le fascisme”.

Pendant la période de la dictature militaro-fasciste et de la guerre hitlérienne, les actions révolutionnaires des travailleurs de Roumanie organisées à l'occasion du 1-er Mai, se sont identifiées à la principale tâche posée par le Parti Communiste Roumain devant le peuple tout entier : la réalisation du Front unique ouvrier et du Front patriotique antihitlérien, le renversement de la dictature militaro-fasciste et la libération du pays de la domination hitlérienne, la sortie du pays de la guerre anti-soviétique et le retournement des armes contre l'Allemagne nazie.

LUPTA DE IDEI ÎN PRESA DIN ROMÂNIA PRIVIND ÎNFĂPTUIREA REFORMEI AGRARE DIN 1945

DE

PETRU IGNAT

Reforma agrară se detașează în perioada ce a urmat actului istoric de la 23 august 1944, perioadă de intensă luptă politică, de puternică confruntare a pozițiilor diferitelor forțe politice, ca o problemă prioritară, de mare importanță. Ea viza o mare parte a populației, armata, raporturile de alianță dintre clasa muncitoare și țărănime, forțele politice din F.N.D., ceea ce face ca importanța ei în ansamblul problemelor politice și social-economice ale acestei perioade, să fie cât se poate de pregnantă¹.

Lupta pentru înfăptuirea reformei agrare — parte componentă a revoluției democrat-populare — va forma unul din obiectivele esențiale ale controverselor larg prezentate în presă.

Caracteristic pentru maniera de abordare și conținutul articolelor ce apăreau în presă era tratarea directă a acestei probleme în raport cu pozițiile de clasă, cu ideologia fiecărui partid, desprinzându-se cu deosebită claritate linia și atitudinea înaintată ale Partidului Comunist Român față de una din problemele-cheie ale acestei etape.

În această perioadă de la sfârșitul anului 1944 și începutul anului 1945, cercurile conducătoare ale partidelor burgheze, P.N.Ț. și P.N.L., au încercat — folosind aceeași tactică și aproape aceleași sloganuri, extrase din portofoliul politic din perioada antebelică, să se împotrivescă sub forme dintre cele mai variate înfăptuirii unei reforme agrare democratice. Deși în documentele programatice ale Partidului Național Țărănesc din toamna anului 1944, problema agrară își găsește locul, totuși modalitățile concrete sint expediate în fraze goale, iar perioada de înfăptuire este neprecizată. Datorită opoziției lor, guvernele din perioada 23 august — 6 martie 1945 n-au dat curs unui asemenea deziderat fundamental cum era realizarea unei reforme agrare democratice radicale. Această opoziție va căpăta în timpul lunilor decembrie 1944 — februarie 1945, accente deosebite dat fiind faptul că sub impulsul forțelor muncitorești și țărănești care cereau insistent să se înfăptuiască fără întârziere reforma agrară, generalul Rădescu care formase la 6 decembrie 1944 un nou guvern, s-a

---

¹ Traian Udrea, *Poziția Partidului Comunist Român față de problema agrară (1921—1945)* în „Revista de istorie”, nr. 1, 1974, p. 26.

angajat să asigure rezolvarea acestei importante probleme sociale. Deși P.N.Ț. și P.N.L. care participau în acest guvern, alături de F.N.D., preconizau înfăptuirea reformei agrare într-o perioadă ulterioară, după terminarea războiului, ele au fost nevoite datorită puternicei presiuni pe care o exercitau masele populare să accepte constituirea la 10 decembrie 1944 pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor al cărui titular era un fruntaș țărănist, a Comisiei pentru studierea posibilităților concrete de înfăptuire a reformei agrare și adunarea datelor necesare pentru aceasta ². Lupta pentru realizarea reformei agrare va fi oglindită în presă într-o manieră directă reliefând opinia atît a forțelor democratice care militau de pe pozițiile de clasă ale maselor largi de țărani și muncitori pentru rezolvarea imediată a acestui deziderat permanent și neimplinit al țăranilor cît și părerile reflectînd interesele claselor exploatatoare, a reacțiunii, care se opuneau cu înverșunare procesului revoluționar.

Reforma agrară va polariza nu numai atenția presei, dar va fi una din problemele prioritare dezbătute pe parcursul unei perioade de 6 luni. Tema reformei agrare, va fi alături de democratizarea vieții politice, lărgirea bazei de guvernare și participarea maselor la viața politică și socială a țării, termenii unei ecuații de a căror rezolvare depindeau fundamental nu numai sporirea efortului pentru ducerea la bun sfîrșit a războiului antihitlerist, dar mai ales, transformarea revoluționară a societății, cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare, de Partidul Comunist Român, de celelalte forțe coalizate în Frontul Național Democrat.

„Victoria insurecției armate naționale, antifasciste și antiimperiale — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea rostită la primul congres al Unităților agricole socialiste, al întregii țărănimii — inaugurînd epoca unor profunde transformări democratice a creat premisele înfăptuirii reformei agrare care a dus la lichidarea proprietății moșierești și trecerea pămîntului în miinile țărănimii muncitoare, deschizînd calea dezvoltării democratice, revoluționare a României”³. Această problemă complexă a revoluției populare va capacita la luptă atît clasa muncitoare, cît, mai ales țărănimea, prefigurînd cu putere procesul alianței de nezdrun-cinat dintre două clase sociale care au cunoscut din plin exploatarea.

Discuțiile purtate pe plan teoretic, dar și acțiunile revoluționare ale maselor, privind înfăptuirea reformei agrare ca esențiala reformă socială, vor concentra atenția presei care va trata această problemă cardinală a etapei istorice traversată de țara noastră, din cele mai diferite; vor apărea comentarii politice exprimînd puncte de vedere dintre cele mai diferite.

Ziarul „Scinteia” într-un comentariu din luna septembrie, la puțin timp deci după înfăptuirea actului istoric de la 23 august 1944, considera, intuind sensul social-politic al reformelor, puterea acestora de a mobiliza masele la înfăptuirea marilor sarcini ce stăteau în fața națiunii, că „cea mai arzătoare problemă care frămîntă marea majoritate a țărănimii este problema agrară, problema pămîntului”⁴. „Țăranul — scria „Dezrobirea”

² Nichita Paraschiva, *Despre regimentul politic din România în perioada 23 august — 6 martie 1945*, în „Anale de istorie”, nr. 6, 1974, p. 28—29.

³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Edit. politică, București, 1977, p. 238.

⁴ „Scinteia” din 21 septembrie 1944.

are nevoie de libertate ... Libertatea însă țaranul nu și-o poate asigura decît luîndu-se din mîna moșierului instrumentul de exploatare a muncii țărănești — pămîntul”⁵. Necesitatea imediată a reformei agrare, formulată de Partidul Comunist Român în Proiectul de Platformă F.N.D., va fi subliniată de către presa democrată, într-un context mai larg, evidențindu-se laturile politice, sociale și economice ale acesteia, efectele psihologice, puterea de mobilizare a maselor țărănești în primul rînd, pentru progresul general al țării. „Țărănimea nu poate fi liberă și nu poate duce o viață omenească atîta timp cit este lipsită de pămînt și e silită să muncească pămîntul moșierului. Din punct de vedere social e drept — arată „Scinteia” — ca nevoile celor mulți să fie satisfăcute în dauna celor puțini și bogați. Astăzi exproprierea unor mari moșieri se pune în mod ascuțit din punct de vedere politic”⁶.

Împotriva acestui program al F.N.D., care, implica rezolvarea problemei agrare potrivit cerințelor momentului, s-au ridicat cu îndirjire moșierimea și reprezentanții ei, conducătorii P.N.Ț. și P.N.L., o serie de elemente reacționare din primele guverne de după 23 august, invocînd tot felul de argumente sau pretexte cu intenția de a împiedica, de a amîna sau de a limita reforma agrară preconizată de P.C.R. și de forțele democratice⁷.

Ziarele „Dreptatea” și „Viitorul” vor face o adevărată paradă de erudiție și o întreagă demonstrație de interpretare a statisticilor, pentru a convinge că problema reformei agrare nu trebuie pusă acum în condițiile războiului⁸. În egală măsură, partidele „istorice”, atît cel național-țărănesc cit și cel național-liberal au căutat în această perioadă, să adopte poziții care, fără să le arunce în afara cadrului politic, dominat acum din ce în ce mai mult de voința maselor largi populare, de dorința acestora pentru reforme sociale structurale, să le mențină în situația de a dirija „cînd, cum și în ce condiții” să se facă o reformă agrară. Trebuie arătat că presat de timpul istoric care lucra implacabil pentru forțele democrației, pentru Partidul Comunist Român, Partidul Național Țărănesc va căuta să-și definească, la circa o lună de zile după apariția Proiectului de Platformă F.N.D., poziția în problema reformei agrare în „Manifestul Program al P.N.Ț.”, în care se vorbește vag și fără soluții practice despre „limitarea proprietății la capacitatea de muncă a unei familii” și se lansează lozinca „Pămîntul aparține celui care-l cultivă”⁹. Se vor invoca, mai cu seamă în presa partidelor istorice, necesități politice și economice; vor fi aduse în prim plan problemele războiului, pentru a ocoli rezolvările de fond ale problemei agrare în România. Ziarele „Dreptatea”, „Dreptatea țaranilor”, „Viitorul”, „Curierul” — oficioase ale partidelor „istorice” sau acționînd în perimetrul politic al acestora — vor concentra „focul ideologic” pe mai multe direcții, în scopul clar al deturării atenției opiniei publice de la problemele vitale ale momentului istoric. În primul rînd se va supralicita tema războiului, a sprijinirii continuării acestuia printr-un efort de amînare a reformei agrare pînă după terminarea lui. În același

⁵ „Dezrobirea” din 9 octombrie 1944.

⁶ „Scinteia” din 21 septembrie 1944.

⁷ N. Ioța, *Lupta de idei în jurul reformei agrare*, Probleme economice, nr. 3, 1970, pag. 75.

⁸ „Viitorul” din 17 ianuarie 1945, vezi și „Dreptatea, din 2 octombrie 1944.

⁹ „Dreptatea” din 16 octombrie 1944. www.dacoromanica.ro

timp se apela la inexistența unei legi care să reglementeze această problemă. Realitatea demonstrează însă că atît în toamna anului 1944, dar mai ales în iarna anului 1944, crearea unui cadru juridic sub forma legii, a fost mereu amînată prin cele mai diverse subterfugii politice de către P.N.Ț. și P.N.L. „În rezolvarea problemei țărănești — scria „Viitorul” din 16 ianuarie 1945 în articolul „Problema reformei agrare” — s-au remarcat două concepții opuse : una cerînd concentrarea eforturilor națiunii pentru front și amînarea reformei agrare pentru perioada păcii și a doua cerînd executarea imediată a unor reforme sociale insuficient studiate, în absența unui cadru juridic”. Tot în ideea supralicitării războiului, în același număr ziarul „Viitorul” în articolul „Condițiile reformelor sociale” arăta în legătură cu reforma agrară că o asemenea măsură „realizată în stare de război cînd spiritele — în mod firesc sînt angajate în urmărirea desfășurării lui — cînd o bună parte din cetățeni au altă țintă decît orînduirile din interior, constituie o imprudență cu urmări dezastruoase . . .” Dacă se va face o reformă agrară în timp ce războiul continuă scrie ziarul citat „ostașii de pe front vor fi mîhniți” și se vor gîndi „la ce se întîmplă acasă în loc să lupte” arăta ziarul „Dreptatea țaranilor” în articolul „Ceva despre împrumutări”¹⁰, iar ziarul „Curierul” remarcă într-un comentariu că guvernul își va lua o mare răspundere dacă va împărți pămîntul în timp ce soldații luptă pe front departe de căminurile lor¹¹. S-au invocat și s-au comentat de către presa partidelor „istorice” argumentele aduse de Nicolae Rădescu în cuvîntarea rostită la „Aro” la 11 februarie 1945 prin care se exprima, citîndu-se dintr-un raport al Marelui Stat Major, îngrijorarea ostașilor de pe front, majoritatea țărani, față de iminența unei reforme agrare fără participarea lor și de aceea declara Rădescu „ei (țărani, n.n.) cer să fie cei dintîi la dreptul de împrumutări și se tem ca beneficiarii reformei agrare să nu fie cei rămași în interior și mobilizați pentru lucru”¹².

Argumentele și pretextele din presa partidelor „istorice” au primit o replică imediată și fundamentată în ziarele partidelor și formațiunilor politice coalizate în Frontul Național Democratic.

„Scînteia” arăta că „țărani ostășii vor lupta cu și mai multă însuflețire și-și vor dărui viața neprecupețind nimic în lupta contra hoardelor fasciste, atunci cînd vor ști că familiile, urmașii lor nu vor mai robi la moșieri” și în continuare același ziar scria „... aminarea exproprierii moșierilor și a împrumutării țaranilor fără pămînt și cu pămînt puțin slăbește puterea de luptă a majorității zdrobitoare a ostașilor români”¹³.

Răspunzînd ziarelor „Dreptatea”, „Viitorul” și „Curierul” care subliniau partea de cuvîntarea lui Rădescu de la „Aro” prin care se voia diminuat interesul imediat al soldaților de pe front privind reforma agrară, ziarul „Frontul Plugarilor” din 16 februarie 1945 în articolul „Ostașii și reforma agrară” scria că soldații „nu sînt îngrijorați că reforma se face acum ci revendică să li se dea drepturi cu prioritate”. În aceeași măsură, ziarul „Frontul Plugarilor”, de data aceasta într-o formă intero-

¹⁰ „Dreptatea țaranilor” din 16 februarie 1945.

¹¹ „Curierul” din 1 ianuarie 1945.

¹² *Arhivele Statului*, Fond Ministerul Afacerilor Străine, Buletinul Evenimentele din România, 23 august 1944—15 aprilie 1945, p. 236. Vezi și „Dreptatea țaranilor” din 17 februarie 1945.

¹³ „Scînteia” din 1

gativă scria în legătură cu îngrijorările generalului Rădescu privind împrăștierea și cu afirmațiile acestuia privind prioritățile în împărțirea pământului că „F.N.D. cere împrăștierea soldaților de pe front*, că în Moldova (reforma agrară era într-un stadiu avansat datorită luptei hotărâte a maselor, n.n.) întâi au fost împrăștiate soțiile, copiii sau orfanii celor căzuți în luptă . . .”¹⁴. „S-a spus — sublinia ziarul „Ardealul” din 7 martie 1945, în articolul „În jurul reformei agrare” — că trebuie să așteptăm cu înfăptuirea reformei agrare pînă se întorc de pe front soldații luptători . . . Exproprierea să se facă imediat, iar împrăștierea pe măsura îndreptățirii celor chemați să beneficieze (invalidi, orfani, văduve, luptători)”.

Pe măsură ce dezideratul țărănimii devenea realitate prin lupta și voința hotărâtă a clasei muncitoare, iar ideea rezolvării revoluționare a problemei pământului se transformă într-o puternică forță polarizatoare, ce cuprindea milioane de oameni, partidele „istorice” vor arunca în lupta ideologică idei și teze care propovăduiau o „catastrofă economică” în cazul înfăptuirii imediate a reformei agrare. Presa partidelor „istorice” își va concentra argumentele în direcția supralicitării laturii economice a reformei agrare și implicațiilor complexe asupra dezvoltării țării, pe care le vor susține în scopul amînării sau chiar a împiedicării acesteia. Se va apela, nu de puține ori, la literatura străină și la tezele conservatoare care considerau România o țară eminamente agrară cu structuri imuabile prevestind că orice schimbare a structurilor sale agrare ar duce la perturbări imprevizibile.

Se va declanșa în presa de dreapta o adevărată revărsare de supoziții care mai de care mai sumbre care plecau de la studii și statistici privind viitorul agriculturii, al producției agricole a țării în scopul diversiunii politice, pentru crearea unui curent de opinie potrivit pozițiilor juste și realiste ale partidului comunist, a celorlalte forțe ale democrației.

„Viitorul” va încerca într-o gamă demagogică, de „grijă” pentru perspectiva agriculturii, să demonstreze că „reforma agrară va duce la scăderea producției agricole”¹⁵. Autorul articolului apelează la exemple și la studii care să-i servească ideea potrivit căreia, reforma agrară, analizată după primul război mondial, producția medie de grâu a scăzut mai ales la mica producție, în timp ce marea proprietate a avut o producție sporită. Argumentul producției la hectar, folosit în scopul evident de a feri marile moșii de expropriere va fi preluat și dezvoltat în continuare în mai multe numere ale oficiosului liberal¹⁶. Ziarul „Dreptatea țaranilor”, la rîndul său, considera că o nouă reformă agrară ar „îmbucătăți și mai mult moșiile mari, boierești și grofești, ceea ce ar duce la scăderea simți-

* Vezi „Chemarea Consiliului F.N.D. către armată”. Manifest răspîndit în unitățile militare la 22 februarie 1945. „Sprijiniți alături de noi lupta țărănilor pentru confiscarea moșiilor mari mari de 50 ha și împărțirea lor la săraci, în primul rînd soldaților-țărani care luptă pe front sau sînt în cazărni. . .”. *Arhiva M.A.N. — M.St.M.* dosar 104 123, f. 458.

¹⁴ „Frontul Plugarilor” din 14 februarie 1945.

¹⁵ „Viitorul” din 18 ianuarie 1945.

¹⁶ „Dreptatea țaranilor” din 16 februarie 1945; vezi și „Dreptatea” din 10 decembrie 1944 articolul „Reforma agrară și plînea orașelor” în care se spune că „Exproprierea proprietăților și împărțirea lor în loturi de 5 ha va avea ca rezultat imediat scăderea producției . . . orașenii nu vor avea plîne decît șase luni pe an”.

toare a producției agricole”¹⁷. În ideea împingerii problemei agrare pe un plan economic, în vederea escamotării componentelor politice și morale ale reformei agrare, precum și a importanței ei sociale și economice, cotidianul „Ardealul” respinge teza unei reforme agrare bazate pe exproprierea marii proprietăți care ar putea „împieta asupra producției agricole în anul 1945” și, mai ales, ar „compromite încrederea în principiile de proprietate și de muncă ordonată...”¹⁸.

Ziarul „Viitorul” din 1 februarie 1945 considera că marea proprietate are o „funcție socială” și că ea „va trebui să procure capitalurile necesare pentru a ajuta pe țărani la sporirea producției”.

În replică la campania pornită de presa partidelor „istorice” împotriva reformei agrare, care să nu fie o copie a celei din 1921, să satisfacă cerințele majore ale maselor țărănești, și răspunzând articolelor care susțineau superioritatea mării gospodării exploatată pe baze capitaliste, ziarele din arcu forțelor democratice, vor avea o poziție clară, de combatere și de demascare a încercărilor partidelor „istorice” de a bara drumul spre rezolvarea problemei țărănești. Este semnificativ a cita, în replică la „funcția socială a mării proprietăți”, proclamată de ziarul „Viitorul” și din articolul „Moșierii” semnat de George Călinescu, apărut în „Tribuna poporului” din 1 octombrie 1944 în care se spunea : „Dar nu îndeplinește marea proprietate nici o funcție socială? La întrebarea aceasta putem răspunde temeinic, deși sumar. Întii de toate în materie socială primează nu economicul ci problema dreptății și nu e just ca unul să facă speculațiuni agrare în vreme ce alții, mulți la număr, n-au pământ spre a munci și a se hrăni”. „Moșierii care lucrează pământul în dijină — scria „Scinteia” — deci în condiții semifeudale nu contribuie cu nimic la ridicarea productivității muncii. Ei nu introduc unelte și mașini perfecționate, pentru simplul motiv că pământul lor este muncit de către țărani dijmași cu uneltele și vitele lor...”¹⁹. În încercarea lor de a stinge acest proces obiectiv de înlăptuire a reformelor sociale — scria „România liberă” în articolul „ Reforma agrară și principiile marilor moșieri” partidele „istorice” acreditează ideea că „acum în prag de primăvară reforma agrară va micșora productivitatea economică”²⁰. Tot în legătură cu productivitatea economică a gospodăriilor agricole exploatate pe baze capitaliste „Scinteia” va scrie : „majoritatea moșiilor sînt muncite și astăzi cu aceleași unelte cu care se muncea în timpul strămoșilor...”²¹. În același sens „Era nouă” din 8 februarie 1945, în articolul „Reforma agrară”, semnat de Gh. Căruntu, se spune : „Se mai ridică (în „Viitorul” și „Dreptatea”, n.n.) și argumentul producție. Exproprierea va duce la diminuarea producției, se spune. E adevărat. Dar aceasta dacă nu se iau din vreme măsuri serioase pentru asigurarea unei culturi raționale a lotului țărănesc”. Demonstrîndu-se sub multiple planuri că înlăptuirea reformei agrare și a unor noi relații de producție era o necesitate economică, socială și politică, națională și morală, ziarul „Scinteia” evidenția totodată carac-

¹⁷ Ibidem din 27 ianuarie 1945.

¹⁸ „Ardealul” din 5 februarie 1945.

¹⁹ „Scinteia” din 2 ianuarie 1945.

²⁰ „România liberă” din 17 ianuarie 1945.

²¹ „Scinteia” din 28 ianuarie 1944.

terul parazitar al moșierilor care „nu mai joacă nici un rol în producție, nu mai îndeplinește nici un rol economic . . . și că din acest punct de vedere ei au devenit de prisos”²².

Presa partidelor „istorice” va ataca în continuare problema agrară aducând în discuție ca teză „insuficiența” terenurilor expropriabile pentru a se putea satisface pe deplin nevoile țărănești²³. Ziarul „Dreptatea”²⁴ era de părere că totalul terenurilor „disponibile” ce s-ar putea expropria era de 900 000 ha, iar „Viitorul”²⁵ considera o suprafață de 1 500 000 ha.

Încercarea de a sustrage marea proprietate de la confiscarea și exproprierea pământurilor și înlocuirea reformei agrare cu paleative și promisiuni pentru un viitor nedefinit va fi contracarată de presa democratică. În acest sens, „Scnteia” preciza că „Partidul Comunist și toate celelalte organizații care fac parte din F.N.D. socotesc că toate moșiile care trec de 50 de ha sînt disponibile și trebuie expropriate. Apoi se demonstrează apelîndu-se la datele recensămîntului din 1930 că cca. 25 000 de mari proprietari cu suprafețe de peste 50 ha, dețineau circa 6 365 000 ha, adică mai mult decît cele 2.460.000 gospodării țărănești cu suprafețe sub 5 ha și în funcție de aceste date socotea că ar fi disponibilă pentru expropriere o suprafață de cel puțin egală cu cea deținută de totalul gospodăriilor țărănești cu proprietăți de pînă la 5 ha”²⁶. În același sens ziarul „Semnalul” din 25 martie 1945, referîndu-se la declarațiile dr. Petru Groza privind reforma agrară scria că „producția nu numai că nu va suferi prin reducerea mării proprietăți, dar este mai mult decît sigur că țăraniii vor fi dinamizați de conștiința că sînt stăpînii ogorului și vor face un efort mai mare”. Dimensiunea politică a problemei agrare și implicațiile sale nu numai pe plan social dar și în ceea ce privește sentimentul de dreptate, de adevăr, de solidaritate și de unitate a poporului, de definire clară a pozițiilor celor care militau pentru binele țărănimii și al clasei muncitoare, dar și a celor care se situau de partea minorității exploatare, a moșierilor și capitalistilor, va fi relevată pe larg în presă, în numeroase articole, comentarii, reportaje pe marginea unor evenimente. Istoriografia noastră a subliniat acest aspect, remarcat de presă, în lucrări valoroase, prin nota inedită și prin poziția materialist-istorică, în care se abordează problema agrară, care, firește, se cer lărgite și îmbogățite, privite dintr-un unghi mai atent, în toată complexitatea lor.

Pozițiile exprimate în presă, analizate mai adînc, printr-o investigație mai cuprinzătoare a ziarelor ce apăreau în această perioadă, evidențiază, în fond, distanțarea distinctă între forțele democratice și partidele „istorice” în judecarea unei asemenea probleme, de importanță vitală, cum era reforma agrară.

Privită nu numai ca o problemă economică, cu efecte sociale ci și ca una politică, de certă importanță în lupta pentru cucerirea puterii,

²² Ibidem; vezi și „Jurnalul de dimineață” din 20 decembrie 1944, articolul „Reforma agrară”.

²³ „Dreptatea” din 14 februarie 1945; vezi și „Dreptatea țărănilor” din 18 februarie 1945.

²⁴ „Dreptatea” din 4 februarie 1945.

²⁵ „Viitorul” din 7 februarie 1945.

²⁶ „Scnteia” din 6 februarie 1945; vezi și „România liberă” din 8 februarie 1945, articolul „Țăraniii și reforma agrară”, „Drapelul” din 7 februarie, articolul „Proprietatea și depredații”.

într-o unitate dialectică, problema reformei agrare va fi larg tratată de presa democrată. În primul său număr la apariția legală „Scinteia” publica articolul intitulat „Libertate și pământ” în care arată că „din punct de vedere istoric, problema expropriierilor moșiilor este de mult la ordinea zilei. Din punct de vedere social, e drept ca nevoile celor mulți să fie satisfăcute ... Astăzi exproprierea unor mari moșieri se pune în mod deosebit de ascuțit din punct de vedere politic ...”²⁷. Dezvoltând această temă „România liberă” în articolul „Pământ” scria : „Țăranii cer pământ. Și pământ trebuie să li se dea țăranilor fără pământ și cu pământ puțin, nu numai pentru a face operă de dreptate socială și cerută de ani de zile de brațele bătătorite de muncă aspră și neresplătită, de buzele crăpate de arșița suferințelor cumplite, ci în aceeași vreme, pentru a statornici, a obține și a asigura pentru totdeauna România liberă și independentă, pentru a da țăranimii române, care muncește, suferă și luptă, locul care i se cuvine în România democratică de miine”²⁸. Plasind rezolvarea problemei agrare în context național ca fiind nu numai o chestiune strict țărănească, și, că la rezolvarea ei sînt antrenate forțele înaintate ale națiunii, în primul rînd clasa muncitoare, presa democrată va sublinia alianța dintre clasa muncitoare și țăranimea muncitoare ca factor de progres fundamental pentru țară : „Muncitorii de la orașe și de la sate — scria „Frontul Plugarilor” din 8 februarie 1945 — au întins frățească mîna și au jurat că vor lupta împreună pentru cucerirea drepturilor ce li se cuvin. Cei de la orașe ne ajută să cucerim pămîntul. Noi, cei de la țară, îi vom ajuta să înfăptuiască platforma Frontului Național Democrat”. Același ziar, în articolul „Muncitorii și țăranii” semnat de Octav Livezeanu și apărut la 2 februarie 1945 arăta : „Țărănimea grupată în Frontul Plugarilor, înțelege ajutorul neprețuit care i-l poate da și i-l dă proletariatul, clasa care mobilizează în jurul său toate forțele vii ale țării...”. „Țărănimea — se arăta în articolul „Libertăți pentru țăranime” — trebuie să înceteze de a mai fi o masă de manevră pentru tot felul de aventurieri politici și pentru dușmanii ei fățiși sau acoperiți. Ea trebuie să ia pildă de la muncitorii de la oraș și să le ceară sfatul. Ca și la oraș, libertatea la sate trebuie cucerită și apărută. Pentru ea trebuie luptat. Muncitorii de la orașe o vor ajuta, o vor îndruma”²⁹.

Subliniind aspectele sociale și politice ale reformei agrare și importanța ei pentru țăranime, ziarul „Fapta” în articolul „Pământ”, scria : „Este firesc și cit se poate de românesc să acordăm o răsplată materială celor ce luptă pentru pămîntul acesta, pentru libertatea și independența țării”³⁰. Această țăranime se scria în articolul „Muncitorii și țăranii”

²⁷ „Scinteia” din 21 septembrie 1944.

²⁸ „România liberă” din 29 septembrie 1944, vezi și „Scinteia” din 29 septembrie 1944, articolul „Pământ. Căile de refacere ale țării”. „Democrația” din 21 noiembrie 1944 — articolul „Lumea de miine” în care se spune că țăranimea care reprezintă peste 83 % din populația țării trebuie să fie scoasă la lumină, să aibă drepturi „trebuie să iasă spre a-și îndeplini ... destinul”.

²⁹ „România liberă” din 3 septembrie 1944.

³⁰ „Fapta” din 7 februarie 1945; vezi și „Timpul” din 8 februarie 1945, articolul „Reforma agrară” care subliniază că reforma agrară constituie principala problemă politică a momentului istoric; vezi, de asemenea, „Fapta” din 5 februarie 1945, articolul „Mari agitații în jurul reformei agrare” în care se spune : „un fapt este cert. În lumea de miine, în organizarea viitoare a societății, nu va mai putea rămîne neschimbată situația de azi, cînd pe anumite considerente cîțiva au mii de hectare de pămînt și cei mulți jînduiesc după o brazda”.

din ziarul „Ardealul”, n-o mai pot îmbăta cu euforiile programelor de viitor”. Ea dorește o rezolvare a problemei agrare imediat și în avantajul țăranilor care n-au pământ”³¹.

În lupta pentru rezolvarea reformelor sociale și mai ales a reformei agrare, coloanele presei vor găzdui păreri și opinii diferite care, așa cum remarcă ziarul „Drapelul”, acestea poartă pecetea mentalității în care oamenii cheamați să le elaboreze au abordat chestiunea”³². Această mentalitate era evident influențată fie de interesele marelui mase de țărani, cu dreptul lor istoric asupra pământului pe care-l munceau, fie de interesele moșierimii și burgheziei care nu voiau o schimbare în situația lor de clase exploatoare. Din unghiul acestui adevăr vor putea fi judecate pozițiile exprimate în presa partidelor „istorice” privind reforma agrară, care vor încerca și prin intermediul ziarului, atenuarea sau diminuarea importanței politice a acestei probleme importante a contextului economico-social românesc, pentru a bara un proces revoluționar pe care țăranimea, ajutată de clasa muncitoare se înserisese.

Ziarul „Curierul” recunoștea că reforma agrară este o necesitate de viață a poporului român, dar că ea trebuie să aștepte alte timpuri. Un singur lucru mai poate fi discutat, remarcă ziarul „Cum să se facă această expropriere?”. În același lanț al „întrebărilor” și al „căutărilor” cu scopul abaterii atenției de la problemele de fond, se va înscrie și articolul „Poziția țăranismului” din ziarul „Dreptatea” din 19 ianuarie 1945, care cerea „să fie întrebată țara dacă dorește reformă agrară”. „Dreptatea țăranilor” din 4 martie 1945, va arăta că „cel dintii cuvânt (în ceea ce privește reforma agrară, n.n.) trebuie să-l aibă țăranimea” dar nu toată țăranimea ci „țăranimea prin aleșii ei” care de regulă, după cum o dovedise vremea și istoria, proveneau din pătura avută a țăranilor. La rindul său „Viitorul” din 17 ianuarie 1945 — în articolul „Exproprierea o soluție?” aduce în prim plan ideea potrivit căreia „exproprierea este astăzi o temă de agitație socială, dar nu este o soluție socială”.

Valul revoluționar al poporului, al clasei muncitoare, al țăranimii, devenea tot mai puternic; se conturau cu precizie scopurile revoluției democrat-populare, felurile cuceririi puterii politice. În rindul problemelor fundamentale ale etapei, reforma agrară, ocupa un loc prioritar dat fiind forța ce o constituia țăranimea. Obiectivul generos al reformei va aduce în luptă milioane și milioane de țărani care se vor înregimenta în rindul F.N.D. Situația reală va determina tacticienii partidelor „istorice” să recurgă la subterfugii politice, să apeleze la „legalism”, la cereri de „cumințenie” pentru a contracara fluxul puternic al forțelor democratice*.

³¹ „Ardealul” din 14 februarie 1945; vezi și „Timpul” din 29 ianuarie 1945.

³² „Drapelul” din 1 februarie 1945.

* Atitudinea adoptată spre mijlocul lunii decembrie de către forțele reacționare în problema reformei agrare a constituit obiectul articolului „De ce tac dușmanii reformei” din „Scinteia” din 17 decembrie 1944, în care se spunea: „Până mai deunăzi dușmanii reformei agrare erau atit de înverșunați în lupta pornită contra dreptății țărănești, încit părea vădit că F.N.D. va avea de dus o bătălie grea și aspră împotriva-le . . . Or, iată că de la o vreme încoace bocetul asurzitor (în legătură cu așa-zisele consecințe nefaste ale reformei agrare — n.a.) a încetat ca printr-o vrajă . . . Ce s-a întâmplat oare? S-au luminat, așa, pe neașteptate, mințile celor ce socoteau cu tot dinadinsul că reforma agrară e cu neputință? . . . Tăcerea e cludată, așa e limpede. Ce se ascunde îndărătul ei rămâne să se vadă”.

Printre măsurile întreprinse de reacțiune în acest sens se situa instituirea de către Guvernul Rădescu la cererea P.N.Ț. a așa-numitei „Comisii guvernamentale pentru studiul reformei agrare” care și-a ținut prima ședință la 17 decembrie 1944. La lucrările comisiei participau și reprezentanți ai F.N.D. pentru a ajuta masele țărănești să înțeleagă că lucrările comisiei erau doar o perdea de fum, un foc de paie și un joc al politicianismului „pentru a împiedica înfăptuirea reformei agrare, de a salva moșierimea”³³. Presa democrată va sublinia, de la început inconsistența și caracterul nereprezentativ al comisiei. Într-un buletin de presă din 18 decembrie 1944, al Președinției Consiliului de Miniștri se face precizarea că „reprezentantul F.N.D. a obiectat că țărani sînt prea puțin reprezentați în Comisie”, ceea ce face ca lucrările acesteia să nu se desfășoare într-un spirit nou, democratic.

Poziția P.C.R., a forțelor democratice va fi însă distinct marcată, în ceea ce privește reforma agrară în Apelul Consiliului F.N.D. din 1 ianuarie 1945, care constituia abordarea preliminară a problemei agrare din Platforma de guvernare F.N.D. ce va fi dată publicității la 29 ianuarie 1945³⁴. În legătură cu aceasta „Jurnalul de dimineață” va reda declarația reprezentantului F.N.D. în „Comisia guvernamentală pentru studiul reformei agrare” care arată că „a amîna reforma agrară este un pericol economic și social. Problema trebuie rezolvată imediat și nu în forma unei simple legi făcute în principiu care ar da naștere la proteste inutile. Proprietarii n-au nevoie să fie despăgubiți, deoarece ei au speculat de veacuri pămîntul fără să sacrifice ceva și fără să-l apere”. Același ziar va reda și poziția nuanțată a Partidului Social-Democrat față de reformă, al cărui reprezentat va arăta că „principial Partidul Social-Democrat este pentru proprietatea de muncă și desființarea proprietății de exploatare. Evoluția evenimentelor istorice ce trăim ne impune astăzi acest minim de reformă”³⁵. Ziarul „Viitorul” și „Dreptatea” vor invoca experiența partidelor „istorice”, în special al celui liberal, în ceea ce privește problema reformelor ca fiind de natură să asigure o mai mare trăinicie și siguranță. În fond se făcea din nou apel la tactica cunoscută a tergiversărilor și amînărilor. „Să se facă și să se voteze — scria „Dreptatea țaranului” — legea ca moșiile boeresti să fie împărțite țaranilor atît cei de acasă cît și cei de pe front. Odată făcut acest lucru vine ideea nouă a noastră: fiecare țaran să-și păstreze dreptul de proprietate asupra pămîntului ce i se cuvine fără a-și lua pămîntul să lucreze separat, dar mai ales nu poate să-l lucreze în așa fel încît să producă cît a produs mai înainte. Cu alte cuvinte moșia rămîne tot moșie, cu deosebire că ea nu mai e a boierului, ci este a țaranilor. În acest fel se va putea folosi mai departe sămînța bună a boierului,

³³ Mihai Fătu, *Sfirșit fără glorie*, Edit. științifică, București, 1972, p. 153.

³⁴ „Primul pas pentru rezolvarea problemei agrare este reforma agrară. Țăranii care prin munca lor au asigurat piinea poporului, chiar în pofida multor moșieri, să intre cu plugul în primăvară în propriul lor pămînt căpătat, prin împroprietărire”. „România liberă” din 1 ianuarie 1945; vezi și *Arhivele statului* Fond Ministerul Afacerilor Străine, Buletinul Evenimentele din România” luna ianuarie, p. 227, pasajul privind prevederile privind reforma agrară „Guvernul F.N.D. va înfăptui imediat reforma agrară; confiscarea moșilor și a pămînturilor colaboraționiștilor; exproprierea acelor care depășesc 50 ha; fond de rezervă pentru stat 5%; se vor crea centre de mașini agricole, tractoare, semănători etc.”

³⁵ „Jurnalul de dimineață” din 1 ianuarie 1945.

mașinile sale și toate uneltele de lucru ale boierului. Boierul însuși să rămână mai departe pe moșie, să lucreze și să îndrume lucrurile așa cum este mai bine. Pentru acest lucru boierul să rămână și el cu dreptul la o seamă de pământ . . . sau chiar să mai aibă anumite avantaje”. Același ziar, în numele legalismului, sfătuia pe țărani să nu mai lupte pentru confiscarea pe cale revoluționară a pământului moșieresc asigurându-i că „dreptul lor este asigurat” și afirmând „să se respecte și dreptul boierului fiindcă unii dintre ei poate îl merită”³⁶. Național-țărăniștii vor recurge și la alte subterfugii tot în numele legalismului. Așa de pildă „Jurnalul de dimineață” din 1 ianuarie 1945 redă declarația fruntașului țărănist Vasile Serdici care spunea „vom excepta (de la plafonul de 50 ha propus de F.N.D., n.n.) acele proprietăți în care proprietarii au făcut investiții încît exploatarea a devenit un bun de utilitate publică”. În felul acesta se încerca sub paravanul intereselor generale, acreditarea ideii că nu pot fi expropriati toți moșierii, ci numai o parte, și anume aceia care nu făcuseră investiții într-un fel sau altul, ceea ce echivala cu o veritabilă torpilare a propunerii F.N.D. Același ziar va publica și declarația fruntașului liberal în comisie care prevalîndu-se de faptul că nu sînt întrunite toate condițiile pentru înfăptuirea reformei agrare va spune: „nu se poate avea un punct de vedere precis în această problemă atîta timp cît lipsesc datele necesare. Fără date precise nu se poate fixa nimic stabil și viabil. . . ” „Problema unei grabnice reforme agrare — declara Dr. Petru Groza — în spiritul platformei Frontului Național Democratic este necesară. Această reformă va trebui efectuată într-un spirit cu totul nou . . . ”³⁷. Lupta devenea, în condițiile încercărilor partidelor „istorice” și a majorității reacționare din guvern prezidat de Nicolae Rădescu, singurul mijloc de a impune voința maselor largi populare. „Reformele sociale — arăta „Era nouă” din articolul „Reforma agrară” — nu pot fi realizate fără luptă. E firesc. Așa a fost totdeauna căci nimeni nu renunță de bună voie la situații care-l privilegiază”. Deși, continuă ziarul, „toată lumea este de acord că exproprierea rurală trebuie făcută dar — se pare — nu este considerată cu deosebită atenție necesitatea socială a exproprierii. Sînt oameni care așteaptă momente culminante pentru a înțelege. Nu este oare mai bine să trecem la fapte înainte de a se fi profilat la orizont motive de îngrijorare ? ”³⁸

Este sugestiv un articol din „România liberă” care dezbătînd problema unui nou guvern F.N.D. — singurul în măsură să dea răspunsuri clare sarcinilor noi pe care le ridică istoria — care se încheie astfel : „Această reformă agrară imediată cerută de F.N.D., reprezintă o așteptare de sute de ani”³⁹. Același ziar publica la 8 februarie 1945 articolul „De ce vor țărani guvern F.N.D.” în care se sublinia încrederea pe care muncitorii ogoarelor o au în comuniști, în clasa muncitoare „care au dovedit cinste și hotărîre” în lupta pentru democrație.

³⁶ „Dreptatea țaranului” din 23 februarie 1945, vezi în același ziar din 25 februarie 1945, articolul „Legalitatea de stat”.

³⁷ „România liberă” din 10 octombrie 1944. Reprodus din volumul Dr. Petru Groza-*Texte alese*, Edit. politică, București, 1973, p. 211.

³⁸ „Era nouă”, din 7 februarie 1945.

³⁹ „România liberă” din 3 februarie 1945.

În luna februarie 1945 evenimentele politice vor lua o amploare deosebită. Problema agrară nu fusese rezolvată, iar tergiversările Comisiei guvernamentale pentru studiul reformei agrare luaseră forme din cele mai acute. Drept urmare, așa după cum anunțau toate ziarele, reprezentanții F.N.D.-ului s-au retras din Comisia de reformă agrară de la Ministerul Agriculturii ca urmare a faptului că P.N.Ț. a împiedicat lucrările⁴⁰. Situația devenise din ce în ce mai precară. Odată cu apropierea primăverii creșteau și incertitudinile și mai ales se dezvăluia caracterul demagogic al „Comisiei pentru improprietări” de la Ministerul Agriculturii. „Sînt actualmente — arăta ziarul „Timpul” — trei acțiuni în această privință: a comisiei pentru reformă agrară din Ministerul Agriculturii, a F.N.D.-ului și a unor prefecti⁴¹ care pun pe țărani să ocupe moșiile”. Ziarul adăugă în continuare că „nimeni nu poate ști cine, cît și unde va semăna la primăvară, deoarece declarațiile ministeriale ce se fac nu constituie nici o asigurare. Guvernul trebuie să privească situația în față . . .” De la guvernul — se arăta în „Frontul Plugarilor” — care este acum la putere voi (țărani, n.n.) nu aveți nimic de așteptat, căci în acest guvern cei mai mulți miniștri trimiși acolo de conducerile partidelor național-țărănesc și liberal nu vor ca voi să fiți improprietăriți. Se apropie timpul însămințărilor de primăvară. Voi vreți să faceți însămințările pe pămîntul vostru. Nu avem timp de pierdut. Treceți imediat la lucru !”⁴².

Se impune a sublinia importanța pe care o are studiarea presei comuniste și democratice din această perioadă pentru cunoașterea mai aprofundată a poziției juste adoptate de Partidul Comunist Român în ceea ce privește înlăptuirea reformei agrare, refacerea economică a țării în condițiile ducerii războiului antihitlerist. Analiza numeroaselor articole ce apar acum, conduc la concluzia că majoritatea ziarelor ce apăreau în țară au înțeles și au tratat argumentat relația dialectică între reforme și necesitatea susținerii frontului, pentru independența și suveranitatea țării.

Această poziție exprimată în majoritatea ziarelor concorda cu însăși evoluția vieții politice românești în care se afirma puternic punctul de vedere al P.C.R., care chema masele la înlăptuirea grabnică a reformelor sociale, a reformei agrare în special, la reconstrucția țării, la transformarea revoluționară a societății românești. Punctele de vedere susținute de „Dreptatea”, „Viitorul”, oficioase ale P.N.Ț. și P.N.L., „Curierul”,

⁴⁰ Arhivele statului, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Serviciul Informații, Secția Presă, dosar 4, 1945, p. 100; vezi și „Timpul” din 7 februarie 1945, care odată cu anularea retragerii reprezentanților F.N.D. din comisie critică „incapacitatea acestora de a prezenta guvernului textul Legii de reformă agrară”.

⁴¹ „Scinteia” publica un articol intitulat „un prefect liberal democrat” în care se arăta „Domnul general adjutant Nicolae Rădescu, președintele Consiliului de Miniștri a dispus ca toți prefectii de județe să arate care este părerea sătenilor asupra reformei agrare. Prefectul județului Covurlui, D. Hanagri, membru al P.N.L. a ripostat telegrafic din județ în ziua de 2 februarie 1945 că sătenii în imensa lor majoritate sînt favorabili realizării imediate a reformei agrare privind toate moșiile din județ”, reprodus din Buletinul Presei din 7 februarie 1945, *Arhivele statului*, secția Presă, dosar 4, 1945, pp. 56—57. 2); „Timpul” din 6 februarie 1945; vezi și „România liberă” din 7 februarie 1945, articolul „De ce vor țărani guvern F.N.D.”.

⁴² „Frontul Plugarilor” din 7 februarie 1945.

„Dreptatea țăranilor”, vor fi distonante în contextul în care obiectiv reformele sociale erau reclamate de însuși spiritul și obiectivele generale ale revoluției democrat-populare, și vor marca, inadvertența, din ce în ce mai mare a maselor la politica acestor partide burgheze.

Aceste poziții de încercare de a împiedica înlăptuirea reformei agrare în interesul fundamental al maselor de țărani, de către P.N.Ț. și P.N.L., respectiv de conducătorii celor două partide „istorice” vor fi evocate și de unele ziare din străinătate. Se va remarca ideea că aceste două partide vor face din trecutul lor istoric, un suport propagandistic pentru a contracara pozițiile forțelor înaintate ale societății care acționau pentru înlăptuirea reformei agrare într-un spirit democratic în interesul țăranimii muncitoare. Așa de exemplu „Gazette de Lausanne” din 17 octombrie 1944 după ce face trimitere la faptul că P.N.L. a fost de acord cu reforma agrară din 1921, reține în comentariul său persistența cu care C.I.C. Brătianu se opune rezolvării problemei agrare, în România. Ziarul indian „People’s War” nr. 32 din februarie 1945 arăta că C.I.C. Brătianu și Iuliu Maniu s-au dovedit prin politica lor de după 23 august refractari la „aplicarea reformelor necesare. Relevind caracterul intereselor de clasă care stau la baza opoziției partidelor istorice, a principalilor săi conducători ziarul francez „Franc Tireur” din 28 august 1944, arată că „Brătianu nu exercită puterea decît în interesul feudalismului agrar sau industrial” iar în ceea ce îl privește pe Iuliu Maniu „el a fost de mai multe ori la putere, însă pare că o ciudată nehotărîre îl face să uite problema centrală a economiei democratice române, anume reforma agrară, baza renașterii populare a acestei țări”.

Problema reformei agrare rămînea deschisă, atîta timp cît nu era încă rezolvată problema puterii politice, cît clasa muncitoare nu avea preponderența în guvern. Din acest punct de vedere chestiunea agrară nu mai era o problemă de evoluție istorică firească, ci de revoluție în cadrul căreia masele țărănești, ajutate de aliatul lor de nădejde clasa muncitoare, sub conducerea încercată a partidului comunist, se vor înfrunta cu forțele reacționare reprezentate de partidele „istorice” care vor încerca recurgînd chiar la forță prin reprezentanții ei în guvern, și în primul rînd, prin autoritatea primului ministru Nicolae Rădescu, să stăvilească un proces obiectiv și ireversibil.

Asaltul hotărîtor al poporului condus de P.C.R. din iarna anului 1944—1945 ale cărei forțe înaintate, progresiste, erau concentrate în cadrul Frontului Național-Democratic, victoriile obținute în bătăliile de clasă pentru împrăștierea țăranilor, pentru formarea unui nou guvern democratic cu adevărat, vor pune în lumina adevărului istoric tactica suplă și strategia clară și precisă a partidului comunist, obiectivele sale realiste, care făceau corp comun cu voința și aspirațiile maselor largi, vor sublinia că în marea bătălie politică pentru cucerirea puterii politice, forțele reacționare, partidele „istorice” se vor arăta așa cum au fost, potrivnice progresului general al țării, oricărui reforme sociale, general democratice, desfășurării însăși a istoriei sale noi.

LA LUTTE D'IDÉES DANS LA PRESSE DE ROUMANIE
CONCERNANT LA RÉALISATION
DE LA RÉFORME AGRAIRE EN 1945

RÉSUMÉ

L'étude relève les caractéristiques et le degré élevé de certaines confrontations d'idées dans les pages des journaux et revues de la période 23 Août 1944 — 6 mars 1945 concernant la nécessité de la réforme agraire, son importance particulière pour le progrès du pays, les positions de classe qui s'affrontaient dans cette question de portée prenante pour l'évolution progressiste de la Roumanie.

Durant cette période d'amples transformations révolutionnaires, la presse progressiste, notamment le journal „Scinteia”, considérait la solution de la question agraire comme le problème le plus brûlant de la grande majorité de la paysannerie. Par rapport aux journaux des partis „historiques” qui soutenaient l'ajournement de la réforme agraire pour une période indéterminée, la presse démocratique démontrait par de solides arguments que la paysannerie ne pouvait être libre et avoir une existence humaine tant qu'elle continuera de travailler sur les terres des grands propriétaires fonciers.

On souligne les effets sociaux et politiques de la réforme agraire dans un contexte historique nouveau, dominé par la volonté des larges masses populaires d'édifier une Roumanie démocratique, de participer activement à la défaite définitive de l'Allemagne fasciste, de changer de fond en comble et de manière progressiste les caractéristiques de la société roumaine.

L'article met en évidence également le rapport entre les controverses en ce qui concerne la nécessité de la réforme agraire et la problématique complexe des actions visant l'appui à la guerre dans laquelle la Roumanie était entraînée avec toutes ses forces, ainsi que les confrontations pour le pouvoir politique.

LUPTELE DE PE FRONTUL ITALIAN ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL REFLECTATE ÎN PUBLICISTICA ROMÂNEASCĂ A EPOCII*

DE

MIHAIL E. IONESCU

I. S-a intenționat, abordându-se un asemenea subiect, să se măsoare impactul produs asupra opiniei publice românești în anii primului război mondial de participarea Italiei la acest conflict. O primă dificultate întâmpinată a fost aceea a separării nete în opinia publică receptoare a laturilor militară și politică ale componentei italiene implicate ca emițător. O alta, secundă dar nu mai puțin importantă, a fost măsurarea exactă, cantitativ și calitativ, a „cererii” italiene a opiniei publice românești, știut fiind că statisticile nu pot oferi decît o imagine pasibilă oricînd de ameliorare (fără a mai lua în calcul acțiunea modelatoare exercitată asupra opiniei publice prin intermediul presei, fiind evident că asemenea evaluări statistice pot oricînd demonstra o situație nereală).

Investigația, care concomitent avea să apropie neapărat, dar sumar, și expresii ale mentalului colectiv românesc în anii primei conflagrații mondiale, a fost efectuată pe două direcții. S-a socotit, firesc, întii de toate, presa ca oglinda cea mai fidelă, potrivit standardelor epocii — în absența radiodifuziunii, televiziunii etc. —, a opiniei publice. Alături de aceasta s-a îndreptat atenția și asupra memorialisticii epocii, producției de jurnale personale ale timpului în scopul mărturisit de a căpăta dimensiuni mai apropiate de realitate ale mentalităților colective. Aceasta din două motive: întiiu pentru a putea corija deformările obiective pe care le presupune o presă controlată — ne referim la cenzura în vreme de război —, în atitudinea față de o țară aliată și, al doilea, pentru că, după retragerea din 1916, posibilitățile de a măsura opinia publică românească în manifestările ei sint drastic limitate (controlul sever impus de ocupanți în zona ocupată, absența nefericită a multor colecții de ziare din teritoriul liber, pierdute sau deteriorate).

Din exigențe impuse de numărul mare al ziarelor apărute în anii 1915—1916 s-a operat o selecție a lor. Rațiunile alegerii au fost fie tirajul zilnic al ziarelor — tirajul mai mare presupunînd firesc o mai întinsă răspîndire în opinia publică — fie notorietatea șefului sau colaboratorilor publicației — fiind binecunoscută acțiunea exercitată în „fasonarea” opiniei publice de „liderii de opinie”, echivalentul de azi al columniștilor — fie ariile sociale cărora le erau adresate expres — în cazul nostru, natural,

* Un rezumat al acestui articol a fost prezentat de autor la Congresul internațional de istorie a primului război mondial, care a avut loc între 26—29 iunie 1978 în Italia, la Rovereto.

atenția a fost îndreptată spre acele ziare cu largă circulație în rîndurile oștirii.

A trebuit, prin forța împrejurărilor — tribunele socialiste fiind interzise după intrarea noastră în război, pînă atunci profesind oricum neutralitatea —, să lăsăm de o parte un important sector de opinie publică, pe care acestea îl reprezentau. Poziția lui a fost însă stabilită de istoriografia noastră. „Membrii partidului socialist au înțeles marile imperative ale momentului istoric respectiv și s-au încadrat fără șovăire în efortul general patriotic al întregului popor, aducîndu-și tributul de jertfă la cauza apărării patriei lor, la înfrîngerea ocupanților străini, la împlinirea idealului național al unirii pămîntului românesc”¹.

Au fost cercetate, potrivit acestor criterii, următoarele publicații ale epocii :

1. „Universul”, subintitulat „cele din urmă știri din lumea întreagă telegrafice și telefonice”, în perioada 16/29 august — 16/29 septembrie 1916, adică în prima lună a războiului reîntregirii românești.

2. „Viitorul”, oficios al partidului liberal, pe lunile august—septembrie—octombrie—noiembrie 1916.

3. „Neamul românesc”, hebdomadar subintitulat „Foaia partidului naționalist-democrat”, al cărui director a fost marele istoric Nicolae Iorga. A fost cercetat pe întreaga durată a războiului mondial, 1914—1918, apariția lui fiind săptămînală pînă la intrarea României în război, apoi zilnică, sincopele în apariție fiind determinate de evoluția situației militare a țării.

4. „Adevărul”, al cărui director era Constantin Mille, în perioadele 1 ianuarie — 1 iulie 1915 și 1 martie — 30 iulie 1916.

5. „România”, subintitulat „Organ al Apărării Naționale”, în perioada lunilor ianuarie—februarie—martie 1918.

Cum poate fi observat lesne, întregul interval cronologic al războiului mondial este acoperit în investigația presei, cu deosebire în momentele cheie care interesau potrivit temei studiului : intrarea Italiei în război, intrarea României în război, înfrîngerea italiană de la Caporetto (toamna anului 1917) sau victoria finală de pe frontul din nordul peninsulei (toamna lui 1918).

În ceea ce privește memorialistica s-a acordat atenție cu precădere memorialelor celor care au trăit sub ocupația dușmană pentru a putea decela, pe cît cu putință, simțămintele de opinie publică față de Italia în condițiile în care orice manifestări deschise ale ei erau interzise.

II. *Rezultatele anchetei istoriografice.* A. În mod obligatoriu trebuie făcute cîteva precizări preliminare, pentru a reconstitui, în linii mari, cadrul evenimential al tematicii abordate. În primul rînd este necesar de reamintit că la declanșarea primei conflagrații mondiale Italia și România au avut o situație politică quasi-identică. Ambele aliate ale Germaniei și Austro-Ungariei, amîndouă țintind reunirea unor contingente însemnate ale propriilor popoare aflate sub stăpîniri și între frontiere străine, și una și cealaltă întrevăzînd deci același adversar : Imperiul habsburgic. Din

¹ Colonel Vasile Alexandrescu, *Considerații cu privire la poziția mișcării socialiste din România față de primul război mondial*, în *File din istoria militară a poporului român*, vol. 2, p. 61.

atari similitudini a rezultat o conduită asemănătoare a ambelor țări în prima parte a conflictului european — neutralitatea — și chiar o coordonare politică, în aceeași perioadă, între București și Roma. Aceasta din urmă s-a tradus în încheierea, în septembrie 1914, a unui acord ce stipula observarea unei acțiuni coordonate pe planul politic și militar. Mai mult, în ianuarie 1915 Bucureștii, prin Ion I. C. Brătianu, au lansat Romei propunerea de extindere a înțelegerii din septembrie 1914 până la a o transforma „într-un pact de asistență mutuală militară”², ceea ce partea italiană nu a acceptat. Similitudinea situației politice a celor două țări explică, în bună parte, accentul pus în presa antantofilă românească pe prezentarea acțiunii politice și militare a Italiei.

Aceste împrejurări istorice — cărora li se adăuga un fond istoric comun, deosebit de vechi, cu sorgintea la începutul erei noastre, când Dacia și Roma antică intraseră în contact — aveau să dea trăsături particulare ecoului avut de Italia și lupta ei în opinia publică românească în anii 1914—1918.

În al doilea rând, se cuvine remarcat faptul că publicistica românească din anii primului război mondial oferă, la prima vedere, o imagine neomogenă. La prima vedere pentru că lasă impresia existenței în anii neutralității — 1914 — august 1916 — unei polarizări a opiniei publice, simpatiile acesteia împărțindu-se, în mod inegal, ambelor tabere beligerante. Analiza atentă însă a tuturor formelor de manifestare de opinie degajă concluzia că opinia publică a fost constant, masiv și accelerat pro-antantistă, societatea românească aflându-se în acea fază decisivă a devenirii sale când realizarea întregirii națiunii era un imperativ istoric. Or el reclama alipirea străvechii Transilvanii românești și, în consecință, o orientare potrivnică Puterilor Centrale. Doar puține — și stipendiate de Berlin sau Viena — și cu priză inconsistentă în publicul larg, tribune de opinie impulsivă sau de intervenție a României de partea blocului german. Semnificativ, din acest punct de vedere, este faptul că un ziar ca „Universul” includea, în perioada neutralității României, titluri de știri incontestabil mai numeroase relative la Antantă decât la tabăra opusă. O specificare aparte necesită acea parte a opiniei publice — sectorul aflat sub influența organizațiilor politice muncitorești — care se pronunța împotriva intrării României în războiul imperialist, socotind că acest fapt ar urma să aibă grave consecințe asupra viitorului statului român. Odată cu abandonarea neutralității însă această porțiune importantă a opiniei publice a militat activ, deschis pentru împlinirea dezideratului național al românilor : unirea desăvârșită.

În al treilea rând trebuie făcută precizarea că studiul nu și-a propus o analiză detaliată a sferei de cuprindere a opiniei publice în România anilor 1914—1918. Acest lucru ar fi presupus o anchetă a modului de receptare a știrilor și comentariilor din presă în diversele sectoare de opinie, lucru care astăzi, când puțini din cetățenii de vîrstă adultă în anii primului război mondial mai sînt în viață, este foarte dificil. Am socotit însă — bineînțeles cu amendamentul, menționat la început, că în cazul unei prese dirijate raportul între „cerere” și „ofertă” nu poate fi pe deplin

² Constantin Klirișescu, *Preludiile diplomatice ale războiului de întregire. Tratatulele cu „Antanta”,* în „Viața românească”, anul XXXII, nr. 4, 1940, pp. 43—44.

concludent — că, din punct de vedere cantitativ, frecvența știrilor și comentariilor de presă relative la Italia în război este un reflex al „cererii” de opinie. În același timp, trebuie avut în vedere că aria opiniei publice se află într-un raport direct proporțional cu gradul de participare a maselor la viața politică, dependent, la rândul lui, de standardele aplicării veritabile a democrației. La fel, se cuvin considerate nivelul cultural al maselor populare și structura societății românești în epoca respectivă — aici trebuie remarcat că, în perioada războiului, mobilizarea unui imens număr de cetățeni (circa 15% din totalul demografic al țării) a potențat considerabil forța de opinie, organismul militar devenind un receptor fidel și armonios.

În al patrulea rând și ultimul, o schiță rapidă a luptelor purtate de Italia în primul război mondial se vedește necesară înțelegerii adecvate a rezultatelor studiului întreprins.

Italia a intrat în război împotriva Austro-Ungariei la 24 mai 1915, angajând pe fronturile din Trentin și Isonzo 12 corpuri de armată și 12 divizii de miliție mobilă. Din luna mai pînă în iulie italienii, în ofensivă în Trentin, au amenințat Rovereto iar din iunie pînă în octombrie, pe frontul din Isonzo, trei bătălii ofensive au avut ca obiectiv Gorizia³. După o iarnă relativ calmă, în mai 1916 austriacii sînt cei care iau inițiativa și trec la ofensivă în Trentin amenințînd Veneția dar sînt nevoiți, după o scurtă înaintare, să se oprească datorită declanșării unui atac masiv pe frontul rusesc. La 4 august italienii reiau ofensiva pe Isonzo, reușind să recupereze Gorizia într-o primă fază și, ulterior, să realizeze cîteva progresiuni mici în frontul inamic. Încă din această perioadă avea să se facă simțită conexia foarte strînsă între frontul italian și cel oriental în cuprinsul strategiei Antantei, legătură cu atît mai evidentă în toamna anului 1917 cînd liniștea pe frontul rusesc a dat posibilitatea Puterilor Centrale să se concentreze asupra Italiei. După ofensive italiene în primăvara și vara anului 1917 — pe Isonzo, în principal pe platoul Bainsizza — începînd de la 24 octombrie 1917 centralii pornesc o amplă înaintare pe Isonzo. Italienii se precipită în retragere spre Tagliamento și Piave. Înaintarea austro-germană atinge o profunzime de 120 kilometri⁴. Această operație — avea să scrie Erich Ludendorff, șeful de stat major al Înalțului comandament imperial german — „a atins tot ce se putea spera. Armata italiană era bătută și avea nevoie de sprijinul aliaților”⁵. În realitate spiritul combativ al italienilor a rămas intact, armata s-a reconstituit rapid și, beneficiind și de prezență militară aliată, franceză și engleză, frontul italian s-a manifestat în continuare activ⁶.

Înfrîngerea de la Caporetto a fost răzbunată cu prisosință prin victoria italiană, din toamna anului 1918, de la Vittorio Veneto. Confruntarea din toamna lui 1918 a fost precedată de o ofensivă austriacă — 17 iunie — declanșată pe un front cu o deschidere de 100 km, de la Asiago

³ Général F. Gambiez et Colonel M. Suire, *Histoire de la première guerre mondiale*, tom I, Fayard, Paris, 1968, p. 348.

⁴ *Ibidem*, t. II, p. 91.

⁵ Erich Ludendorff, *Souvenirs de guerre (1914—1918)*, Tome II, Payot, Paris, 1920, p. 111.

⁶ A. Savelli, *Histoire d'Italie*, Payot, Paris, 1936, p. 247—348.

la Adriatică. Pe platoul Asiago puseul centralilor a fost însă oprit. Pe același front, la 24 octombrie 1918 armata italiană a pornit ofensiva decisivă. Trei zile mai târziu Piave era forțat, iar la 29 octombrie Vittorio-Veneto a fost cucerit. Armata austriacă a lăsat în minile italienilor un număr de 430 000 prizonieri. În această bătălie — a consemnat Ludendorff — „armata austro-ungară a fost complet pusă pe fugă”⁷. La 3 noiembrie 1918 a fost semnată convenția de armistițiu, solicitată de austriaci, care consfințea victoria italiană.

B. *Repere ale componentei italiene în opinia publică românească*

Prezența italiană în publicistică poate fi depistată urmărind câteva mari direcții: în cazul studiului întreprins am investigat următoarele forme de prezentare publicistică:

1) **Ancheta ziaristică**, care a reieșit a fi fost întreprinsă în mai multe forme. Una dintre acestea a constituit-o interviuarea unor personalități politice italiene de către un corespondent român special în Italia. În investigația făcută am depistat un caz unic de acest gen, ancheta fiind întreprinsă sub deviza „Ce face Italia?”. Corespondentul special al ziarului „Adevărul”, Eugen Poru, a publicat în 7 numere ale cotidianului interviurile luate la Roma unor personalități politice italiene în luna ianuarie 1915. Sub titluri semnificative — ca „Ce face Italia? Ea va intra în acțiune”, „Atitudinea Italiei”, „Cuvîntul eroilor” — sînt expuse opiniile unor deputați ca Salvatore Barzilai sau oameni politici ca socialistul Leonida Biscolati or lideri de opinie publică în Italia ca fiul lui Giuseppe Garibaldi, Riccioti. Întreaga anchetă lasă să se întrevadă similitudinea situației politice a României și Italiei în epocă, legăturile tradiționale între cele două țări, simpatia reciprocă nutrită de ambele popoare. Deputatul de Roma, Salvatore Barzilai, a declarat ziaristului român că „Între Italia și România există legături vechi morale, intelectuale, de cultură, de sentimente, de interese, care în ultima vreme s-au întărit în mod simțitor. Dar, în afară de aceasta, sînt interese politice comune față de războiul actual, atît din pricina analogiei raporturilor oficiale cerute de cele două state cu un al treilea stat — monarhia Austro-Ungariei — cît și din cauza problemelor etnice ridicate de mijloacele uzate de acel stat față de naționalitățile italiană și română”⁸. Pe ideea sprijinului reciproc pe care trebuie să și-l acorde cele două popoare în realizarea aspirațiilor lor naționale a pedalat, în conversația cu ziaristul român, Riccioti Garibaldi: „Eu aș vrea — și sînt sigur că așa va fi — ca să intrăm o dată cu voi în război și să nu ne oprim pînă ce și noi și voi nu ne vom fi îndeplinit toate aspirațiunile naționale. Sînt sigur că garibaldinii mei vor trebui să lupte pentru țara lor, altfel vi i-ași fi trimis pe toți în România... Spune românilor, din partea bătrînului Garibaldi, că Italia întregă este cu ei, Transilvania și Bucovina trebuie să fie românești”⁹.

O altă manieră de anchetă ziaristică a constituit-o consemnarea declarațiilor unor personalități publice române sau italiene relativ la relațiile bilaterale or la evenimente politice sau militare importante. Un exemplu îl constituie declarațiile dr. C. Istrati făcute în martie 1915 ziarului „Epo-

⁷ Erich Ludendorff, *op. cit.*, vol. II, p. 391.

⁸ „Adevărul”, anul XXVIII-lea, nr. 10 003, 17 ianuarie 1915.

⁹ „Adevărul”, anul XXVIII-lea, nr. 10 008, 22 ianuarie 1915.

ca" după o vizită întreprinsă în Franța și Italia și în care sublinia ideea — de larg ecou la acea dată — oportunității intrării concomitente în război a României și Italiei¹⁰. La câteva zile după intrarea României în război, ministrul plenipotențiar al Italiei la București, Fasciotti, acorda un interviu ziarului „Universul” în care declara că „admir seriozitatea comandanților dumneavoastră militari, dar mai ales avântul cu care soldatul român răspunde la apelul Patriei”¹¹. Sub titlul „Vitejiile armatei române — Declarațiile fostului atașat militar italian”, ziarul „România” insera, la 4 ianuarie 1918, opinia colonelului Luciano Ferigo asupra calităților de combatant ale ostașului nostru: „soldatul român a făcut totdeauna minuni de vitejie în cele mai grele condițiuni și merită tot respectul nostru”¹².

O formă subtilă de anchetă ziaristică a fost aplicată de Nicolae Iorga în ziarul pe care îl conducea. El a inserat în coloanele acestuia largi extrase din corespondența întreținută cu personalități științifice sau politice italiene în scopul de a face cunoscute opiniei publice sentimentele nutrite în peninsula față de România. Astfel, în ianuarie 1915, sub titlul „Cîteva scrisori din Italia”, au fost publicate fragmente din scrisorile primite de la 4 „fruntași ai științei” italiene. Într-una din epistole se specifică: „O soartă comună pare că așteaptă Italia și România și, precum azi sînt unite în cuget și aspirații, mine poate vor putea să formeze un singur bloc, pe cîmpii de sînge și de onoare”¹³.

Ca o concluzie preliminară se cuvine observat că acest indicator de opinie a fost utilizat în exclusivitate pentru diseminarea în opinia publică a unor idei favorabile solidarității politice a României și Italiei înaintea intrării lor în conflict sau de respect mutual, în spiritul datoriei de aliat, ulterior acestui moment.

2) **Editorialele**, avînd ca temă diverse aspecte ale situației politice și militare a Italiei în cursul războiului sau ceea ce am numi, din rațiuni de simplificare, editorialele italiene. Ele sînt foarte numeroase atît înainte de intrarea Italiei sau României în război cît și după și comunică idei de actualitate arzătoare. Coincid cu momente cheie ale desfășurării relațiilor bilaterale sau ale situației frontului italian și includ o trăsătură particulară derivată din tehnica de formare prin propagandă a opiniei publice: titlul lor conține vocabula „Italia” sau alta legată inconfundabil de peninsula.

Exemplificăm printr-un asemenea moment-cheie a anume ofensiva lansată la sfîrșitul lunii septembrie 1916 pe front de trupele italiene.

La 4 octombrie (s.v.) 1916 „Neamul românesc” publică editorialul „Ajutorul Italiei”, două zile mai tîrziu „Viitorul” inserează editorialul „Ofensiva italiană” iar la 8 octombrie 1916 „Adevărul” își intitulează articolul principal „Ofensiva Italiei”¹⁴. Toate scot în evidență importanța ofensivei declanșate de armata italiană în degajarea frontului român sau,

¹⁰ Consemnate și în „Adevărul”, nr. 10 054, 9 martie 1915.

¹¹ „Universul”, anul XXXIV, nr. 229, 19(2) august 1916.

¹² „România”, anul 1, nr. 308, 4 ianuarie 1918.

¹³ „Neamul românesc”, anul al X-lea, nr. 1, 4 ianuarie 1915; vezi și nr. 10, 8 martie 1915, în care, sub titlul „Atitudinea Italiei” sînt publicate opiniile a doi oameni de știință italieni: D. M. din Chieri și A. P. din Veneția.

¹⁴ „Neamul românesc”, anul al XI, nr. 71, 4 octombrie 1916; „Viitorul” anul al noulea, nr. 3 112, 6 octombrie 1916; „Adevărul”, nr. 10 627, 8 decembrie 1916.

potrivit editorialelor din „Adevărul”: „Ofensiva viguroasă italiană a venit în ajutorul nostru. Ea caută să rețină pe frontul italian cât mai multe trupe”.

În clipele grele ale ofensivei austro-germanilor pe frontul italian din octombrie 1917 frecvența „editorialelor italiene în ziarul „Neamul românesc” crește subit. La 17 octombrie 1917 cu titlul „Pământul sacru al Italiei”, la 21 octombrie „Lovitura de la Isonzo”, la 23 octombrie „Italia pedepsită”, la 27 octombrie „Sacru altruism”, la 28 octombrie „Năvălitori”, la 30 octombrie „Genialii comandanți”¹⁵. Conținutul lor certifică stilul tumultuos, pătimaș și erudit al marelui savant. Sînt stigmatizați „năvălitori” pe „pământul sacru al Italiei” și este evocat „sacru altruism” al ostașilor francezi sosiți rapid în ajutorul combatanților italieni. Durerea românească la primele semne ale înfrîngerii italiene a fost astfel exprimată de Nicolae Iorga: „Nu voim să se creadă că este pe lume un popor cărui să-i fi părut mai rău de această nenorocire decît nouă. Ne leagă de nobila țară care suferă astăzi toate durerile invaziei și se cutremură de ura aceluia care prin trădare și surprindere a izbutit să-i poată pîngări solul, toate legăturile care vreodată au putut uni două națiuni”¹⁶.

3. Analizele de conținut aplicate unor rubrici cu apariție periodică în ziarele investigate. Pentru noi s-a vădit concludentă analiza de conținut operată „buletinelor zilei” inserate în „Neamul românesc”, semnate de marele savant istoric. Lapidare — rareori depășeau 50—60 de cuvinte — dar extrem de sugestive și cu o doză maximă de informație ele reprezentau „icoana situației așa cum se oglindește în mintea noastră”¹⁷ și au constituit — datorită prestigiului imens al autorului — un amplu mijloc de influențare a opiniei publice. De la primul buletin al zilei — 23 septembrie — pînă la 30 noiembrie, cînd apariția ziarului se întrerupe o perioadă datorită împrejurărilor tragice pe care le traversa România, au fost publicate 50 asemenea casete. În 31 dintre ele au fost inserate știri și comentarii despre luptele de pe frontul italian. La 24 septembrie se sublinia că „Italia își face datoria, reținînd ca și pînă acum cât mai multe forțe inamice”¹⁸, la 8 octombrie că „Înaintarea italiană către Ianina, pe de o parte, către lacul macedonean Prespa, de alta, se face cu o mare răpezi-ciune. În momentul de față ofensiva aliaților o conduce netăgăduit Italia”¹⁹. Într-un alt buletin al zilei — cel din 25 octombrie — era înfățișată o realitate, crudă pentru români, a războiului din peninsula. În armata austriacă

¹⁵ „Neamul românesc”, nr. 285, 17 octombrie 1917; nr. 289, 21 octombrie 1917; nr. 291, 23 octombrie 1917; nr. 295, 27 octombrie 1917; nr. 296, 28 octombrie 1917; nr. 298, 30 octombrie 1917.

¹⁶ „Neamul românesc”, nr. 289, 21 octombrie 1917.

¹⁷ Ibidem, anul al XI-lea, nr. 61, 23 septembrie 1916. Iată motivația „Sintezelor” oferită zilnic cititorilor de Nicolae Iorga: „Cititorul să ne ierte că nu-i dăm telegrame. Nu dintr-un meschin gînd de economie căci telegrama a ajuns ieftină. Cu 500 lei pe lună e cineva stăpîn și el pe toată informația din lume. Dar alte telegrame sînt azi unilaterale: ele vin numai dintr-o singură parte. Apoi ele sînt rareori, ca mai înainte, telegrame oficiale, oferind toate garanțiile. Avem a face cu extrase din presă și cele mai multe cam vechi. Preferăm, deci, deocamdată, să dăm icoana situației așa cum se oglindește în mintea noastră. Și clasăm știrile după rubrici ușoare de găsit”.

¹⁸ „Neamul românesc”, anul al XI-lea, nr. 62, 24 septembrie 1916.

¹⁹ Ibidem, nr. 75, 8 octombrie 1916.

luptau regimente alcătuite aproape exclusiv din români din Transilvania „Meritul acestor zile — se scria la 25 octombrie — e al italienilor, care într-o formidabilă inițiativă războinică /.../ au dezorganizat, au pus pe fugă, au prins și distrus un întreg corp de armată austriac. Mii de români sînt acum nu prizonieri — spune presa italiană, cu dragoste — ci oaspeții, pînă vor putea fi și camarazii, fraților noștri”²⁰. Era premoniția a ceea ce avea să se întîmple către finele războiului în Italia : formarea legiunilor de voluntari români transilvăneni care vor combate inamicul comun alături de armata italiană.

Cvasipermanența prezenței italiene în aceste buletine zilnice de știri este verificată dincolo de calculul statistic. Pentru că între cele 29 de casete în care nu sînt numite și comentate evenimente de pe frontul italian, cîteva nu conțin știri de nici un fel, expresie, acest fenomen, a tragismului situației României și armatei sale în acel moment, atacate concentrice de un dușman superior numericeste și în dotare militară. Iată buletinul zilei de 13 noiembrie 1916 : „Asupra tuturor lucrurilor din jurul nostru astăzi știri nouă lipsesc. Situația pare să fie aceasta : apărăm în acest ceas cu suferințele noastre civilizația morală a Europei. O mîndrie care e mai mult decît o mîngiere și e incomparabil superioară oricărei victorii în tabăra cealaltă”²¹.

În cursul strălucitelor biruințe românești de la Mărăști, Mărășești și Oituz din vara anului 1917 „icoana situației” semnată de Nicolae Iorga a cuprins o substanțială culoare italiană. Recurgem din nou la o sumară statistică. În cele 148 de buletine zilnice publicate în „Neamul românesc” între 1 august și 31 decembrie 1917 un număr de 111 au cuprins știri și comentarii relative la luptele desfășurate în Italia. Abundente au fost acestea în perioada 8 august — 31 decembrie, corespunzător intensității luptelor derulate în Alpii italieni, interval în care, dealtfel, 15 editoriale ale ziarului au fost consacrate Italiei în război.

4) **Prezența extraselor din presa străină despre participarea Italiei la război** semnaleză un alt reper al interesului purtat de opinia publică românească rolului avut de acest aliat în obținerea victoriei depline asupra blocului advers. Sub genericul „Luptelor din Trentin” ziarul „Universul” publica la 12(25) iulie 1916 un colaj de știri din presa engleză care evidențiau înverșunarea luptelor purtate în Alpii italieni. Iată un extras caracteristic : „Adesea italienii au trebuit să lupte unul contra patru, căci nu trebuie uitat că frontul italian este tot atît de întins ca și cel francez. Ceea ce va rămînea însă în istorie ca una din gloriile cele mai mari ale armatei italiene e apărarea trecătorii Buole între muntele Zugna și muntele Pasubio”²².

O altă componentă a acestui „reper italian” este constituită de reproducerea unor largi extrase din presa italiană referitoare la România. La 4 noiembrie 1916, sub titlul semnificativ „*Glasul Italiei*”, „Neamul românesc” reproducea din revista italiană „*Secolo XIX*” comentarii relative la situația României din care cităm : „A scăpa România nu e numai un

²⁰ Ibidem, nr. 92, 25 octombrie 1916.

²¹ „Neamul românesc”, nr. 111, 13 noiembrie 1916.

²² „Universul”, anul XXXIV, nr. 191, 12(25) iulie 1916.

interes primordial pentru guvernele aliate dar și o datorie de cinste”²³. Iar „Viitorul” reproducea, la peste o lună de la intrarea României în război, sub titlul „Acțiunea României alături de aliați” extrase din 2 articole publicate în „Giornale d'Italia” în 28 august și 7 septembrie 1916. Ideea principală a acestora o rezuma expresia : „Noi italienii îi urăm / României / mai mult decît oricare alții cea mai mare izbîndă”²⁴.

5. **Reperetele ocazionale** reprezintă mijloace de completare a informației specifice și contribuie, într-o anumită măsură, la stabilirea cuantumului general acordat unei asemenea teme în ansamblul presei. Între acestea am luat în considerare fotografiile avînd ca obiect actualități italiene, anunțurile (reclame) referitoare la apariția unor lucrări dedicate unui subiect italian sau poeziile ocazionale cu tematică specifică.

Astfel, periodic ziarul „Adevărul” a publicat fotografii ale șefilor militari italieni²⁵ sau înfățișînd piese de artilerie din dotarea armatei aliate cu legende grăitoare, ca, de pildă : „Artileria grea italiană e una din cele mai reductabile și ea a adus servicii considerabile în luptele crîncene pe care italienii le dau contra întăririlor formidabile ale austrieilor”²⁶. „Neamul românesc” anunța, în decembrie 1914, apariția cărții lui Apostol D. Culea intitulată „Însemnări din cultura Italiei”²⁷ iar la 28 mai 1915 „Adevărul” insera pe prima pagină poezia lui Radu Cosmin avînd titlul „Italiei”, care însuma 98 versuri²⁸.

C. *Locul Italiei în opinia publică românească* în anii primului război mondial este dificil de stabilit, fiind necesară întreprinderea unei cercetări statistice în vederea analizei comparatiste cu rolurile jucate de ceilalți aliați în mentalitatea colectivă autohtonă.

În ce privește studiul de față, pentru elucidarea acestei probleme s-a recurs la două analize statistice (rămînînd subînțeles că este încă loc imens pentru aprofundarea cercetării și, în consecință, apropierea sigură de exactitate). Întîia a încercat să stabilească locul deținut de Italia — în ierarhia aliaților — în prima lună a războiului românesc. Alegerea acestui moment s-a impus din considerentul că acum, imediat după abandonarea neutralității, se puteau manifesta nestingherit simpatiile față de unul sau altul dintre aliații țării în război. Era momentul în care România a început lupta sa „pentru drepturile neamului nostru obișnuit și sfîrțicat supt stăpîniri străine” cum scria în epocă un lider de opinie publică ca marele romancier Mihail Sadoveanu²⁹.

Calculul statistic l-am aplicat știrilor inserate pe prima pagină a ziarului „Universul”, cotidian cu două ediții, între 16/29 august și 16/29 septembrie 1916. Am luat în considerare în acest calcul prezența în titlurile primei pagini a vocabulelor Italia, Franța, Anglia sau Rusia. În cele 56 de numere ale ziarului apărute în perioada menționată prezența vocabulei „Italia” o constatăm în 67 titluri față de 63 pentru Franța, 38 pentru

²³ „Neamul românesc”, anul 11, nr. 103, 4 noiembrie 1916.

²⁴ „Viitorul”, anul al noulea, nr. 3 104, 28 septembrie 1916.

²⁵ „Adevărul”, nr. 10 425, 19 martie 1916 ; nr. 10 426, 20 martie 1916 ; nr. 10 428, 22 martie 1916.

²⁶ „Adevărul”, nr. 10 426, 20 martie 1916.

²⁷ „Neamul românesc”, anul IX-lea, nr. 50, 21 decembrie 1914.

²⁸ „Adevărul”, nr. 10 133, 28 mai 1915.

²⁹ „România”, anul II, nr. 332, 2 februarie 1918.

Anglia și 41 pentru Rusia. În „clasamentul” astfel întocmit al prezenței națiunilor aliate în conștiința publică românească locul prim este deci ocupat de Italia, urmată în ordine de Franța, Rusia și Anglia. Deși calculul poate fi viciat de elemente ca intensitatea activității pe fronturile italian sau francez în raport cu altele sau de sursele de informare ale ziarului respectiv trebuie totuși constatată preferința acordată Italiei și Franței, socotite în opinia publică aliate firești ale României.

Cel de-al doilea moment selecționat a fost anul 1915, perioadă a unei intense și efervescente activități a cercurilor patriotice în sensul grăbirii intrării României în conflict. De data aceasta a fost aplicată analiza de conținut editorialelor publicate de Nicolae Iorga în presă și strinse ulterior în volumul „*Războiul nostru în note zilnice*”. Rezultatele s-au dovedit dintre cele mai semnificative. Astfel, din cele 108 editoriale 74 au prezentat în mod negativ viitorii adversari ai României iar 34 au fost favorabile prezumtivilor, atunci, aliați. Ceea ce verifică teza potrivit căreia ținta principală a propagandei prin presă în preajma intrării unei țări în război o constituie viitorul inamic. Tot statistic a mai reieșit că între adversarii potențiali, principalul era socotit Germania căreia i se dedicau 37 editoriale, iar secundul Austro-Ungaria, înfierată în 19 editoriale (7 referindu-se direct la Imperiul habsburgic iar 12 la una din componentele lui, Ungaria). Urmau în ordine Bulgaria (13 editoriale) și Turcia (5 editoriale). „Clasamentul” aliaților se prezintă astfel: Franța (14 editoriale cu conținut favorabil), Anglia (8), Rusia (5), Italia (4) și Serbia (3). Lesne de observat în această ordine de preferință orientarea realistă a liderului de opinie Nicolae Iorga față de raporturile de putere în cadrul coaliției Antantei ceea ce, obiectiv, corespunde și manifestărilor opiniei publice românești ³⁰.

Cele două calcule statistice făcute presei epocii degajă, relativ la locul deținut de Italia în conștiința publică românească, concluzia că, anterior intrării României în conflict, ea a fost socotită ca un aliat potențial, firesc, iar imediat după începerea războiului reintregirii neamului a ocupat în ierarhia națiunilor aliate stabilită de opinia publică un loc de frunte.

D. *Ideile vehiculate în opinia publică relativ la Italia în război.* Ele se pot desprinde cu relativă ușurință analizând conținutul „reperelor italiene”; ceea ce este mai dificil de făcut este operarea unei stricte ierarhizări a lor în funcție de frecvența de apariție din pricina faptului că un reper conține, de cele mai multe ori, două sau mai multe idei amalgamate în scopul sădirii în opinia publică a predispoziției favorabile față de țara în cauză. Totuși abundența utilizării și aproape permanența referirii fac din „*legăturile adânci și vechi între popoarele român și italian*” zona de interes cea mai importantă pentru opinia publică românească.

D.1. În acest cadru foarte dese au fost referirile la comunitatea de origină și limbă a celor două popoare, reinvigorată în condițiile primului război mondial de cauza similară a celor două națiuni. „România salută marea victorie italiană — scria în iulie 1916 ziarul „Adevărul” — cu cea caldă simpatie care o leagă de Italia nu numai prin comunitatea de rasă,

³⁰ Cf. N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, vol. II, Edit. Ramuri, Craiova.

dar și prin cauza comună a revendicărilor naționale³¹. S-a considerat în acea perioadă că avînd a lupta împotriva acelorași dușmani, cele două țări adăugau tezaurului relațiilor bilaterale noi valențe : „Iar cătră Italia ne duc și amintirile comune ale aceleiași epoci de redeşeptare națională și, mai cu seamă, dușmănia statornică a acelorași asupritori³². Italia nu era „numai scumpa noastră aliată de astăzi dar, în același timp, pentru noi, pămîntul sfînt căruia-i datorăm originea și limba noastră, de care sîntem atît de mîndri”³³. Verbul inspirat al lui N. Iorga a dat dimensiuni mărite și formă aleasă acestei idei. „Avem același vechi și nobil singe cu cei care astăzi luptă pentru moștenirea părinților lor — scria marele istoric la 21 octombrie 1917 — și pentru cel mai elementar din drepturile omului, acela la Patria rasei sale. Vorbim un grai, care pornit de la același izvor, păstrează uimitoare asemănări, în sunet și în cuvinte, în armonie neîntrecută și în aleasa nuanțare a înțelesului”³⁴. Fondul comun latin al celor două popoare a fost întrevăzut ca o condiție necesară pentru înjghebarea alianței între Italia și România. „Orice bucurie italiană e o bucurie a noastră și resimțim orice îngrijorare a Italiei. Nu numai pentru un așa de lung trecut comun, dar și pentru tot ce ne leagă în viitor”³⁵. Condiție necesară, dar nu și suficientă. Pentru că în alegerea alianței calea care trebuia urmată cu încăpăținare era satisfacerea intereselor fundamentale românești. Într-un editorial semnat de N. Ștefănescu-Iacint și intitulat „România față cu atitudinea Italiei”, publicat la 12 aprilie 1915 în „Adevărul”, acest lucru era explicit afirmat : „România va trebui să urmeze regatul italian numai într-atît cît interesele sale vor concorda în momentul propriu aspirațiilor noastre cu ale acestuia”. Altă conduită, conchidea autorul, „ar fi să ne nesocotim pe noi”³⁶.

Cu diverse prilejuri — mai cu seamă cînd toponimice ale frontului din Italia evocau momente de interferență ale istoriei celor două popoare — sînt publicate articole în care este ilustrat trecutul de luptă comun. Erau comemorate — așa cum făcea ziarul „Adevărul” în 22 mai 1915 — tradițiile comune ale renașterii celor două țări în secolul trecut³⁷. În momentul în care armata italiană, victorioasă, intrase în Trentin N. Iorga a legat acțiunea lor de episodul exilului și morții la Bozen a domnitorului moldovean Petru Șchiopul. „Acum Italia vine acolo. Și umbra exilatului va fi cerînd la acest ceas de bucurie ca frații de singe ai rasei lui să-și aducă aminte că și aiurea sînt latini coplesîți de neamuri străine, unii vorbind încă limba care ne leagă, ceilalți siliți a o părăsi — în acel Tirol românesc care e Bucovina — și cari toți așteaptă cel mai energic sprijin de la țara de ale cărei suferințe am plîns și noi ieri, deși pe noi înșine ne apăsa cea mai grozavă nenorocire”³⁸.

D.2. *Eroismul armatei italiene și importanța potențialului militar al Italiei pentru balanța forțelor în conflict.* A fost o zonă de interes a

³¹ „Adevărul”, nr. 10 555, 29 iulie 1916.

³² „Viitorul”, anul al noulea, nr. 3 066, 21 august 1916.

³³ „Universul”, anul XXXIV, nr. 229, 19 (2) august 1916.

³⁴ „Neamul românesc”, nr. 289, 21 octombrie 1917.

³⁵ Ibidem, anul al XI-lea nr. 21, 22 mai 1916.

³⁶ „Adevărul”, anul XXVIII, nr. 10 085, 12 aprilie 1915.

³⁷ Ibidem, nr. 10 126, 22 mai 1915 — sînt evocați Nicolae și Titus Dunca, luptători în legiunile garibaldiene.

³⁸ „Neamul românesc”, anul al XIII-lea, nr. 299, 29 octombrie 1919.

opinieii publice care, mai ales din primăvara anului 1915, cînd Italia a intrat în război, a cunoscut întinderi ample. Pînă atunci publicistica înregistrase, în chip favorabil, capacitatea organismului militar italian. Trupele alpine italiene „sînt recunoscute ca adevărate trupe de elită, neîntrecute”, bersaglierii aveau calităţi „prea bine cunoscute şi recunoscute în toată lumea” iar cavaleria „ca şi ciclistii italieni, este una din cele mai excelente şi mai bine echipate din cite există”. Acelaşi hebdomadard, din care am extras aprecierile de mai sus, socotea că „Puterea de producţiune a fabricelor italiene este aşa de mare, încît ea poate satisface nu numai cerinţele armatei sale, dar ar putea produce şi pentru unii aliaţi în caz de nevoie”³⁹. Potrivit altor aprecieri armata italiană reprezenta „o forţă bine disciplinată şi instruită de care trebuie să se ţină seama”⁴⁰.

Intrarea Italiei în război a amplificat referinţele făcute în presă relativ la luptele armatei italiene, reflex al „cererii” sporite de opinie publică. „Intrînd în acţiune în momentul care a fost cel mai greu pentru aliaţi — se comenta în „Universul” — din întregul război, cînd armatele germano-austriace urmăreau pe ruşi bătînd în retragere pe întregul front, Italia a domolit presiunea austro-germană atrăgînd pe frontul său, lung de vreo 600 km, de la Stelvio la mare, vreo jumătate / de milion / de soldaţi austro-ungari”⁴¹. Opinia publică înregistra „răbdătorul eroism — pe care Latinul nu-l are întotdeauna — cu care se cuceria un punct după altul” pe frontul italian. Şi în acelaşi timp „revolta noastră contra întrebuintării ce se dă forţei captive a eroismului românesc din Ardeal n-a fost niciodată mai puternică decît atunci cînd rezistenţa moţilor a fost expusă avîntului italian”⁴². Criticilor aduse capacităţii de luptă a armatei italiene, socotită inferioară celei germane sau austriace, li se răspunde cu exemple concrete: „Armata Italiei? Uriaşele lupte de pe Carso, din Trentino şi de pe Isonzo nu întrec în eroism orice închipuire omenească?”⁴³.

Din momentul în care România şi Italia combat împreună aceeaşi adversari „cererea” italiană a opiniei publice înregistrează cote tot mai înalte. „Pe Carso ca şi pe Carpaţi se luptă latinitatea şi — deasupra Alpilor ca şi deasupra Carpaţilor — acelaşi geniu se ridică, aceeaşi luptă se dă, lupta vechei civilizaţii latine... scria ziarul „Adevărul”⁴⁴. Au fost scoase în evidenţă atributele acţiunilor ofensive italiene: „/.../ italienii au realizat, cu metodă şi vitejie, succese foarte importante. Au completat cucerirea sistemului de întărituri care se rezima pe Gorizia şi au ocupat, după vii lupte, înălţimile ce domină calea deschisă în spre nordul Mării Adriatice”⁴⁵. Legătura existentă între frontul italian şi cel românesc, orice modificare produsă pe unul din ele răsfrîngîndu-se nemijlocit asupra celuilalt, nu a scăpat opiniei publice. Italia „a simţit solidaritatea care o leagă de România. Ofensiva viguroasă italiană a venit în ajutorul nostru.

³⁹ *Cronica evenimentelor anului de singe 1914*, redactată de Ion Gorun, Editura I.G. Hertz, Bucureşti, nr. 37, p. 520.

⁴⁰ „Adevărul”, anul XXVIII, nr. 10 113, 10 mai 1915.

⁴¹ „Universul”, Anul XXXIV, nr. 283, 12 (25) octombrie 1916.

⁴² „Neamul românesc”, nr. 50, 13 decembrie 1915.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ „Adevărul”, nr. 10 627, 8 octombrie 1916.

⁴⁵ „Viitorul”, anul al noulea, nr. 3 112, 6 octombrie 1916.

Ea caută să rețină pe frontul italian cât mai multe trupe”⁴⁶. Conexiunea strinsă între cele două fronturi de luptă era cu atât mai întărită, potrivit aprecierilor din epocă, cu cât ambele țări împărțeau aceleași scopuri de război: „Dar războiul l-a început Italia pentru un scop național care presupune desființarea Austriei, și noi ne-am luptat, primejduind tot ce avem, pentru un scop național tot așa de drept, care presupune reducerea Ungariei la singurele ei hotare naționale /.../. Cui nu-și aduce aminte de acest fapt, cui trece prea ușor asupra imenselor noastre sacrificii și asupra imensului folos pe care l-a adus intervenția acestor două puteri latine în Alpi și Carpați trebuie să i se vorbească în comun, neconținut și tare, de această condiție neapărată a păcii”⁴⁷.

Stăvilirea de către armata italiană a ofensivei inamice din iarna anului 1917 a prilejuit emiterea unor aprecieri de ansamblu asupra calităților combative ale ostașilor italieni. Iată una, semnată de Nicolae Iorga, într-un editorial publicat la 23 martie 1917 și intitulat „Sarcina Italiei”: „Iar după izbîndele ei, așa de frumoase, care cu biruirea unor greutăți neîntilnite pînă acum în istoria războaielor i-au îngăduit să se facă stăpină pe munții neumblați cu care monarhia se apără în această parte, ea a trebuit să reziste unei năvăliri austriece, care, cu mijloace superioare, căuta să răsbată în ținuturile italiene stăpînite odată tiranic de Francisc-Iosif I-iu. Ce încordare i-a trebuit pentru a stăvili și a fixa pe loc această avalanșă distrugătoare se știe și tot nu se știe îndeajuns”⁴⁸.

Obiectivitatea reclamă menționarea unor note periferice în mentalitatea colectivă românească din anii primului război mondial cu referire la Italia. Mai sus s-a pomenit răspunsul dat într-unul din numerele „Neamului românesc” criticilor aduse capacității de luptă a armatei italiene al căror autor era maiorul (mai târziu generalul) Radu R. Rosetti. Asemenea critici n-au fost singulare. În jurnalul de campanie al generalului Alexandru Averescu există o consemnare interesantă. Cînd premierul guvernului, una din personalitățile politice proeminente ale țării, Ion I. C. Brătianu, a exprimat îndoiele asupra calităților combatante ale armatei italiene, Averescu, unul dintre cei mai capabili generali români, profesionist remarcabil, a ripostat argumentînd că Italia era, în acel moment, singura dintre aliați care ducea războiul în afara granițelor sale și că ostașii italieni au vădit „însușiri de vitejie excepțională”. Episodul este semnificativ din cel puțin două puncte de vedere: certifică existența în cadrul elitelor politice și militare a unor evaluări critice a aportului altor aliați la lupta comună — evaluări nelipsite de polemici — și, în același timp, opinia profesionistului validează curentul de opinie publică favorabil Italiei și armatei italiene ca unul realist.

Acțiunile militare italiene din toamna anului 1917, pînă la declanșarea mării ofensive inamice au situat din nou Italia și lupta ei la cote înalte în interesul opiniei publice. „De eroism nu e loc să se vorbească la orice prilej — scria N. Iorga în editorialul intitulat „Stăruitoarea operă metodică a italienilor” —; el se presupune totdeauna, în oricare din armatele ce colaborează pentru izbînda dreptății, și în armata italiană

⁴⁶ „Adevărul”, nr. 10 627, 8 octombrie 1916.

⁴⁷ „Neamul românesc”, anul XII, nr. 29, 1 februarie 1917.

⁴⁸ Ibidem, nr. 79, 23 martie 1917.

printre cele dintâi /.../ Italianii /.../ dispun, prin munca ultimelor decenii, de una din cele mai puternice industrii militare, mai ales în domeniul metalurgic. Soldații lor sînt vestiți în lume prin talentul lor special de a deschide drumurile în piatră”⁴⁹.

Ofensiva germano-austriacă din toamna anului 1917, progresiunea ei relativ rapidă în faza inițială profilînd ocuparea unor zone considerabile ale teritoriului italian a șocat profund opinia publică (vezi D.3.). În schimb, victoria magistrală obținută de aliații noștri un an mai tîrziu a fost recepționată în mentalul colectiv românesc cu o amplă rezonanță. Iată o probă a acestei recepții, apelînd din nou la acel ultrasensibil barometru al opiniei publice care a fost Nicolae Iorga: „Cu o răpeziune extraordinară, care dă o strălucită idee despre organizarea și conducerea unei armate care pînă ieri încă avea să ție un front greu, pe Piave și în munți, față de un dușman impunător prin număr și cuprinzînd elemente de mare vitejie tradițională (aluzie la unitățile armatei habsburgice alcătuite din membrii naționalităților asuprite — n.a.) iar, pe lângă acestea, dispunînd de toate resursele celei mai înaintate tehnici moderne, ea (Italia-n.a.) își trimite trupe sau măcar patrulă de ofițeri, însuflețiți de un spirit așa de îndrăzneț încît înlocuiește puterea masei, în toate părțile înscrise în programul său de întregire”⁵⁰.

Oricum, reiese evident că opinia publică a fost puternic sensibilizată de performanțele înregistrate de armata și ostașii italieni — referirile în speță în organele de presă fiind mai numeroase în raport cu cele care vizau ceilalți aliați din Antantă — lucru explicabil prin faptul că erau resimțite ca reale comunitatea de ideal național a celor două națiuni și, nu mai puțin, similitudinile de structură etnică și psihică a ambelor popoare⁵¹.

D.3. *Diverse*. Desigur, temele vehiculate în presa românească relativ la Italia în anii primului război mondial au fost variate. Încercarea de grupare a lor, efectuată mai sus, nu poate lăsa totuși deoparte pomenirea altor zone de interes italian ale opiniei publice, minore nu prin însemnătatea lor, ci prin spațiul publicistic acordat în raport cu altele (D.1. și D.2.).

În perioada neutralității celor două țări s-au lansat aprecieri, reflex, desigur, al situației politice aproape identice, asupra oportunității intrării concomitente în război a Italiei și României. S-a considerat că acest lucru ar putea avea un impact considerabil asupra rezultatului conflictului

⁴⁹ „Neamul românesc”, anul al XII, nr. 242, 4 septembrie 1917.

⁵⁰ Ibidem, anul al XIII-lea, nr. 299, 29 octombrie 1918.

⁵¹ Nu e mai puțin adevărat că în epocă era întrevăzută lupta Italiei conjugată cu cea a României în primul război mondial ca țintind și stabilirea unui echilibru de putere în Peninsula Balcanică. Ideea, izvorită din calculele elitelor politice și culturale, includea asumarea unui rol important de către Italia în această parte a continentului, care nu corespundea realit. (îl geografice și politice, dar nu împiedica încă Roma să urmărească cu asiduitate concretizarea lui. Cf. asupra acestora, editorialul semnat de Nicolae Iorga „*Italia în Balcani*” („Neamul românesc”, nr. 50, 13 decembrie 1915): „Să vie Italia în Balcani, să lupte, să biruiască și să rămîie. Pe noi nu ne va găsi, sînt sigur, numai ca spectatori simpatici ci și ca auxiliari energici și siguri”; or editorialul „*Solidaritatea aliaților și finalitățile războiului*” („Viitorul”, anul al noulea, nr. 3 128, 1 noiembrie 1916): „Pentru noi, Italia și Serbia război e, în primul rînd, liberarea unor frați subjugăți și, apoi, stabilirea unui echilibru salutar în Balcani”.

mondial. „Dintre statele neutre de azi ale continentului — se scria în ziarul „Adevărul” din 26 martie 1915 — Italia și România sînt, fără îndoială, aproape din toate punctele de vedere cele mai importante, a căror intrare în acțiune ar putea avea un efect covârșitor și decisiv asupra mersului evenimentelor europene”⁵². Faptul că Italia „a pornit la ceasul ei, care nu s-a întîmplat să fie și ceasul nostru”⁵³, cum scria Nicolae Iorga, n-a împiedicat opinia publică românească să-și manifeste în momentul intrării viitorului aliat în război întreaga sa simpatie. Italia, scria în continuare Nicolae Iorga, „pleacă de la o suferință asemănătoare cu a noastră, de la un scop identic și urmărește același scop de dreptate națională. Orice lovitură dată Austriei ne ușurează sarcina și ne încurajează”⁵⁴, rațiunile unei asemenea simpatii fiind făcute astfel evidente.

Simpatia italiană a opiniei noastre publice a căpătat în diferite momente ale luptei armatei aliate amplitudini foarte înalte. După victoria obținută la Gorizia în vara anului 1916 se scria că „Și nu e între noi nici un om de inimă care să nu se asocieze la această bucurie”⁵⁵. În teritoriul românesc ocupat de inamic, în ciuda controlului sever al cotropitorilor, simptomele acestei simpatii pot fi decelate în rîndul opiniei publice. În Bucureștii ocupației luase naștere o adevărată „fabrică de născociri” care disemina știri favorabile aliaților. Ea avea rolul de a menține moralul ridicat al populației, de a sădi credința nestrămutată în victoria finală. „Două sau trei luni după ocupație — scrie un memorialist — s-au aruncat deodată în circulație o serie de știri, toate garantate și care proveneau din cele mai sigure izvoare”⁵⁶. Între acestea la loc de frunte se situa știrea că „Triestul a căzut”, ceea ce vădea, deopotrivă, dorința de a încredința opinia publică de faptul că unul din aliații noștri atinsese punctul central al revendicării lui teritoriale și că pînă și o verigă mai slabă a Antantei cum era socotită Italia, funcționează excelent.

Un indicator al cotei ridicate a simpatiei opiniei publice românești față de Italia îl constituie șocul produs acesteia la vestea înfrîngerii suferite în toamna lui 1917 de armata italiană. „Nu voim să se creadă — se scria în teritoriul românesc liber — că este pe lume un popor căruia să-i fi părut mai rău de această nenorocire decît nouă”⁵⁷. Iar în teritoriul ocupat victoria centralilor în Italia era socotită „de necrezut”. „Noi bănuiam o trădare — care n-a fost — și tremuram pentru Veneția/. . .”⁵⁸. Sau, prin prisma altui memorialist: „Ofensiva împotriva Italiei a început cu o lovitură formidabilă așa precum știu germanii să le dea. Suntem opăriți, nu știm unde se va opri această ofensivă”⁵⁹.

Mentalitatea colectivă românească, dealtfel, a avut permanent în timpul războiului ca o componentă esențială, încrederea în victoria finală a Antantei. Iată cum descria un memorialist modul în care s-a amplificat

⁵² „Adevărul”, Anul XXVIII-lea, nr. 10 069, 26 martie 1915.

⁵³ „Neamul românesc”, anul al X-lea, nr. 21, 24 mai 1915

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem, anul al XI-lea, nr. 32, 7 august 1916.

⁵⁶ Const. Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului 1916—1918*, Editura Alcalay-Calafeteanu, f.a., p. 157.

⁵⁷ „Neamul românesc”, anul al XII-lea, nr. 289, 21 octombrie 1917.

⁵⁸ *Războiul României, 1916—18*, București, f.a., p. 239.

⁵⁹ Const. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 164.

această coordonată a mentalului colectiv acolo unde exprimarea ei oficială era zăgăzuită de ocupanți : „/.../ bieții oameni răbdau toate nevoile, nu cu filozofie ci cu voioșie. Inventau știri bune; nu se știa de unde plecau dar din gură în gură creșteau; nici o discuție, nici o dezmințire, nu le oprea; manifestații imaginare la Iași, la care mii de persoane luau parte, pe care poliția nu le mai putea stăvili, în favoarea Antantei, în favoarea înfăptuitorilor războiului dați în judecată. Era o furtună dezlănțuită în favoarea lor cu strigătele: Trăiască Aliații! Ura România Mare!”⁶⁰.

Analog simpatiei vădite de opinia publică românească față de Italia în război a avut loc un proces în cadrul opiniei publice italiene. Presa noastră n-a întârziat să consemneze acest fenomen; lucru care coincide cu o altă temă vehiculată la noi față de Italia și lupta ei. Un editorial al ziarului „Neamul românesc” evidențiază, în mai 1915, că „De atita vreme ea /Italia/ ne arată simpatii neclintite /.../ Opinia publică italiană e vădit pentru noi”⁶¹. Încă mai înainte același ziar aducea la cunoștința publicului nostru manifestațiile de simpatie față de România care au avut loc în Italia: „Un mare număr de parlamentari italieni, și din cei mai cunoscuți — se scria la 14 decembrie 1914 —, s-au arătat în chipul cel mai călduros doritori, nu numai ai unei trainice și fecunde înțelegeri între Italia și România, dar și ai unei bune cunoașteri între sine a acestor două țări latine, ceea ce, de sigur, e o condiție serioasă pentru orice conlucrare serioasă răzimată pe o dreaptă apreciere”⁶². Se arată că parlamentarii italieni au întemeiat, în acest scop, o ligă italo-română.

Opinia publică italiană și-a manifestat, în diverse chipuri, simpatia sa pronunțată pentru lupta românească în primul război mondial. Intrarea României în război a fost salutată în felul următor într-o telegramă adresată lui Vasile Lucaci, președintele „Ligii culturale” de „Alianța italiană pentru apărarea italianității și a popoarelor oprimate”: „Voi urmașii legiunilor divului Traian ați pus lumea în uimire cu zborul eroic peste culmile Carpaților, spre liberarea fraților subjuogați în mod barbar de zece veacuri. Sora noastră iubitoare Terza Italia vă augurează ca începutul glorios să fie încoronat de succes deplin/.../”⁶³. În octombrie 1916 la Columna lui Traian din Roma a avut loc o amplă manifestație pro-românească a opiniei publice italiene. Nicolae Iorga, înștiințând despre aceasta publicul românesc, scria că „De ani de zile între Italia și România s-au reluat acele strînse legături, acele tradiții de frățescă afecțiune”⁶⁴.

Între alte teme minore—repetăm, din punctul de vedere al spațiului acordat — mai consemnăm: însemnătatea considerabilă a patrimoniului cultural italian pentru civilizația umană, învrederea neștirbită în viitorul Italiei, realizări italiene în diverse sectoare socio-economice etc.

III. Concluzii

Studiul întreprins a scos în relief câteva caracteristici ale publicisticii românești în anii primului război mondial. Informația furnizată cititorilor era bine dozată și exprimată din rațiuni de largă accesibilitate,

⁶⁰ *Războiul României, 1916—18*, p. 340—341.

⁶¹ „Neamul românesc”, anul al X-lea, nr. 19, 10 mai 1915.

⁶² *Ibidem*, anul IX-lea, nr. 49, 14 decembrie 1914.

⁶³ „Viitorul”, anul al noulea, nr. 3 105, 29 septembrie 1916.

⁶⁴ „Neamul românesc”, anul XI-lea, nr. 97, 30 octombrie 1916.

comentariile asupra evenimentelor politice și militare internaționale judiciose orientate și realiste. Formele de prezentare au fost diverse, directe sau intermediare. Directe, adică înfățișarea brută a evenimentelor, neînsoțită de comentarii; intermediare, trecute prin procesul de elaborare și interpretare al ziarului respectiv. Toate formele — știri, comentarii, anchete, sinteze, casete, buletine permanente etc. — se subsumau imperativelor acțiunii de modelare a opiniei publice.

Această presă se făcea reflexul unei opinii publice dezvoltate, capabile să recepționeze și analizeze în mod just informațiile furnizate, să discearnă rapid adevărul în hățișul evenimentelor. Perfect orientată în privința intereselor fundamentale ale poporului și statului român această opinie publică și-a manifestat rapid, încă de la începutul neutralității, propensiunea față de tabăra Antantei, bloc politico-militar adversar Germaniei și Austro-Ungariei. Pe măsura scurgerii timpului și evenimentelor predispoziția pro-antantistă s-a transformat într-un adevărat factor de presiune asupra deciziilor politice, impunând un curs al acestora legat de cea mai arzătoare năzuință a poporului român: unitatea națională.

Tot astfel, oglindă a opiniei publice presa vădește excepționala capacitate de selectivitate a ei, încă de la început discernându-se exact viitorii dușmani și virtualii aliați. Și aceasta în pofida unor ziare stipendiate de Puterile Centrale care încercau, fără să reușească, să o deruteze; or a unor lideri de opinie de calibru care, cu sinceritate, arătau pericolele unei alianțe cu Imperiul țarist⁶⁵. Această din urmă situație era, concomitent, și o expresie a vivacității opiniei publice, a efervescenței existente în sinul ei.

Situația cvasi-similară a Italiei și României la începutul conflictului, elementele comune ale istoriei celor două țări și popoare au conferit prezenței italiene în opinia publică un loc proeminent. Statistica făcută editorialelor publicate în „Neamul românesc” între august 1914 — martie 1917 demonstrează — potrivit numărului de titluri care să conțină vocabula Italia în raport cu vocabulele designând ceilalți aliați sau adversari — că Italia era așezată în conștiința opiniei publice românești a doua după Franța, cu mult înaintea Rusiei și Angliei⁶⁶. Față de Italia în război s-a nutrit permanent o simpatie pronunțată, opinia publică românească înregistrând, ca un seismograf sensibil, orice „unde de șoc” provenite din peninsula.

În consecință presa înfățișează o multitudine de repere ale componentei italiene de opinie publică. Selecționarea și ierarhizarea acestora dau o imagine cantitativă asupra acestei componente în raport cu altele iar analiza lor de conținut oferă aspectele calitative. Cantitativ se verifică ampla „cerere” italiană de opinie iar calitativ se relevă principalele zone de interes ale publicului. Din acest din urmă unghi se mai cuvine remarcat că accentul a fost pus pe ceea ce constituia esențial în legăturile adânci și trainice ce au unit totdeauna cele două popoare, ferindu-se, dar nu eliminând, aspectele întâmplătoare⁶⁷.

⁶⁵ Iorgu Iordan, *Memorii*, vol. I, Edit. Eminescu, București, 1976, p. 277—278. Unul din promotorii intrării României în război de partea Puterilor Centrale a fost Constantin Stere.

⁶⁶ N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, Edit. Ramuri, Craiova, vol. I.

⁶⁷ Cf. „Neamul românesc”, nr. 282, 14 octombrie 1917, editorialul „Lauri ușori — Rectificare pentru un prieten” de Nicolae Iorga.

LES LUTTES MENÉES SUR LE FRONT ITALIEN PENDANT
LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE REFLÉTÉES
DANS LES ÉCRITS DES PUBLICISTES ROUMAINS DE L'ÉPOQUE

RÉSUMÉ

L'auteur fait une étude de l'opinion publique roumaine pendant la première guerre mondiale au point de vue de l'impact produit sur celle-ci par les combats d'Italie. Il explore, de la sorte, en embrassant toute la période du déroulement de la guerre, des organes de presse, et pour des considérations se rattachant à l'étude de la mentalité collective de l'époque, des mémoires, journaux etc. On insiste notamment sur certains moments-clé — l'entrée en guerre de l'Italie et de la Roumanie, les points culminants de la campagne sur le front de la péninsule, la fin du conflit etc., étant précisée, le plus souvent par des données statistiques, la place de l'Italie dans l'opinion publique roumaine de l'époque par rapport à celle détenue par les autres alliés. „La technique” de cette appréciation est constituée d'habitude par la fréquence du nom de l'Italie par rapport à ceux des autres alliés dans les titres de nouvelles, commentaires et éditoriaux.

L'étude établit les „repères” de l'intérêt de l'opinion publique envers l'Italie dans l'enquête journalistique, les éditoriaux, les rubriques permanentes, les extraits de la presse étrangère etc. Le résultat obtenu a permis la mise en évidence des principaux thèmes, véhiculés au sujet de la participation de l'Italie à la guerre. On confirme l'ample „demande” d'informations sur l'Italie de l'opinion publique, étant illustrées par ordres de priorités ses principales zones d'intérêt.

AGRICULTURA ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN TIMPUL REGIMULUI FANARIOT *

DE

IOANA CONSTANTINESCU

Agricultura continuă să aibă, ca și în secolul precedent, rolul dominant în economia Țării Românești, cultivarea pământului și creșterea viteilor constituind ocupațiile de bază ale locuitorilor.

Procesul de dezvoltare a agriculturii în perioada abordată a fost influențat de factori contradictorii, generali sau particulari, cu rol accelerator sau prohibitiv, ținând de condițiile naturale și istorice date (cu caracter geografic, demografic, economic, social, politic și cultural). Rezultanta acestei confruntări a fost însă progresul continuu, care a situat agricultura pe noi trepte și a făcut posibilă, în etapa următoare, trecerea la capitalism.

Documentele din perioada abordată, îndeosebi din ultimul sfert al secolului al XVIII-lea și din deceniile următoare, referitoare la comerțul cu produse agricole, atestă — și nu numai prin abundența știrilor — ieșirea economiei agrare din stadiul de autoconsum și antrenarea ei din ce în ce mai mult în sfera schimbului de mărfuri, fenomen care *a accelerat* ritmul de dezvoltare a producției. Adâncirea diviziunii sociale a muncii prin dezvoltarea orașelor și a târgurilor — care puneau problema aprovizionării cu produse alimentare și materii prime — *a angajat* definitiv agricultura pe calea producției de mărfuri. De asemenea, sarcina de a furniza Porții cereale (îndeosebi grâu și orz), vite (oi și cai) și alte produse (unt, miere, ceară, seu, cerșii, piei etc.), în cantități mereu sporite în secolul regimului fanariot, de a satisface în același timp cererile armatelor imperiilor vecine în vremea celor șase războaie purtate pe teritoriul principatelor dunărene și în timpul ocupațiilor militare ce au însoțit războaiele, *au forțat* ritmul de dezvoltare a agriculturii, în ciuda efectelor lor general negative. Breșele create monopolului turcesc (prin tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi și hatiserifele ce au urmat) și pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional *au stimulat* producția agricolă¹. Nu vom stăruii asupra condițiilor naturale deosebit de avantajoase practicării agriculturii în Țara Românească, îndeobște cunoscute; notăm numai că străinii care ne-au vizitat țara și în acest veac apreciază unanim fertili-

* Sinteză realizată cu ocazia redactării paragrafului privind agricultura din vol. V al tratatului *Istoria României*.

¹ De exemplu, creîndu-se condițiile unui export sporit de cereale din Țara Românească în Transilvania, în anii 1814—1817, imediat au fost extinse suprafețele cultivate. A. Oțetea, *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional*, București, 1977. Unul din argumentele înființării flotei pe Dunăre, cu care pleda spătarul Enache Văcărescu la 1793, era că aceasta ar fi „îndemnat lucrarea pământului”. V.A. Urechia, *Istoria românilor*, tom. III al seriei 1786—1800, București, 1893, p. 97.

tatea deosebită a solului, clima prielnică și relieful variat, cu o rețea hidrologică deasă², toate acestea oferind posibilități excepționale, departe de a fi însă îndeajuns de fructificate în practica agricolă³.

Cea mai puternică frână în dezvoltarea agriculturii, notată și de observatorii străini în relațiile lor, a fost slaba densitate a populației, deci insuficiența mîinii de lucru — principala componentă a forțelor de producție în condițiile unei tehnici agricole slab dezvoltate. Densitatea redusă a populației și instabilitatea ei (fuga peste hotar sau strămutarea de pe o moșie pe alta) se datorau în primul rînd exploatării fiscale excesive și vexațiunilor aparatului fiscal — ce definesc regimul fanariot —, ca și înăsprirea regimului clăcii.

Exploatarea turcească⁴, războaiele, ocupațiile militare spoliatoare⁵, invaziile turcești pustitoare din sudul Dunării, din cetățile și pașalicurile de aici au constituit un alt factor de frână în evoluția agriculturii pe teritoriul Țării Românești. Rechizițiile forțate⁶ și prețurile neremuneratorii

² Vezi Antonio Maria Del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Venezia, 1718; Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, Iași, 1777; Ch. Peyssonnel, *Le commerce de la Mer Noire*, Paris, 1787; F. W. Bauer, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Francfort, 1778; St. Raicevich, *Osservazioni storiche intorno la Valachia e la Moldavia*, Napoli, 1788; Conte de Salaberry, *Essais sur la Valachie et la Moldavie*, Paris, 1821; Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei* (Viena, 1818), trad. G. Sion, III, 1859, p. 132; F. Laurençon, *Nouvelles observations sur la Valachie*, Paris, 1822; Fr. Recordon, *La Valachie, la Moldavie*, Paris, 1821; W. Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie*, Paris, 1821 etc.

³ Străinii veniți din Apus priveau realitățile de la noi în comparație cu nivelul agriculturii atins în Europa. Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, John Jackson, călător englez, străbătînd cîmpia Dunării, de la Rusciuk spre Călugăreni, observă că pînă la această localitate nu se afla nici o cultură, iar mai departe regiunea „măcar că se arăta foarte roditoare” era puțin cultivată (M. C. Karadja, *O călătorie prin Muntenia în anul 1797*, în „Viața Românească”, XV, (1923), nr. 10—11, p. 160—162). Pentru cei veniți din Balcani sau Orient, Țara Românească era roditoare și foarte bine cultivată (idem, *Principatele române văzute de un funcționar turc din veacul al XVIII-lea*, în „Arhivele Olteniei” (1933), nr. 67—68, p. 265; M. Gubogh, *Турецкий источник 1740г. о Валахии, Молдавии и Украине*, în „Восточные источники по истории народов юго-восточной и центральной Европы”, Moscova, 1964, p. 135. Aceștia erau totuși mai în măsură să sesizeze progresul înregistrat în agricultura celor două principate. Cf. Fl. Constantiniu, *Relațiile agrare din Țara Românească în secolul al XVIII-lea*, București, 1972, p. 48.

⁴ Pentru cantitățile de grîne livrate Porții, vezi M. Alexandrescu-Dersca, *Contribution à l'étude de l'approvisionnement en blé de Constantinople au XVIIIe siècle*, în „Studia et acta orientalia” (I) (1957), A. Oțetea, *op. cit.* etc.

⁵ Așadar, stăpînirea străină și războaiele au avut o influență contradictorie asupra dezvoltării economiei agrare: pe de o parte, au forțat producția (silind să se cultive cît mai mult), pe de alta, au frînat-o atît prin dezorganizarea provocată, cît și prin caracterul silit al rechizițiilor și prin acordarea de prețuri neremuneratorii.

⁶ Pentru modul în care se stringeau cantitățile de cereale cerute de Poartă, vezi spre exemplu porunca domnească din 1797, către ispravnicii județelor: „Și de cit griu și orz vor găsi (ispravnicii) pe la locuitorii birnici, lăsîndu-le numai pe cit le va fi de semănat și oareșce de vînzare la alții (pentru a le asigura posibilitatea de plată a obligațiilor fiscale), toată cealaltă zaherea, încercînd-o, să o trimită la schela Găujani. Iar cît va găsi pe la mănăstiri, boernași mazili, brășlași, scutelnici, poslușnici, preoți i diaconi, să le lase numai pentru sămîntă, iar pe la arendașii moșiilor . . . oricîtă zaherea vor găsi de griu și de orzu, pe toată să o ridice și să o pornească făr dă a lăsa măcar un bob” (deci nici pentru sămîntă). Porunca se repetă la 15 februarie 1798, cu măsuri și mai drastice: să se rechiziționeze orice „zaherea” (cereale), indiferent a cui: „veriunde și ori a cui va fi, să o ia . . . făcînd-o zapt toată”. Arh. St. București, Ms. 38, p. 30v.—31. Despre organizarea comerțului intern pus în slujba monopolului turcesc, un interes deosebit îl prezintă documentul din 18 august 1779, de la Alexandru Ipsilanti. *Documente privind fiscalitatea în secolul al XVIII-lea, Țara Românească*, doc. 211, în ms. la Institutul de istorie „N. Iorga”.

fixate produselor agricole destinate Porții în cadrul obligațiilor de zaharea și al monopolului otoman asupra exportului românesc, evident, nu puteau încuraja producția agricolă în Țara Românească, mai expusă exploatarei turcești. Se apreciază că, prin repercusiunile sale grave asupra producției agricole, monopolul turcesc a provocat economiei românești pierderi mai mari decât tributul și celelalte plăți către turci luate la un loc ⁷.

Dacă agricultura nu ia amploarea oferită de factorii prielnici și stimulatori, se datorește și nivelul tehnic înapoiat al uneltor de producție, nivel condiționat de stadiul general scăzut al industriei care abia pătrunsesese în faza de manufactură. Relațiile sociale ⁸ au impus ca inițiativa înnoirilor tehnice să fie lăsată pe seama micului producător, deținătorul principal al inventarului agricol, iar această inițiativă era blocată de condiția lui socială ce-l făcea să nu fie stăpîn pe produsul muncii sale.

La acestea se adaugă și starea deplorabilă a mijloacelor de transport, a drumurilor prost întreținute (și ca urmare a politicii Porții) și vămile interne ce făceau să crească de cîteva ori prețul de piață al produselor cerealiere care luau calea marilor centre comerciale.

Un alt important factor de frînă în dezvoltarea agriculturii l-au constituit calamitățile naturale: secetă, îngheț, invazii de lăcuste, epidemii, epizotii etc. Nesiguranța provocată de exploatarea internă și externă, de dese războaie, precum și nivelul scăzut al tehnicii au împiedicat crearea de rezerve suficiente pentru anii cu producție slabă, expunînd populația unor frecvente perioade de foamete și impunînd uneori chiar importul de cereale ⁹.

Insuficiența unui debușeu remunerator și sigur a determinat pe cei mai mulți stăpîni de pămînt să nu fie interesați în practicarea unei agriculturi pe scară întinsă în regie proprie, pe așa-numita rezervă, să nu facă mari investiții pentru o reproducție lărgită, și în special de cereale.

Locuind în Capitală și vinînd slujbe la stat, majoritatea boierilor din Țara Românească își dau în arendă moșiile, desprinzîndu-se de procesul de producție, iar alții se mărginesc să vîndă produsul obținut gratuit din dijma țăranilor ce le cultivau moșiile ¹⁰ și din dreptul de monopol asupra morilor, chiar la prețuri mici ei obținînd un venit, din moment ce nu

⁷ Vezi, mai recent, Andrei Oțetea, *op. cit.*, p. 20—25 și *passim*. Numai la oi, diferența dintre prețul plătit de Poartă și cel al pieței, în anii 1813—1819, a adus Țării Românești o pierdere calculată la 2 416 700 piaștri (p. 47). Se apreciază că prețul de monopol al cerealelor era o pătrime din prețul pieței și o șesime din prețul Constantinopolului.

⁸ Regimul clăcii cerea ca țăranul să execute cu inventarul său muncile agricole obligatorii în folosul stăpînului de pămînt.

⁹ Cronologia foamei este în cea mai mare măsură cronologia recoltelor proaste și a scăderii șeptelului. Documentele înregistră azi ca ani de foamete: 1702, 1718—1719, 1726, 1730, 1737—1740, 1746—1749, 1781, cumplita foamete din 1793 — primăvara lui 1795, 1806—1807, 1811 etc. Uneori se recurge la import pentru aprovizionarea orașelor și satisfacerea cerințelor Porții, ca de ex. în 1794. Vezi asociația celor cinci negustori din București care, la 13 august, primesc mandat din partea Divanului să achiziționeze din străinătate grâu, porumb, mei și orz, urmînd ca alte 1000 chile de grâu și 500 chile de orz, porumb și mel să fie aduse prin compania negustorilor străini. V.A. Urechă, *op. cit.*, tom. cit., p. 449—452.

¹⁰ De aici, interesul stăpînilor ca locuitorii să cultive aici și nu în altă parte. Vezi contractul din 6 august 1817, dintre biv vel logofătul Șt. Belu, stăpînul moșiei Peretu, și cei 42 de locuitori care se angajau să nu-și mai facă semănăturile „alurea, pe moșii streine”, ci în curăturile ce le vor deschide pe deal, în Peretu, cîte trei pogoane de fiecare. Biblioteca Acad. R.S. România, DCCXCVI/25.

faceau investiții, decît, poate, pentru întreținerea unui aparat administrativ. Necultivînd pe cont propriu, majoritatea stăpînilor percep în bani obligațiile în muncă ale locuitorilor moșiei (claca, ziua de arătură, transporturile etc.)¹¹, precum și ale scutelnicilor și poslușnicilor¹². Dar acumulările de mari sume bănești în miinile clasei dominante erau în esență nonacumulări, ele neluînd decît în mică măsură calea investițiilor productive; luxul boierimii și corupția la Poartă făceau să se scurgă peste hotare cea mai mare parte din aceste sume. Deși în comparație cu perioada anterioară, rezerva feudală crește¹³, îndeosebi în Oltenia unde boierii stau mai mult pe la moșii¹⁴, aceasta rămîne departe de a reprezenta o mare întreprindere producătoare de mărfuri¹⁵. Rezerva continuă să fie lucrată în cea mai mare parte cu muncă de clacă și inventarul clăcașilor, deci la nivelul tehnicii micii gospodării, și numai în mică măsură cu muncă salariată și cu inventarul stăpînului de pămînt¹⁶ sau arendașului, inventar cu nimic mai perfecționat decît al țaranului. Ramurile agriculturii în care stăpînii sau arendașii¹⁷ fac investiții (pentru angajarea miinii de lucru și foarte rar pentru inventar agricol) sînt cele ale căror produse puteau fi ușor comercializate și la prețuri mai avantajoase: viticultura (stimulați mai ales de dreptul de circumă ce decurgea din dreptul de stăpînire) și creșterea vitelor (încurajați printre altele de privilegiile fiscale și comerciale obținute ca boieri sau dregători, sau prin favoare, de la domnie).

¹¹ Fl. Constantiniu, *op. cit.*, S. Columbeanu, *Grandes exploitations domaniales en Valachie au XVIIIe siècle*, București, 1974, I. Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1969, p. 26—31 etc.

¹² În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și primele trei decenii ale secolului următor, clasa dominantă, în dubla ei calitate, de stăpînă de moșii și deținătoare de titluri boierești sau funcții la stat, avea privilegiul de a exploata în beneficiu propriu un număr de producători direcți (clăcași sau liberi), scutiți de sarcinile publice, numiți scutelnici și poslușnici; numărul lor varia în funcție de treapta ocupată de beneficiar în ierarhia feudală, iar prin abuz putea ajunge și la citeva sute aparținînd unui singur stăpîn. La scara țării, numai cei cunoscuți și admiși de Visterie, deci cei oficiali, erau de 20 610 scutelnici și 20 558 poslușnici; în realitate, numărul lor era de 2—3 ori mai mare. Vezi amănunte în studiul *Aspecte ale destrămării feudalismului în Țara Românească și Moldova la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, în „Studii și Materiale de istorie medie”, vol. IX, București, 1978, de I. Constantinescu.

¹³ Există numeroase indicii, printre care obiceiul „zilei de arătură” ce o făceau țaranii, peste zilele clăcii obligatorii, obicei transformat mai tirziu, prin *Codul Caragea*, în lege. Vezi amănunte la Fl. Constantiniu, *op. cit.*, p. 160—162.

¹⁴ W. Wilkinson, *op. cit.*, p. 58, notează că boierii din Oltenia sînt „plus adonnés à l'agriculture que les autres propriétaires fonciers”.

¹⁵ Concluzie la care ajung, printre alții, autorii citați la nota 11.

¹⁶ Insuficiența inventarului agricol deținut de mănăstiri este ilustrată grăitor, pentru mijlocul secolului al XVIII-lea, în dările de seamă prezentate de egumenii mănăstirilor neînchinat, cuprinse în valorosul Ms. 377, alflat la Arhivele Statului, București. Știrile sînt prelucrate de S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 50, și în *Date privitoare la economta agrară din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Studii, revistă de istorie”, 1962, nr. 1, p. 119. Spre exemplu, mănăstirea Mărgineni, cu 19 moșii, avea numai 4 perechi fiare de plug, 15 coase, 6 casmale; mănăstirea Hurez, cu 12 moșii, avea 3 perechi fiare de plug, 38 sape și tirnăcoape, 8 securi, 17 topoare și 35 seceri. Alte mănăstiri nu aveau nici un fel de unelte agricole.

¹⁷ Lipsa de siguranță asupra averii (îndeosebi asupra sumelor bănești acumulate), nerenatabilitatea exportului produselor agricole, ca și termenul scurt de arendare au făcut ca și arendașul, deși reprezenta un element dinamizator în agricultură, să nu aibă o prea mare înfișțivă în extinderea suprafețelor cultivate pe cont propriu, cu toată tendința ce o manifestă în acest sens.

Principalul realizator al producției agricole rămâne și în această perioadă gospodăria țărănească¹⁸ — clăcașă sau liberă. Aceasta era constrinsă să producă, peste necesarul satisfacerii propriilor sale mijloace de existență și de perpetuare, un surplus, de cele mai multe ori destinat pieții, pentru plata obligațiilor fiscale mereu crescînde, pentru aprovizionarea Porții, a armatelor beligerante etc. Din plusprodusul gospodăriei clăcășești o altă parte era prelevată gratuit de stăpînul moșiei drept dijmă, adetul pășunii, plocoane etc., iar alta era transformată în bani pentru plata clăcii și a celorlalte obligații ce decurgeau din dreptul de folosință asupra pămîntului, de cele mai multe ori, așa cum aminteam, convertite în bani. Așa-numitele havalele sau angarale (obligația tuturor birnicilor de a presta diferite munci publice, ca : transporturi la mari distanțe, reparatul drumurilor, a cetăților etc., de a da cai, boi, care, fin etc. pentru poștă sau transporturi militare în timpul ocupațiilor străine), ce se dovedeau mai apăsătoare decît birul, ca și trimiterea a mii de secerători și cosași peste Dunăre au lipsit gospodăria țărănească de o cantitate însemnată de muncă, tocmai în sezonul de maximă importanță pentru lucrările agricole.

La toate aceste cauze care au frînat producția agricolă a micii gospodării, se adaugă caracterul silit și spoliator¹⁹ al comerțului pentru țărani. Numai nevoia de bani pentru plățile la care era supus și nu spiritul comercial, de cîștig — anihilat, de altfel, de condițiile epocii — l-a împins pe țaran să producă pentru piață. Iar lipsa de inițiativă²⁰, cumulată cu lipsa de pregătire și de capital, a făcut ca nivelul tehnicii să rămînă înapoiat și rutinar. Așa se explică și faptul că, deși în Țara Românească există o mare disponibilitate de pămînt pentru agricultură, în toată această perioadă suprafața cultivată rămîne redusă. St. Cyr Carra, însărcinat cu afaceri al Franței în Țara Românească, aprecia în ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea că cel mult 1/40 din suprafața țării era defrișată și transformată în teren arabil²¹, iar consulul englez W. Wilkinson, în al doilea deceniu al secolului următor, că abia a șasea parte din terenul arabil era cultivată²².

În aceste condiții, este lesne de înțeles de ce în Țara Românească, pînă după pacea de la Adrianopol, nu s-a pus problema pămîntului. Ori-

¹⁸ Semnificativ este faptul că delegația boierilor munteni, în răspunsul la chestionarul contelui Panin, din 1771, vrînd să sublinieze abundența producției de cereale dinainte de război, face referiri numai la producția țărănească : „Jumea își avea cu prisos îndestularea trebuincioasă . . . și li mai și prisosea încă zaherea pentru negoț ; ba încă și alți negustori cumpărau de la țărani români pentru vinzare”. *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 465. Pentru primele decenii ale secolului următor, vezi amplu argumentat la I. Corfus, *op. cit.*, p. 60—77 și passim. Exemple despre raportul dintre producția realizată de clăcași și de mănăstiri, vezi la S. Columbeanu, *Grandes exploitations . . .*, p. 79 și urm. Atragem însă atenția că datele cuprinse în Ms. 377 se referă la o perioadă de excepție (războiul ruso-austro-turc) și la un domeniu de excepție (stăpînirea mănăstirească).

¹⁹ Adesea ei sînt forțați să-și vindă cu anticipație recolta, verde, la prețuri foarte joase, negustorilor străini care cutreierau satele în momentul perceperii birului, iar cînd intervenea neprevăzutul (secetă, grindină, lăcuste etc), rămîneau debitori pentru anul sau chiar anii următori. Vezi și relatarea lui St. Raicevich, *op. cit.*, p. 62.

²⁰ Întrucît roadele muncii sale nu-i reveneau, țaranul nu era interesat să extindă agricultura. El va trebui să fie constrins de puterea centrală, uneori cu zapciu, să are și să semene mai mult, după cum vom vedea mai jos.

²¹ St. Cyr Carra, *ed. cit.*, p. 179.

²² W. Wilkinson, *ed. cit.*, p. 75.

cine putea să are oriunde și oricît ²³, cu consimțămîntul stăpînului de pămînt, cu singura obligație de a da acestuia dijma din produse. Moșiile necultivate de stăpîn (și aceasta este regula) rămîneau aproape fără valoare dacă nu erau locuite, și mijlocul principal de a le pune în valoare în perioada abordată era de a aduce țărani care să le lucreze în schimbul dijei și al clăcii ²⁴.

Exigențele externe mereu crescînde și dificultățile pe plan intern au făcut ca producția agricolă să devină, începînd din ultimul sfert al secolului al XVIII-lea, problemă de stat. Puterea centrală este nevoită să ia măsuri pentru forțarea ritmului de dezvoltare a agriculturii și organizează adevărate campanii de însămînțare. Sînt cunoscute ordinele îndemnuri ce porneau în mod repetat din cancelariile domnești către ispravnicii județelor pentru a scoate, uneori silit (cu „mazil-zapciu”), toamna și primăvara, pe locuitorii satelor să are și să semene cît mai mult, și nu numai pentru trebuințele gospodăriei lor, porumb și mei, ci și griu și orz pentru asigurarea obligațiilor față de Poartă sau pentru hrana trupelor de ocupație. Astfel, Alexandru Ipsilanti, printr-o circulară către ispravnicii de județ, la 18 august 1779, pe lângă unele instrucțiuni de ordin fiscal, comercial ș.a., prin pct. 22, dispunea: „Dă vreme ce înmulțirea zaherelilor <cerealelor> iaste foarte trebuincioasă, atît pentru cîștigu lăcuitorilor, cît să ajungă și la trebuințele Țarigradului, să fiți cu purtare de grijă și să vă nevoiți dară a nu mai adăsta al doilea porunci, atît toamna cît și primăvara, ca <țărani> să are și să semine nu numai pentru trebuințele lor, mălai și porumb, ci și griu și orzu, ca fieșcarele după puterea lui să semine din destul. Și cînd unii dintr-înșii, au din lenevire, au să vor da după altele, trecînd cu vederea cea mai trebuincioasă arătură și semănătură, voi să-i siliți și să-i îndatorați ca să are și să semine din dăstul, după starea locului, după vite și după puterea lor” ²⁵.

Aceste ordine se vor repeta cu insistență pînă la sfîrșitul perioadei analizate, la interval de cîteva luni, primăvara pentru porumb și mei ²⁶,

²³ În 1820, un observator străin nota: „El <țăranul> poate considera că țara întreagă e la dispoziția sa; el poate semăna, cosi, unde-i place, dînd stăpînului de moșie, oricare ar fi el, numai dijmă din recoltă”. An. Acad. Rom., Mem. Sect. ist., S. III, t. XIV (1933), p. 153.

²⁴ Raritatea populației și disponibilitatea fondului funciar determină concurența între stăpîni pentru atragerea a cît mai mulți producători pe propria moșie. Marii boieri aveau și cele mai mari șanse, asigurînd avantaje de ordin fiscal („ocrotire”) satelor de pe moșiile lor, care erau și cele mai populate. De asemenea arendașii, cu spiritul lor întreprinzător, reușesc să strămute locuitori, adesea de pe moșiile ținute în arendă, pe propriile lor moși achiziționate din profitul ce le aducea arendașia sau comerțul. Vezi exemplul lui Hagi Ianuș din Craiova, *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821* (în continuare, citat *Documente 1821*), vol. I, București, 1959, p. 170, nota 1.

²⁵ *Documente privind fiscalitatea în secolul al XVIII-lea în Țara Românească*, doc. 211, în ms. la Institutul de istorie „N. Iorga”.

²⁶ La 13 februarie 1783, Nicolae Caragea ordonă ispravnicilor ca de la 9–10 martie, „cînd eșim din iarnă, să fie scoși sătenii cu plugurile la semănatul de mei, îndemnîndu-i și silindu-i să are din destul; iar pentru cei ce nu vor ave sămînță, mai virtos cari pînă acum nu se obicinuesc a semăna mei, fiind foști învățați numai cu porumburi, să fiți dvs. ispravnicilor datori a căuta și ori cu ce mijloc și de unde veți sci să le găsiți sămînță, negreșit, ca să nu rămînă fără arătură”. Circulara se repetă la 2 martie. V.A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. I, București, 1891, p. 256, nota 3.

toamna pentru grâu și orz ²⁷, atît în anii prosperi și de pace, cu îndemnul de a se produce pentru vînzare, uneori cu argumentul că „acum” rechizițiile se fac „cu preț”, cit și în anii de după recolte slabe, cu dispoziția de a se extinde cultura în vederea creării de rezerve ²⁸. Uneori, acolo unde lipsea sămînța, ispravnicii erau obligați s-o procure „ori cu ce mijloc” și s-o pună la dispoziția cultivatorilor.

În aceeași ordine de idei, se înscrie și interdicția arendării de către mănăstiri a tuturilor moșilor și dispoziția ca fiecare mănăstire „să facă și semănături, spre a strînge bucate nu numai pe cît îi este trebuința, ci să-i mai și prisosească”, pentru crearea de rezerve și pentru vînzare ²⁹.

Interesul acordat de puterea centrală bunei desfășurări a procesului de producție agricolă s-a manifestat și prin interdicția acțiunilor judiciare țărănești în lunile de maximă importanță pentru munca la cîmp, uneori amînîndu-se în aceste luni și perceperea birului și executarea angaralelor. Interdicția este legiferată prin *Pravilniceasca Condică* (1780) ^{29bis} și reînnoită de fiecare domn. Astfel, erau suspendate procesele în curs, iar cele noi amînate, în lunile aprilie („fiind vremea arăturilor”), în iulie („căci este timpul de strînsul bucatelor și de cosit”) ³⁰, de la 15 septembrie pînă la 15 octombrie („să-și caute de vii, porumb, arături de grâu” ³¹ etc.). Domnia a măsuri pentru apărarea semănăturilor de stricăciunile vitelor, și fiecare

²⁷ La 11 octombrie 1792, de exemplu, Mihai Suțu, cerea ispravnicilor să îndemne pe țărani, „fiindcă timpul este bun”, să semene cît de mult pentru a vinde, „ca să cîștige și să să folosească în vremea domnii mele, cînd silă sau hrăpire la bucatele și zaherile lor cu a li să lua făr de preț, aceasta nu o suferim nicidecum”. Și continuă: „Și fiindcă unii din prostimea lor și din năravul lenevirii nu sînt îndemnători de sineși la lucrul pămîntului, de aceea nu lipsim într-adins a vă porunci domnia mea ca să îndemnați pe toți lăcitorii de obște la semănatu de grâu i orz”, subliniînd: „nu numai spre a eși cu plugu pentru a face un obicei, ci și a să sili de a semăna cu îndestulare pînă este vreme bună de la Dumnezeu, grijindu Dvs. la această treabă care este cea mai întii trebuincioasă țării”. *Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, vol. I. *Țara Românească*, București, 1961, doc. 637.

²⁸ 1794, fiind an de foamete, la 10 octombrie, Alexandru Moruzi ia măsuri pentru stimularea agriculturii și asigurarea aprovizionării orașelor cu cereale. V.A. Urechîă, *op. cit.*, tom. cit., p. 452—3. Vezi și cartea deschisă din 26 martie 1796, către locuitorii județelor. Ibidem, VI, p. 383—4. Aceleași ordine și la 11 sept. 1806, din partea Căimăcămiei Țării Românești: să se are și semene griul de toamnă „cu îndestulare”, nu numai pentru „hrana cea trebuincioasă peste an”. Ibidem, IX, p. 55—57. În 1809 și 1811, Administrația rusă cerea și situații statistice, pe sate, cu suprafețele însămișate de țărani. I. Corfus, *op. cit.*, p. 72—73.

²⁹ Măsura a fost luată de Alexandru Ipsilanti prin hrisovul privind organizarea bisericii (V.A. Urechîă, *op. cit.*, vol. I, p. 52), reluată de alți domnitori, printre care Al. Moruzi la 10 octombrie 1794 (Ibidem, vol. VI, p. 766) și, în a doua sa domnie, în anul 1799 (vezi documentele din 10 iulie, Arh. St. București, Ms. 462, f. 109; 10 august, Biblioteca Acad. R.S. România, CMIV/1; 1 decembrie, ibidem, Ms. 661, f. 259).

^{29bis} *Pravilniceasca Condică*, ed. 1957, p. 154, paragraful „Pentru zilele ce nu să caută judecăți” 1. „Nimeni de afară de la țară să nu fie adus la judecată aici pe vremea arăturilor, adică primăvara în toată luna lui aprilie, nici pe vremea secerișului, în toată luna lui iulie, nici pe vremea culesului de vii de la 15 ale lui septembrie pînă la octombrie în 15. . . . nici ispravnicii să nu ceară de la lăcitorii nicidecum dăjdii sau alte angarii”.

³⁰ Doc. din 3 aprilie 1783, N. Caragea către ispravnici; repetat la 22 iunie același an. N. Caragea extinde interdicția și pentru luna august. V.A. Urechîă, *op. cit.*, I, p. 257.

³¹ 14 septembrie 1783, 1 martie și 27 iunie 1784 etc. Mihai Suțu, către ispravnici, amintește că este un obicei urmat „în toți anii și după cuprinderea Condicii (Pravilnicești)”. Ibidem, p. 426—427. Aceleași dispoziție și la 11 sept. 1806, dată de caimacamii Țării Românești. Ibidem, IX, p. 55—57.

sat sau cătun este obligat să-și angajeze văcar sau păstor care să pască vitele numai „în cîmpuri și locuri slobode, . . . cu totul și peste toată vremea să fie semănăturile bucatelor ferite”³².

În legătură cu politica de încurajare a agriculturii practică de țărani, trebuie pusă și legalizarea, prin *Pravilniceasca Condică* și apoi prin *Legiuirea Caragea* (1818), a dreptului de stăpînire al clăcașului asupra „curăturii”³³ făcută de el pentru semănat, pentru vie, fin sau grădină, însă în limitele dreptului de stăpînire feudal (cu acordul stăpînului).

Încurajați erau și stăpînii de moșii — boieri și mănăstiri — prin acordarea de adevărate prime sub forma scutelnicilor și poslușnicilor (angajați îndeosebi în viticultură și creșterea vitelor³⁴) și, strins legat de politica demografică, prin acordarea de scutiri fiscale temporare pentru străinii aduși de stăpîni să-și populeze moșiile, ca și, după cum arătam mai sus, prin acordarea de privilegii la export, mai ales pentru vite. În mod special, viticultura era stimulată și prin măsurile de prohibiție la import a vinurilor și rachiurilor străine³⁵. Nu lipsit de importanță este faptul că acele ordine-îndemnuri pentru extinderea culturilor de cereale nu vizează și pe stăpîni sau arendași. De aici nu se poate însă trage concluzia că aceștia nu făceau nicidecum agricultură.

În legătură cu politica agrară dusă de puterea centrală este semnificativ faptul că în perioada abordată cerealele nu au fost supuse dărilor fiscale, așa cum au fost vitele, viile etc.

Problema producției agricole din țările române preocupă în aceeași măsură și pe sultan, mai ales după pierderea Crimeii de către Imperiul otoman (1783), cînd Țara Românească și Moldova devin principalele furnizoare de cereale pentru Poartă. Prin firmele de investiție, cît și prin altele, domnitorii li se ordonă să asigure sporirea producției de cereale, în vederea garantării aprovizionării Capitalei turcești, fapt de care depindea de multe ori menținerea la domnie³⁶. La rîndul lor, administrațiile militare rusă sau austriacă, instaurate în principatele dunărene în scurte perioade ce au însoțit războaiele antiotomane, au luat măsuri directe pentru extinderea suprafețelor cultivate și indirecte, prin oferirea uneori de prețuri sporite la produsele rechiziționate. Astfel, la 8 aprilie 1790, administrația austriacă cerea ispravnicilor de județ să îndemne și să oblige pe toți locuitorii, „de obște”, să are „mai cu îndestulare decît în alte

³² Circulara domnească din 20 martie 1795, trimisă ispravnicilor de județ și caimacamului Craiovei. V.A. Urechia, *op. cit.*, VI, p. 303. Vezi și vol. I, p. 494—5.

³³ „Locul ce-l va curăți nemernicul, adică locuitorul, ca să-l semene sau să facă fin sau grădină, nu poate stăpînul moșiei să-l la”. *Pravilniceasca Condică*, Edit. Acad. R.S. România, 1957, art. 20, p. 86. Amănunte vezi la I. Corfus, *op. cit.*, p. 123.

³⁴ Dar, deși acordarea de scutelnici și poslușnici se făcea în ideea „ajutorării lucrării pămîntului” și în ciuda interzicerilor repetate din partea domniei, beneficiarii privilegiului, în majoritate, convertesc însă în bani obligațiile scutelnicilor și ale poslușnicilor.

³⁵ Se remarcă faptul că, din cauza concurenței străine, „rămîn vinurile de țară nevîndute și se strică și pierd cei cu vinurile truda și osteneala ce fac la lucrul viilor, . . . se părăsesc și vilie, neavînd pentru ce le lucra . . .” V.A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 463—464.

³⁶ Vezi Th. Aslan, *Politica agrară a României*, București, 1909, p. 36; S. Columbeanu, *Grandes exploitations . . .* p. 53. Vezi și firmanul din 1775, prin care sultanul recunoștea că „înmulțirea hranei locuitorilor împărăției mele spînzură din zaherul lile Valahiei”. V.A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 117.

vremuri", ca să poată asigura aprovizionarea armatei („ce se află în țară de pază și ocrotirea lor de către vrăjmași"), spre câștigul producătorilor, având în vedere că „acum nu li se mai iau bucate fără de preț, ci se câștigă și se folosesc cu preț care la alte vremi nu-l au" ³⁷. Confruntată cu probleme asemănătoare, aceleași măsuri de indemn și constrângere pentru extinderea culturii cerealiere fuseseră luate și de administrația austriacă din Oltenia la începutul veacului ³⁸.

Ramurile de bază ale economiei agrare au continuat să fie, ca și în veacul anterior, cultura cerealelor, viticultura și creșterea vitelor, la care se adaugă pomicultura, legumicultura, exploatarea pădurilor, stupăritul, pescuitul, sericicultura etc.

Cultura cerealiară se extinde în ultimele decenii ale perioadei cercetate, ajungându-se ca cerealele, exceptând anii de secetă, să dețină o pondere însemnată la export. Creșterea a fost posibilă datorită marii disponibilități a suprafețelor agricole și fertilității naturale a solului și s-a realizat prin extinderea suprafețelor cultivate (uneori în dauna finețelor), nu prin intensivitate.

Tehnica folosită a rămas cea empirică, transmisă prin tradiție, din generație în generație de țărani. Abia la sfârșitul secolului apar slabe preocupări științifice, de răspundere a unor cunoștințe tehnice urmărind îmbunătățirea metodelor de cultivare a pământului. În 1796, este tipărită în Țara Românească o traducere (sau o prelucrare) din germană, pe o astfel de temă, intitulată sugestiv „Oarecari secreturi ale lucrării pământului și ale meșteșugului sădării, talmăcite dintru o carte a unui dascăl vestitu și iscusitu în meșteșugul lucrării de pământu, adică alu plugului" ³⁹. Remarca din prefață este elocventă: „plugarii noștri nu au nici o știință la meșteșugul lor... și aceasta iaste pricina de nu pot ca să înmulțească semănăturile și roadele lor". Firește, această broșură nu a putut avea o circulație prea mare, după cum probabil nici cea tradusă din polonă în anul 1806 și reeditată în 1825, în Moldova, ce cuprindea sfaturi pentru combaterea insectelor, a animalelor dăunătoare etc. Apariția acestor preocupări își are totuși semnificația sa. Abia după pacea de la Adrianopol, cînd produsele agricole românești pătrund în comerțul european, cultivarea cerealelor devenind rentabilă, preocupările pentru creșterea productivității, deci pentru renovarea tehnicilor agricole, se înmulțesc și duc în cele din urmă la saltul calitativ cunoscut sub numele de revoluție agrară.

În tehnica culturii cerealelor predomină sistemul celor două cîmpuri sau tarlale (sistemul bienal) ce caracterizează, în general, agricultura regiunilor cu populație rară: cultura cerealelor alterna anual cu lăsatul în

³⁷ Sturdza-Șcheianu, *Acte și legiuitri privitoare la chestia jărănească*, vol. I, București, 1907, p. 77—78.

³⁸ Sint cunoscute cele din 1726 și 1736. Vezi detalii la Ș. Papacostea, *Oltenia sub stăpînirea austriacă (1718—1736)*, București, 1971, p. 68—70.

³⁹ De Dumitru Rîmnicianul. Biblioteca Academiei R.S.România, *Cartea Veche Românească*, 602. De reținut una din inovațiile propuse cu privire la modul de preparare a semințelor: se recomandă ținerea lor timp de 24 de ore într-o „zeamă", obținută prin fierberea unui amestec din gunoi de vite, vin și apă, sau într-o leșie de cenușă.

țelină. Sistemul este descris la sfârșitul secolului al XVIII-lea, de Raicevich : „Comunemente si ara con sei bovi, e si fa il solco molto profondo. Quando i terreni sono gia posti in valore, un anno si semina il grano, l'altro si lascia riposare, indi si torna a seminare o frumento, o orzo, o granturco”⁴⁰.

Adoptarea sistemului celor trei cîmpuri (sistemul trienal), deși este mai economic și cunoscut încă din secolul al XVII-lea, nu s-a făcut necesară pe scară întinsă⁴¹, tocmai datorită mării disponibilități a suprafeței cultivabile și fertilității deosebite a solului.

Suedezul Schneider von Weismantel ne oferă imaginea agriculturii românești în veacul al XVIII-lea : Țăranul nu își are ogorul său propriu și bine hotărnicit, „ci cînd și unde vrea se apucă de arat, el înjugă 5, ba chiar 6 perechi de boi la plug, apoi merge cu ei la cîmp și încearcă mai întii în multe locuri deosebite unde i se pare (că este) mai bine și unde pămîntul este mai bun, și apoi ară și seamănă (însă nu se ară mai mult decît o dată) cît îi place ; după aceea cît (timp) stau bucatele pe el este pămîntul lui ; peste un an, el poate să are într-un alt loc mai bun și fie că ară cîmpii sau finețe, ei fac numai o singură arătură⁴², ei pot semăna orz sau grîu, porumb, mei etc., chiar dacă mai înainte iarba fusese aici de înălțimea omului... Țăranul ară în tot timpul anului abia cîteva zile și pentru aceasta îi cresc bucate așa de multe, încît poate hrăni cu ele 12—15 inși. El nu pretinde să aibă din cale afară de mult sau (măcar) un prisos, cu toate că este slobod să semene și o mie de banițe și chiar mai mult”⁴³.

Uneltele agricole au rămas aceleași din secolul precedent. Defrișarea se făcea cu securea, tîrnăcopul și cazmaua. Aratul, principala operație agricolă, se făcea cu un plug greu, avînd brăzdarul și cuțitul de fier, tras de 6—8 boi, și rarița ; grăpatul după semănat, cu grapa sau boroana avînd spini, dinți de lemn sau de fier ; prașitul, cu sapa și săpăliga ; recoltatul păioaselor, cu secera, coasa, grebla, și furca ; transportul cu carul ; treieratul la arie cu tăvălugul, iar în casă se folosea îmblăcitul.

Pămîntul proaspăt deștelenit se cultiva în primul an, primăvara, cu varză, lăptuci și pepeni, pentru a înăbuși cu frunzele lor buruienile și a reduce salinitatea caracteristică solului nedestelenit. Toamna se ara și se semăna grîu, iar în anul următor era lăsat necultivat ; apoi se cultiva din nou grîu, orz, porumb etc.⁴⁴.

Se ara primăvara, timpuriu, imediat după dezgheț : în martie pentru mei și porumb, în aprilie pentru grîu ; dar pentru grîu se ara mai mult toamna, în octombrie. Ca mijloc de tracțiune se foloseau mai ales boii

⁴⁰ Raicevich, *op. cit.*, p. 54.

⁴¹ În concluzie la un laborios și fundamental studiu asupra tehnicilor agricole, H.H. Stahl arată : „Pe noi ne-a prins pătrunderea capitalismului în agricultură pe treptele inferioare ale deștelenirii permanente și ale celor două cîmpuri. Agricultura noastră se ridicase deci pînă la nivelul tehnic pe care îl putem desemna în termeni românești prin denumirea de „moina și deștelenire”. „... sistemul celor trei tarlale nu a pătruns decît pînă la linia Carpaților”. *Contribuții la studiul satelor devălmășe românești*, București, vol. I, 1958, p. 299.

⁴² Pentru începutul secolului al XVIII-lea, Del Chiaro informează că se ara de două ori și apoi se semăna, *op. cit.*, p. 43.

⁴³ „Revista istorică”, XVI (1930), nr. 1—3, p. 27—28.

⁴⁴ Raicevich, *op. cit.*, p. 54.

(la muncile grele : deștelenit, arat, transport) și, mai puțin, bivoli și caii (caii, mai mult la treierat, grăpat ș.a.).

Fertilitatea naturală și disponibilitatea suprafeței arabile făceau aproape inutilă îngrășarea solului. Cenușa rezultată în urma operațiilor de defrișare sau din arderea miriștilor primăvara și toamna pentru eliberarea terenurilor în vederea aratului⁴⁵ contribuia totuși la îmbunătățirea fertilității. De asemenea, se obținea o sporire a fertilității prin obiceiul ca toamna, după stringerea culturilor, pînă primăvara, ogoarele să fie transformate în izlaz. Dar metoda cea mai sigură pentru refacerea fertilității era lăsarea terenului în pîrloagă timp de 10—30 de ani, după ce fusese cultivat 8—10 ani. Sistemul pîrloagei combinat cu creșterea vitelor se practica încă în măsură considerabilă în această perioadă. În comparație cu situația din Moldova, fertilitatea solului în Țara Românească era totuși mai redusă, iar produsele agrare, calitativ, inferioare celor din Moldova.

În ce privește randamentul semințelor, știrile sînt contradictorii. Unii observatori străini (ca și Dimitrie Cantemir pentru Moldova⁴⁶) dau niște indici de productivitate exagerat de mari: recolta ar realiza de 25—30 ori sămînța, ba chiar mai mult. Un raport consular rus din anul 1808, prezentînd potențialul economic al Țării Românești, arată însă că ogoarele bine lucrate produc fără îngrășare și dau de 8—10 ori sămînța la grîu, de 12—44 ori la secară, 18—20 ori la orz și 20—24 ori secara turcească („cucuvița”) și meiul⁴⁷. W. Wilkinson, referitor cam la aceeași perioadă, scrie că se realiza de 16 ori sămînța (fără să indice cereala), iar în anii buni pînă la 25 de ori⁴⁸. Studii recente stabilesc însă că randamentul, la mijlocul secolului al XVIII-lea, nu era decît de 2—3 ori sămînța⁴⁹, iar alți autori, referindu-se la a doua jumătate a aceluiași secol, calculează un indice de productivitate de 2—5 pentru grîu⁵⁰. La porumb se putea obține, în anii buni, și 1260 kg boabe la hectar⁵¹.

⁴⁵ La 27 august 1785, Mihai Suțu, printr-o circulară expedită celor 17 isprăvnicate de județ, dispunea ca pîrjolirea cimpului să se facă primăvara „pînă a nu eși rodurile din pămînt”, iar toamna „după ce se string și se ridică iarăși bucatele și toate ale cimpului”, pentru evitarea incendiilor ce izbucneau uneori, aducînd „o mare pagubă locuitorilor, arzîndu-le bucatele i finuri și ce au avut”. V.A. Urechîă, *op. cit.*, vol. I, p. 431. În 1790, Administrația austriacă interzicea cu desăvîrșire această practică. *Ibidem*, vol. III, p. 427—428.

⁴⁶ D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Edit. Academiei R.S. România, București, 1973, p. 109 : în anii buni, grîul dă de 24 de ori sămînța, alacul de 30 de ori, orzul de 60, meiul („ceea ce cu greu ar crede cineva care n-a văzut”), de 300 de ori. În *Cronica Ghiculeștilor* (ed. 1965, p. 225), se arată că în anul 1719, în vreme de belșug, „de la un sac de mei semănat, mulți au luat pînă la o sută de saci, dar mai puțin de cincizeci nimeni n-a luat”.

⁴⁷ P. Cernovodeanu și A. Lazea, *Noi izvoare statistice din arhivele ruse privilegiate la principatele române*, în „Revista Arhivelor”, XXXV (1973), nr. 1, p. 65.

⁴⁸ W. Wilkinson, *op. cit.*, p. 77. După cercelări recente, indicele de randament în Europa răsăriteană pînă la 1820 ar fi fost doar de 4,1; numai în Anglia și Țările de Jos ajungea pînă la 10,6 la mijlocul secolului al XVIII-lea. Cf. Stoicescu, notă la D. Cantemir, *op. cit.*, ed. cit., p. 112.

⁴⁹ Fl. Constantiniu, *Relațiile agrare din Țara Românească*, p. 51.

⁵⁰ C. Șerban calculează pentru grîu un randament de două ori pînă la cinci ori sămînța pe moșiile Mitropoliei Țării Românești. Vezi *Cteva date privind producția de cereale din Țara Românească în secolul XVIII*, în „Terra nostra”, Culegere de materiale privind istoria agrară a României, vol. III, 1973, p. 257.

⁵¹ *Ibidem*, p. 259, exemplul a trei moși din regiunea de deal, aparținînd Mitropoliei. Autorul acceptă însă că datele sînt discutabile (p. 260).

Sistemul de depozitare a cerealelor era primitiv, ca și în secolul anterior, se păstrau în special în gropi mari, arse și pietruite. Se puteau astfel conserva mai mulți ani, dar se depreciau și căpătau un miros de pământ și totodată nu mai puteau servi ca sămânță⁵²; în același timp erau expuse la pierderi însemnate, datorate inundațiilor, insectelor etc.⁵³.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, cerealele depreciate serveau ca materie primă velnițelor de rachi⁵⁴, care apar acum, e drept pe scară mai redusă în comparație cu Moldova. Era interzisă prelucrarea cerealelor bune, chiar în anii prosperi⁵⁵, producția cerealieră nefiind încă pregătită pentru industrializare fără să periclitizeze aprovizionarea populației țării și a Constantinopolului. Cerealele depreciate încep să fie întrebuințate și la fabricarea berii. Fabrica de bere înființată în București în timpul ocupației rusești prelucrează anual 60—70 chile de „bucate proaste și stricate”, fără a pricinui „lipsă și zăticnire hranei norodului”⁵⁶.

Griul a ocupat un loc important în producția de cereale și a format cel mai frecvent obiect de tranzacție, fiind cereala cea mai solicitată de orașe și de comerțul extern. Era monopolizat de turci, dar printr-o contra-bandă semilegală lua și alte direcții. Unele izvoare narative ale epocii plasează griul chiar pe primul loc în producția de cereale. Astfel, Carra și D. Fotino încep cu griul enumerarea cerealelor cultivate pînă în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea⁵⁷, iar W. Wilkinson, o jumătate de secol mai târziu, aprecia că cea mai abundentă producție a solului o constituia griul și că cele două principate produceau anual 10 000 000 chile de griu, cu toate că nu se cultiva decît a șasea parte din cîmpie și că o bună parte din această șesime era semănată cu porumb, orz și cînepă⁵⁸.

⁵² Raicevich, *op. cit.*, p. 57.

⁵³ S. Columbeanu, *Grandes exploitations domaniales en Valachie au XVIIIe siècle*, p. 73, dă exemplul pierderilor Mitropoliei, suferite la moșia Curățești, raportate în 1746: griul din două gropi, mîncat de gărgărițe; 6 chile putrezit în întregime; 9 chile inundat; numai 9 chile era încă bun. În vara anului 1785, mănăstirea Văcărești nu-și poate vinde cele 300 chile de griu, cu desăvîrsire „nefolositor și putred”.

⁵⁴ La 12 martie 1793, mănăstirea Sadova primește autorizație să prelucreze la povarna sa din județul Gorj, o mare cantitate de cereale (160 chile „bucate”), după ce însuși caimacamul Craiovei cercetează la fața locului și trimite probe la domnie, dovedind că cerealele sint stricate (V.A. Urechia, *op. cit.*, VI, p. 693). În iunie același an, Nicolae Iantolis primește și el „slobozenie” să prelucreze 100 chile mei și 80 chile griu stricat (ibidem, p. 694).

⁵⁵ Printr-o circulară din 18 iulie 1796, domnul ordonă ispravnicilor de județe interzicerea fabricării rachiului din cereale: „văzîndu-să îndestularea ce este la rodul bucatelor, poate să cugete vreunii din povarnagii a se cerca de a cheltui bucate la făcutu de rachiuri” (ibidem, p. 687). Într-o altă circulară, din 26 mai 1813, se subliniază că fabricarea rachiului din cereale „au fost în toată vremea poprită”, îngăduită numai în baza unor cărți domnești speciale. I. Cojocaru, *Documente privind economia Țării Românești, 1800—1850*, vol. I, București, 1958, doc. 79.

⁵⁶ Inițiativa aparține unui neamț (Iohan) (ibidem, doc. 240) și deși fabrica a fost incendiată în noaptea de 5 spre 6 mai 1821 (*Hurmuzaki*, Noua serie, vol. II, p. 691), ea funcționează și în 1825 (I. Cojocaru, loc. cit.).

⁵⁷ Carra, ed. cit., p. 179. În altă parte: „Solul, format dintr-un pămînt negru și argilos, mai puțin gras decît pămîntul Ucrainei, al Poloniei și al Rusiei Mari, și deci mai potrivit pentru toate soiurile de grîne, mai ales pentru griu” (p. 169). De asemenea, D. Fotino, în *Istoria generală a Daciei*, publicată în 1818, începe enumerarea principalelor produse cu griul și continuă cu porumbul, orzul, meiul, ovăzul etc.; vol. III, p. 132.

⁵⁸ W. Wilkinson, *op. cit.*, p. 67—68. Autorul nu indică însă mărimea chilei care putea varia între 24 ocale (cea constantinopolitană) și 260 ocale (de Brăila), deci nu putem transforma în unități de măsură moderne.

Marea gospodărie cultiva în principal grâu, iar gospodăria țărănească, în același timp, continuă⁵⁹ să-i acorde suprafețe însemnate, aproape exclusiv în scopul vânzării⁶⁰.

Cultura grâului întâlnește condiții excelente în județele de cîmpie⁶¹. În 1770, județul Ialomița furniza cea mai mare parte din producția de grâu a țării și este luat ca termen de comparație pentru aprecierea producției altor județe (Romanați și Mehedinți)⁶². În ajunul aplicării Regulamentului organic însă, județul Ilfov este cel care dă cea mai mare producție de grâu, urmat de Teleorman, Romanați, Dolj, Vlașca etc., județul Ialomița ocupînd abia locul al 8-lea⁶³.

Spre deosebire de secolele anterioare, în secolul al XVIII-lea în Țara Românească se cultiva în special grâu de toamnă, înfrățit, care dădea un randament superior și era mai bogat în elemente nutritive. Raicevich consemnează că grâul cel mai bun pentru sămință și pentru crearea de rezerve se semăna toamna, iar cel inferior, primăvara, cînd de obicei toamna fusese ploioasă sau solul înghețase înainte să cadă prima zăpadă și se prevedea o recoltă slabă⁶⁴. Dar deși era mai puțin productivă, cultura grâului de primăvară era mai sigură, aceasta neriscînd să înghețe.

După observațiile lui Wilkinson, grâul din Țara Românească nu era de prima calitate, era însă departe de a fi mediocru; era inferior celui din Moldova, care nu se deosebea de cel din Polonia⁶⁵. Raicevich apreciază calitatea grâului ca fiind excelentă pentru panificație; era o specie de mijloc, între grâul roșu și dur și cel alb făinos. După același autor, în Țara Românească, unde clima era mai blîndă și mai stabilă, recolta de grâu era mai sigură și mai abundentă⁶⁶.

⁵⁹ Informații atît în documentele de la începutul cît și de la sfîrșitul perioadei cercetate. Vezi, spre ex., doc. din 13 ianuarie 1727, relativ la sătenii din Brînceni și dimprejur care duc grâul cu carele la șicele de la vadul de pe moșia mănăstirii Dealu și refuză să dea cei 9 bani de car „dreptul mănăstirii”, după obicei (Arh. St. București, *M-rea Dealu*, XXII/38), precum și doc. din 12 februarie 1819, din care reiese că locuitorii și arendașii din județele Mehedinți, Dolj, și Romanați ceruseră permis să exporte peste Dunăre cereale (enumerare în ordinea: orz, grâu, mel), deoarece riscau să li se strice, întrucît recolta anului precedent fusese abundentă și strînsă pe timp ploios. I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800—1850*, vol. I, doc., 128.

⁶⁰ Cităm un exemplu de mai tîrziu, din 1832, pentru că de abia din această vreme dispunem de statistici, dar el oglîndește o situație cu mult anterioară. Astfel, în județul Ialomița, din cele 2 860 910 ocale de grâu recoltate de țărani, 2 644 910 ocale sînt declarate disponibile pentru vânzare. I. Corfus, *Producția agricolă țărănească și piața la introducerea Regulamentului organic în Țara Românească*, în „Studii, revistă de istorie”, 1969, nr. 5, p. 54.

⁶¹ În Oltenia, în timpul ocupației austriece, județele de cîmpie predau cotele cele mai mari de grâu (Romanați — 20 000 obroace, Dolj — 15 000, Mehedinți — 11 000), în timp ce Vilcea numai 4 000 obroace, iar Gorj era omis aproape cu desăvîrșire. Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 71.

⁶² Boierii munteni, în raportul către contele Panin: „cea mai mare parte din produse, adecă zaharele, din care se hrănește țara, se face în județul acesta (Ialomița), cum și cel mai însemnat negoț cu grînele”. *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 469 și 475.

⁶³ I. Corfus, *l.c.*: Producția țărănească din județul Ilfov era de 9 288 800 ocale, Teleorman — 8 682.080, Romanați — 5 350 133, Dolj — 4 423 832, Vlașca — 3 819 904 etc.

⁶⁴ St. Raicevich, *op. cit.*, p. 54.

⁶⁵ W. Wilkinson, *op. cit.*, p. 67—68.

⁶⁶ St. Raicevich, *op. cit.*, p. 56.

Griul de toamnă se semăna în luna octombrie⁶⁷ și creștea pînă la căderea zăpezii de 6—8 degete; era recoltat în luna iulie⁶⁸. Cel de primăvară se semăna în aprilie⁶⁹.

Secara se cultiva pe scară restrînsă, mai ales în regiunea de deal, uneori în amestec cu griul, întrucît se consuma puțin⁷⁰. Orzul, a doua cereală (după griu) solicitată de turci, ocupă suprafețe importante, de vreme ce în documentele secolului al XVIII-lea, în care sînt enumerate cerealele, orzul este plasat aproape fără excepție după griu⁷¹. Se pare că au existat mai multe specii de orz, uneori fiind amintit orzul de primăvară⁷². Era utilizat ca furaj și era monopolizat de turci. Ovăzul se cultiva foarte puțin, mai ales la începutul perioadei cercetate⁷³. Constituia furaj pentru cai și marfă pentru export.

Porumbul, introdus în agricultura Țării Românești la sfîrșitul secolului al XVII-lea, se răspîndește rapid⁷⁴, ciștigînd teren în special în dauna meiului⁷⁵, dar mai ales pe loturile nou defrișate. Rapida lui răspîndire se datorește perfecte sale adaptabilități la condițiile de climă și sol din Țara Românească (cu deosebire în regiunile colinare), productivității sale ridicate, excelentelor calități nutritive și multiplelor sale întrebuițări, precum și faptului că nu era cerut de turci⁷⁶.

Este cultivat în mare măsură de mica gospodărie și ajunge să constituie, încă din timpul ocupației austriece în Oltenia, hrana de bază a țărănilor⁷⁷. Domenico Sestini consemna, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, că porumbul este „primul și aproape singurul lor mijloc de întreținere”⁷⁸, iar banul Mihai Cantacuzino sublinia importanța porumbului în economia țării: „cu care mare ajutor este țării, atît spre hrana norodului. . . , cît și spre hrana dobitoacelor, și mai mult ajutor în vremea nerodirii grîului

⁶⁷ Vezi ordinul pentru executarea arăturilor de toamnă, din 11 oct. 1796 (*Documente privind relațiile agrare în sec. al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească, doc. 637). Ordin pentru suspendarea proceselor țărănești pe rîstimpul de la 15 sept. — 15 oct. pentru culesul viilor și al porumbului, precum și pentru arături de griu. Doc. din 14 sept. 1783, V. A. Urechiiă, *op. cit.*, I, p. 426. La 11 sept. 1806, se dau ordine să se execute arături chiar în luna septembrie. *Ibidem*, vol. IX, p. 55—57.

⁶⁸ Ordin din 27 iunie 1784 de suspendare a proceselor țărănești în luna iulie „pentru ca să-și poată fiecare locuitor a-și căuta de seceriș i de coasă”. *Ibidem* I, p. 426—427.

⁶⁹ Idem, din 18 martie 1784, pentru luna aprilie, „cînd este vreme de lucrul pămîntului”. *Ibidem*.

⁷⁰ „Ei nu cultivă decît rar secară, pentrucă nu mîncă decît pline de griu și de mei, sau un fel de pastă, preparată din griu turcesc, numit cucuruz”. Bauer, *op. cit.*, p. 11. Vezi și St. Cyr Carra, *op. cit.*, p. 218.

⁷¹ Vezi exemple în *Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, vol. I., p. 193—194, 346—347, 494—495.

⁷² *Ibidem*, p. 387, doc. din 23 febr. 1741.

⁷³ Papacostea Ș., *op. cit.*, p. 71.

⁷⁴ Vezi comentarii la C.C. Giurescu, *Datele introduse în cultura porumbului și bumbacului în agricultura românească*, în vol. *Probleme controversate în istoriografia română*, București, 1977, p. 123—130 și S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 59 și urm. Prelucrînd știrile furnizate de sîmîle mînaștirilor neînchinăte referitoare la decada a IV-a a secolului al XVIII-lea (Arh. St. București, Ms. 377), arată că deși pe moșile unor mînaștiri se cultiva în principal griu (cazul mînaștirii Cozia, pentru anii 1736—1741), pe cele mai multe moșii mînaștiresți porumbul are o netă prioritate asupra grîului.

⁷⁵ Argumente interesante la Fl. Constantiniu, *Relațiile agrare din Țara Românească*, p. 49.

⁷⁶ N. Iorga, *Vechimea culturii porumbului la noi*, în „Revista istorică”, VI (1920), nr. 7—9, p. 173.

⁷⁷ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 70.

⁷⁸ Vezi la N. Iorga, *Căldortile lui Domenico Sestini în Muntenia*, în „Arhiva Societății științifice și literare din Iași”, IV (1893), nr. 10—11, p. 571.

sau a mălaiului (meiului). Mult se ajută norodul cu această sămință la vreme de foamete”⁷⁹. Se întrebuița de asemenea, spre sfârșitul secolului, drept materie primă pentru poverne, în ciuda interzicerilor repetate⁸⁰.

Luînd drept puncte de referință cifrele producției din anul 1831 furnizate de consulul francez Lagan și ținînd seama că după Adrianopol producția de grâu a crescut, A. Oțetea evaluează producția de porumb a Țării Românești din perioada premergătoare ca fiind fost cantitativ de 12 ori mai mare față de cea a grului⁸¹.

În regres continuu, meiul păstrează totuși un loc important în ansamblul cerealelor, constituind, după porumb, un element încă important în alimentația țărănimii⁸². Se semăna primăvara și se secera în septembrie.

Legumicultura întregistrea un puternic avînt, transformînd mari întinderi de pămînt în grădini, uneori irigate⁸³, în județele Ilfov, Vlașca, Teleorman, Prahova, Argeș, Vîlcea și Gorj⁸⁴, în jurul centrelor dens populate, deoarece se produce în mare măsură pentru piața orășenească⁸⁵. Imigranți bulgari și transilvani introduc specii noi care se aclimatizează excelent. Printre legumele amintite în secolul al XVIII-lea, figurau: varza, fasolea, ceapa, usturoiul, prazul, spanacul (care ca și varza se cultiva pe cîmp și servea la extragerea sării din sol), sparanghelul, castraveții, pepenii verzi și galbeni, roșiile, ridichiile, napul, de o mărime prodigioasă și un gust excelent etc. În ajunul sau în timpul domniei lui Caragea⁸⁶, începe să fie cultivat cartoful.

Extinderea grădinăritului avînd un pronunțat caracter comercial, deci constituind un important izvor de venituri pentru clăcași, determină pe stăpînii de moși să ceară dijmă și din legume, obicei receptat în legea țării, făcîndu-se degrevare doar pentru grădinile din jurul casei clăcașului care nu erau destinate vînzării.

Cultura *cînepei* și a *inului* deși reușește perfect, ocupă un loc neînsemnat, țăranul preferînd să cumpere produse din in și cînepă aduse din Transilvania⁸⁷.

Tutunul se cultivă cu mare succes și fără prea multă îngrijire, dar de calitate inferioară. Este concurat de tutunul de import din Turcia (scump, solicitat de boieri) și din Austria (ieftin, pentru țărani)⁸⁸.

⁷⁹ *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. cit., p. 291.

⁸⁰ Vezi doc. din 12 martie 1793 (V. A. Urechia, *op. cit.*, VI, p. 693), doc. din 26 mai 1813 (I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. I, doc. 79): marele vîstier către ispravnicii de județ, să interzică să se mai dea porumb drept hrană la porci și nici să se facă rachiu, că aceasta „au fost în toată vremea poprită”.

⁸¹ A. Oțetea, *Pătrunderea comerțului românesc . . .*, p. 50.

⁸² Ilustrativă pentru raportul dintre producția diferitelor cereale din primele decenii ale secolului al XIX-lea este statistica din 1831, privind recolta Țării Românești: recolta acestui an a fost de 38 225 tone grâu, 33 750 tone orz și ovăz, 507 124 tone porumb, 44 124 tone mei. *Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 268—269.

⁸³ Canalele Iazul Morilor — Tirgoviște și Iazul Morilor — Prahova după 1800 sînt folosite și pentru irigații. Cf. Radu Mindru, *Scurtă privire asupra istoricului lucrărilor de îmbunătățiri funciare în România*, „Terra nostra”, vol. I, 1969, p. 80.

Vezi și C. Chiru, *Canalizarea rîurilor și irigațiuni*, București, 1893, p. 230.

⁸⁴ *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. cit., p. 460—475.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ Vezi nota lui Lejeun, traducătorul lui Raicevich, ed. 1822, Paris, p. 22, și S.P. Radianu, *op. cit.*, p. 428.

⁸⁷ Bauer, *op. cit.*, p. 11; Raicevich, *op. cit.*, p. 66.

⁸⁸ St. Raicevich, *op. cit.*, p. 66.

Clima și relieful Țării Românești ofereau condiții deosebit de favorabile *culturii viței de vie*, iar podgoriilor le revine un rol extrem de important în economia țării. Unii călători străini acordă vinului chiar primul loc în cadrul producției de bunuri a țării⁸⁹. Vița de vie se cultiva în toate regiunile țării dar cel mai mult în zona colinară, în județele Secuieni⁹⁰, Rîmnicul Sărat, Prahova, Dîmbovița, Argeș, Mehedinți etc. Cele mai bune vinuri, apreciate de străini și comparate cu renumitele vinuri europene, erau cele din Dealul Ștefănești (Pitești), Drăgășani, Buzău, Focșani etc. Dar ei găseseră că vinificația și modul de conservare sînt deficitare, le depreciază și le transformă în oțet⁹¹.

După austriacul Francisc Iosif Sulzer, producția anuală de vin s-ar cifra, în anii obișnuți, la 50 000 000 ocale, iar în anii buni și la 75 000 000 ocale⁹². După un document fiscal intern însă, numai în județul Mehedinți, în anul 1797 s-a strîns o recoltă de peste 5 000 000 vedre, lăsîndu-ne posibilitatea să calculăm și o productivitate de 400 vedre la hectar⁹³. Pavel Gavrilovici Divov, în raportul său asupra situației economice a Țării Românești, din anul 1808, scria că un butuc de vie producea în anii obișnuți de la 40 la 50 de ciorchini, iar în viile bine lucrate și mai mult⁹⁴.

Se producea în special pentru piață și, nefiind monopolizat de turci (din motive religioase), vinul era exportat în mari cantități în Transilvania și Rusia. La începutul secolului al XIX-lea, Laurencon consemnează că vinul ocupa primul loc în comerțul Țării Românești⁹⁵.

Stăpînii sau arendașii acordau o deosebită importanță viticulturii, iar vînzarea vinului în satele de pe moșiile lor constituia sursa de venit cea mai substanțială. Ei aveau dreptul de monopol asupra cîrciumilor⁹⁶, erau apărați de concurența străină prin prohibirea la import a vinurilor străine⁹⁷, se bucurau de scutiri fiscale și obțineau mari înlesniri la export.

La rîndul ei, gospodăria țărănească⁹⁸, încurajată de marea rentabilitate a viticulturii și de dreptul de curătură, a extins suprafețele cultivate cu viță de vie pe cont propriu, îndeosebi în regiunile mai puțin propice semănăturilor, scopul producției fiind în primul rînd piața. Vînzarea vinului, alături de vînzarea vitelor și angajarea cu plată la diferite munci sezoniere sau transporturi, a constituit pentru țărani un mijloc sigur de

⁸⁹ St. Raicevich, *op. cit.*, p. 50.

⁹⁰ „... de unde ardelenii cumpără cel mai bun vin”, citat din raportul boierilor munteni către Panin, la 1771. *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. cit., p. 471.

⁹¹ F. W. Bauer, *op. cit.*, p. 7.

⁹² N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, București, 1921, p. 187.

⁹³ Idem, *Studii și documente*, vol. V, București, 1903, p. 162, nr. 116; după suma vedrelor de vînărici, calculat de S. P. Radianu, *Din trecutul și prezentul agriculturii românești*, București, 1906, p. 296—297.

⁹⁴ P. Cernovodeanu și A. Lazea, *op. cit.*, p. 65.

⁹⁵ Cf. A. Oțetea, *op. cit.*, p. 54.

⁹⁶ Vezi pe larg la S. Columbeanu, *Monopolurile feudale din Țara Românească în secolul al XVIII-lea, în raport cu instituțiile similare din Europa*, în „Studii, revistă de istorie”, 1970, nr. 4, p. 729 și urm.; idem, *Date privitoare la economia agrară din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Studii, revistă de istorie”, 1962, nr. 1, p. 120—121.

⁹⁷ V. A. Urechliă, *Istoria românilor*, vol. I, p. 463—4.

⁹⁸ Ion Ionașcu publică unele date privind numărul pogoanelor de vie cultivate de țărani în 1774, în studiul *Despre catagrafia ținutului Putna din anii 1773—1774*, în „Revista

obținere a sumelor bănești necesare achitării atîtor obligații fiscale și, în cazul clăcașului, a obligațiilor față de stăpînul moșiei pe care locuia, convertite din ce în ce mai frecvent în bani. Țăranul fără pămînt, pentru via lucrată pe locul stăpînului, ca și pentru cea plantată pe locul deștelenit de el, era supus la plata dijmei din vin (otaștina). Dar producția țărănească a fost frînată de o serie de taxe fiscale, unele permanente, altele temporare, ca de exemplu vinăriciul, pogonăritul (desființat însă de Constantin Mavrocordat prin reforma sa fiscală)⁹⁹, părpărul, poclonul, gărdurăritul etc.¹⁰⁰

Lucrul viilor cerea o muncă specializată și foarte mare atenție¹⁰¹, calități pe care munca de clacă nu le întrunea, și de aceea, de foarte timpuriu¹⁰², în acest sector s-a introdus munca salariată. În secolul al XVIII-lea, stăpînii au recurs aproape în totalitate la lucrul viilor cu muncă remunerată, direct sau indirect (prin plata birului lucrătorilor). Munca salariată la vii constituia în unele regiuni principala sursă de existență a locuitorilor și asigurarea puterii de plată a obligațiilor lor fiscale. Importanța fenomenului este înțeleasă și de Mihai Suțu care, la 27 septembrie 1783, reinnoind dispoziția domnilor anteriori de prohibire a vinurilor și rachiurilor la import, mereu nerespectată, motivează: „că nu puțină sumă de bani se varsă în toată țara pe fieșcare an la lucrul viilor, cu care acei bani se ajută sărăcimea, cei ce nu au altă nădejde și reazim, numai la munca mîinilor lor”¹⁰³.

Un alt sistem de punere în valoare a viilor, des întilnit pînă la Regulamentul organic, era folosirea scutelnicilor și a poslușnicilor (categorii fiscale degrevate de sarcinile publice în beneficiul particular al clasei dominante).

Intensificarea circulației bănești a imprimat un ritm alert de dezvoltare și *pomiculturii*, ocupație ce se dovedește a fi deosebit de lucrativă, mai ales în regiunile puțin favorabile culturii cerealiere. Călătorii străini sînt impresionați de întinderea livezilor de pomi fructiferi, care formau „păduri întregi” și nu cereau prea multă îngrijire. Este apreciată specia

---

Arhivelor”, 1958, f. 122, pe care le reproducem (în paranteză, numărul locuitorilor din județ) : Rînnicul Sărat, 1 465 pogoane (2 336 locuitori); Scuieni, 3 177 (5 967); Prahova, 782(5 350); Dimbovița 235 (4 199); Jalomița, 95 (3 919); Vlașca, 28 $\frac{1}{2}$ (2 725); Mușcel, 489(3 849); Olt. 50(1 557). Pare nereală cel puțin cifra de 50 de pogoane în județul Olt.

⁹⁹ Vezi așa-numita „Constituție” a lui Constantin Mavrocordat, Arh. St. București, Suluri 17, publicată de Teulescu, *Arhiva Română*, București, 1860, p. 60—77 etc. Deosebit de sugestivă pentru rolul economic al viticulturii este argumentarea măsurii: „... pînă a nu fi pogonăritul, era multă îndestulare și cftinătate de vinu, încît nimeni nu era lipsiți, vinzîndu-se ocaoa de vin cîte bani dol, și mănăstirile, boierii și alți lăcuiitori își chivernisea casele după vinuri, iar din pricina pogonăritului, fiind și lucru viilor ou bani și dîndu și pogonărit, au început oamcnii a-și părăsi viile, rămîindu nici pe jumătate lucrate și roditoare”.

¹⁰⁰ Amănunte la V. Mihordea, *Vinăriciul domnesc și vadrăritul*, în „Studii, revistă de istorie”, 1969, nr. 6.

¹⁰¹ D. Mioc, *Din tehnica viticolă medevală în Țara Românească*, în „Studii, revistă de istorie”, 1969, nr. 3, p. 446.

¹⁰² Primul document cunoscut care atestă munca salariată datează din 23 martie 1482. Cf. Șt. Ștefanescu, *Evoluția proprietății feudale în Țara Românească pînă în secolul al XVII-lea*, în „Studii, revistă de istorie”, 1958, nr. 1, p. 62.

¹⁰³ V. A. Urechă, *op. cit.*, vol. I, p. 463—4.

de măr domnesc „care este poate cel mai bun din Europa prin mărimea, gustul și aroma sa” și se conservă de la un an la altul¹⁰⁴. Se cultivă cireși, piersici, peri, nuci etc.; prunul câștigă din ce în ce mai multă suprafață, odată cu înmulțirea poverelor¹⁰⁵.

Extinderea livezilor s-a făcut îndeosebi din inițiativă țărănească, prin curățirea terenurilor de crânguri și mărăcini, în unele regiuni livezile constituind singurul mijloc de trai al locuitorilor¹⁰⁶. La începutul secolului al XIX-lea, numărul prunilor, alături de numărul pogoanelor de vie și al vitelor, era luat drept criteriu în cisluirea birului într-un sat. Ca și pentru celelalte culturi făcute pe moșii ce nu le aparțineau, țăranii dădeau stăpînului a zecea parte din produsul livezilor¹⁰⁷.

În ultimele decenii ale perioadei abordate, se semnalează preocupări deosebite pentru îmbunătățirea tehnicii pomicole, printre altele, folosirea altoiului pentru obținerea de soiuri superioare. Divov arăta în raportul său din 1808 că „mlădițele altoite ating într-un an înălțimea de unu și jumătate, pînă la doi arșini, iar copacii altoiți rodese aproape pretutindeni, în anul al doilea și sigur în al treilea”¹⁰⁸.

Creșterea vitelor, practică în condițiile unui mod de viață sedentar, a avut o mare pondere în economia agrară, vitele constituind și în acest secol principala bogăție a țării¹⁰⁹. A fost favorizată de condițiile naturale excelente (pășuni grase și abundente, păduri, climă, apă etc.), impusă de raritatea brațelor de muncă și impulsionată de comerț în mai mare măsură decît celelalte ramuri ale economiei agrare (prețurile vitelor erau mai rentabile, posibilitățile de export și în alte direcții decît Turcia, mai mari, transportul mai lesnicios). În același timp însă a fost puternic frînată de fiscalitate și abuzurile aparatului fiscal¹¹⁰, impozitele pe vite constituind unul dintre cele mai mari și sigure izvoare de venit pentru domnie și funcționarii fiscali. Văcărîtul (pe vitele mari)¹¹¹, oieritul, gorștina (pe porci), desetina (pe stupi) etc., dări temporare sau permanente, au adus la vremea lor mari prejudicii sectorului creșterii vitelor, afectînd, indirect, munca cîmpului și provocînd, în lanț, lipsa și scumpirea vieții

¹⁰⁴ St. Raicevich, *ed. cit.*, p. 62.

¹⁰⁵ Vezi D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, p. 133 și 135.

¹⁰⁶ În circulara domnească din 27 septembrie 1783, se subliniază importanța economică a livezilor de pruni pentru locuitorii dintr-o serie de județe: „care curînd <curățînd> crînguri și mărăcini și sîdînd livezi de pruni, și făcînd rachiul de prune, sumă de vedre, îl vind, și cu aceasta își țin viața”. V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 463—4.

¹⁰⁷ Despre modul de percepere a dijmei și abuzurile stăpînului și arendașilor, vezi la Fl. Constantiniu, *Relațiile agrare ...*, p. 142.

¹⁰⁸ P. Cernovodeanu și A. Lazea, *op. cit.*, p. 65. La 10 martie 1824, Nicolae Glogoveanu era informat că pe una din moșiile sale se primise altoi pentru 90 de peri și 45 de cireși. Biblioteca Acad. R. S. României, CCCXXX/20.

¹⁰⁹ Remarcă făcută de mulți străini care au scris despre țara noastră, în această vreme, ca de exemplu Raicevich, *op. cit.*, p. 67: „Animalele de toate speciile fac principala bogăție și branșa cea mai considerabilă a comerțului celor două provincii”.

¹¹⁰ Despre atrocitățile aparatului fiscal, în timpul domniei lui Hangerliu, de exemplu, vezi Dionisie Eclesiarhul, *Cronograful Țerei Rumânești*, Rîmnicul Vilcea, 1934, p. 93. Vezi și doc. din 17 iulie 1812, I. Cojocaru, *loc. cit.*, doc. 66 etc.

¹¹¹ Vezi amănunte în studiul lui V. Mihordea, *Văcărîtul, dare temporară*, „Studii, revistă de istorie”, 1968, nr. 3, p. 449.

și uneori imposibilitatea de a satisface cerințele Porții ¹¹². Seceta, înghețul, epizotiile și alte calamități naturale, războaiele, monopolul turcesc etc. au provocat de asemenea mari pagube șeptelului.

Scopul principal al producției animaliere era piața — internă și externă — ¹¹³, apoi, asigurarea tracțiunii în executarea diferitelor operații necesitate de cultivarea pământului, a transporturilor, precum și pentru hrană.

Creșterea vitelor a însemnat pentru gospodăria țărănească mijlocul principal de venituri care i-a permis să se achite de noianul obligațiilor bănești. Totodată, gospodăriei țărănești i-a fost necesară creșterea vitelor de muncă pentru executarea clăcii și a havalelelor ¹¹⁴. Se ajunge chiar,

¹¹² Toate acestea sînt elocvent zugrăvite în așa-numita Constituție a lui Constantin Mavrocordat din 7 februarie 1741, prin care se desființează, printre altele, și vâcărul. După ce se arată că „hrana și bișugul tuturor lăcuiților de mulțimea vitelor să pricinuiască”, sînt descrise consecințele nefaste ale introducerii taxei de vâcăr, care ajunsese la 152 bani pe cap de vită : „Și dintr-această groatate nu numai toți săracii au rămas lipsiți de dulceața și hrana dobitoacelor, ce și mănăstirile și boierimea și alți lăcuițori; neavîndu cu ce să-și facă arătările pe dăplîn, au început de-a pururea a să face și scumpete mare de bucate . . . Și mai virtos, cîndu era trebuință de zahereale și de altele la vremea oștirilor, cu mare greu să lupta poruncile împărătești pentru <din cauza> înpuținarea dobitoacelor”. Arh. St. București, Sului 17.

¹¹³ Ca urmare, se dezvoltă un foarte activ comerț cu vite, apar numeroși negustori specializați în acest comerț, care realizează mari profituri, speculînd momentul percepției birului și a taxelor pe vite sau perioadele de secetă, cînd țărani pentru a plăti își amanează sau vînd pe prețuri mici vitele, principalele sau singurele lor valori de schimb. Negustorii strîng astfel turme întregi de vite pe care le îngrașă pe moșii luate în arendă, în vederea exportului. În negoțul de vite sînt antrenați și numeroși boieri.

¹¹⁴ O statistică a inventarului vitelor de tracțiune, întocmită în 1730 de administrația austriacă din Oltenia, furnizează știri revelatoare pentru potențialul gospodăriei țărănești clăcășesti și libere — din județul Mehedinți : 3 616 familii posedau 2 712 cai și 7 677 boi, deci un total de 10 389 animale de tracțiune, revenînd aproape 3 capete de vite pe familie (0,78 cai și 2,12 boi). S. Columbeanu, *Grandes exploitations* . . . , p. 51.

În catagrafia din 1773—1774, alcătuită în timpul ocupației rusești este înregistrat, alături de numărul locuitorilor dajnici, numărul cailor și al boilor ce le aparțineau, precum și numărul pogoanelor de vie. Deși la capătul unui război pustiitor care a solicitat la maximum mijloacele de transport ale locuitorilor celor două țări românești care au servit ca teatru de luptă, este greu de crezut totuși că în 11 județe din Țara Românească, pentru care s-au păstrat datele, o gospodărie țărănească să fi avut, în medie, doar 0,70 boi și 0,58 cai. Locul de frunte îl dețineau județele Secuieni, Olt, Teleorman, Vlașca, Ilfov. Iată cifrele, publicate de Ion Ionașcu, în studiul său *Despre catagrafia finutului Putna din anii 1773—1774*, în revista citată mai sus, p. 122 :

Județul	locuitori dajnici	cai	boi
Buzău	4 311	760	850
Rîmnicu			
Sărat	2 336	1 431	2 286
Secuieni	5 967	4 893	7 989
Prahova	5 350	2 573	2 821
Ilfov	5 294	1 725	4 043
Dimbovița	4 199	2 707	1 662
Ialomița	3 919	1 874	4 957
Vlașca	2 725	2 247	680
Teleorman	2 521	2 083	1 270
Muscel	3 849	2 478	1 834
Olt	1 557	1 616	1 094
	42 028	24 387	29 486

cu timpul, ca stăpînii să se creadă îndreptățiți să interzică clăcașilor dreptul de a-și vinde propriile vite de muncă, pentru a-și asigura în felul acesta aratul și celelalte munci ce necesitau tracțiunea animală.

Fiind principala avere a țăranilor, numărul vitelor este luat drept criteriu, alături de numărul pogoanelor de vie, la calcularea birului pe gospodărie.

În ajunul aplicării Regulamentului organic, după o statistică întocmită în anul 1832, țăranii dețineau 96 882 cai, 105 533 iepe, 310 948 boi, 51 242 tauri, 281 017 vaci, 198 172 berbeci, 1 284 370 oi, 213 337 capre, 345 428 porci etc. iar după alte statistici cifrele sînt și mai mari ¹¹⁵.

Mulți stăpîni și arendași fac din creșterea vitelor o mare întreprindere, întreținînd și vînzînd sute de capete de vite¹¹⁶. Este sectorul în care, după viticultură, investesc capital în angajarea brațelor de muncă, pentru îngrijirea vitelor și cositul finului ¹¹⁷. Deși unele taxe fiscale au fost impuse și pe vitele stăpînilor, mulți dintre ei beneficiau de scutiri¹¹⁸ pentru un număr variat de vite și, apoi, marea gospodărie nu a avut de suferit vexațiunile aparatului fiscal, atît de temute, ba dimpotrivă, prin mită și influență ea reușește să se sustragă în bună măsură de la plata acestor obligații fiscale.

Permis în Moldova, în Țara Românească era interzis exportul de vite către Austria, dar prin obținerea unor permise speciale pentru export și printr-o contrabandă aproape oficială, comerțul cu vite peste Carpați s-a practicat continuu¹¹⁹.

¹¹⁵ I. Corfus, *Producția agricolă fărâncască și piața la introducerea Regulamentului organic în Țara Românească*, „Studii, revistă de istorie”, 1969, nr. 5, p. 49. Cei mai mulți cai și iepe aparținînd gospodăriei fărâncești erau în județele: Vlașca (19 707), Mehedinți (17 527), Romanai (13 798), Dimbovița (11 817); boi și vaci: Dimbovița (65 319), Dolj (50 662), Mehedinți (50 079), Teleorman (45 014); oi și berbeci: Vlașca (126 974), Mehedinți (124 621), Romanai (114 615), Olt (109 965), Slam Rîmnic (107 737), Dolj (102 427); porci: Mehedinți (42 631), Teleorman (27 140), Argeș (21 614), Dimbovița (17 235), Saac (16 114) etc.

¹¹⁶ Dispunem de date documentare privind șeptelul mănăstirilor neînchinat la mijlocul secolului al XVIII-lea, consemnate în sămile egumenilor din 1741. De exemplu, mănăstirea Slobozia lui Enache avea în 1740: 711 oi și capre, 86 bovine, dintre care 60 boi de plug, și 67 cai; mănăstirea Rîmnic: 600 oi, 286 porci, 80 boi și vaci, 6 bivoli și 90 cai; Mitropolia, în rîstimpul anilor 1745—1753, ajunge să aibă pînă la 2 229 oi (în 1 752), 1 398 porci (1 746), 134 boi și vaci (1752), 46 bivoli (1752) și 220 cai (1749) etc. Vezi mai multe exemple la S. Columbeanu, *Grandes exploitations domaniales* . . . , p. 93—97. Este posibil ca, în realitate, mănăstirile să fi dispus de un număr mai mare de vite decît cel declarat de egumeni, interesați să nu-l mărturisească, fie din rațiuni fiscale, fie pentru a-și face rezerve personale.

¹¹⁷ Vezi exemple la I. Constantinescu, *Din istoria prefurilor în Țara Românească în secolul al XVIII-lea*, loc. cit.

¹¹⁸ După Sulzer, boierii aveau scutite de oierit 400 000 de oi. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, p. 186.

¹¹⁹ A. Oțetea, *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional*, p. 42: „. . . dar domniile utilizau prohibiția pentru a-și crea un izvor bogat de venituri. Prin marele postelnic, ei vindeau pe sub mină permise de export, contra unei taxe de un ducat și jumătate, și chiar și mai mult . . . Caragea, care excela în asemenea procedee, și-a creat din exportul de vite un adevărat monopol”. Divanul „săvirșitor” raporta la 26 aprilie 1811 că exportul de vite în Austria a fost oprit doar pînă în vremea lui Alex. Ipsilanti (Arh. St. București, *Ad. Vechi*, 2356/1811, f. 279); dintr-alt document însă, aflăm că se interzice și în vremea lui Mihai Suțu (V. A. Urechii, *op. cit.*, vol. II, seria 1786—1800, p. 231).

Țara Românească excelează prin creșterea vitelor mărunte. Oile sînt de calitate superioară celor din Moldova și, după unele aprecieri, se creșteau pînă la 4 milioane de oi și capre¹²⁰. La acestea se adăugau cele pînă la 500 000 de oi ale păstorilor veniți din Transilvania. Se cunosc rasele : biršana, care dă pînă la 2 kg lînă pe an, dar mai puțin fină ; țigăia, cu lînă foarte fină și carne excelentă, și stogorsc, o specie, se pare, bastardă. O dată cu dezvoltarea manufacturii de postav, spre sfîrșitul perioadei cercetate s-au făcut încercări reușite de aclimatizare a unei rase aduse din Spania¹²¹. Se exportau la Constantinopol cu sutele de mii, la prețuri de monopol.

Borii din Țara Românească, inferiori ca rasă celor din Moldova, sînt renumiți prin mărimea, puterea și calitatea cărnii lor. Pe piața externă ajung pînă în Silezia și alte provincii germane¹²². W. Wilkinson și Perthuisier notează că în Țara Românească se tăiau cca 70 000 de boi pentru exportul pieilor, pastramei și seului. Se cresc bivoli, mai mult decît în Moldova, pentru carne și tracțiune.

Caii din Țara Românească, de talie mai mică decît cei din Moldova, dar frumoși, puternici, ageri și rezistenți, după descrierea călătorilor, sînt foarte apreciați în Turcia și solicitați de principii germani pentru cavaleria ușoară și prăsire¹²³. Se fac încercări, unele reușite, de îmbunătățire a raselor¹²⁴. Un mare număr de cai era furnizat menzilorilor¹²⁵. Ambele țări puteau exporta anual, la începutul secolului al XIX-lea, 20 000—30 000 de cai¹²⁶.

Întinsele păduri de stejar și cultivarea porumbului asigurau creșterea unui număr mare de porci, îndeosebi în gospodăria țărănească, aducîndu-i importante sume de bani din vînzarea lor. Se exportau în Austria cel puțin 50 000 de porci anual¹²⁷.

Se creștea un mare număr de păsări de curte : găini, rațe, giște, curcani, menționate în însemnările călătorilor și zapisele de învoială cu stăpîinii de moșie.

Bogăția florei melifere și pădurile, mai ales cele de tei, au favorizat dezvoltarea albinăritului, pentru a asigura piața internă și externă cu miere și ceară, produse mult solicitate în condițiile epocii de care ne ocupăm și asupra căreia Poarta exercita drept de monopol. La mijlocul secolului al XVIII-lea, unele mănăstiri aveau sute de stupi, ca de exemplu

¹²⁰ St. Raicevich, *op. cit.*, p. 67 ; Sulzer dă cifra de 2 500 000 numai oi, în Țara Românească și de 4 000 000 în ambele principate. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, p. 186.

¹²¹ P. Cernovodeanu și A. Lazea, *loc. cit.*, p. 65.

¹²² F. W. Bauer, *op. cit.*, p. 26.

¹²³ Hurmuzaki, vol. XIX, p. 5, 31, 47, 49, 83, 86, 88, 111, 114 etc.

¹²⁴ Cu rase aduse din Albania, din Asia și chiar din Moldova. Raicevich, *op. cit.*, p. 77 ; Wilkinson, *op. cit.*, p. 85.

¹²⁵ Numai domniel, în 1795, menzilorile îi puneau la dispoziție 1750 de cai. V. A. Urechlă, *Istoria românilor*, VI, p. 707. În 1811, menzilorile aveau 5 850 de cai. I. Cojocaru, *vol. cit.*, doc. 29.

¹²⁶ A. Oțetea, *op. cit.*, p. 47.

¹²⁷ *Ibidem*.

mănăstirea Mărgineni (750 de stupi), Cîmpulung (340), Nucetul (215) etc., de pe urma cărora încasau sume considerabile ¹²⁸.

Pescuitul (atît în bălți, riuri și Dunăre, cît și în iazuri special amenajate, răspindite pe întreaga suprafață a țării) și vînatul, îndeletniciri stăvechi ale populației dintre Dunăre și Carpați, favorizate de o natură darnică, continuă să asigure hrană populației (mari consumatoare fiind orașele și mănăstirile) și mărfuri pentru export. Se exportă în mari cantități morun, piei de iepure (cca 300 000 anual) etc.

Dezvoltarea economiei agrare în răstimpul cercetat, deși lentă, a făcut să crească valoarea moșiilor, fenomen cu grave consecințe de ordin social, care au dus în final la transformarea dreptului de stăpînire feudal în drept de proprietate deplină, burgheză, în dauna dreptului de folosință al locuitorilor (proces ce se va încheia în deceniile următoare) și la intensificarea exploatării producătorilor direcți.

Dezvoltarea agriculturii și orientarea ei spre producția de mărfuri a impus cu necesitate abolirea monopolului turcesc (formulată într-una din clauzele tratatului de la Adrianopol), frîna cea mai puternică în calea progresului economic și social. Eliminarea acestei frîne a făcut posibilă revoluția agrară ce se va săvîrși în etapa următoare, prin trecerea de la agricultura extensivă la cea intensivă, la exploatarea rațională a terenurilor bune și ameliorarea celor sărace, suprimarea pîrloagei și introducerea rotației culturilor, reinnoirea tehnicii uneltelor de producție etc.

L'AGRICULTURE EN VALACHIE SOUS LE RÉGIME PHANARIOTE

RÉSUMÉ

L'agriculture a continué de jouer le rôle dominant dans l'économie de Valachie. L'auteur présente les facteurs accélérateurs et prohibitifs qui ont influé sur le développement de l'agriculture pendant la période abordée et dont le résultat fut le progrès continu, ce qui a permis, à l'étape suivante, de passer au capitalisme. Une attention particulière est accordée à la politique agraire des princes phanariotes visant à forcer le rythme de développement de la production agricole surtout en vue de satisfaire aux exigences sans cesse croissantes manifestées sur la plan extérieur (soit dans le cadre du monopole turec, soit pendant les guerres russo-austro-turques menées sur le territoire des deux pays roumains — la Valachie et la Moldavie — et les occupations militaires étrangères qui ont succédé aux guerres), pour assurer l'approvisionnement des villes et pour combattre la famine enregistrée par suite de calamités naturelles ou des guerres.

¹²⁸ S. Columbeanu, *Date privilegiate la economia agrară din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*. În „Studii, revistă de istorie”, 1962, nr. 1, p. 123.

Durant cette période, le principal réalisateur de la production demeura toujours la petite exploitation (des paysans corvéables et libres), les maîtres des domaines (les grands domaines) préférant percevoir en espèces la rente féodale et occuper des fonctions d'Etat, sources de gros revenus et privilèges féodaux. Bien que par rapport à la période antérieure la réserve féodale se soit accrue, celle-ci fut loin de représenter une grande entreprise productrice de marchandises.

On présente les principales branches de l'économie agraire, les techniques de la production et on souligne le caractère commercial de la production, notamment dans la viticulture, l'arboriculture et l'élevage du bétail.

Le développement de l'agriculture et son orientation vers la production de marchandises a imposé avec acuité l'abolition du monopole turc (formulée dans l'une des clauses du traité de paix d'Adrianople conclu entre la Russie et la Turquie), le frein le plus puissant dans la voie du progrès économique et social. La suppression du monopole turc et la pénétration du commerce roumain dans le circuit européen a favorisé la révolution agraire de l'étape suivante, par le passage de l'agriculture extensive à celle intensive, par le renouvellement de la technique de production etc.

REGENȚA ÎN DREPTUL FEUDAL ROMÂN

DE

PETRE STRIHAN

1. *Regența și locotenența domnească.* Odată cu întemeierea statelor feudale independente, domnii români întemeietori, Basarab I și Bogdan I, amândoi puternice personalități, au creat în Țara Românească și în Moldova, fiecare câte o dinastie. Pentru întărirea dinastiei, domnii întemeietori au introdus, iar urmașii lor au sprijinit, principiul eredității domniei. Boierii, dimpotrivă, în interes de clasă, au susținut principiul alegerii domnului. Acest principiu își afla un sprijin, pe de o parte în practica monarhiei din feudalitatea timpurie¹, pe de altă parte în obiceiul țării după care vechii voievozi din perioada prestatală erau aleși². Din combinarea celor două tendințe, a rezultat, ca sistem mixt, obiceiul ca domnul să fie ales de o adunare a stărilor dintre membrii familiei domnitoare : fii sau frați, legitimi sau naturali ai domnului defunct : principiul electivo-ereditar³. Și întrucît interesul dinastiei cerea, iar concepția monarhiei de drept divin permitea să fie ales și uns ca domn chiar un nevrstnic, s-a ajuns la introducerea în practica domniei românești a instituției regenței, cunoscută din istoria Bizanțului și folosită în monarhiile medievale din toată Europa.

În apus, regența se înființa în toate cazurile cînd suveranul se afla în imposibilitate de a-și exercita personal prerogativele, adică în caz de : minoritate, război, cruciadă, captivitate, nebunie.

În țările române cîrmuite de domni, regența s-a practicat în feudalitate, numai din sec. XIV pînă în sec. XVII (primul pătrar) adică numai atîta timp cît principiul electivo-ereditar chiar deteriorat mai îngăduia existența pe tron a unui domn minor.

Spre deosebire de regența apuseană, în țările române, regența a fost folosită numai în cazul de minoritate a domnului. Pentru lipsa domnului de la scaun, în țară sau peste hotare, domnul își numea locțiitori domnești dintre marii dregători. De asemenea, se desemnau locțiitori domnești în

---

¹ Heinrich Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, I, ed. II, Leipzig, 1906, p. 167 : „regalitatea este ereditara, însă ereditatea nu exclude alegerea poporului și poporul alege pe rege dintre membrii familiei domnitoare”.

² D. Onciul, *Ideea dinastică în dezvoltarea statului român*, în „Convorbiri Literare”, 1909, p. 274 ; I. Bogdan, *Originea voevodatului*, p. 8 și P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, București, 1969, p. 243.

³ C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, p. 65 arată că principiul electivo ereditar era practicat de daci.

caz de vacanță a tronului. Cazuri de nebunie a domnului nu s-au ivit în istoria românilor și era aproape imposibil să se ivească, dat fiind că obiceiul țării cerea candidatului la domnie integritatea fizică (cea intelectuală fiind implicată à fortiori).

În dreptul feudal român, au existat deci două categorii de locțiitori domnești: a) regenții pentru cazul de minoritate a domnului și b) locțiitorii numiți în caz de vacanță a tronului (interregn) sau când domnul lipsea vremelnice de la scaun. Ambele categorii au ca elemente comune: a) toți sint locțiitori ai domnului; b) toți exercită vremelnice prerogativele domnești. Locotenența domnească este o instituție cu o sferă largă, cuprinzând toate cazurile de suplinire a domnului și toate categoriile de locțiitori domnești. Regența este o specie de locotenență domnească. Regenții sint locțiitori domnești speciali, pentru caz de minoritate. Ceilalți, creați pentru alte cazuri, sint locțiitori domnești obișnuiți (numiți din sec. XVII caimacami).

2. *Terminologie.* Regența a funcționat după norme stabilite de obiceiul țării, ținând seamă de precedentele din alte țări și de nevoile locale, fără ca statutul ei juridic să fi fost cuprins în vreo legiuire scrisă. Regentul, când, ca de obicei, este mama domnului minor, nu poartă alt titlu decât de doamnă sau de mamă a domnului. N-a existat în epocă un termen consacrat pentru denumirea instituției. Și este interesant că aceeași situație era și în dreptul bizantin⁴. Singurii termeni, neoficiali, întilniți în izvoare, pentru regenți sint: cel de „ocirmuitoarea domniei” cu care Azarie se exprimă despre Ruxandra Lăpușeanu⁵ și cel de „locțiitor suprem al domnului” cu care solul regelui Ungariei îl califică pe marele vornic Nestor Ureche⁶. Chiar în sec. XVIII, termenii regență și regent erau neobișnuiți. Cronicarul Radu Popescu, deși poliglot, nu-l folosește, când scrie despre ducele de Orléans, fostul regent al lui Ludovic al XV-lea ci îl traduce prin perifriza „ispravnic și purtător de grijă a crăiei”⁷. Or, în terminologia locotenenței domnești, prin aceasta se înțelegea locțiitor domnesc. Scriind așa, cronicarul a exprimat concepția românească asupra instituției, care cuprinde ambele categorii de locțiitori domnești.

Cu toate dificultățile de depistare⁸, istoricii români constatâ existența regenței în trecutul țărilor române. Ei folosesc terminologia modernă, adoptată și de istoricii dreptului. Cel dintâi istoric care folosește terminologia în accepția ei actuală, este N. Iorga⁹. Alți istorici, ca de exemplu Const. C. Giurescu¹⁰, P.P. Panaitescu¹¹ sau cercetători ca V. Lungu¹² folosesc aceeași terminologie, cu aceeași semnificație.

⁴ P. E. Pieler, în „Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik”, 1973, p. 319.

⁵ *Cronicele slavo-române*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 147.

⁶ *Hurmuzaki*, IV, 1, p. 456: „supremo locotenente d'esso Vaivoda”.

⁷ *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1963, p. 272.

⁸ Gh. Cronț, *Instituții medievale românești*, București, 1969, p. 210 considera că Petru cel Tânăr a domnit „sub tutela mamei sale Chtajna”.

⁹ *Femeile în viața neamului nostru*, Valenț de Munte, 1911, p. 111; idem, *Anciens documents de droit roumain*, I, p. 45.

¹⁰ *Istoria românilor*, II, 1, p. 156; Const. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, 2, p. 232.

¹¹ *Introducere*, la Gr. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. II, p. 9.

¹² *Mihăilăș Vodă Movilă și Moldova în anul 1607*, în „Cercetări istorice”, VIII—IX (1932—1933), nr. 1, p. 90.

Juriștii burghezi au acceptat terminologia de mai sus, dar, constrinși de textul Constituției din 1866, numai în parte semnificația termenilor Ei acceptau noțiunea și termenul de regență pentru toate cazurile de incapacitate a regelui de a domni (minoritate, boală, absență) și rezervau termenul de locotenență regală pentru cazul de interregn (vacanța tronului)¹³. În ce privește trecutul, ei socoteau că regența n-a putut exista la români înainte de 1866, iar locotenența domnească o constatau numai începând din sec. XVII sub numele de căimăcămie și sub formă impersonală, devenind pluripersonală numai în sec. XIX, ceea ce istoricește este eronat. Regența a existat în țările române cu 4 secole înainte de regalitate. Cuvântul regență, de origine latină nu vine de la rex (= rege) ci de la regere (— a cîrmui) mai precis de la participiul regens (= conducînd), care a dat substantivul conducător. Singurul jurist care se apropie de concepția istorică românească privind noțiunea și terminologia regenței este N. Dașcovici care considera că pentru lipsa din țară a unui suveran, termenul potrivit este locotenență, nu regență și că locotenența cuprinde toate cazurile de imposibilitate a suveranului de a exercita prerogativele afară de incapacitatea personală (fizică, mintală sau de vîrstă)¹⁴.

Istoricii români s-au orientat just cînd au admis existența regenței chiar în lipsa unor termeni consacrați.

3. *Cazuri concrete de regență.* Pînă în sec. XVII (primul pătrar) în ambele țări cîrmuite de domni, s-au ivit destule cazuri de regență. Un examen succint al lor va înlesni reconstituirea fizionomiei instituției atît cît o vor permite raritatea documentelor emise de regenți și rezerva pe care apioape toți aceștia înțelegeau să o păstreze în comportarea lor.

A. În *Țara Românească*, amintim următoarele cazuri.

a) La moartea lui Neagoe Basarab (15 sept. 1521) a rămas în scaun fiul său *Teodosie*, minor. Regența au avut-o mama sa Despina și cumnatul ei, banul Preda Craiovescu¹⁵. Acesta, luptînd cu un pretendent la tron, Radu numit și Vlad Călugărul „a pierdut și războiul și capul”¹⁶. Dar curînd după aceea, cu ajutorul turcilor comandați de Mehmet beg, Vlad Călugărul e prins și ucis, iar Teodosie își recapătă domnia. El domnește pînă după 7 ian. 1522 cînd un pretendent mai serios se ridică : Radu de la Afumați. Acesta bate armata lui Mehmet beg la Gubavi și la Ștefeni, se înscăunează și face acte de domn începînd din februarie 1522. În același an, se dau noi lupte cu rezultat schimbător între Radu și Mehmet care rîvnea tronul pentru sine : la Clejani, la Grumazi, etc. În acest timp, Teodosie nici nu lupta, nici nu domnea efectiv. El se refugiase la Slatina iar la Tirgoviște pusese locțiitori domnești doi dregători „ca să păzească scaunul”¹⁷. Mehmet l-a luat în tabăra sa, apoi l-a trimis la Constantinopol,

¹³ C. G. Dissescu, *Drept Constituțional*, ed. III, București, 1915, p. 819; N. Dașcovici, *Exercițiul puterilor regale prin instituții de provizorat — Locotenență și regență*, în „Minerva”, II, 1929, p. 13—62; Paul Negulescu și G. Alexianu, *Tratat de drept public*, vol. I, p. 284, București, 1912.

¹⁴ *Op. cit.*, p. 27—28. Autorul acestei valoroase lucrări studiază regența și locotenența în istoria feudală și modernă a principalelor țări europene. Cu privire la România, studiul se mărginește la sec. XVII—XVIII (incomplet) și XIX, omițînd total sec. XV—XVI.

¹⁵ C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 232.

¹⁶ Radu Popescu, *Istoriile ...*, p. 38.

¹⁷ Gr. G. Tocilescu, *534 documente slavo-române*, București, 1931, p. 266 doc. fără dată : Theodosie vodă către județul și cei 12 pîrgari din Brașov; v. și T. Palade, *Radu de la Afumați*, București, 1939, p. 8—16.

unde va muri de ciumă la sfârșitul anului 1522, iar mama sa va trece în Transilvania, călugărindu-se¹⁸.

Această regentă, ca și scurta domnie a lui Teodosie, a fost sterilă. De la domn n-a rămas nici un hrisov domnesc¹⁹. Au rămas 4 documente externe de la Teodosie și unul de la doamna Despina, acesta emis de ea după încetarea domniei fiului ei²⁰.

b) La moartea lui Mircea Ciobanul (21 sept. 1559), fiul său *Petru cel Tânăr* avea vârsta de 12 ani. Mama sa, doamna Chiajna („Mirceoiaia”) fiica lui Petru Rareș, obținând de la Poartă domnia pentru fiul ei Petru, acesta a domnit mai mult cu numele sub regenta mamei sale. Boierii pribegi au contestat domnia și au izgonit pe domn și pe regentă. Dar apoi, cu ajutor turcesc, aceștia au biruit pe contestatari. Profitând de slăbiciunea fiului, regenta a condus efectiv țara aproape 9 ani, până în iunie 1568, când domnul a fost mazilit și surghiunit împreună cu regenta.

Din această regentă, este de reținut că : 1) regenta a cîrmuit și după ce domnul a ajuns major ; 2) turcii, mazilind pe domn pentru o greșală a regentei, l-au socotit și pe el vinovat împreună cu ea²¹; 3) toate documentele domnești sînt emise în numele domnului²².

c) *Mihnea al II-lea Turcitul*, la moartea tatălui său Alexandru al II-lea (după 11 sept. 1577) avea vârsta de 13 ani. Steagul de domnie i-a fost adus de marele vornic Mitrea, primul sfetnic al noii domnii²³. Regentă a devenit mama domnului, doamna Ecaterina Salvaresso, o venețiană. Regenta și domnul au avut de luptat cu pretendenții la tron. Unul, Radu Popa, sprijinit de boieri, a fost biruit de oastea lui Mihnea. Celălalt, Petru Cercel, fiu al lui Pătrașcu cel Bun era sprijinit de regele Franței. Cu acesta, lupta s-a dat pe teren diplomatic și a ținut pînă în 1583, cînd, cu toate darurile făcute de Mihnea turcilor, Petru Cercel a căpătat domnia iar Mihnea și regenta au fost exilați în Africa²⁴. Dar după scurta domnie (19 luni) a lui Petru Cercel, Mihnea a redobîndit tronul și a domnit încă 6 ani (1585—1591). După care, fiind mazilit de turci, de teamă că va fi executat, a trecut la religia mahomedană (de aci porecla „Turcitul”) devenind Mehmed-bei la Nicopole.

În prima sa domnie, Mihnea a lucrat tot timpul, ajutat de mama sa regenta, cu care a împărțit soarta vitregă a surghiunului. În documentele domnești, în conformitate cu practica statornică a regentei, regenta nu apare²⁵.

¹⁸ Al. Lepădatu, *Politica lui Radu cel Mare*, în *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1914, p. 28.

¹⁹ D.R.H.B. vol. 2 și D.I.R.B. XVI, vol. 1, nu cuprind nici un document de la Teodosie.

²⁰ Gr. G. Tocilescu, p. 264—269.

²¹ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, V, p. 21. Doamna Chiajna, măritîndu-și o fată cu bătrînul Cantacuzino zis Saltan-Oglu, foarte influent la turci, și aflînd că fata a încercat să se sinucidă în călătoria spre Constantinopol, a trimis oameni înarmați care au răpit-o împreună cu darurile de nuntă și chiar cu unele din lucrurile soțului.

²² D.I.R.B., XVI, 3, p. 106 : primul document este din 1 oct. 1559 ; ultimul, din 8 iunie 1568, *ibidem*, p. 267.

²³ Const. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 251.

²⁴ Ștefan Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfîrșitul sec. XVI*, Cluj, 1944, p. 25, 31, 33.

²⁵ D.I.R.B., XVI, 4, p. 294 ; primul document de la „Io Mihnea voievod și domn” datează din 28 sept. 1577—1581 ; D.I.R.B. XVI, 5, p. 131 : ultimul document de la același domn din prima domnie este din 23 iulie 1582.

d) *Alexandru Coconul* (1623—1627) în Țara Românească, în tot cursul acestei domnii, s-a aflat sub regența instituită de tatăl său Radu Mihnea în condiții originale. Bucurându-se de încrederea nemărginită a turcilor, Radu Mihnea, în anul 1623, în timp ce domnea în Țara Românească, a reușit să obțină de la Poartă trecerea sa ca domn al Moldovei iar în locul său să lase ca domn al Țării Românești pe fiul său minor Alexandru, care a și fost supranumit „Coconul”²⁶. Acesta, în afară de frăgezimea vârstei mai era și puțin înzestrat de natură²⁷. Radu Mihnea care avea talent politic, făcuse studii în Italia și domnise 8 ani în Țara Românească, se simțea în stare să cirmuiască amindouă țările. De aceea, pe fiul său minor ca domn al Țării Românești l-a dat în grija mamei sale (regență de drept) și a unor „boieri înțelepți” (un fel de consiliu de regență) care urmau „să caute trebile țării”²⁸. Iar el, Radu Mihnea, în drept numai domn al Moldovei, în fapt a domnit și în Țara Românească, îndrumând de aproape cirmuirea țării al cărei domn era fiul, sub regența mamei. Ca soț al regentei și ca tată al domnului minor, Radu Mihnea ar putea fi considerat coregent, dar în fapt el era mai mult decît regent. Faptul era cunoscut și acceptat și de suptșii lui Alexandru Coconul care considerau pe Radu Mihnea ca adevăratul domn al Țării Românești. Un document din 1624 este semnificativ. Un împricinat, nemulțumit de judecata lui Alexandru Coconul, a plecat în Moldova la Radu Mihnea ca să se plîngă, iar acesta a cercetat pricina, a judecat și a trimis pe împricinat la fiul său ca să fie din nou judecat²⁹. Dar și mai categoric este documentul diplomatic din 15 iulie 1624 în care Radu Mihnea semnează cu titlul de „Hospodar și voevod al țărilor Moldovene și Valahe”³⁰.

B. *În Moldova*, avem cazuri de regență, mai numeroase și unele mai vechi decît cele din Țara Românească.

a) Primul caz de regență pare să fi fost aceea a *Muşatei* (Margareta în documentele latine), fiica sau sora lui Lațcu, exercitată de ea, în interesul fiilor săi minori Ștefan, Petru și Roman. Ipoteza acestei regente a fost emisă de Ștefan Pascu³¹ pornind de la faptul că Lațcu a murit fără să fi lăsat vreun fiu, iar Mușata, din căsătoria ei cu Costea a avut acești 3 fii minori. Ea ar fi fost regență între anii 1374—1377, după care al doilea fiu, Petru, revoltîndu-se împotriva fratelui său Ștefan devenit major și domn, a ocupat tronul Moldovei, fiind încă minor. Asupra cronologiei domnilor Moldovei dintre Lațcu și Alexandru cel Bun este o foarte

²⁶ I rin „cucon” se înțelege un copil în vîrstă fragedă; într-o prăvilă, Cartea românească de învățătură (gl. 53, zac. 2) se definește „cucon se cheamă piu la al șaptele an de vîrstă”. În porecla lui Alexandru Coconul, întilnim o exagerare ca în orice poreclă. Domnul, deși minor, era puber (implinise 14 ani) dovadă că se însurase.

²⁷ Miron Costin, în *Letopiseful . . . , Opere*, p. 95, îl arată „slab și de trup și de fire și bollac” și deosebit de tatăl său ca de la cer la pămînt.

²⁸ Radu Popescu, *Istoriile . . .*, p. 90: „Rămîind Alexandru Vodă în domnie cocon tinăr, cu munăsa, au lăsat Radu Vodă boiari înțelepți de căuta trebile țării . . .”.

²⁹ D.I.R.B. XVII, I, p. 443, doc. din 4 iulie 1624.

³⁰ *Hurmuzaki*, Supl. II, 2, p. 527; *ibidem*, p. 529: la 26 oct. 1624, Radu Mihnea semnează cu titlul „domnul Țării Românești și al Moldovei”.

³¹ *Contribuțiuni documentare la istoria românilor în sec. XIII și XIV*, Cluj, 1944, p. 51—53.

mare controversă în istoriografie ³². Nici unul dintre autorii care s-au ocupat cu domnia din această perioadă nu a confirmat ipoteza regentei. E drept că nici unul nu a fost preocupat de acest aspect al problemei. Cu toate acestea, ipoteza regentei Mușatei este verosimilă. Pare chiar probabil că ea, ca regentă, a sprijinit pe Petru, în acțiunea lui pentru dobândirea domniei ³³ și că regenta ei a continuat chiar în primii ani ai domniei lui Petru I care s-a urcat pe tron, fiind minor. În favoarea acestei interpretări ar pleda apartenența ei la biserica catolică ³⁴, averea ei din care încă de prin 1377 zidise o biserică în târgul Siret, prestigiul ei de verigă între Bogdan I întemeietorul și domniile următori precum și titlul de „domina Valachiae minoris” cu care i se adresează în 1378 Papa Grigore XI ³⁵. În sfârșit, Mușata, își păstrează prestigiul tot timpul cât a domnit Petru I care, la 1 mai 1384 o numea într-un document „illustris et nobilissima domina Margarita” și „mater nostra dilecta et honorabilis”; ea rămâne cu același prestigiu și sub domnia celui alt fiu, Roman I, urmașul în scaun al lui Petru I, în timpul căreia ea apare în fruntea martorilor ³⁶. Regenta Mușatei rămâne ca o ipoteză, în problema deschisă viitoarelor cercetări.

b) Alt caz de regentă privește domnia lui *Alexăndrel Vodă* (Alexandru al II-lea) fiul lui Iliș Vodă și fratele lui Roman al II-lea. După moartea fratelui său înălțurat de Petru al II-lea, Alexăndrel a revendicat și, cu sprijin polon, a ocupat tronul Moldovei, înlăturînd pe Petru al II-lea, în anul 1449. La 21 febr. 1449, cînd da primul document domnesc, avea vîrsta de 11 ani neîmpliniți, fiind născut la 17 august 1438 ³⁷. Regentă i-a fost mama lui, doamna Marincea, soră cu regina Poloniei, Sofia. Ea a cîrmuit, ajutată de boierii devotați familiei lui Iliș Vodă, în frunte cu pîrcălabul Hotinului Manoil și cu logofătul Mihul. Domnia i-a fost întreruptă de pretendentul Bogdan, nepot al lui Alexandru cel Bun, care, cu sprijinul lui Iancu de Hunedoara, a biruit pe Alexăndrel la Tămășani (12 oct. 1449) și s-a înscăunat ca domn sub numele Bogdan al II-lea. Alexăndrel, cu regenta și boierii lui, s-a retras în Polonia. Bogdan a domnit pînă la 15 oct. 1451, cînd a fost asasinat la Răușeni de către Petru Aron, alt pretendent la tron, care se înscăunează pentru scurt timp. Către sfîrșitul aceluiași an, pîrcălabul Manoil, venind cu oaste, l-a izgonit pe Petru Aron, reîntronind pe Alexăndrel; acesta, la 24 febr. 1452 emitea un hrisov. Această a doua domnie a fost din nou întreruptă tot de Petru Aron care, la 25

³² Const. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 39—40 și bibliografia problemei, la care se adaugă și N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei pînă la Ștefan cel Mare (1359—1457)*, Iași, 1978.

³³ Radu Rosetti, *Despre succesiunea domnilor Moldovei dintre Lașcu și Alexandru cel Bun*, în „Viața românească”, 1923, nr. 3, p. 388.

³⁴ Șerban Papacostea, *Un călător în Țările române la începutul veacului al XV-lea*, în „Studii”, 1965, nr. 1, p. 173, publică un document al arhiepiscopului de Sultanieh din care rezultă că Petru I fusese convertit la catolicism odinioară (aliquando) și mai ales mama sa doamna Margareta (specialiter mater sua domina Margarita). Aceasta nu la împiedicat pe Petru, ca domn, să revină la ortodoxie.

³⁵ Șt. Gorovei, *Îndreptări cronologice la istoria Moldovei*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Iași, 1973, p. 113.

³⁶ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 4, doc. din 1 mai 1384; *ibidem*, p. 14, doc. din 18 nov. 1393: ... „credița mamei noastre Doamnei Mușatii”.

³⁷ *Letopiseșul anontm al Moldovei*, în *Cronicele slavo-române din sec. XV—XVI*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 15.

august 1454 stăpînea el. După 8 dec. 1454, Alexandrel era din nou domn. A treia domnie este mai scurtă. Major din 1453, cu o comportare urită (devenise bețiv) și imorală (necinstea fetele și soțiile boierilor din jurul lui) care i-a atras discreditul, părăsit de sprijinatorii lui și chiar de poloni, Alexandrel a fost învins de Petru Aron în lupta de la Movile (25 mai 1455). El s-a refugiat la Cetatea Albă, unde a murit otrăvit de boieri³⁸. Toate documentele din timpul celor 3 domnii ale lui Alexandrel sînt întocmite în numele domnului. Regența nu apare în nici un document. Ceea ce a determinat pe V. Pirvan³⁹ să se îndoiască de tutela și regența doamnei Marinca. Singurul document care marchează deosebirea între perioada minorității și majoratul lui Alexandrel este jurămîntul omagial către regele Poloniei, depus de domn, la cererea regelui, în preajma zilei de 6 oct. 1453⁴⁰ adică după ce domnul împlinise 15 ani. Jurămîntul, act strict personal, nu putea fi îndeplinit de regență și a trebuit să se aștepte majoratul domnului.

c) Ștefan cel tînăr (Ștefăniță vodă) a domnit între 1517—1527. Era fiu nelegitim al lui Bogdan al III-lea, născut din legătura acestuia cu o femeie, Stana. La moartea sa, Bogdan a lăsat tronul lui Ștefăniță, uns ca domn de mitropolitul Teoctist, în aprilie 1517. Domnul era de vîrstă fragedă : pe deasupra celor 5 versiuni (9,11, 13, 14 sau 15 ani) este sigur că domnul era minor și că, deși Bogdan nu instituisese regență prin testament, regența a existat. Deși s-a scris că Luca Arbore avea numai o autoritate morală, nu legală, nefiind instituit „regent sau epitrop”^{40a}, îndoială nu poate fi decît cu privire la persoana regentului, care a putut să fie Luca Arbore, cel mai proeminent boier din sfatul domnesc al lui Bogdan, rămas în continuare ca portar al Sucevei și în timpul minorității lui Ștefăniță (1517—1523)⁴¹. Pe acesta, cronicarul Macarie îl califică drept „întiul sfetnic” al domnului. Dar regența putea să fie și colectiv exercitată de întregul sfat domnesc⁴². Credem că regent a fost Luca Arbore, cu toate că acesta în documentele domnești apare numai ca portar de Suceava. Faptul trebuie interpretat ca un semn al rezervei regenților, conform cu tradiția instituției. Sfatul domnesc a jucat rol de consiliu de regență. La începutul anului 1523, domnul, ajuns la majorat, probabil enervat de tutela boierească și stimulat de boierii care nu participaseră la cirmuire, și-a schimbat atitudinea : a înlocuit pe unii mari dregători, iar pe Arbore l-a seos din dregătoria de portar de Suceava, păstrîndu-l în sfat. Nemul-

³⁸ Const. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. 2, p. 139; N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei pînă la Ștefan cel Mare (1359—1457)*, Iași, 1978, p. 182—190.

În cele 3 domnii, actele domnești interne rămase de la Alexandrel Vodă sînt cuprinse în D.I.R.A., sec. XIV—XV, vol. I, astfel : a) de la 21 febr. 1449 pînă la 27 aug. 1449 sub nr. 285—290; b) de la 24 febr. 1452 pînă la 1 ian. 1454 sub nr. 300—323; c) de la 3 febr. pînă la 12 mai 1455 sub nr. 330—331.

³⁹ *Alexandrel Vodă și Bogdan Vodă*, București, 1904, p. 35—36.

⁴⁰ Dogiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae*, Vilna, 1758, vol. I, p. 602, cit. de N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 186.

^{40a} A. D. Xenopol, *op. cit.*, IV, p. 217—218.

⁴¹ *Istoria României*, II, p. 613 consideră pe Luca Arbore ca tutore al copilului domn.

⁴² I. Minea, *Complotul boieresc în contra lui Ștefăniță vodă*, în „Cercetări istorice”, IV, 1928, p. 201; Horia I. Ursu, *Domnia lui Ștefăniță vovod*, Cluj, 1940, p. 10 și idem, *Moldova, în contextul politic european (1517—1527)*, București, 1972, p. 15—18 : Luca Arbore și marii boieri ar fi fost „guvernatorii” lui Ștefăniță.

țumirea mării boierimi a determinat fuga în Polonia a unora dintre ei. S-a ajuns la o înfruntare fățișă. Buzuindu-se pe marea sa autoritate politică și pe ascendentul moral față de domn, Luca Arbore a rămas în țară. Ceea ce domnul care probabil avea dovezi despre legăturile lui cu boierii pribegi, a considerat ca o bravadă. Și, repede la minie ca și bunicul lui, dar făcând o judecată politică în stilul epocii, a decapitat pe Luca Arbore sub invinuirea de hiclenie și a ajuns la război cu boierii nemulțumiți. Aceștia erau sprijiniți de poloni și urmăreau moartea domnului sau înlocuirea lui cu un frate al lui, Petru, minor, care figurase în documentele domnești ale lui Ștefăniță imediat după domn. Amănuntul ar fi un indiciu că marea boierime pregătea din vreme un succesor, tot minor, acestui domn cu veleități de independență.

De reținut din această regență : 1) că regență n-a putut fi mama domnului minor, din cauză că ea nu fusese căsătorită cu Bogdan al III-lea ; 2) că regența a fost folosită, la maximum, în interesul de clasă de marea boierime.

d) *Bogdan Lăpușneanu* (1568—1572), la moartea tatălui său, Alexandru Lăpușneanu, avea vârsta de 15 ani. După unele frământări, el a fost ales de boieri și întărit de turci ca domn. „Fiind încă tânăr”, mama sa, doamna Ruxandra, „cu minte de bărbat” și „cu suflet mare împodobit de înțelepciune” a devenit regența sa. Era fiica lui Petru Rareș și a fost calificată de cronică „ocirmuitoarea domniei” iar sfetnicii ei apropiați marele logofăt Gavriil și hatmanul Dimitrie, „indrumători”⁴³. Regența a dăinuit pînă la moartea regentei, adică timp de 2 ani și 9 luni. După moartea ei, domnul a cîrmuit singur, dispensîndu-se de vechii îndrumători. Unul din aceștia, marele logofăt Gavriil, a devenit șeful opoziției contra domnului, pe care l-a pîrit la Poartă, determinînd maziirea lui⁴⁴.

Ca și în celelalte cazuri, regența se ține în rezervă, deși în fapt participă la exercitarea puterii domnești. Ca de obicei, regența nu semnează documentele domnești. Nu se dovedește că regența ar fi participat la divanul domnesc. Dar există un document din care rezultă că se interesa de mersul judecăților și că se amesteca în soluționarea lor. Într-un proces judecat se pare de mitropolitul Tofan, acesta a luat unui împricinat un document și l-a dat doamnei Ruxandra, care l-a aruncat în foc⁴⁵.

e) Un caz ciudat de regență este cel petrecut în Moldova cu *Petru Șchiopol* și fiul său *Ștefan*. La 30 sept. 1589, domnul e mazilit, dar rămîne să păzească scaunul pînă la numirea noului domn. Cu stăruințe și cu bani, el obține de la Poartă numirea fiului său Ștefan în vîrstă de 5 ani. Acesta, la 2 ian. 1590 este uns ca domn al Moldovei. În fapt însă, Petru Șchiopol își continuă domnia pînă la 19 august 1591, cînd, împreună cu fiul și cu toată familia, a părăsit tronul și țara. Situația juridică a fost de regență. Tatăl domnului minor care, după maziire, cîrmuia, era un locțiitor domnesc pentru cauză de minoritate : regent. N. Iorga a caracterizat situația impropriu credem noi, ca diarhie⁴⁶, părere adoptată și de A. Golimas⁴⁷.

⁴³ *Cronica lui Azarie*, în *Cronicele slavo-române*, ed. cit., p. 117.

⁴⁴ Const. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 298.

⁴⁵ 17 febr. 1573, D.I.R.A. XVI, 3, p. 14—15.

⁴⁶ *Documente nouă, în mare parte românești relative la Petru Șchiopol* în A.A.R. seria II, t. XX extras, București, 1898, p. 4 și 20.

⁴⁷ *Diarhiile sau caiamacamii*, în „Arhiva” Iași XLV (1938), p. 308. Autorul caracterizează just perioada de la maziirea tatălui pînă la înscăunarea fiului, drept căimăcămie.

Socotim că, chiar dacă ar fi fost o diarhie sau o asociație la domnie, tatăl domnului minor asociat, tot poziție de regent ar fi avut.

★

La începutul sec. XVII, în familia movileștilor, două femei au jucat rol de regente : Elisabeta ⁴⁸, văduva lui Ieremia Movilă și Marghita, văduva lui Simion Movilă. Murind Ieremia (iun. 1606) tronul Moldovei, fu ocupat de fratele său Simion Movilă, deși Ieremia lăsase 3 feciori (Constantin, Alexandru și Bogdan) și orînduise, cu încuviințarea turcilor, ca Simion să cirmuiască în numele fiului Constantin pînă la majoratul acestuia ⁴⁹. Dar murind în 1607 Simion (se crede otrăvit de cumnata Elisabeta) s-a iscat război civil între cei doi veri : Mihail, fiul lui Simion și Constantin fiul lui Ieremia. Cele două văduve își împingeau feciorii la război și la moarte. În toamna anului 1607 s-au dat două bătălii : la Mălăești a învins Mihăiilaș, devenind domn. Dar la 16—19 dec. 1607, la Ștefănești, Constantin a învins pe Mihăiilaș care a fugit în Țara Românească unde a murit de melancolie ⁵⁰.

Examinăm mai jos fiecare caz de regentă din familia movileștilor.

f) *Mihail (Mihăiilaș) Movilă* avea 15 ani cînd a ajuns domn. În scurta sa domnie (14 sept.—6 sau 19 dec. 1607) a semnat manu propria majoritatea documentelor domnești ⁵¹. Potrivit obiceiului, regenta nu apare în documente. Totuși, a rămas de la Marghita o carte de poruncă adresată vătafului ei, șoltuzului și pîrgarilor din tîrgul Piatra, prin care le comunică o scutire de toate „angeriile” în favoarea a 6 butnari și 2 ponași de acolo. Regenta se intitulează simplu „Marghita”, Doamna răposatului întru fericire Simion Movilă voevod” ⁵².

g) *Constantin Movilă* (1607—1611) și-a început domnia la vîrsta de 13 ani și a terminat-o la 17 ani, cînd a fost mazilit de turci și izgonit de Ștefan Tomșa. În tot timpul domniei, el s-a aflat sub regența de drept a mamei sale Elisabeta. El semna personal documentele domnești ca un domn vîrstnic ⁵³. La nevoie, Elisabeta emite cîte un document, în care se comportă ca doamnă și regentă, fără ca obișnuit să semneze cu alt titlu decît cel de doamnă și de mamă a domnului. Calitatea de regentă e subînțeleasă. Astfel, în cartea de poruncă din 10 martie 1608, „Doamna Elisafra, mama domniei sale domnului” poruncește ureadnicului din tîrgul Botoșani să dea legat pe Ursul țiganul cu tot sălașul lui, lui Gheorghe vornic. Docu-

⁴⁸ Elisabeta nu a fost, cum s-a susținut fiică a nobilului transilvănean Csomorthany, ci fata lui Gheorghe pircălab de Hotin, de origine grec, și a Cristinei. Tatăl ei s-a mai numit și Izlozeanu, Lazonski și Kataratos (N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 307). Marghita nu a fost de origine maghiară, cum s-a crezut. Ea s-a numit la căsătorie Marghita Hira dintr-o familie de vechi boieri moldoveni. V. Ștefan S. Gorovei, în „Magazin Istoric” 1973, nr. 6, p. 71.

⁴⁹ Joppecourt, *Histoire des troubles de Moldavie ...*, în *Tesauru de monumente istorice*, vol. II, p. 18.

⁵⁰ V. Lungu, *Mihăiilaș Vodă Movilă în anul 1607*, în „Cercetări istorice”, VIII—IX (1932—33), nr. 1, p. 102.

⁵¹ Documente moldovenești publicate de Paul Mihailovici, în „Cercet. ist.”, XIII—XVI (1940), p. 108; v. și D.I.R.A., XVII, 2, p. 128—133.

⁵² Arhiva istorică, I, p. 70. Datarea doc. (fără loc, 1608—1609) e greșită. El nu poate avea dată decît din 1607, după moartea lui Simion Movilă și anume între 14 sept. și 9 dec. 1607.

⁵³ D.I.R.A. XVII, 2, și 3 *passim*; v. și Documente moldovenești publicate de Paul Mihallovici, în „Cercetări istorice”, *i.e.*, supra n. 51.

mentul se încheie cu formula domnească : „Deci altul să nu se amestece și să nu îndrăznească a-l opri înaintea cărții și poruncii domniei mele”⁵⁴. Chiar în documentele externe Elisabeta nu folosește titlul de regentă, ci semnează în general „din mila lui Dumnezeu văduvă a Domnului și voevodului țării Moldovei”⁵⁵. Datorită acestei practici și faptului că, în epocă, un rol de seamă a jucat Nestor Ureche, a rezultat o ambiguitate în ce privește persoana regentului.

Sînt dovezi că, în domnia lui Constantin Movilă, Nestor Ureche, mare vornic al țării de jos, cult și experimentat, reușise să pună mîna pe conducerea superioară a țării, devenind el, de fapt, regent. Un sol al regelui Ungariei, îl califică „Vornicul Urechia, locțiitor suprem al domnului”⁵⁶. Ureche semnează, la 1 febr. 1612 o scrisoare, cu titlul de „gubernator Moldaviae”⁵⁷. Ureche strînsese o avere imensă (99 sate), cîștigată mai ales prin abuzuri⁵⁸. După înfrîngerea domnului, el s-a salvat în Polonia, de unde turcii, în 1613, i-au cerut extrădarea⁵⁹. În 1614, Elisabeta l-a pîrit în Polonia că, în calitate de administrator al Moldovei, și-a însușit banii țării, neplătind haraciul și lefii și nedînd socotelile cuvenite⁶⁰.

După maziirea lui, Constantin, care se refugiase în Polonia, s-a întors în Moldova cu ajutorul polon ca să-și recucerească tronul. Dar în bătălia de la Cornul lui Sas, a fost bătut de Tomșa, prins de un tătar și, în drum spre Crimeea, s-a înecat în Nistru⁶¹. Elisabeta Movilă nu s-a descurajat. Din Polonia, în fruntea boierilor rămași credincioși și ajutată de ginerii ei poloni, în anul 1615, ea vine din nou în Moldova ca să înscăuneze pe al doilea fiu minor, Alexandru.

h) După lupta de la Tătăreni, Ștefan Tomșa este alungat⁶², iar tînărul *Alexandru Movilă*, în noiembrie 1615, ia domnia care nu va dura decît pînă în iulie 1616, cînd a fost bătut de turcii lui Skender pașa și de muntenii lui Radu Mihnea, la Drăgășani unde turcii i-au luat captivi și pe domn și pe regentă, ducîndu-i la Constantinopol⁶³.

Alexandru Movilă (1615—1616) a domnit ca minor în aceleași condiții ca și Constantin: regentă de drept era Elisabeta dar regentul efectiv, Nestor Ureche. O dovadă avem în mărturia cronicarului că Elisabeta sta la Iași cu feciorul său „însă toate divanurile era pre Nestor Ureche”⁶⁴. P.P. Panaitescu a considerat că tot timpul domniei lui Alexandru Movilă „Nistor Ureche a fost un fel de regent”⁶⁵.

⁵⁴ D.I.R.A. XVII, 2, p. 148.

⁵⁵ *Hurmuzaki*, Supl. II, 2, p. 357; doc. din 11 martie 1610; *ibidem*, p. 365, 379, 383.

⁵⁶ *Hurmuzaki*, IV, 1, p. 456: raportul solului Grigorio di Nicolo Ragusco din 23 nov. 1611 către regele Matei; v. și *Călători străini*, IV, p. 351.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 466—7; v. și D.I.R.A. XVII, 3, p. 15.

⁵⁸ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 333.

⁵⁹ *Hurmuzaki*, Supl., II, vol. 2, p. 380—382.

⁶⁰ Eugeniu de Barwinski, *Știri nouă asupra familiei Ureche*, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, București, 1903, p. 208—210.

⁶¹ Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*. în *Opere*, p. 60. v. și Const. Rezachiewici, *Bătălia de la Cornul lui Sas*, în „Studii de materiale de muzeografie și istorie militară”, tom 9 1976, p. 59—70.

⁶² *Ibidem*, p. 62.

⁶³ *Ibidem*, p. 64—65; v. și *Hurmuzaki*, Supl. II vol. 2/p. 118, o scrisoare a lui Stainlas de Tarnow arată, la 16 aug. 1616, că s-a primit știrea că Elisabeta, cei 2 fii ai ei (Alexandru și Bogdan) și fiica ei principesa Korecka au fost prinși de turci.

⁶⁴ Miron Costin, *Letopiseșul*, în *Opere*, p. 63.

⁶⁵ *Introducere*, la Gr. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. II, București, p. 9.

Documentele domnești erau emise în numele domnului și, în general, semnate m.p. de domn ⁶⁶.

4. *Minoritatea domnului*. Deși nu se aplicau în totul domnului, normele de drept privat privitoare la capacitatea civilă a persoanei și la tutelă e util să fie reamintite. În dreptul feudal românesc, băieții erau impuberi până la 14 ani și rămăneau minori („mici”) sau „nevîrstnici” până la 25 ani, când aveau o vîrstă deplină” și deveneau majori („mari”). Pînă la 14 ani, ei se aflau sub tutelă (sub „chiverniseala” adică administrația episcopilor) iar de la 14 pînă la 25 ani, nevîrstniciei treceau sub supravegherea curatorului : tutorul îi reprezenta și le administra averea, curatorul îi supraveghea și îi asista la actele juridice. După obiceiul pămîntului, mama era de drept tutoarea copiilor săi minori. În pravilele sec. XVII, tutorul se numea „ispravnic” ⁶⁷.

În țările române, vîrsta la care domnul era socotit major a fost, aceea de 15 ani. Ea nu e prevăzută în nici o normă scrisă, dar e dedusă din unele fapte consemnate în documente. În Moldova sec. XV, de două ori (în 1450 și 1451) în luptele pentru tron dintre Bogdan și Alexandrel, sprijinit de poloni, în condițiile de pace, s-a prevăzut că Bogdan va domni pînă cînd Alexandrel va împlini vîrsta de 15 ani. Faptul este consemnat de cronicarul Dlugosz și semnalat de V. Pîrvan ⁶⁸. Această vîrstă corespunde și cu precedente străine. În evul mediu, vîrsta la care, în general, regii se urcau pe tron era cea de 15 ani, aceeași la care un tînăr putea deveni cavaler. În Ungaria, după ce a variat, vîrsta la care se urcau regii pe tron a fost tot de 15 ani ⁶⁹.

S-a observat însă că valoarea majoratului domnilor este foarte relativă. Încă de la Bizanț, unde împăratul era major la 16 ani, Th. Mommsen a stabilit că acesta era capabil adică major oricînd avea în fapt puterea de a se elibera de protectorii săi, astfel că sfîrșitul minorității și al regenței nu era o problemă juridică, ci una politică ⁷⁰. Aceeași constatare o face Heinrich Mitteis pentru Germania în feudalitatea timpurie. El arată că n-au existat reguli ferme pentru regență, ceea ce constituia „o periculoasă lacună”, regența fiind „o problemă pură de putere” adică politică ⁷¹.

Analiza cazurilor de regență confirmă că, deși majoratul domnului începea adică minoritatea lui se sfîșea la vîrsta de 15 ani, regența putea continua și după aceea ⁷². Mai mult, în cazul regențelor doamnei Ruxan-

⁶⁶ D.I.R.A. XVII, 3, p. 240 : primul document de la Alexandru Movilă este din 21 nov. 1615; *ibidem*, XVII, 4 *passim*, continuă documente din 1616, ultimul fiind din 7 iunie 1616, p. 1—8.

⁶⁷ *Syntagma lui Matei Vlastares*, în Migne, *Patrologiae Cursus Completus*, Patr. Graeca, t. 144 lit. E cap. XXXIII col. 1327; v. și C. Harmenopulos, *Manualul legilor*, trad. I. Peretz, București, 1921, p. 94, 95, 98 și *Cartea românească de învățătură*, gl. 51 z. 10 și gl. 53, z. 4 cum și *Îndreptarea legii*, gl. 87, z. 3—7 și gl. 200 z. 10.

⁶⁸ Em. Vîrtosu, *Titulatura domnilor . . .*, p. 223; V. Pîrvan, *Alexandrel Vodă și Bogdan Vodă. Șapte ani din istoria Moldovei 1449—1455*, București, 1904, p. 48, 57.

⁶⁹ Akos von Timon, *Ungarische Verfassungs und Rechtsgeschichte*, ed. III, Berlin, 1909, p. 338.

⁷⁰ *Stiliho und Alarich*, în „Hermes”, 38 (1903), p. 114 — *Gesammelte Schriften*, 4/1, p. 529, citat de P.E. Pieler, în „Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik”, 1973, p. 319—321, care adoptă părerea.

⁷¹ *Der Staat des hohen Mittelalters*, Weimar, 1953, p. 193—194.

⁷² Regența doamnei Chiajna a durat pînă după ce domnul a împlinit 21 de ani.

dra asupra lui Bogdan Lăpușneanu și a doamnei Elisabeta asupra lui Constantin Movilă, regența a început după ce domnul împlinise 15 ani și, respectiv, 16 ani. De aci rezultă că norma privind majoratul domnului și, implicit durata regenței este relativă și elastică. Ea face parte din obiceiul pământului și are un caracter mai mult politic decât juridic. Ea nu este ceva specific țărilor române. Astfel, în Germania, Henric al IV-lea, aflat sub regență, a scăpat de „protecția” ultimului regent, cind era pe punctul să-și piardă tronul, numai prin concedierea regentului ⁷³. Tot astfel, în Ungaria, Matei Corvin ales rege la vârsta de 17 ani cu condiția să cirmuiască sub regența unchiului său Szilagy, care propusese alegerea lui ca rege, ca să scape de regent, l-a arestat pentru o greșală politică iar apoi l-a liberat și din închisoare și din regență ⁷⁴.

Cercetarea noastră concordă cu concluzia la care Em. Virtosu ⁷⁵ ajunsese în studiul său : că fiii de domn, la 15 ani, obțineau „nu numai emanciparea, ci chiar un majorat care le dădea dreptul să exercite puterea (în caz de vacanță a succesiunii) cu sau fără ajutorul unei regențe. Așa se întâmplă în fapt la Bizanț, în sec. al XIII-lea, așa se întâmplă și în Moldova. Acesta este obiceiul pământului”. Noi însă extindem interpretarea și pentru Țara Românească.

5. *Persoana regentului.* După modul de desemnare, regentul putea fi : *de drept* sau *ales* (orinduit).

a. După pravile, mama fiind tutoare de drept a fiului ei minor, prin analogie, mama a fost considerată ca regență de drept a domnului minor ⁷⁶. Se cerea însă o condiție : ca domnul să se fi născut din căsătoria legitimă a mamei sale ⁷⁷. Această regulă s-a aplicat în cazul regenței asupra lui Ștefăniță Vodă. Domnul însă, putea printr-un act de ultimă voință să înlăture pe soția sa de la regența asupra fiului său minor. Așa a fost în cazul lui Simion Movilă, orinduit de fratele său Ieremia Movilă ca regent al fiului său Constantin ⁷⁸.

b. Regentul ales putea fi orinduit de domn prin testament, chiar oral. Regența astfel instituită trebuia să fie acceptată și de boieri, expres sau tacit.

Dealtfel, orice regență putea fi contestată ca și însăși domnia cea nouă.

În monarhiile apusene, regența se institua prin edict sau prin testament : astfel, Ludovic XIII s-a folosit de edict, Ludovic XIV de testament. În Anglia, regența se institua de Parlament ⁷⁹.

c. *Femeie sau bărbat.* Spre deosebire de domnie, la care nu erau admise, femeile puteau fi regente. Mai mult, majoritatea regenților au

⁷³ Heinrich Mitteis, *op. cit.*, p. 191.

⁷⁴ Michael Horwath, *Geschichte der Ungarn*, Erster Band, Pesth, 1851, p. 337—338.

⁷⁵ *Titulatura domnilor . . .*, p. 225.

⁷⁶ N. Iorga, *Femeile în viața neamului nostru*, Vălenii de Munte, 1911, p. 111 : „Doamna era într-adevăr regenta de drept . . îngrijirea întregii moșteniri de către văduvă era un drept al ei, după obiceiul pământului.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ Charles de Joppécourt, *op. cit.*, în *Călători străini*, IV, p. 385.

⁷⁹ A. Esmein, *Cours élémentaire d'histoire du droit français*, XVème édition, Paris, 1925, p. 519—520 : William R. Anson, *Loi et pratique constitutionnelles de l'Angleterre*, vol. II, *La Couronne*, trad. fr. Paris 1905, p. 95.

fost femei. Aci apare încă o deosebire între regență și locotenența domnească obișnuită : locțiitorii domnești au fost aproape numai bărbați.

6. *Consiliul de regență*. Ca și în țările apusene, unde uneori regentului i se da un consiliu de regență, la români s-a folosit un procedeu asemănător : desemnarea unor „îndrumători”, a unor sfetnici permanenți și obligatorii pe lângă regent. Astfel s-a procedat în cazurile de regență asupra domnilor minori Alexandrel, Ștefăniță Vodă, Bogdan Lăpușeanu în Moldova și asupra domnilor minori Teodosie și Alexandru Coconul în Țara Românească.

7. *Atribuțiile regenților*. Sarcina fundamentală a regenților, ca a tuturor locțiitorilor domnești, era „să păzească scaunul”, mai amenințat ca oricând din timpul minorității domnului⁸⁰. Semnificativ este faptul că, în Anglia sec. XIII, locțiitorii regelui se numeau „custodes regni” sau „locum tenentes”^{80a}. Regenții trebuiau să exercite toate atribuțiile domnului, cu limitele rezultând din caracterul vremelnic al regenței care excludea actele ce puteau aștepta majoratul domnului sau din caracterul lor strict personal (ex. daniile din domeniul domnesc sau acordarea de titluri de boierie sau un jurământ de vasalitate).

În primul rînd, regenții trebuiau să acționeze politic și militar pentru apărarea tronului. Urmînd tradiția militară a domniei, domnul aflat sub regență, de obicei mergea personal la război și, formal, era comandantul suprem al armatei. Astfel, în al doilea an de domnie (1518) Ștefăniță Vodă — e drept cu concursul vornicului Cărăbăț, excelent militar — a bătut cumplit pe tătari. Este sigur că și în timp de pace, domnul minor avea titlul de comandant al armatei. Amintim un fapt semnificativ : în audiența sa la domnul Constantin Movilă asistat de mama sa, un sol străin a obținut *de la domn* o escortă de 4 soldați⁸¹. Audiența comună dovedește că, la relațiile externe mai simple sau de protocol, domnul aflat sub regență, participa efectiv.

Prerogativa domnească de prezidare a sfatului (divanului) domnesc nu era exercitată de obicei nici de regent, nici de domnul minor. Prezida probabil cel mai proeminent dintre dregători care, de obicei era primul sfetnic sau îndrumătorul regenței. Regentul supraveghea din umbră hotărârile sfatului, încorporate în documentele domnești care erau întocmite în numele domnului și semnate manu propria de domn. Practica semnării documentelor de către însuși domnul minor este o caracteristică a regenței românești. Semnătura domnului minor, incapabil din punct de vedere juridic, nu avea o valoare juridică, rațională, dar avea o valoare mistică, dată fiind concepția de stat asupra puterii harismatice a domnului⁸². Tot în legătură cu documentele domnești, subliniem că regentul, chiar atunci cînd era mama domnului, nu apărea ca martor al documentului.

⁸⁰ „Vai de tine, țară al cărei împărat este un copil”, *Eclesiastul*, X, 16.

^{80a} William R. Anson, *op. cit.*, p. 94 cit. de N. Dașcoviți, *op. cit.*, p. 25.

⁸¹ *Căldători străini*, IV, p. 354—355, Gregorio di Nicolo Raguzanul, raport către regele Ungariei din 23 nov. 1611.

⁸² Valentin Georgescu și Petre Strihan, *Judecata domnească*, Organizarea judecătorească în Țara Românească și Moldova (1611—1831), vol. I, Edit. Academiei R.S. Românie, București, 1979, p. 161. Observația aparține lui Valentin Georgescu.

8. *Concluzii.* În orînduirea feudală, în Țara Românească și Moldova, regența a fost introdusă în interesul dinastiilor create de domnii întemeietori și a funcționat numai atît timp cît aplicarea principiului electivo-ereditar a mai îngăduit existența pe tron a unui domn minor. De aici a rezultat limitarea ei în timp de la întemeiere pînă în sec. XVII (primul pătrar).

Ca și domnia, de care a fost strîns legată, regența a fost lipsită de un statut juridic alcătuit din norme scrise⁸³, fiind guvernată de obiceiul pămîntului.

Norme de drept consuetudinar ale regenței au avut ca izvoare de inspirație precedentele istorice din practica imperiului bizantin și din experiența monarhiilor feudale apusene.

Păstrînd în linii mari asemănarea cu modelele bizantin și apusean, instituția românească, prin introducerea în practică a unor norme de amănunt deosebite, a căpătat totuși o fizionomie proprie.

a. Regenții români nu au un titlu consacrat, revelator al înaltei lor sarcini. Aci apare o asemănare cu situația de la Bizanț (v. supra n.4.).

b. Regenți sînt de obicei mamele care primesc de drept regența ca un fel de consecință a tutelei și curatelei lor de drept privat.

c. Regența nu se creează decît în caz de minoritate. Aci e o deosebire de regența apuseană.

d. Regenții, chiar cînd sînt mame ale domnilor minori au, în general, o anumită rezervă în comportare: *nu apar în documente*; iar cînd emit cîte un document, semnează fără alt titlu decît cel derivînd din starea civilă (mamă) sau din dregătoria avută (ex. Luca Arbore)⁸⁴.

Documentele domnești sînt semnate de domnul minor, ceea ce constituie o caracteristică a regenței românești (v. supra n.80).

e. Minoritatea domnului deși este fixată de o normă consuetudinară, regența nu încetează odată cu minoritatea. Durata regenței este elastică.

f. Creată pentru cazul de minoritate a domnului, regența a avut scopul să protejeze (ca și tutela) pe domnul minor în interesul dinastiei, al domniei și al minorului personal, cele trei interese fiind teoretic convergente.

Practic însă, în funcționarea regenței au apărut și alte interese care au complicat situația: pe de o parte, interesul de clasă al mării boierimi care tindea ca odată cu domnia să slăbească și centralizarea statului, pe de altă parte interesul personal al regentului, care crea fricțiuni și chiar ostilitate între domn și regent.

Interesul de clasă a determinat boierimea să folosească regența pentru întărirea ei economică și politică, ceea ce ar explica preferința ei într-u domni minori aflați sub regență și tendința ei de a prelungi durata regenței.

Interesul regentului a determinat de asemenea fie prelungirea regenței pînă la exces (ex. Doamna Chiajna) fie înlăturarea domnului minor prin preluarea domniei de către regent (ex. Simion Movilă devenit domn la

⁸³ Pînă la Regulamentele organice (1831–1832) nu a existat în Țările române nici un act normativ scris privitor la regență.

⁸⁴ Rezerva mamelor regente credem că izvora din conștiința că datina țării le interzicea dreptul la domnie.

moartea fratelui său Ieremia în loc de regent al lui Constantin Movilă, conform orînduirii lui Ieremia Movilă). Interesul personal al regentului deviază deci uneori instituția de la scopul ei, făcînd de ex. să profite de banii țării rudele sărace ale regentului, aflate în străinătate care serveau și ca instrumente de scurgere a banilor pentru depozitarea lor la bănci străine⁸⁵.

Toate aceste complicații, adăugate la situația grea a țărilor române pîndite de lăcomia puterilor vecine (Polonia și Ungaria) iar apoi amenințate de primejdia otomană crescîndă au făcut ca funcționarea regenței să coincidă în timp totdeauna cu un spor de exploatare a claselor aservite, explicabil prin lipsa unui domn major, în stare să o tempereze și cu mari frămîntări lăuntrice sau chiar cu războaie fratricide.

LA RÉGENCE DANS LE DROIT FÉODAL ROUMAIN

RÉSUMÉ

Dans le cadre de l'ample notion de lieutenance princière, la présente étude délimite la régence comme un type de lieutenance pendant la minorité du prince. Réparant l'erreur des juristes bourgeois, selon lesquels la régence n'aurait pas été pratiquée par les Roumains avant la royauté (XIX-e siècle), l'étude démontre que l'on en fit usage en Moldavie et en Valachie entre le XIV-e et le premier quart du XVII-e siècle. Malgré les difficultés d'investigation, faute d'une terminologie consacrée, les historiens roumains ont constaté l'existence de l'institution à l'époque. L'étude expose les cas concrets de régence pour reconstituer, selon la manière dont elle a fonctionné, la physionomie de l'institution. L'étude clarifie le problème de la minorité du prince et établit sa valeur relative : bien que le prince soit devenu majeur à l'âge de 15 ans, la régence ne cessait à ce moment là que si celui-ci avait la capacité de se libérer de la protection de la régence. De même qu'à Byzance et dans les pays occidentaux, pendant le moyen âge la minorité du prince n'était pas une question juridique, mais politique.

On étudie les manières de désignation des régents — étant constaté que dans la plupart des cas, la mère du prince mineur était la régente, puis les conseillers du régent (le conseil de régence) — ainsi que les attributions du régent.

En conclusion on relève que dans les pays roumains, en dépit des similitudes avec la régence d'autres pays, l'institution a eu sa propre physionomie. On souligne, comme une particularité, que le prince, bien que mineur, signait les documents princiers et le régent, même lorsqu'il s'agissait de la mère du prince, observait, d'ordinaire, une réserve directe, ne participant pas au divan, ne figurant pas dans les documents et gouvernant de l'ombre. Mais l'on rappelle que chez nous, comme ailleurs, les régents ont poursuivi leurs propres intérêts qui venaient en conflit avec les intérêts du mineur. L'auteur souligne que suivant une vieille observation, la régence a coïncidé avec une exploitation du peuple beaucoup plus accablante que sous le gouvernement d'un prince majeur.

⁸⁵ *Calători străini*, III, p. 219 și urm. Corespondența lui Pascal de Marini Poli în legătură cu doamna Ecaterina Salvaresso, regentă lui Mihnea Turcitul.

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE AL XV-LEA CONGRES INTERNĂȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

CONGRESELE INTERNAȚIONALE DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN PERIOADA INTERBELICĂ ȘI PARTICIPAREA ROMÂNEASCĂ

DE

LUCIAN BOIA

În perioada interbelică s-au ținut 4 congrese internaționale de științe istorice, din cele 14 desfășurate pînă în prezent (Paris 1900, Roma 1903, Berlin 1908, Londra 1913, *Bruxelles* 1923, *Oslo* 1928, *Varșovia* 1933, *Zürich* 1938, Paris 1950, Roma 1955, Stockholm 1960, Viena 1965, Moscova 1970, San Francisco 1975). Cercetarea lor poate contribui la o înțelegere mai precisă a evoluției istoriografiei universale pe parcursul a două decenii care au fost martorele unor importante realizări și transformări în ce privește metodologia, concepția istorică, domeniile abordate și stabilirea de raporturi cu celelalte științe sociale. A fost o epocă frământată și nesigură din punct de vedere politic — reprezentînd de fapt o punte între cele două războaie mondiale — și această atmosferă de ansamblu și-a pus pecetea și asupra colaborării internaționale a istoricilor. Dificultățile au fost mari, contactele s-au stabilit anevoios, dar, în cele din urmă, ținînd seama și de piedicile obiective, rezultatele s-au dovedit remarcabile. Într-o lume care, din păcate, se îndrepta spre un nou război, istoricii au demonstrat că o colaborare, chiar între oameni cu convingeri filozofice și politice diferite, este posibilă și de dorit. Trecerea în revistă a congreselor internaționale de istorie luminează astfel și un anumit aspect al colaborării culturale interstatale în perioada la care ne referim, cu limitele și greutățile, dar și cu înfăptuirile sale. Înțeleasă deci într-o dublă perspectivă, din punct de vedere științific și totodată sub aspectul relațiilor culturale (și în ultimă instanță politice) între state și popoare, prezentarea colaborării internaționale a istoricilor își aduce partea sa la definirea trăsăturilor specifice ale epocii în discuție.

Primul congres, după întreruperea determinată de războiul mondial, și-a desfășurat lucrările la Bruxelles, între 9—15 aprilie 1923. Propunerea pornise la sfîrșitul anului 1921, din partea istoricilor britanici, care se adresaseră colegilor lor belgieni, invitîndu-i să reia firul întrerupt al întrunirilor internaționale. În aprilie 1922, s-a constituit în Belgia un comitet organizator prezidat de cel mai important istoric belgian, unul dintre marii novatori ai istoriografiei secolului XX, Henri Pirenne (secondat

de H. Delehay, F. Cumont, G. des Marez, Ch. Terlinden și F.L. Ganshof). Comitetul a trimis două circulare, în iulie și noiembrie 1922, căutând să atragă astfel cât mai mulți specialiști din diferite țări (însă numai din acelea admise în Societatea Națiunilor). În prima zi a congresului, alături de Pirene, au fost aleși, la propunerea acestuia, următorii președinți străini, fiecare urmînd să conducă o zi lucrările congresului: F. de Crue (Elveția), B. Dembiński (Polonia), G. de Sanctis (Italia), T. Homolle (Franța), J.T. Shotwell (S.U.A.), E.T. Tout (Marea Britanie), P. Vinogradov (Marea Britanie).

Iată care a fost componența, pe țări, numeric și procentual, a celor 362 comunicări anunțate (cîteva dintre ele nu s-au mai ținut, din diferite motive):

Nr. crt.	Țara	Numărul comunicărilor	%	Nr. crt.	Țara	Numărul comunicărilor	%
1	Franța	123	34,0	13	Danemarca	3	0,8
2	Belgia	93	25,7	14	Cehoslovacia	3	0,8
3	Marea Britanic	41	11,3	15	Grecia	3	0,8
4	Polonia	18	4,9	16	Suedia	3	0,8
5	S.U.A.	15	4,1	17	Egipt	2	0,5
6	Italia	13	3,6	18	Monaco	2	0,5
7	Olanda	10	2,2	19	Norvegia	2	0,5
8	Elveția	7	1,9	20	Ungaria	2	0,5
9	Spania	7	1,9	21	Estonia	1	0,2
10	România	4	1,1	22	India	1	0,2
11	Regatul sirbo-croato-sloven	4	1,1	23	Irlanda	1	0,2
12	U.R.S.S.	3	0,8	24	Portugalia	1	0,2

După cum se vede, caracterul internațional al congresului de la Bruxelles a fost serios limitat prin absența unor țări, în timp ce, chiar între statele reprezentate au existat disproporții foarte mari în ce privește numărul comunicărilor. Este clar de la bun început că acesta a fost un congres al „învingătorilor” din primul război mondial (deși o asemenea discriminare politică nu ar fi trebuit să își pună amprenta asupra colaborării științifice). Nici un istoric german nu a fost prezent, deși pînă la primul război, timp de un secol, universitățile germane avuseseră primatul în multe domenii ale cercetării istorice. Lipsea și Austria, iar Ungaria era reprezentată mai mult simbolic. Cîteva istorici ruși stabiliți peste hotare, unii dintre ei renumiți (Vinogradov, Rostovtsev) se aflau de față (i-am înregistrat la țările de reședință), în schimb Uniunea Sovietică a fost prezentă doar cu trei comunicări. În mod masiv au dominat francofonii, în primul rînd Franța, cu 123 comunicări, asigurîndu-și singură o treime din totalul rapoartelor prezentate și exercitînd astfel o „dominație” istoriografică, în acord cu poziția politică și culturală pe care o obținuse pe continent în urma primului război mondial. Urma Belgia, țara gazdă, atît de apropiată cultural și politic de Franța, cu cca 1/4 din numărul comunicărilor. Laolaltă, Franța și Belgia ajungeau la o confortabilă majoritate, de aproape 60%. Anglia era bine reprezentată, la rîndul ei, în schimb Statele Unite (poate în acord cu tendința generală spre izolaționism) nu s-au

manifestat, față de posibilitățile reale, cu prea multe intervenții, și această situație avea să rămână constantă, după cum vom vedea, și la congresele următoare. În sfârșit, zonele extraeuropene erau aproape complet absente: nici o țară din America Latină, din Asia doar India, iar din Africa Egiptul, cu puține comunicări. În concluzie, un congres internațional „incomplet”, alcătuit aproape în exclusivitate de istoricii din câteva țări vest-europene, aliate și învingătoare în război. O singură excepție est-europeană mai importantă: Polonia, cu 18 comunicări, inaugurându-și o prezență la congresele internaționale care va fi într-adevăr remarcabilă (și exemplară, pentru ceea ce poate realiza un stat cu posibilități medii, atunci când există un interes deosebit pentru o propagandă istorică și culturală eficientă).

Congresul și-a desfășurat lucrările pe secții, în număr de 13: I. Istoria Orientului, II. Istorie greacă și romană, III. Istorie bizantină (singurul congres la care există o asemenea secție specială), IV. Istoria evului mediu, V. Istorie modernă și contemporană, VI. Istorie religioasă și ecleziastică, VII. Istoria dreptului, VIII. Istorie economică, IX. Istoria civilizației, X. Istoria artei și arheologie, XI. Metodologie și științe auxiliare, XII. Primul război mondial, XIII. Arhive și publicații de texte istorice.

Nu a fost fixată vreo tematică prealabilă, așa încât fiecare istoric s-a prezentat la congres cu ceea ce a crezut de cuviință, varietatea și dispersarea problemelor fiind astfel extremă. S-a vorbit despre o mulțime de subiecte, cu observația că istoria politică, evenimentială, a ocupat — sub aspect cantitativ — locul principal, existând însă și tendința (caracteristică perioadei interbelice) spre abordarea unor probleme social-economice și de istorie a civilizației, cărora le-au fost rezervate două secțiuni, bogate în comunicări și ilustrate prin nume reprezentative (19 comunicări de istorie economică, deci 5,2% din total, și 27 de istorie a civilizației, 7,5%).

Congresul a stat sub semnul cuvântării inaugurale a lui H. Pirenne, intitulată *De la méthode comparative en histoire*, cuprinzând o serie de idei foarte prețioase pentru lărgirea orizontului cercetării istorice. Este semnificativ faptul că la un congres internațional se sublinia necesitatea internaționalizării concepției istorice, înțelegerii faptului că națiunile nu evoluează izolat, ci în contextul aceleiași dezvoltări umane. Colaborarea internațională trebuia înțeleasă deci nu numai sub raportul administrativ, organizatoric, ci să meargă pînă la esența cercetării istorice, dîndu-i o nouă dimensiune, „Peste tot — considera Pirenne — în trăsăturile sale esențiale, dezvoltarea generală este de aceeași natură și trece prin faze asemănătoare”; doar metoda comparativă poate să ducă astfel la o cunoaștere istorică științifică și completă, dat fiind că obiectul istoricului este întreaga lume, iar evoluția națională trebuie înțeleasă în perspectivă universală. Desigur, H. Pirenne nu era izolat susținînd asemenea idei, care își făceau drum în mentalitatea epocii. Cele spuse de el amintesc destul de bine concepția istoriei universale organice a lui N. Iorga sau, în altă direcție, studiile comparatiste ale lui Marc Bloch, care a fost influențat și încurajat de pledoaria istoricului belgian.

O prezentare, chiar succintă, a sutelor de comunicări din secții, ar fi imposibilă. Ne mulțumim să selectăm doar câteva contribuții și preocupări, mai semnificative după părerea noastră. Dintre specialiștii în pro-

blemele antichității, poate cel mai renumit participant a fost M. Rostovtsev, pe atunci profesor la universitatea din Wisconsin. El a vorbit în prima secție despre istoria artei în epoca migrațiilor, cu referire la Rusia și China, într-o perspectivă într-adevăr comparatistă, în sensul cuvintului introductiv al lui Pirenne; la sfârșit, în „secțiile reunite”, același istoric a prezentat criza politică și socială a Imperiului roman din secolul III e.n., reușind astfel, în cele două intervenții, să îmbrățișeze o arie și o problemă dintre cele mai întinse. La secția II, s-au remarcat, printre alții, francezul A. Piganiol și românul V. Pârvan. Secția a III-a, de istorie bizantină, prezidată de belgianul H. Grégoire, în care a ținut o comunicare și compatriotul său Delehay, precum și N. Iorga, a constituit într-un fel preludiul congreselor internaționale de studii bizantine și sud-est europene, primul avînd loc în anul următor (aprilie 1924) la București; acesta este, fără îndoială, rezultatul principal al întrunirii bizantinistilor într-o secție aparte a congresului din 1923.

În secția a IV-a, de istorie medie, apar citeva nume importante, astfel francezii L. Halphen (cu o comunicare despre originile asiatică ale marilor migrații, rolul Asiei în istoria generală fiind una dintre preocupările autorului în această vreme) și Marc Bloch (cu o încercare de definire a „feudei”), polonezul M. Handelsman (cu o comunicare, tot de aspect comparatist, despre feudalitate și feudalism în Europa Occidentală), englezul E.T. Tout etc. Secția este însă dominată de H. Pirenne, cu comunicarea *Un contraste historique : Mérovingiens et Carolingiens*; expunere a tezei sale cu privire la începuturile evului mediu odată cu invazia arabă, care ar fi rupt unitatea lumii antice, provocînd transformări economice și sociale esențiale. O teză celebră în istoriografie, care a stîrnit multe polemici, chiar de data aceasta, la Bruxelles, medievistul francez F. Lot exprimîndu-și o seamă de rezerve.

La secția de istorie contemporană, remarcăm prezența britanicului H. Temperley, care avea să devină președinte al C.I.S.H., cu o comunicare despre sistemul conferințelor și congreselor între 1815—1919. Mai multe contribuții au privit epoca revoluției franceze. Interesantă încercarea lui A. Mathiez de a explica — viziune nouă în epocă — conflictul dintre girondini și iacobini prin considerații de natură social-economică; demonstrația sa a stîrnit numeroase discuții.

Secția de istoria dreptului a fost bine reprezentată (29 de comunicări), dispunînd de specialiști de seamă, printre care marele istoric de la Oxford, de origine rusă, Paul Vinogradov (cu o temă despre vechiul drept comun englez). Secția a VIII-a, de istorie economică, s-a dovedit printre cele mai active, grupînd — semn al noilor orientări — istorici de mare valoare. Printre aceștia, britanicul W. Ashley, francezii H. Sée, F. Lot, L. Febvre, și din nou H. Pirenne, cu o temă despre alternarea regimurilor de libertate și reglementare în istoria economică. Foarte importantă a fost intervenția lui Lucien Febvre, marele istoric francez, pe atunci profesor la universitatea din Strasbourg. El a prezentat proiectul unei publicații intitulată „Revue internationale d'histoire économique”, care ar fi asigurat o colaborare între specialiștii din diferite țări în domeniul istoriei economice. Planul îl întocmise mai de mult, împreună cu M. Bloch, iar Pirenne, care ar fi urmat să conducă noul organ, îl aprobase pe deplin. Secția de istorie economică s-a declarat întrutotul de acord cu înființarea revistei,

alcătuindu-se și o comisie care să ducă lucrurile mai departe (Ashley, Pirenne, Posthumus, Febvre). Pînă la urmă proiectul a eșuat, dar a fost reluat mai târziu sub o nouă formă, ca o revistă strict franceză, dar și cu colaborări internaționale, sub direcția lui L. Febvre și M. Bloch; este renumita publicație „Annales d'histoire économique et sociale”, înființată în 1929, actuala „Annales. Économies. Sociétés. Civilisations”.

În secția de istoria civilizației, se remarcă, printre multe altele, numele lui H. Grégoire, al lui H. Koht, renumitul istoric norvegian, cu prezentarea originilor Renașterii, într-o viziune social-economică (cauza fiind dezvoltarea economiei capitaliste, a burgheziei) și al lui M. Bloch, cu o problemă de istorie a mentalităților, extrasă din cartea care îi va apare în 1924, *Les rois thaumaturges*.

La secția consacrată metodologiei istorice, o problemă însemnată în discuție a fost cea a *sintezei*, susținută de polonezul Bujak și de francezul H. Berr. Mai ales comunicarea celui din urmă a scitat multe discuții, adoptîndu-se și o moțiune în sensul ca următorul congres să acorde o importanță sporită problemelor de metodă, teorie și sinteză în istorie. Importantă la această secție a fost și comunicarea tînărului și foarte activului istoric polonez O. Halecki, despre istoria Europei orientale și diviziunea ei în epoci.

Interesante și de mare actualitate au fost și lucrările secției a XIII-a, de documentație asupra istoriei lumii în perioada primului război mondial. Americanii W. Leland și J.T. Shotwell, precum și francezul P. Renouvin (care va deveni unul dintre marii specialiști în problemele primului război mondial) s-au numărat printre participanți.

În încheierea congresului, dîndu-se curs unei propuneri formulate de O. Halecki și W. Leland, s-a decis crearea unui comitet internațional de științe istorice, pînă în momentul realizării acestuia urmînd să funcționeze în continuare biroul alcătuit la congresul din Bruxelles. S-a luat act și de alte propuneri, printre care întemeierea unei reviste internaționale de studii bizantine, cu sediul în Belgia, a unei reviste de istorie economică, s-a consemnat necesitatea unui interes sporit pentru problemele de metodă, de asemenea pentru istoria Europei răsăritene. În numele congresiștilor străini, cuvîntarea finală a fost ținută de N. Iorga, o dovadă elocventă a prestigiului pe care și-l cîștigase, pe plan mondial, istoricul român.

Referindu-ne la prezența românească, aceasta s-a concretizat în 4 comunicări, două susținute de N. Iorga (*La „Romania” Danubienne et les barbares au VI-e siècle*, cu originala teorie asupra „Romanilor”, care va fi publicată în „Revue belge de philologie et d'histoire” și *Les origines de l'art populaire roumain*), una de V. Pârvan, despre penetrația helenică și helenistică în valea Dunării și o alta de C. Marinescu, care, alături de Iorga, va fi singurul participant român la toate cele patru congrese, cu tema *Le prêtre Jean, son pays, explication de son nom*.

Următorul congres, al VI-lea, s-a desfășurat la Oslo, între 14—18 august 1928. Între timp, colaborarea internațională a istoricilor se adîncise și căpătase o mai bună organizare. În mai 1926 s-a întemeiat Comitetul Internațional de Științe Istorică (C.I.S.H.) prezidat de norvegianul Halvdan Koht. Chiar în ședința constitutivă s-a aprobat invitația Universității din Oslo, făcută încă din 1923. La congres au participat aproape 1000 de persoane, din 38 de țări (România fiind prezentă prin 18 istorici).

S-au prezentat 307 comunicări, ponderea participărilor, numeric și procentual fiind următoarea :

Nr. crt.	Țara	Numărul comunicărilor	%	Nr. crt.	Țara	Numărul comunicărilor	%
1	Franța	77	25,1	15	Danemarca	3	0,9
2	Germania	42	13,7	16	Elveția	3	0,9
3	Polonia	33	10,7	17	Finlanda	3	0,9
4	Norvegia	24	7,8	18	Iugoslavia	3	0,9
5	Italia	15	4,9	19	Ungaria	3	0,9
6	S.U.A.	14	4,6	20	Danzig	2	0,6
7	Marea Britanie	13	4,2	21	Portugalia	2	0,6
8	România	12	3,9	22	Bulgaria	1	0,3
9	Belgia	10	3,3	23	Chile	1	0,3
10	U.R.S.S.	10	3,3	24	Egipt	1	0,3
11	Austria	8	2,6	25	Grecia	1	0,3
12	Cehoslovacia	8	2,6	26	Islanda	1	0,3
13	Olanda	8	2,6	27	Spania	1	0,3
14	Suedia	7	2,3	28	Uniunea Sud-Africană	1	0,3

Se constată încă o superioritate, dar mai puțin pronunțată ca la Bruxelles, a istoriografiei franceze. În schimb, de remarcat participarea masivă a Germaniei (absentă în 1923), precum și a Austriei și U.R.S.S. Numărul țărilor participante cu comunicări a sporit de la 24 la 28. În ce privește România, ponderea ei în lucrările congresului a crescut simțitor, în comparație cu anul 1923 (3,9 % din numărul total al comunicărilor, față de 1,1 % anterior). Dintre țările mai mici, de subliniat încă o dată poziția deosebit de bună ocupată de istoriografia poloneză. Limbile utilizate în prezentarea comunicărilor au fost franceza, cu procentul de 52,1 %, germana (27,7 %), engleza (14,7 %), italiana (5,5 %). Biroul a fost format din istoricii Oncken (Germania), Dopsch (Austria), Pirenne (Belgia), Friis (Danemarca), Puig i Cadafalch (Spania), Jameson (S.U.A.), Glotz (Franța), Temperley (Marea Britanie), Fedele (Italia), Koht (Norvegia), Colenbrander (Olanda), Dembinski (Polonia), Iorga (România), Pokrovski (U.R.S.S.), Stavenow (Suedia), Šusta (Cehoslovacia), simpla lor enumerare dovedind tendința de deschidere în direcții diverse, mult mai accentuată ca în 1923.

În linii generale, secțiile congresului și problematica acestora nu s-au deosebit simțitor de structura și orientările congresului de la Bruxelles. S-au pus totuși în evidență și unele preocupări mai speciale. Astfel, s-a discutat, prin câteva comunicări, în jurul temei „Istorie și populație”, prima manifestare distinctă, la un congres internațional, a interesului, relativ nou și în plin avânt, pentru demografia istorică. S-a tratat, de asemenea, problema „Istorie și naționalitate”, remarcându-se aici, printre alții, polonezii Handelsman și Dembinski, precum și renumitul specialist francez în problemele naționale ale Europei Centrale și Răsăritene, L. Eisenmann. Pentru discutarea unor asemenea aspecte, ca demografia istorică sau problema națională, s-au realizat întruniri în cadrul unor „ședințe speciale”, care au completat astfel activitatea desfășurată în secțiile tradiționale.

Numeroși mari istorici au participat la acest congres ; astfel, pentru a cita numai câțiva, dintre specialiștii în problemele antichității Rostovtsev și De Sanctis, dintre medievaliștii Pirenne, Bloch, Dopsch etc. H. Pirenne și-a expus din nou teza sa favorită, privitoare la începuturile evului mediu, prin comunicarea *L'expansion de l'Islam et le commencement du Moyen-Âge*. A fost una dintre cele mai disputate probleme, cu participarea la discuție a celor mai de seamă medievaliști. Dacă Handelsman s-a arătat oarecum favorabil, Halecki a subliniat mai ales aspectul exagerat al teoriei, iar M. Bloch arăta, cu dreptate, că declinul comercial și urban era mult mai vechi decât considera Pirenne. Deosebit de interesante au fost considerațiile lui Iorga ; el a demonstrat că avansarea arabă nu putea deregla întreaga economie a epocii, cu atât mai mult cu cât nu a fost vorba propriu-zis de o „invazie”, ci de suprapunerea unor forme arabe peste structurile durabile, deja existente. Importantă — și caracteristică pentru tendințele moderne ale cercetării — a fost și comunicarea lui Marc Bloch, *Pour une histoire comparée des sociétés médiévales*.

De subliniat și prezența unor interpretări marxiste sau cel puțin apropiate de concepția materialist-istorică. Astfel, însuși H. Koht, om politic socialist și istoric influențat de marxism, a prezentat o comunicare despre semnificația luptei de clasă în epoca modernă (*Die Bedeutung des Klassenkampfes in der neueren Geschichte*). Prezența unei delegații sovietice a contribuit în mod esențial la punerea în evidență a interpretărilor de tip marxist. Consemnăm în acest sens comunicarea lui M.N. Pokrovski, *Les origines de l'absolutisme russe au point de vue du matérialisme historique* și cea a lui E. Tarle, *La classe ouvrière en France à la veille de la Révolution de 1848*.

Românii au participat cu un număr destul de mare și variat de teme. Iată contribuțiile lor în ordinea alfabetică a autorilor : I. Andrișescu a ținut două comunicări, prima despre menținerea unor elemente paleolitice în culturile neolitice din Dacia, iar a doua despre istoria Daciei în mileniul II î.e.n. ; G. Balș s-a referit la influența artei gotice asupra arhitecturii române ; G.I. Brătianu a prezentat problema raporturilor rusoromâne în anii 1877—1878 ; G. Fotino a înfățișat rolul elementelor autohtone și al celor străine în dezvoltarea vechilor instituții românești ; V. Gomoiu a vorbit despre folclorul medical românesc ; comunicarea lui N. Iorga s-a intitulat *L'Inter-pénétration de l'Orient et de l'Occident au moyen-âge* (axându-se pe ideea unității lumii medievale, ea se opunea astfel tezei lui H. Pirenne) ; C. Marinescu a prezentat contribuții la istoria ordinului ioaniților în secolul XV ; G. Mateescu s-a referit la permanența populației trace în Macedonia imperială romană ; A. Oțetea a susținut o comunicare despre stabilirea legației napolitane la Constantinopol ; Em. Panaitescu a înfățișat noile săpături și rezultate privitoare la „limes dacicus” ; R. Rosetti a vorbit despre influența regimului proprietății funciare asupra organizării, tacticii și strategiei armatelor române în secolul XV (cu sublinierea rolului deosebit al țărănimii). Cum se vede, o tematică foarte largă, de la preistorie pînă în epoca modernă, privind atât istoria românească cît și cea universală.

Al VII-lea congres internațional de științe istorice și-a desfășurat lucrările la Varșovia, între 21—27 august 1933. Alegerea capitalei Poloniei marca rolul, după cum am văzut deosebit de activ, al istoricilor din această

țară în viața istoriografică internațională. În ședința inaugurală s-au prezentat trei comunicări, aparținând lui Charles Diehl (care a vorbit despre problemele actuale ale istoriografiei bizantine), lui N. Iorga (despre *Origine et développement de l'idée nationale surtout dans le monde oriental*) și istoricului polonez Stanislaw Kutrzeba. Prezența lui Iorga printre primii trei vorbitori demonstra recunoașterea și respectul cu care era înconjurat. În ce privește ponderea pe țări a comunicărilor (309 în total), numeric și procentual, situația a fost următoarea :

Nr. crt.	Țara	Numărul comunicărilor	%	Nr. crt.	Țara	Numărul comunicărilor	%
1	Polonia	72	23,3	16	Spania	3	0,9
2	Franța	67	21,7	17	Finlanda	2	0,6
3	Italia	39	12,6	18	India	2	0,6
4	Germania	24	7,8	19	Algeria	1	0,3
5	România	12	3,9	20	Canada	1	0,3
6	Ungaria	12	3,9	21	Danemarca	1	0,3
7	Marea Britanie	11	3,6	22	Danzig	1	0,3
8	S.U.A.	11	3,6	23	Egipt	1	0,3
9	Belgia	10	3,2	24	Estonia	1	0,3
10	Cehoslovacia	9	2,9	25	Iugoslavia	1	0,3
11	U.R.S.S.	9	2,9	26	Letonia	1	0,3
12	Austria	5	1,6	27	Malta	1	0,3
13	Norvegia	4	1,3	28	Maroc	1	0,3
14	Elveția	3	0,9	29	Comitetul de istorie a științelor	1	0,3
15	Olanda	3	0,9				

Asemănarea este mare cu congresul de la Oslo, în privința numărului țărilor și comunicărilor. Se constată trecerea Poloniei, țara-gazdă, pe primul loc, menținerea în general a poziției Franței, scăderea sensibilă a ponderii Germaniei (este anul instaurării dictaturii lui Hitler), în schimb, creșterea apreciabilă a efortului de propagandă istorică întreprins de Italia și Ungaria. România își păstrează aceeași poziție (ca număr de comunicări) pe care o avusese în 1928, plasându-se pe unul din primele locuri, înaintea Marii Britanii, Statelor Unite, Belgiei și altor țări cu tradiție istoriografică.

La Varșovia s-a discutat o mare varietate de probleme, depășindu-se în această privință congresele anterioare. Iată atribuțiile celor 15 secții : I. Științe auxiliare, II. Preistorie și arheologie, III. Istorie antică, IV. Istorie medievală și bizantină, V. Istorie modernă, VI. Istorie ecleziastică, VII. Istoria dreptului și instituțiilor, VIII. Istorie social-economică, IX. Istoria ideilor și filozofiei, X. Istoria științelor, XI. Istorie literară, XII. Istoria artei, XIII. Metodă și teorie, XIV. Învățămîntul istoriei, XV. Istoria Europei Orientale. La acestea s-au adăugat numeroase secții și ședințe speciale, procedeu inițiat la Oslo, dar amplificat acum. Acestea au privit : geografia istorică, despotismul lăuntric, mari călătorii și descoperiri, istoria colonială, demografia istorică comparată, istorie bancară, mișcări sociale, istoria militară, feudalismul, umanismul, istoria evreilor, istoria Orientului.

De remarcat în mod deosebit discuțiile axate pe teme de demografie istorică. Se crează o secție specială încă de la Oslo, prezidată de istorica

poloneză Daszyńska-Golińska (în 1933, aceasta va fi aleasă vice-președinte, iar președinte E. Cavaignac). S-au ținut, în total, la congresul din Varșovia, -19 comunicări pe teme de demografie istorică, ceea ce dovedea avîntul deosebit al acestei noi discipline.

Cîteva dintre istoricii importanți care s-au manifestat la congres : M. I. Rostovtsev, italienii Barbagallo și Chabod, germanii Dölger și G. Ritter, specialistul francez în Europa Răsăriteană L. Eisenmann, Koht, care tocmai își încheia mandatul, britanicul Temperley, care avea să devină noul președinte, H. Berr etc. Cum era și firesc, problemele Europei Răsăritene s-au bucurat de o atenție sporită. Astfel, O. Halecki a vorbit despre Polonia și problema orientală de la Casimir cel Mare pînă la Jan Sobieski, iar M. Handelsman a prezentat amplul studiu *Le Prince Czartoryski et la Roumanie, 1834—1850*. O discuție animată a provocat comunicarea istoricului ceh J. Bidlo (*Was ist die osteuropäische Geschichte?*) cu încercarea de a defini și de a periodiza — în 11 etape — istoria est-europeană.

O caracteristică demnă de subliniat — deși marcînd doar un început, încă destul de modest — a fost și creșterea ponderii femeilor. În această privință meritul principal a revenit delegației poloneze; din cele 20 de femei care au ținut comunicări, nu mai puțin de 13 erau din Polonia. În orice caz, un progres cert în această privință față de congresele anterioare, la care s-au manifestat doar cîteva cercetătoare (interesant faptul că o istorică poloneză a prezentat chiar o comunicare cu titlul *Est-il fondé d'écrire une histoire spéciale de la femme?*). Dintre contribuțiile feminine, de remarcat din nou Daszyńska-Golińska, cu un studiu despre creșterea populației Poloniei în epoca 1816—1914.

Iată și contribuțiile istoricilor români, exceptîndu-l pe N. Iorga, amintit anterior : D. Berciu, despre preistoria Olteniei în lumina descoperirilor recente ; G. Cantacuzino, despre caracterul armatelor romane de la Dunăre ; I. N. Coroi, despre La Popelinière (1540—1608) ca istoric al războaielor religioase și geograf ; V. Dumitrescu, despre cronologia civilizației enolitice balcano-danubiene de tip Gumelnița ; M. A. Halevy, despre influența Poloniei asupra evreilor din România, în secolele XVII—XVIII ; Maria Holban, despre François du Moulin de Rochefort, „maître d'école” al lui Francisc I ; C. Marinescu, despre papa Calixt III (1455—1458), Alfons V de Aragon, rege al Neapolelui și ofensiva contra turcilor ; C. S. Nicolăescu-Plopșor, despre paleoliticul și mezoliticul din România ; P. P. Panaitescu, despre tratatul comercial al lui Mahomed II cu Moldova și căile comerțului polonez spre Marea Neagră ; C. Petranu, despre caracteristicile artei transilvănene ; P. Sergescu, despre istoria științelor matematice și fizice în România. De remarcat ponderea deosebită a cercetărilor de istorie veche și de istorie universală.

Ultimul congres din perioada interbelică, al VIII-lea, și-a desfășurat lucrările la Zürich, între 28 august — 3 septembrie 1938. Atmosfera politică încordată și-a pus amprenta negativ și asupra acestei întruniri, reușindu-se totuși pînă la urmă — un merit deosebit revenind lui H. Nabholz, președintele comitetului elvețian — ca lucrările congresului să-și urmeze cursul normal. S-a procedat însă la o reducere a numărului de comunicări (fiecare delegație națională urmînd să hotărască la ce anume se poate renunța) ; s-au prezentat astfel doar 250 de comunicări (deci

mai puține ca la congresele anterioare), față de 325 anunțate inițial, renunțându-se la 86 de intervenții, în schimb adăugându-se 11 noi.

Pe țări, numeric și în procente, luind în considerație doar comunicările prezentate efectiv, situația s-a înfățișat astfel :

Nr. crt.	Țara	Numărul comunicărilor	%	Nr. crt.	Țara	Numărul comunicărilor	%
1	Franța	53	21,2	18	Portugalia	2	0,8
2	Polonia	28	11,2	19	Turcia	2	0,8
3	Italia	26	10,4	20	Albania	1	0,4
4	Germania	20	8,0	21	Algeria	1	0,4
5	Elveția	19	7,6	22	Bulgaria	1	0,4
6	Marea Britanie	14	5,6	23	China	1	0,4
7	Cehoslovacia	13	5,2	24	Danzig	1	0,4
8	Ungaria	13	5,2	25	Danemarca	1	0,4
9	S.U.A.	11	4,4	26	Estonia	1	0,4
10	România	9	3,6	27	Iugoslavia	1	0,4
11	Belgia	8	3,2	28	Luxemburg	1	0,4
12	India	5	2,0	29	Malta	1	0,4
13	Finlanda	3	1,2	30	Siria	1	0,4
14	Lituania	3	1,2	31	Spania	1	0,4
15	Suedia	3	1,2	32	Vatican	1	0,4
16	Egipt	2	0,8	33	Societatea Națiunilor	1	0,4
17	Olanda	2	0,8				

Cîteva considerații asupra acestui tabel. Franța, Polonia, și Italia își păstrează poziția de „mari puteri istoriografice”. Germania le urmează, diminuată în posibilitățile ei reale de regimul dictatorial existent (8%, față de 16,3 % în 1928, pentru Germania și Austria laolaltă). Într-o conjunctură internațională complicată, unele țări își intensifică propaganda istoriografică (cazul Ungariei de pildă). Se constată cîteva prezențe noi. Pentru prima dată participă cu comunicări un istoric din Albania, un altul din China, precum și doi din Turcia (de remarcat interesanta comunicare a lui F. Köprülü despre feudalismul turco-musulman în evul mediu).

Echipele de istorici nu au fost prea omogene la Zürich. Lipseau numeroși specialiști importanți (chiar din Franța, țara cea mai bine reprezentată, nu erau prea mulți istorici de prima clasă). Desigur că atmosfera politică generală, de nesiguranță, a tulburat oarecum colaborarea istoricilor, dar se adăugau și unele deficiențe interne în organizarea congreselor, asupra cărora vom reveni. Cîteva nume mai cunoscute: L. Halphen, H. Hauser și H. Berr din Franța, bizantinistul Dölger din Germania, D. Cantimori din Italia, polonezii M. Handelsman, O. Halecki, J. Rutkowski, belgianul Ganshof, britanicul Temperley (președintele comitetului internațional, care își încheia mandatul), maghiarii Alföldi, Domanovszki etc.

Iată și situația secțiilor congresului (nu au mai fost secții și ședințe speciale), cu numărul de comunicări susținute efectiv la fiecare dintre ele: I. Preistorie (3), II. Istorie antică (13), III. Științe auxiliare (12), IV. Numismatică (7), V. Evul mediu și istorie bizantină (29), VI. Istorie modernă (46), VII. Istorie extraeuropeană (3), VIII. Istorie ecleziastică (10), IX. Istoria dreptului (31), X. Istorie economică (24), XI. Istorie militară (6), XII. Curente spirituale (18), XIII. Istoria științei (6), XIV. Metodă.

și teorie (17), XV. Sinteză istorică (3), XVI. Demografie istorică (22). Este în fond un tablou sugestiv al preocupărilor istoriografice la sfârșitul perioadei interbelice, cu progresele realizate, precum și cu limitele și deficiențele epocii. Istoria politică, de tip tradițional, continuă să aibă o pondere însemnată. De remarcat însă și destul de multe comunicări pe teme economice, juridice și culturale, o preocupare sporită pentru chestiunile de metodă, precum și progresul constant al demografiei istorice. În 1923 secția de istorie economică dădea 5,2 % din comunicări, iar acum 9,6 %; inexistentă ca disciplină de sine stătătoare în 1923, demografia istorică reprezenta 1,6% în 1928, 6,1 % în 1933 și 8,8 % în 1938; metoda, teoria și sinteza istorică au sporit de la 2,2% la 8% între 1923 și 1938.

Intenția de a se realiza o secție aparte de istorie a popoarelor din afara Europei a fost bună, ea dovedind cel puțin conștiința perimării vechii concepții, exclusiv europocentriste. Rezultatul s-a dovedit însă mai mult decât modest: numai 3 comunicări la această secție. În general, cu toată tendința de lărgire a sferei participanților manifestată între 1923—1938, congresele internaționale de istorie au rămas în primul rând, s-ar putea spune aproape exclusiv, congrese europene. Prezența Chinei, a Indiei și a altor câteva țări — cu puține comunicări de altfel — nu putea ascunde vastele spații albe, încă neantrenate în procesul colaborării istoriografice internaționale. Lipseau complet America latină, Australia și numeroase țări din Asia și Africa. Doar 8,4% din totalul comunicărilor a revenit în 1938 statelor extraeuropene, din care peste jumătate (4,4%) aparțineau Statelor Unite.

Românii s-au prezentat cu 15 comunicări, un număr record în ce privește participarea lor la congresele internaționale (4,5% din totalul comunicărilor anunțate). Din păcate, reducerea la care s-a recurs a limitat prezența românească efectivă la 9 intervenții. Contribuțiile au fost următoarele: G. I. Brătianu, despre concepția unei noi istorii a Europei în evul mediu; G. Cantacuzino, despre amforele din Pontul Euxin; N. Cartoian, despre „les romans courtois” și de aventuri în sud-estul european și mai ales în literatura română; I. Coroi, tot despre La Popelinière; N. Iorga, despre permanențele istoriei; I. Lupaș, despre Iosif II și răscoala țărănilor din Transilvania; C. Marinescu, „Encore une fois le problème du Prêtre Jean”; A. Oțetea, despre marile puteri și alegerile pentru divanurile adhoc în Țara Românească și Moldova; Em. Panaitescu, despre influența romană în Dacia.

6 comunicări nu s-au mai ținut, rezumatele lor fiind însă tipărite, iar numele autorilor și titlurile respective figurând în programul Congresului: A. Balotă, despre „problema traco-ilirică și originile albanoromâne”; C. C. Giurescu, despre influențe bizantine în organizarea administrativă a țărilor române; D-ra Lupaș, despre populația Moreei în secolul XVIII; D. Murărașu, despre Erasmus și principiul imitației în epoca umanistă; P. P. Panaitescu, despre stadiul cercetării și publicării izvoarelor în România; A. Sacerdoțeanu, despre formarea statelor române în evul mediu.

Principalele succese românești — în orice caz cele mai dezbătute dintre comunicări — s-au datorat lui N. Iorga, cu *Les Permanences de l'histoire* (în care sublinia rolul esențial ce revine, în evoluția istorică, pământului, rasei și ideii) și lui G. I. Brătianu, cu *Une nouvelle histoire de l'Europe*

au *Moyen-Âge*, pledoarie pentru o istorie medievală axată în mai mare măsură pe problematica Europei Răsăritene. Ambele au fost ținute la secția de metodă și teorie, și au suscitât vii discuții. De remarcă de asemenea faptul că, la congresul de la Zürich, N. Iorga a fost ales vicepreședinte al comitetului internațional, alături de elvețianul H. Nabholz, președinte devenind istoricul american W. Leland.

În încheierea congresului, Leland a făcut un apel la întărirea colaborării internaționale a istoricilor și la respectarea libertății individuale. În același timp, el sublinia necesitatea largirii considerabile a contactelor și preocupărilor, referindu-se la raporturi mai strânse cu cele două Americi și la înființarea unei comisii pentru istoria Extremului Orient. Toate aceste planuri și apeluri au fost însă contracarate prin izbucnirea celui de-al doilea război mondial, colaborarea neputându-și relua cursul firesc decât un deceniu mai târziu (primul congres postbelic s-a întrunit la Paris, în 1950).

Succinta trecere în revistă pe care am întreprins-o dovedește atât realizările, cât și limitele sau deficiențele organizării congreselor în perioada interbelică. În ciuda unor progrese constante, acestea nu au reușit să devină cu adevărat internaționale. Chiar și între țările participante s-au manifestat disproporții, care nu corespundeau neapărat stadiului de dezvoltare istoriografică a fiecăreia dintre ele.

O problemă nerezolvată, care cu timpul a înstrăinat pe unii istorici de congrese, a fost cea a problematicii acestora. Încă din 1929, referindu-se la congresul de la Oslo, Marc Bloch arăta (în „*Annales d'histoire économique et sociale*”) că ar fi necesară formularea prealabilă a unor mari teme, cu rapoarte difuzate dinainte, în jurul cărora să se desfășoare dezbaterile, întreaga activitate a congreselor. Așa ceva nu s-a realizat. S-a încercat, este drept, pentru congresul de la Zürich, să se propună, cu un an înainte, anumite teme comune, însă acestea au fost prea vag formulate și nu au dus nicidecum la unificarea problematicii. Mai înainte, la Oslo și în special la Varșovia, s-a urmărit același lucru prin stabilirea unor secții și ședințe speciale. În ansamblu, la toate cele patru congrese, fiecare istoric a vorbit despre ce a considerat de cuvință, subiectele fiind astfel de o diversitate derutantă, iar o veritabilă dezbateră greu de realizat. A rămas deci, ca o misiune pentru perioada ulterioară, internaționalizarea și problematizarea reală a congreselor, două obiective esențiale, prea puțin atinse pînă la al doilea război mondial.

Aceste rezerve nu scad importanța reală a congreselor din perioada interbelică. Ele au reușit, în condiții politice uneori foarte dificile, să mențină vie conștiința unei colaborări, a identității preocupărilor științifice. Dacă nu s-a realizat mai mult, vina nu a fost atât a istoricilor, cât a conjuncturii nefavorabile. Totodată, congresele au reflectat, chiar dacă nu întotdeauna cu maximum de îndrăzneală, reînnoirea metodologiei și problematicii istorice. Istoricii de primă importanță — un Pirenne, un Bloch, un Iorga, și alții — și-au adus din plin contribuția la dezbaterile unor probleme esențiale. În ce privește România, se poate considera că participarea ei a fost bună și numeric și calitativ. Românii au fost prezenți prin cei mai de seamă istorici ai lor : N. Iorga (la toate congresele), V. Pârvan, G. I. Brătianu, A. Oțetea, P. P. Panaitescu, C. Marinescu și mulți alții. Au tratat probleme variate, nu numai de istorie românească,

dar și universală, multe dintre ele primite cu interes, și au participat activ la dezbateri. Prin intermediul congreselor internaționale, școala românească de istorie, ajunsă la o mare înflorire în perioada interbelică, a devenit mai bine cunoscută pe plan mondial.

BIBLIOGRAFIE

- „Bulletin of the International Committee of Historical Sciences”, vol. II, nr. 6, 1929 (congresul de la Oslo); vol. VIII, nr. 32 și 33, 1936 (Congresul de la Varșovia); vol. XI, nr. 44, 1939 (congresul de la Zürich).
- *Compte rendu du V-e congrès international des sciences historiques, Bruxelles, 1923*, publié par G. des Marez, F. -L. Ganshof, Bruxelles, 1923.
- *VI-e Congrès international des sciences historiques. Résumés des communications présentées au congrès, Oslo, 1928.*
- *VII-e Congrès international des sciences historiques. Résumés des communications présentées au congrès, 2 vol., Varșovia, 1933, (de completat cu La Pologne au VII-e congrès international des sciences historiques, 2 vol. Varșovia, 1933).*
- *VIII-e Congrès international des sciences historiques, 2 vol. Zürich, 1938 (și VIII. Internationaler Kongres für Geschichtswissenschaft, Arbeitsprogramm, Zürich, 1938.)*

LES CONGRÈS INTERNATIONAUX DES SCIENCES HISTORIQUES DE LA PÉRIODE DE L'ENTRE-DEUX GUERRES ET LA PARTICIPATION ROUMAINE

RÉSUMÉ

L'article présente dans leurs grandes lignes la problématique et le déroulement des congrès internationaux d'histoire de Bruxelles (1923), Oslo (1928), Varsovie (1933) et Zurich (1938). On relève la participation des historiens de différents pays (sur les deux premières places se situent la France et la Pologne avec 320 et respectivement 151 communications) et l'évolution des principales préoccupations historiographiques, étant soulignée la dynamique des secteurs plus récents de la recherche. Ainsi, le taux de l'histoire économique s'accroît, passant de 5,2% à 9,6% entre 1923—1938 et les communications concernant la méthode, la théorie et la synthèse historique de 2,2% à 8%; notons aussi que la démographie historique s'est imposée comme une discipline indépendante, son taux augmentant de 1,6% en 1928 à 8,8% en 1938.

Les principales insuffisances des congrès de la période de l'entre-deux guerres ont consisté dans la modeste présence des pays d'autres continents (qui en 1938 ont fourni seulement 8,4% du nombre total des communications, 4,4% revenant aux Etats Unis) et l'absence d'une problématique unitaire, ce qui a entraîné le morcellement excessif des thèmes abordés.

Pour ce qui est de la Roumanie, elle a participé à tous les congrès, par un assez grand nombre de communications (43 dont 37 effectivement présentées), dues aux historiens les plus marquants de l'époque: N. Iorga, présent à toutes les quatre réunions, V. Pârvan, G. I. Brătianu, A. Oțetea, P. P. Panaitescu, C. Marinescu etc. Les historiens roumains ont abordé des problèmes variés, d'histoire nationale et universelle, depuis la préhistoire, jusqu'à l'époque moderne, contribuant par leur activité déployée aux congrès internationaux à la meilleure connaissance de l'historiographie roumaine sur le plan mondial.

CONTRIBUȚII LA BIBLIOGRAFIA PUBLICAȚIILOR
 PERIODICE ROMÂNEȘTI : „LE GLANEUR
 MOLDO-VALAQUE”

DE

MIIIAI BORDEIANU

Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, în valoroasa lucrare *Publicațiile periodice românești* (ziare, gazete, reviste). *Descriere bibliografică*¹, prezintă această publicație a lui Gh. Asachi în mod sumar și inexact : « *Le Glaneur moldo-valaque*. Journal scientifique, littéraire et industriel. *Spicui-torul moldo-român*. Jurnal științific, literar și industrial. Jassy. Ian.-Dec. 1841, 1 pe lună. (Director : G. Asaki). Tip. Institutului Albinei. Se găseșc și exemplare cu titlul : *Le Glaneur moldo-roumain*. Apare în românește și franțuzește. Cu caractere semi-cirilice». Ceea ce surprinde este faptul că nici în completarea acestei bibliografii² nu ni se lămuresc datele referitoare la cele două ediții câte a avut revista și nici la numerele apărute și totodată la data apariției *Glaneur-ului* ! Dar din constatările noastre făcute pe exemplarele Bibliotecii centrale universitare Iași, această revistă a avut două tiraje obișnuite, cu text paralel franco-român, *fără diferențe de conținut*, ci numai cu mici diferențe de semne grafice (tipografice). Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu descriu și un tiraj cu titlul : *Le Glaneur moldo-roumain*. Dar pe lângă aceste trei tiraje (și nu două cum descriu autorii de mai sus), mai există o altă ediție, întâia, necunoscută pînă astăzi de către toți specialiștii care s-au ocupat de opera lui Gh. Asachi (și nu-s puțini); o ediție numai în limba franceză, pentru lunile ianuarie și februarie, anul 1841, cu titlul : *Le Glaneur moldo-valaque*. Journal scientifique, littéraire et industriel. Rédigé par une société d'hommes de lettres. Janvier et fevrier. Jassy, Imprimerie de l'Institut de l'Abeille, 1841, 1 + 118p. În timp ce ediția cunoscută are două titluri : *Le Glaneur moldo-valaque*. Journal scientifique, littéraire et industriel. Rédigé par une société d'hommes de lettres. Janvier, fevrier, avril, mai, juin, juillet, aût, sept., octobre, novembre, decembre, Jassy. Imprimerie de l'Institut de l'Abeille, 1841 ; și : *Spicui-torul moldo-român*. Jurnal științific, literar și industrial. Rediguit de o soțietate de literați. Ghenarie, februarie etc. Iașii, La Institutul

¹ De Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, cu o introducere de Ioan Bianu, tom. I, *Catalog alfabetic 1820—1906*, București, Socec, 1913, p. 311 și 682.

² *Publicațiile periodice românești, tom. II, Catalog alfabetic 1907—1918* *Descriere bibliografică* de George Baiculescu, Georgeta Răduică și Neonila Onofrei, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969.

Albinei, 1841; pe cîtă vreme, ediția I-a, franceză, nu are decît titlul citat și este redactată pe pagina întregă și nu pe două coloane ca ediția franco-română.

Dar deosebiriile nu se opresc aici. Numărul, mai precis fascicola, pentru ianuarie-februarie din ediția bilingvă are 124 de pagini și nu 1+118 pagini (ca ediția numai în franceză, descoperită de noi).

În ceea ce privește data și ordinea apariției fasciculelor (patru la număr) ale tirajului bilingv, observăm și aici o suită de observații eronate, începînd cu bibliografia fundamentală citată, a lui Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, și terminînd cu ultimii cercetători ai problemei³. Prima fascicolă (număr) a ediției bilingve, în ordinea apariției, nu este cea pentru lunile ianuarie—februarie, ci cea pentru lunile aprilie-mai-iunie. Numărul sau fascicola pentru lunile ianuarie—februarie, ale tirajului bilingv cunoscut de către specialiști, a apărut tîrziu, la începutul anului 1842, odată cu numărul (fascicola) al patrulea (pe lunile octombrie—noiembrie—decembrie), după numărul al doilea, apărut tîrziu, în vară. Dealtfel, și în „Albina Românească” (XII, 1841, p. 328) se anunța că a apărut al doilea număr din „Spicuitor” și că nr. 1 se va retipări. Deabia în „Albina Românească” (XIII, 1842, p. 46) se face cunoscut că a apărut numărul 3 din „Spicuitorul Moldo-Român” (la rubrica: Bibliografie) pentru lunile iulie—august—septembrie.

Dar ediția franco-română nu a apărut la 10 martie 1841, cum credea N. Iorga și ceilalți cercetători, ci ediția necunoscută lor, cea redactată numai în limba franceză (s.n.), pe care ei n-au cunoscut-o, a apărut imediat după 10 martie 1841.

Tirajul cunoscut, bilingv, apare tîrziu, în timpul verii lui 1841 (întîi numărul al doilea!), prelungîndu-se pînă în anul 1842.

Indicația lui Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, reluată de către alți cercetători, cum că *Le Glaneur moldo-valaque* ar fi fost o revistă lunară, din ianuarie pînă în decembrie 1841, se infirmă și ea. Nu a apărut un număr pentru luna martie, nici în ediția franco-română, nici în ediția I-a franceză, care are numai indicația de janvier et fevrier. Fascicola a II-a, franco-română, are indicația: april, mai, iunie.

Iar Iorga⁴ credea că revista a apărut un an, dar începînd cu anul 1840⁵. Mult mai sigur pe informații se dovedește a fi E. Lovinescu⁶, dar și el preia unele informații neclare. Ediția franceză, necunoscută dealtfel

³ N. Iorga, în *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea* De la 1821 înainte (...), vol. II. Epoca lui Mihail Kogălniceanu (1840—1848), București, Minerva, 1908, p. 27 și, mai ales, p. 62, credea că: „Spicuitorul se opri cu al doilea volum! [de ce volum? n.n.!] pe april—iunie 1841, și foaia menită să fie expresia și interpretarea civilizației în țările moldo-române”, începuse apariția numai la 10 mart. precedent”. În *Istoria presei românești de la primele începuturi pînă la 1916*, București, Adevărul, 1922, p. 74, N. Iorga revine și spune că: „Spicuitorul își incheie, după un an de zile, la 1841, scurta și puțin spornică-i existență”. Dar formula rămine neclară. După el ar fi apărut și în anul 1840.

⁴ *Istoria presei* ..., p. 62.

⁵ Iorga era desigur indus în eroare de anunțul prospect, publicat în *Albina Românească*, nr. 57, din 21 iulie, 1840, p. 231, unde apariția *Spicuitorului* era anunțată pentru septembrie 1840 și, de asemenea, de o scrisoare a lui Lupu Bals, publicată tot în *Albina Românească*, nr. 61, 4 aug. 1840, p. 217, referitoare la apropiata apariție a acestei reviste.

⁶ E. Lovinescu, *Gh. Asachi, Viața și opera*. Ediție definitivă, București, Casa Școalelor 1927, p. 192—196, unde se publică și o mică monografie a revistei *Spicuitorul moldo-român*. Dar Lovinescu nu observă că revista aceasta nu a apărut pentru luna martie.

și lui, a apărut într-adevăr în martie, pe cită vreme, după cum am văzut mai sus, ediția bilingvă a început să apară abia în vară, târziu, și Lovinescu crede și el (și nu știu de unde) că primul număr al revistei-magazin a apărut pentru lunile ianuarie—februarie și martie. Nu descrie sau nu cunoaște toate stampele din ediția bilingvă.

Lucrurile ar fi fost mult mai clare și precise, în același timp, dacă cercetătorii s-ar fi obosit și ar fi citit o scurtă *Înștiințare (Annonce)* aflată în fascicola a doua (nr. 2) a ediției bilingve (pentru lunile april, mai, iunie), pe prima foaie nenumerotată, imediat după cele două pagini de titlu, în franceză și în română. Înștiințare care lămurește aproape toată chestiunea și pe care o transcriem aici integral: „Înfățișând publicului numărul al doilea a *Spicuiitorului moldo-român*, simțim nevoia a cere îngăduința abonaților noștri pentru întârzierea care au cercat această publicațiune.

Îmbrătoșarea binevoitoare ce i s-au hărăzit la a cea întâie ediție franceză (s.n.), era însoțită dedorința de a vedé traducerea românească⁷ alătore cu textul franțez.

Îndeletnicindu-se de a înființa (sic!) asemenea dorințe drepte și favoritoare literaturii românești, noi am întâmpinat (sic!) mai multe greutăți decit am fost prepus, atit în privirea redacției, cum și a tipăririi.

Sintem îndatoriți a crede că, luîndu-să în considerație asemenea cuvinte doritorii vor urma a îmbărbăta această foaie cu protecția de care, spre a se întemea, au nevoie toate întreprinderile noi (sic!).

Deasemine ni-am sirguit (sic!) a îmbunătăți această ediție (s.n.) și cetitorii se va încredința că sporirea formatului împlinește numărul coalelor giuruite în acea întâiu a noastră înștiințare⁸.

Numărul întâiu ale (sic!) acestei foi, retipărit (s.n.) în asemenea format, precum și al triile, se va publica în curind⁹.

Este clar că specialiștii nu au citit această *Înștiințare*⁹. Numai Mihail Kogălniceanu¹⁰, contemporan evenimentului, citează, combătîndu-l pe

⁷ În *Albina Românească*, XII, 1841, p. 91—92 (Foileton). La 93, tot acolo, tabla de materii a numărului pe ianuarie și februarie pentru ediția franceză!

⁸ Cea întâiu înștiințare a apărut în *Albina Românească*, nr. 57 din 21 iulie, p. 231—233 din anul 1840, dar această *Înștiințare* s-a republicat și în prima ediție franceză, p. 2 și ea se referă la faptul că revista va apărea în „broșuri de 5 la 6 foi (recte coale de editură) în fiecare lună. Formatul va fi portativ”. Defapt a apărut o fascicolă (număr) în 8° mic de 1 + 118 pagini.

⁹ În afara lucrărilor citate în notele anterioare este demn de menționat, pentru chestiunea discutată aici, și următoarele: a) Alexandre Rally et Getta Hélène Rally, *Bibliographie franco-roumaine*. Première partie, tom. I, Paris, Leroux, 1930, p. 364, unde se spune că *Spicuiitorul* era o revistă lunară; b) Gh. Oprescu, *Grafica românească*, vol. I, București 1942, p. 259; dar Oprescu nu a văzut, în exemplarul consultat de el la B.A.R., toate stampele. Stampele sint, în ediția bilingvă: în fascicola pentru ianuarie—februarie 2: domnița Ruxandra și Cetatea *Caput bovis*; în fascicola pentru lunile aprilie—mai—iunie 2: planul Cetății Neamțului și ruinile Cetății Neamțului; în fascicola pentru lunile iulie—august—septembrie 2: stampe referitoare la Tezaurul de la Pietroasa; în ultima fascicolă pe lunile octombrie-noiembrie și decembrie 2: portretul lui D. Cantemir și vederea fabricii de hirtie a lui Gh. Asachi de la Cetățuia; c) D. Coval, *File din istoria presei democratice moldovenești*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1972, p. 88—91, unde nu ne comunică nimic nou față de cele spuse de către E. Lovinescu, în lucrarea citată la nota 6; d) F. Levit, *Gheorghe Asachi*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1966, p. 120—138 nici nu pomeneste de „Spicuiitori”.

¹⁰ În *Arhiva românească*, I, 1841, p. 374, o recenzie amplă a *Spicuiitorului*, la p. 373—376!

A. Gallice, ediția franceză descrisă aici (o citează ca titlu), dar recenzia revistei se face pentru tirajul bilingv. De asemenea, specialiștii n-au citit nici revistele contemporane apariției *Spicuitorului*¹¹.

Avem, prin urmare, o ediție franceză, pentru lunile ianuarie și februarie, de 1 + 118 p., de format mic (21/14,46 cm.), după care a apărut numărul al doilea, în franceză și română (pentru lunile : aprilie—mai—iunie), de 130 p. + 2 stampe + 3 tabele statistice pentru Moldova anilor 1839 și 1841; a urmat numărul al treilea (pentru lunile : iulie-august-septembrie), ale tirajului bilingv, de 118 p. + 1 tabel statistic al Moldovei anului 1840 + 2 stampe; concomitent și târziu, la începutul anului 1842, au apărut numerele I-iu și al IV-lea. Numărul I pentru lunile ianuarie și februarie, în tirajul bilingv, număr care în bibliografia lui Hodoș și Sadi Ionescu are 2 foi cu pagina de titlu în franceză și română + 4 foi cu prospectul reprodus după *Albina românească*, citată și după ediția I-a franceză, discutată aici, și apoi 124 p. + 2 stampe, una reprezentînd pe doamna Ruxandra de Moldova, fiica lui Vasile Lupu, iar a doua un plan al cetății romane Caput bovis; (în timp ce ediția franceză nu avea decît 1 + 118 p. de format mic, fără stampe!). În numărul I nu apare pe copertă luna martie. Numărul al IV-lea, concomitent pentru lunile octombrie—noiembrie-decembrie, de 173 p. + 2 stampe + 1 foaie cu o *Balade moldave*, semnată D.S. (numai partitura muzicală)¹².

Toate acestea dovedesc că revista nu era lunară¹³, cum indică mulți dintre autorii citați, ei primul număr bilunar, iar numerele 2, 3 și 4 trimestriale; (unele stampe, cum ar fi cea referitoare la Ruinele Cetății Neamțului, poartă indicația : *Glaneur III*); și că ediția I-a franceză, precum și ediția a doua franco-română, n-au apărut pentru luna martie¹⁴ (ediția bilingvă are, deci, patru numere nenumerotate însă).

Tot despre ediția bilingvă trebuie să mai notăm că este de format în 8°,6 mare (24/16 cm.).

¹¹ Dar în *Albina românească*, XII, 1841, p. 328, se anunță că a apărut al II-lea număr din *Spicuitor* și că numărul I se va retipări. În *Albina românească*, XIII, 1842, p. 46, se face cunoscut că s-a publicat numărul al III-lea din *Spicuitorul moldo-român* (la rubrica : bibliografie). În *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, V, 1842, p. 96, se anunță primirea la redacție a numărului III din *Spicuitorul*; iar în *Albina românească*, XIII, 1842, p. 180 (la bibliografie), se face cunoscut că „au ieșit numărul I și IV din *Spicuitorul moldo-român*; cf. și *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, vol. I, 1790—1850. Partea I, întocmită de Ioan Lupu, Nestor Camariano și Ovidiu Papadima, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, p. 92—93.

¹² Atît această partitură, cit și tabelele statistice, extrem de importante pentru istoria economică și socială a țării, nu sînt semnalate de către nici unul dintre cei ce s-au ocupat de această revistă.

¹³ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 124, care spune că : „Mereu imitator, Asachi îi opuse slabul *mensuel* (s.n.) bilingv *Le Glaneur moldo-valaque*. *Spicuitorul moldo-român* (ianuarie—decembrie 1841)”.

¹⁴ De aceasta și-a dat seama I. Hangiu, în *Presa literară românească*, I (1789—1901), București, E.P.L., 1968, p. 96.

NOUTĂȚI DESPRE TATĂL LUI MIRON COSTIN

DE
ILIE CORFUS

Răsfoind recent în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România din București, apoi în Biblioteca universității, dar mai ales în Biblioteca Națională din Varșovia edițiile polone de documente din secolele XVI și XVII, am constatat din nou că acestea cuprind bogate și prețioase informații referitoare la istoria țărilor române. Ele au rămas însă în cea mai mare parte necunoscute și nefolosite pînă acum în istoriografia noastră, deși unele publicații cuprinzînd asemenea informații au o vechime de un secol și mai bine. Cauza pare a fi necunoașterea limbii polone, pe lingă absența unui mare număr de asemenea ediții de documente în bibliotecile de la noi. Adunarea și publicarea în volum, cel puțin în traducere românească, a actelor, în întregimea lor sau numai a unor fragmente din ele, al căror conținut privește istoria românilor, ar fi un lucru pe cît de necesar, pe atît de folositor.

Din asemenea colecții polone de documente, precum și din unele acte inedite, descoperite recent în arhivele din Polonia, am extras și informațiile, care formează obiectul articolului de față și care se referă la viața lui Iancu Costin și la fiii săi, Alexandru, Miron și Iancu.

Începem cu cele ce privesc pe hatmanul Iancu, tatăl cronicarului Miron Costin. Activitatea sa, ca unul dintre principalii sfetnici ai lui Miron Barnovschi și apoi a lui Moise Movilă este în general cunoscută. Cunoscut este și aportul său la eșecul expediției turcilor sub Abaza pașa din toamna anului 1633 în Polonia¹. Dar să ne oprim puțin asupra acestei expediții, care a constituit o cotitură hotărîtoare în viața sa și a familiei sale.

Polonia se găsea încă din 1632 în război cu Moscova. Țarul Mihail Fiedorovici, profitînd de interregnumul provocat de moartea regelui Sigismund al III-lea Vasa (1632) și atacînd, cu tot armistițiul existent încă din 1618, Smolenskul (1632—1633), la despresurarea căruia a sosit în septembrie 1633 noul rege, Vladislav al IV-lea (1632—1648), a căutat să cîștige de partea sa pe turci. Tinărul și impetuosul sultan Murad al IV-lea (1623—1640), cedînd promisiunilor moscovite, precum și îndemnului favoritului

¹ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă Incoace*, ediția P.P. Panaitescu, București, 1944, p. 89—92. P.P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, București, 1925, p. 107—108. *Idem*, Miron Costin Opere, I. București, 1965, p. IX. N. Grigoraș, *Știri noi despre viața și familia lui Miron Costin* în „Studii și cercetări științifice”. Istorie, Iași, VII (1956), nr. 2, p. 175—176. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV—XVII*, București, 1971, p. 385. E. Puiu, *Viața și opera lui Miron Costin*, București, 1975, p. 22—23.

său, Abaza, pașă de Silistra și beglerbeg de Oceaov, doritor de slavă și de prăzi, a însărcinat pe acesta cu expediția împotriva Poloniei, călcând pacea încheiată cu această țară de înaintașul său, Osman al II-lea, la Hotin (1621). Abaza a chemat la el pe tătarii din Crimeea și pe domnii români, Moise Movilă și Matei Basarab, și a înaintat cu oastea turcească prin Moldova spre frontiera Poloniei, expediția sa constituind o diversiune în favoarea Moscovei, în timp ce anterior, în vară, tătarii din Bugeac năvăliseră și pustiiseră ținutul din jurul Cameniței, întorcându-se cu repeziciune în Moldova, cu mari prăzi. Regele, ocupat cu războiul cu rușii, a încredințat apărarea frontariilor de sud ale țării lui Stanislav Koniecpolski, castelan de Cracovia și mare hatman al regatului. Acesta, după ce a urmărit pe tătari în Moldova și i-a distrus la Cornul lui Sas pe Prut, luându-le înapoi prada (24 iulie 1633), s-a pregătit să întâmpine pe Abaza, care se îndrepta spre Camenița și care avea cu el, după istoricii poloni, 30.000 de turci, 15.000 de tătari și 10.000 de români (oștile Moldovei și Țării Românești). Hatmanul polon, dispunând de numai 4.600 de mercenari din armata permanentă însărcinată cu paza frontierei, de circa 6 000 de ostași de-ai magnaților poloni și de anumite forțe căzăcești, și-a așezat tabăra pe dealul de la Paniowce, la sud de Camenița. La 22 octombrie 1633 Abaza a atacat tabăra polonă. Românii au luptat cu foarte mare neplăcere, iar turcii, din cauza unui contraatac neașteptat al polonilor asupra spatelui taberii lor, n-au reușit să câștige lupta, iar noaptea s-au retras peste Nistru în Moldova, speriați de hatmanul Costin și de domnul său că în ajutorul polonilor se apropie cazacii. Acesta a fost marele serviciu pe care l-a făcut Costin polonilor, iar ei nu i-l vor uita, după cum vom vedea mai jos. Abaza a atacat și a cucerit apoi doar orașelul Studenița pe Nistru, mai jos de Camenița, faptă trimbițată de el drept o mare izbândă, și aceasta pentru a-și acoperi de fapt un mare eșec ².

Ceea ce nu se cunoștea pînă acum este faptul că domnul Moldovei, desigur la sfatul lui Costin, și cel al Țării Românești, au mijlocit pacea între turci și poloni. Scrisorile, inedite, schimbate între ei și hatmanul polon și pe care le aducem acum la lumină, demonstrează aceasta. De altfel, la auzul apropierei turcilor, Koniecpolski trimisese un sol la Abaza ca să-i afle intențiile, iar acesta, la rindu-i, trimisese și el un sol la hatmanul polon ca să-i adoarmă vigilența. Ajungînd la Camenița, Koniecpolski l-a întrebat, la 8 octombrie, și pe Moise Movilă care sînt planurile comandantului turc³, dar abia la 29 ale aceleiași luni, după luptele de la Paniowce, și după distrugerea Studeniței, domnul Moldovei a putut să-i răspundă prin solul său, stolnicul Grama, că a reușit să convingă pe pașă să încheie pace în spiritul tratatului de la Hotin, turcul cerînd doar ca polonii să timită un sol la Poartă ⁴. Un răspuns identic i l-a dat în aceeași zi și Matei Basarab printr-un logofăt al său⁵, ambii domni insistînd ca polonii să satisfacă cererea pașalei de a trimite un sol mare la Constantinopol. La 2

² Pentru cele de mai sus, Miron Costin, *op. cit.*, ed. cit., p. 89—92. *Historia polityczna Polski* (Istoria politică a Poloniei), II, Cracovia, 1923, p. 259—261. Z. Spieralski, *Awantury moldawskie* (Aventuri moldovenești), Varșovia, 1967, p. 179—180.

³ Archiwum Głównie Akt Dawnych (Arhiva centrală de acte vechi), Varșovia, *Libri legationum*, 33, f. 129^v—130. Arhiva se va cita în paginile ce urmează prin inițialele AGAD.

⁴ *Ibidem*, f. 137. Și ms. III. 6610, f. 140 din Biblioteka Narodowa (Biblioteca Națională) din Varșovia.

noiembrie, Konięcpolski le-a mulțumit pentru eforturile depuse și i-a anunțat că acceptă pacea, specificându-le doar că solul care va fi trimis la Poartă va ști să pledeze pentru ca Abaza să-și primească pedeapsa ⁶. În sfârșit, hatmanul polon a primit și răspunsul pașalei, care demonstrează că domnii români au fost aceia care, prin stăruințele lor, au determinat încetarea ostilităților. La care răspuns, hatmanul l-a întrebat ironic: „Ce rezultat ați dobândit pe urma acestui elan al vostru? Ați distrus doar țările Moldovei și Munteniei! Și care-i slava măriei sale împăratului, care-i slava și cîștigul vostru?” ⁷. Konięcpolski a aflat apoi din Moldova că Abaza a strins vreo două sute de țărani, mare parte din ei luindu-i din închisorile moldovene și din cele din Țara Românească, i-a ras, i-a îmbrăcat în uniformă polonă și i-a trimis sultanului, drept prizonieri poloni, împreună cu niște lănci și cu un steguleț luat din Studenița, toate acestea ca trofee ale inexistenței sale victorii. „Ba mai mult — comunica el cancelarului polon — același exeroc a obținut fie în Studenița, fie în Moldova o fată de neam prost, aud însă că de o frumuseță rară, pe care, îmbrăcînd-o și luînd cu puterea de la domn o caretă cu șase cai, a trimis-o împăratului drept fiică a mea. Iată deci că eu, care n-am nici o fiică, voi avea de ginere pe împăratul turcesc!” ⁸. Abaza, care aflate între timp că vestea despre apropierea cazacilor nu fusese decît o înșelăciune, a căutat, după cum se știe, să prindă la întoarcerea sa prin Moldova pe boieri și să-i ducă în fața sultanului pentru a da vina pe ei și a se spăla de rușinea suferită, dar Costin a aflat de intenția sa, astfel că boierii au fugit noaptea din Iași ⁹.

Regele polon a trimis un sol la Poartă pentru a protesta împotriva violării tratatului. Solul a ajuns cu greu acolo, fiind reținut pe drum de Abaza. Sultanul, dînd crezare știrilor false ale acestuia și cedînd instigațiilor solilor moscoviți, l-a primit brutal și cu amenințări de război (martie 1634). Solul s-a întors acasă cu vestea de război. Pe drum a aflat de la domnul Moldovei că acesta primise ordin să pregătească provizii. Regele, care între timp despresurase Smolenskul și învinsese pe ruși, silindu-i să capituleze (februarie 1634), s-a pregătit de război. În aceste împrejurări, sultanul, pentru a avea un om sigur în Moldova, a mazilit pe Moise Movilă, desigur la insistențele lui Abaza, nu mai puțin însă și la uneltirile vornicului Lupu, care, cu ajutorul aceluiași pașă, i-a luat locul. Atunci abia, adică la sfârșitul lui martie 1634 ¹⁰, iar nu în toamna anului 1633, de frica lui Abaza, după cum s-a spus de ultimul editor al operelor lui Miron Costin ¹¹, Moise Movilă s-a refugiat în Polonia și tot atunci a luat drumul exilului în aceeași țară și hatmanul Costin ¹², cu familia sa, de teama lui Vasile Lupu.

⁶ *Ibidem*, f. 136. Și același manuscris din Biblioteca Națională, f. 141.

⁷ *Ibidem*, f. 136^v—138.

⁸ Biblioteca Națională din Varșovia, *ms. cit.*, f. 143^v—144.

⁹ *Ibidem*, f. 164^v—165. Și Miron Costin, *op. cit.*, *ed. cit.*, p. 92 scrie despre fata „ce se prilejise între roabe, foarte iscusită de trup”, pe care pașa a trimis-o sultanului, dînd-o drept fiică a hatmanului polon.

¹⁰ Miron Costin, *op. cit.*, *ed. cit.*, p. 92.

¹¹ Ultimul document cunoscut pînă acum și dat de Moise Movilă ca domn este cel din 20 martie 1634 (*Documenta Romaniae historica*) A. Moldova, București, 1974, p. 102.

¹² P.P. Panaitescu, Miron Costin, *Opere*, I, p. IX.

Ultimul document în care el apare ca sftinic în divan, cu rangul de hatman și pircălab de Succava, poartă data de 15 martie 1634 (*Doc. Rom. hist.*, A. Moldova, p. 95).

La vestea victoriei polonilor asupra Moscovei și a mobilizării generale a șleahței, sultanul a dat înapoi și a propus pacea, mai ales că și Persia îl amenința cu război. Deși regele polon dorea să se măsoare cu turcii, șleahța însă nu voia război. Koniecpolski a primit deci ordin să nu provoace pe turci. Sultanul a luat lui Abaza comanda armatei și l-a ucis (august 1634), numind în locul său pe Murtaza pașa, mai ponderat. S-a ajuns astfel la tratative de pace, care s-au purtat între Koniecpolski și noul comandant turc¹³.

Un lucru însă a rămas nementionat în sintezele polone de istorie și necunoscut pînă acum la noi și anume că regele a căutat în cursul acestor tratative să impună în Moldova alt domn împotriva lui Vasile Lupu, adică împotriva aceluia care contribuise hotărîtor la pierderea lui Miron Barnovschi și la destituirea lui Moise Movilă, ambii cetățeni nobili („indigeni”) poloni, iar ca domni, cu totul devotați Poloniei. Aceasta o aflăm acum din scrisorile trimise de rege la sfîrșitul lui septembrie și în prima parte a lunii octombrie 1634 lui Koniecpolski și publicate în urmă cu 134 de ani într-o colecție polonă de documente¹⁴. Regele, care se afla la Liov, își avea trimis la Poartă un al doilea sol, cu misiunea, între altele, de a obține din condicile cancelariei otomane informații în legătură cu instalarea domnilor în Moldova la recomandăția regilor Poloniei și de a face, potrivit lor, presiuni asupra turcilor ca această condiție să fie adusă la îndeplinire¹⁵. Pe de altă parte și hatmanul polon insistă pe lângă Murtaza pașa pentru înlăturarea lui Lupu, în timp ce regele nu se îndoia că solul său va face tot posibilul ca acesta să fie destituit. Regele era de acord cu propunerea lui Koniecpolski și a cancelarului polon, Iacob Zadzik, ca în locul lui Lupu să fie pus Catargi¹⁶, cu care ocazie s-ar fi spulberat și neînțegerile dintre domnul Moldovei și Matei Basarab. Pe de altă parte, regele era convins că atunci cînd solul său va susține la un nivel atît de înalt meritele lui Catargi, atît Murtaza pașa cit și sultanul vor fi pentru numirea acestuia. El a cerut deci lui Koniecpolski să scrie grabnic solului ca să-l propună și să smulgă, în numele regelui, numirea sa în scaun¹⁷. „Căci — declara regele — domnul Moldovei, care este cu totul pentru înșelăciune (lucru ce l-au arătat faptele sale rele din trecut) nu trebuie să i se dea nici o crezare”. Despre viciile lui Vasile Lupu îi relatase amplu cancelarul, astfel că nu dorea să-l aibă de vecin. El avea să fie mulțumit, dacă pe tronul Moldovei avea să fie pus, la intervenția sa, un om care să-i fie binevoitor și prietenos lui și republicii nobiliare polone. De aceea nu se îndoia că solul se va ține de instrucțiunile primite de la Koniecpolski, care, după părerea regelui, trebuia

¹³ *Hist. pol. Polski*, II, p. 260—261.

¹⁴ A. Grabowski, *Władysław IV. króla polskiego, w. xiążęcia lit. etc. listy i inne pisma urzędowe...* (Scrisori și alte acte oficiale ale lui Vladislav al IV-lea, rege al Poloniei, marc principe al Lituaniei...), Cracovia, 1845.

¹⁵ *Ibidem*, p. 8—9 (regele către Koniecpolski, 29 septembrie 1634).

¹⁶ Este vorba probabil de Apostol Catargi, mare paharnic (1631), mare vistier (1634), mare postelnic (1635—1643), (cf. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 370) cel ce la 4 februarie 1676, ca vornic, va primi cetățenia nobiliară polonă, cf. Z. Wdowiszewski, *Regesty przywilejów indygenatu w Polsce (1519—1793)* (Regeste de privilegii de indigenat în Polonia, 1519—1793), în „*Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej*”, V, Buenos Aires — Paris, 1971, p. 40. Ar putea fi însă vorba și de Ianachi Catargiu, care în vara anului 1627 se afla caimacam la Iași, în timp ce Miron Barnovschi era plecat la Obeakov (Bibl. Jagiellonă, Cracovia, ms. 211, p. 481—482).

¹⁷ A. Grabowski, *op. cit.*, p. 10—11 (regele către Koniecpolski, 4 octombrie 1634).

să-i scrie și acum (la 12 octombrie 1634), ca, văzînd dificultățile ce stăteau în calea revenirii lui Moise Movilă la domnie, să promoveze prin toate mijloacele la tronul Moldovei, dacă avea o astfel de recomandare din partea hatmanului polon, pe Ioan Movilă, fratele lui Moise, sau, lucru de-a dreptul surprinzător, pe Costin, cu toate că acesta — afirma regele — nu voia să primească să fie domn. Oricum, regele lăsa toate acestea la judecata hatmanului său¹⁸. Cum însă pe zi ce trecea Vasile Lupu se făcea tot mai util polonilor, trimițînd lui Koniecpolski scrisori din partea lui Murtaza pașa și a solului polon, regele a revenit asupra intenției de a-l înlătura, socotînd că dacă el va rezista turcilor și nu le va ceda nicidecum va trebui ca polonii să-l ierte și să lase răfuiala cu el pentru alt timp¹⁹. Pacea încheiată între poloni și turci la 1 noiembrie 1634 prevedea, între altele, ca românii din ambele țări să nu facă pagube polonilor și nici aceștia românilor și tătarilor, orice daună urmînd să fie reparată, iar autorul ei pedepsit, și ca refugiații din Moldova pe teritoriul polon și care de acolo ar năvăli și ar face stricăciuni în țară să fie extrădați, la cerere²⁰. Nimic deci despre instalarea domnilor în Molova la recomandăția regilor poloni.

Rezultă așadar că fostul hatman Costin s-a bucurat încă de la începutul petrecerii sale în Polonia de aprecierea și încrederea regelui și a primilor săi sfetnici, de vreme ce el a fost unul dintre cei ce au fost luați de aceștia în considerare pentru ocuparea tronului Moldovei. Refuzul său am încerca să ni-l explicăm prin însușirile sale de om prevăzător și nedoritor de înălțări efemere, într-o vreme atît de nesigură, cazul uciderii lui Miron Barnovschi din vara anului precedent, la care fusese martor, stăruindu-i desigur viu și tragic în minte.

Se pare însă că el a fost dispus să ajute de acolo pe Ioan Movilă ca să alunge pe Vasile Lupu. Acest pretendent își căuta, după cum se știe, la sfîrșitul anului 1635 legături în acest scop în țară și el declara lui Gheorghe Rákoczy I, principele Transilvaniei, de la care cerea ajutor, că forțele care ar urma să-l pună în scaun, fără a întreba pe turci, ar cuprinde 3.000 de ostași dați de Koniecpolski, cu Costin în frunte, care din partea sa, ajutat de rudele sale polone, ar mai strînge alți 4.000, în timp ce fratele lui Costin ar aduce din Țara Românească încă 3.000²¹. Rezultă deci că fostul hatman Costin a menținut un viu contact cu țara, prin frații săi rămași acolo, ba chiar și cu Țara Românească, de unde Matei Basarab n-a încetat să-și manifeste simțămintele sale prietenești față de regele polon, sperînd, cu toții, în ajutorul Poloniei pentru a obține acea libertate pe care Mihai Viteazul o lăsase moștenire urmașilor. Regele a asigurat pe domnul muntean de protecția sa, cerîndu-i să-i trimită cît mai des știri despre turci²². Dimpotrivă, față de Vasile Lupu el a continuat să-și arate suspiciunea și îngrijorarea pentru atitudinea sa ostilă față de Polonia²³. Relațiile dintre domnul Moldovei și poloni se vor

¹⁸ *Ibidem*, p. 11—12 (regele către Koniecpolski, 12 octombrie 1634).

¹⁹ *Ibidem*, p. 14 (regele către Koniecpolski, 16 octombrie 1634).

²⁰ M.A. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, I (1455—1774), București, 1976, p. 161.

²¹ N. Iorga, *Istoria românilor*, VI, București, 1938, p. 54.

²² A. Grabowski, *op. cit.*, p. 186—187 (regele către Matei Basarab, Vilna, 5 mai 1636).

²³ *Ibidem*, p. 204—206 (scrisoarea regelui către Vasile Lupu și alta către cancelarul polon, ambele din Vilna, 15 iulie 1636).

îmbunătăți după încercările nereușite ale lui Ioan Movilă din 1637 și 1639 de a-i lua domnia, încercări în care a fost ajutat poate și de Costin.

Despre anii petrecuți de Costin în exil în Polonia se știau pînă acum puține lucruri. S-a spus că el s-a stabilit cu familia în Podolia, aproape de Bar, unde a trăit din veniturile unei moșii luate în arendă²⁴. Se mai știa apoi că la 1 mai 1638 a obținut, împreună cu fiii săi Alexandru, Miron și Potomir, cetățenia nobiliară poloneză („indigenatul”), ca răsplată pentru serviciile aduse Poloniei în diferite expediții militare, în special cu ocazia pomenitei năvăliri a lui Abaza pașa²⁵. Blazonul cu care a intrat în arhondologia polonă avea o figurație care simboliza îndeletnicirea sa de oștean. Cum însă traducerea dată pînă acum textelor polone cuprinzînd rezumatul privilegiului de nobil și descrierea blazonului lasă mult de dorit²⁶, le redăm aici în traducerea noastră după o recentă publicație poloneză, cunoscută de curind și la noi: ²⁷ „Varșovia, 1 mai 1638. Iancul Constantin, hatmanul oștilor Moldovei, cu fiii săi Alexandru, Miron și Potomir, pentru merite de război și pentru experiență în treburile militare, la recomandarea lui Stanislav Koniecpolski, castelan al Cracoviei, mare hatman al Coroanei. Blazonul: pe un cîmp azuriu arhanghelul Mihail în veșmînt argintiu, cu spada în mîna dreaptă; bijuteria < un inel pe care era gravat > un braț înarmat cu o sabie”²⁸.

S-a mai spus apoi despre Costin că a rămas în Polonia pînă la sfîrșitul vieții sale, unde a mîncat pîinea neagră a exilului²⁹. S-a adăugat în urmă că titlul de nobil polon n-a însemnat mare lucru pentru situația sa materială, care nu pare să fie fost din cele mai bune, și că a trăit destul de modest, ba mai mult, cu amărăciune în inimă, chinuit de dorul de țară și năpădit de amintiri³⁰.

Desigur, în lipsă de date și pornind pe panta imaginației, am putea prefigura un roman întreg despre traiul tatălui lui Miron Costin în Polonia. Pe noi ne interesează însă adevărul despre acest trai. Un nou document recent descoperit ne arată că situația materială a lui Costin n-a fost modestă ci, dimpotrivă, destul de bună. El a primit din partea regelui moșii în Polonia, iar altele le-a cumpărat. Aceasta o aflăm din instrucțiunile date de Gheorghe Duca din Iași, la 26 octombrie 1669, solilor săi în Polonia la regele Mihail Korybut Wiśniowiecki, din care redăm aici, în traducerea noastră, pasajul redactat, firește, la cererea lui Miron Costin, pe atunci vornic de țara de jos: „Domnii soli vor susține intervenția mea pe lingă măriia sa regele pentru nobilii fii ai lui Costin, fostul

²⁴ Moșia s-ar fi numit „Novosiilca Nova” (S. Zotta, *Știri despre Costinești*, în „Revista istorică”, XI, 1925, nr. 4–6, p. 74), sau „Novosilca Nova” (P.P. Panaitescu, Miron Costin, *Opere*, I, p. IX), iar după el tot așa au numit-o și ceilalți autori care s-au ocupat de istoria familiei Costin. În realitate, numele ei a fost, simplu, „Novosielica”, fără adaosul de „Nowa” căci cu acest adaos am avea de a face cu un pleonasim (adică în românește ar fi vorba de „Noua-seliște, Nouă”).

²⁵ S. Zotta, *op. cit.*, loc. cit., p. 74. P.P. Panaitescu, *Influența polonă . . .*, p. 107. *Idem* Miron Costin, *Opere*, I, p. IX, și ceilalți.

²⁶ S. Zotta, *op. cit.*, loc. cit., p. 74.

²⁷ C. Rezachevici, *Privilegiile de indigenat polon acordate locuitorilor din țările române*, în „Revista de istorie”, 28 (1975), nr. 7, p. 1097.

²⁸ Z. Wdowiszewski, *op. cit.*, loc. cit., p. 29.

²⁹ N. Grigoraș, *op. cit.*, loc. cit., p. 1095–1098.

³⁰ E. Puiu, *op. cit.*, p. 25.

hatman al țării Moldovei, care slujind vreme îndelungată Republicii < nobiliare polone >, și-a avut date de preastrălucitul rege decedat, Vladislav < al IV-lea : 1632—1648 >, pentru slujba sa de arme, proprietăți în țările Coroanei < regatului polon >, iar alte cumpărături pe banii săi proprii. Acum dumnealui domnul Złoczowski le ține, la rău vorbind, în stăpînirea sa ; < solii > vor stărua ca aceste proprietăți să fie restituite nobililor fii ai pomenitului mai sus răposat Costin hatmanul ”³¹.

Iată-l deci pe Costin, deloc visător, care, fără a părăsi nici în patria sa adoptivă îndeletnicirea armelor, și-a realizat o avere pe măsura muncii și priceperii sale. Și aceasta a făcut-o nu ca simplu mercenar în serviciul unei puteri străine, ci ca unul care avea în același timp în vedere interesele proprii ale țării. Aceasta se constată dintr-un document datînd din timpul războiului dintre poloni și cazaci început în 1648 de Bogdan Hmielnițki, aliat cu tătarii. Dar să schițăm aici principalele faze ale acestui război pentru a putea încadra și interpreta documentul în chestiune. După totala înfrîngere a armatei polone la Korsun (26 mai 1648), în care ambii hatmani, adică marele hatman (Nicolae Potocki) și hatmanul de cîmp (Martin Kalinowski) au căzut în robia tătărească, în timp ce la Varșovia murea și regele Vladislav al IV-lea, au urmat tratative care au dus la încheierea armistițiului de la Zborów (24 mai 1649). Seimul polon (17 ianuarie-13 februarie 1649), ocupat cu încoronarea noului rege, Ioan Cazimir (1648—1668), a votat impozite pentru formarea unei mari armate de mercenari. Armistițiul a fost întrerupt de cazaci, iar în iunie 1649 au reînceput luptele în Volinia. În fața oștirii căzăcești, armata polonă s-a retras pînă la Zbaraż, la hotarul de nord al Podoliei. Comanda asupra ei a luat-o Ieremia Wiśniowiecki, voievodul Ruteniei, fiul lui Mihai Wiśniowiecki și al soției sale, Regina, fiica lui Ieremia Movilă. Încercuită de cazaci și de tătari, ea s-a apărat în tabără timp de șase săptămîni, fără a capitula. În sfîrșit, regele a plecat în ultimele zile ale lunii iunie din Varșovia cu 20 000 de mercenari în Rutenia. Se conta în același timp ca armata lituaniană, care stătea separat împotriva cazacilor, dar care nu intrase încă în luptă, să atace de la nord direct Kievul, ocupat de Hmielnițki. Ea stătea în tabără, sub comanda lui Ianuș Radziwiłł, hatman de cîmp a Lituaniei și ginere al lui Vasile Lupu, departe de la nord-est, în stînga Niprului, la hotarul stabilit în 1569 (prin unirea de la Lublin) între regatul Poloniei și teritoriile ce mai rămăseseră sub o administrație autonomă lituaniană.

Acolo, în această tabără, se afla la 10 iulie 1649 Costin. Informația este cuprinsă în scrisorile trimise regelui în aceeași zi din tabără și este publicată într-o veche colecție polonă de documente³². Reproducem aici, în traducerea noastră, pasajul ce ne interesează : „Știre din scrisorile către măriia sa regele, trimise din tabăra lituaniană în ziua de 10 iulie anul 1649... Eri a sosit în goană trimisul domnului din Iași < Vasile Lupu > la măriia sa regele, atît de grabnic, încît n-a voit să aștepte această scrisoare a mea. Astăzi însă a plecat vioi domnul Costin, a cărui destoinicie

³¹ AGAD, Archiwum Koronne Warszawskie, fondul tătăresc, cartonul 60, mapa 31, nr. 33 ; original.

³² A. Grabowski, *Ojczyście spominki w pismach do dziejów dawnej Polski...* (Amintiri despre patrie în scrisori referitoare la istoria vechii Polonii...), II, Cracovia, 1895, p. 59—60.

a avut o mare parte în victoriile asupra lui Abaza, și care are un fiu în cameră, la domn. El a spus ca sigur că dacă mânia sa regele ar ajunge mai curînd cu oastea aici, la Cămenia, atunci amîndoi domnii < adică și cel al Moldovei și cel al Țării Românești > și-ar uni oștile cu mânia sa și i-ar ajuta în mod sincer nu numai împotriva acestor trădători răsculați < cazacii > ci și împotriva tătarilor, apoi și în contra turcilor. Căci doamne ferește de o nereușită a noastră, ei rămîn în cea mai mare teamă și primedie”.

Rezultă deci că fostul hatman al Moldovei făcea atunci, în vara anului 1649, legătura între cele două armate, de vreme ce la 10 iulie pleca din tabăra lituaniană la rege, ducîndu-i scrisori din această tabără. Pe de altă parte, am putea spune că la el se concentrau știrile sosite din țările române și că el se făcea ecoul pe lingă poloni și lituanieni al îndemnu-rilor sosite de acolo la lupta comună pentru eliberarea acestor țări de sub dominația otomană. Toate acestea le făcea acum, ca unul ce era în vază la poloni pentru meritele sale, a căror amintire nu o șterseseră cei 16 ani trecuți de la expediția lui Abaza pașa, stînd hotărît de partea lor, împotriva cazacilor.

N. Iorga, care a folosit relația de mai sus din aceeași publicație poloneză și care a văzut în ea ultima mențiune despre Costin, a scris că el negocia între Lupu și poloni ³³. Se poate ca el să fi făcut și aceasta, acum cînd se împăcase cu domnul Moldovei și cînd își avea, potrivit relației citate, la curtea acestuia un fiu în calitate de copil de casă, cu toate că din aceeași relație se constată că Lupu corespundea în același timp direct cu regele printr-un trimis special al său. Cine era acest fiu al lui Costin? N. Iorga a afirmat, greșit, că este vorba de Miron Costin, care, după el, era pe vremea aceea, la începutul carierei sale, cămăraș la domnie ³⁴. Se știe însă că Miron nu se întorsese încă în acel timp în țară, de vreme ce peste doi ani, și anume în vara anului 1651, el a luat parte la lupta victorioasă a polonilor cu cazacii și cu tătarii de la Beresteczko (28—30 iunie 1651). O spune singur în cronica sa ³⁵. Acel fiu, care se găsea în 1649 „în cameră, la domn”, era, în realitate, Alexandru, băiatul cel mai mare al lui Costin și fratele lui Miron. Acesta a fost primul dintre fiii lui Costin care s-a întors în țară, și aceasta încă pe cînd trăia tatăl său. Constatarea vine să îndrepte și cele ce s-au spus pînă acum, că fiii lui Costin s-au întors în țară pe la 1652—1653 ³⁶. La curte, Alexandru Costin s-a bucurat de încrederea lui Vasile Lupu, din moment ce în primăvara anului 1653 el a fost acela care a fost trimis de domn, împreună cu vîtaful de aprozi, să aducă înapoi la Iași pe logofătul Gheorghe Ștefan, care se răsculasese împotriva domnului ³⁷.

Dar să căutăm mai departe urmele lui Costin, tatăl, în Polonia, după data de 10 iulie 1649, cînd a plecat, după cum s-a amintit, din tabăra lituanienilor la rege. Acolo, Radziwiłł a înfrînt, la 31 iulie, pe cazacii

³³ *Studii și documente*, IV, București, 1902, p. CCXXX, nota 5. La rîndul său, P.P. Panaitescu, folosind aceeași relație, dar dintr-o altă publicație polonă, a crezut că este vorba de Alexandru, fiul lui Costin hatmanul (cf. *Influența polonă* . . . , p. 108).

³⁴ *Istoria românilor*, VI, p. 173.

³⁵ *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția citată, p. 128.

³⁶ P.P. Panaitescu, Miron Costin, *Opere*, I, p. XI, și ceilalți care au scris despre aceasta.

³⁷ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția citată, p. 134.

de sub comanda lui Kricevski la Lojów pe Nipru, în timp ce regele, ajungînd la Lublin și chemînd o parte din nobilime la arme, s-a văzut încercuit, la 15 august, de mari forțe căzăcești și tătărești, cu Hmielnițki și cu hanul Islam Ghirai în frunte. Primul atac al acestora a fost respins, dar situația polonilor a rămas fără ieșire. Aunci cancelarul Gh. Ossoliński a reușit să intre în tratative cu hanul, iar Hmielnițki, cedînd voinței acestuia, a ajuns la înțelegerea cu polonii de la Zborów (1649), prin care hanul și-a asigurat pentru sine pacea și sume mari de bani ca răscumpărare și ca dări anuale, iar conducătorul cazacilor a obținut pentru sine recunoașterea din partea regelui a titlului de hatman, cu restituirea pentru oștirea sa a vechilor libertăți și privilegii ³⁸. Recent în istoriografia poloneză s-a recunoscut lui Vasile Lupu un rol determinant în încheierea înțelegerii de mai sus și anume prin aceea că, trimițînd la Poartă știri alarmante, dar lipsite de temeii, despre mobilizarea în Polonia a unei mari armate, a făcut pe turci să-și piardă încrederea în șansele lui Hmielnițki și ale hanului, datorită cărui fapt eforturile cancelarului polon de a înlătura pericolul unei intervenții otomane și-au atins scopul. Marele vizir a răspuns domnului Moldovei că nici Turcia nici tătarii nu vor călca tratatele cu Polonia. În orice caz, atitudinea Porții a influențat hotărîrea hanului, care a retras lui Hmielnițki sprijinul său, silindu-l să ajungă la înțelegerea amintită cu polonii. Ca răsplată, seimul polon a acordat, la 24 decembrie 1650, cetățenia nobiliară lui Vasile Lupu și urmașilor săi ³⁹.

În același timp însă nu trebuie să uităm că domnul Moldovei a trimis în același an (1649) oameni să atace niște cete de tătari, care se întorceau cu prăzi din Polonia, faptă necugetată ale cărei nefaste consecințe le-a simțit țara în anul următor (1650), prin teribila pustiire tătărească, secundată de alte două căzăcești. Căci Hmielnițki, decepționat de nestatornicia hanului, își găsisse protecția direct la sultan, căruia i-a jurat credință (2 august 1650), primind, în schimb, titlul de principe și străjer al Porții. În Polonia s-a trecut atunci la o politică de apărare, de pregătire pentru o nouă înfruntare cu cazacii. Conjunctura părea favorabilă, deoarece Turcia era paralizată, sub minorul Mehmed al IV-lea (1648—1687) de frecvente certuri și răscoale la palat și în sinul armatei, iar popoarele creștine din imperiu, profitînd de această situație, se pregăteau de răscoală. Acum, în 1650, regele polon a primit, în acest sens, o solie din partea conspiratorilor bulgari și din partea celor din Țara Românească, sprijiniți energetic de Venetia ⁴⁰.

Cit despre Costin, vedem că el nu stătea la o parte de toate aceste lucruri. Sigur este că activitatea sa de partea polonă, fie ca oștean, fie ca diplomat, a fost cunoscută și urmărită cu gînd de răzbunare de cazaci. Numai așa se poate explica și tragicul său sfîrșit.

La noi s-a știut pînă acum că el a murit în exil, în Polonia, în 1650 ⁴¹. Nu s-a știut însă în ce împrejurări. Un document publicat de foarte mult

³⁸ *Historia polityczna Polski*, II, p. 318.

³⁹ Zdz. Spieralski, *Awantury mołdawskie* (Aventuri moldovenești), Varșovia, 1967, p. 182. Z. Wdowiszewski, *op. cit.*, *loc. cit.*, p. 29.

⁴⁰ *Historia polityczna Polski*, II, p. 319.

⁴¹ S. Zotta, *op. cit.*, *loc. cit.*, p. 74. P.P. Panaitescu, *Influența polonă...*, p. 108. *Idem*, Miron Costin, *Opere*, I, p. XI. N. Grigoraș, *op. cit.*, *loc. cit.*, p. 176—177. E. Puiu, *op. cit.*, p. 27.

timp în Polonia, dar necunoscut istoricilor români, ne arată că el a fost ucis de cazaci în toamna aceluși an, mai precis înainte de 16 octombrie 1650. Este vorba de o scrisoare trimisă la 30 octombrie același an din tabăra polonă de la Zaloŝce, orașel la sud de Beresteczko, de Luca Miaskowski, judecătorul Podoliei, fratele său, Adalbert, paharnic de Sanok, în care i-a relatat despre modul în care a decurs, la 16 octombrie, discuția dintre Nicolae Potocki, castelan de Cracovia și mare hatman al regatului, și solul hanului, un agă, precum și cel al lui Hmielnički, un stegar. A fost de fapt mai mult o ceartă de vreo jumătate de oră. Iată pasajul, în traducerea noastră : „A replicat dumnealui domnul de Cracovia (castelanul de Cracovia), declarînd că așa este, și că pe cîteva slugi de-ale sale și pe alții cazacii i-au ucis acum dincolo de Nipru, și au ucis și pe domnul Toma Wolanowski și pe domnul Costin, pe ai cărui cai călărește Neciai, iar alții i-a dăruiat lui Hmielnički”⁴². Neciai era un polcovnic de-al lui Hmielnički, însărcinat cu apărarea Brațlavului. Acesta sau cazacii lui au ucis așadar pe Costin, printr-o incursiune neașteptată de pradă asupra conacului său, unde creștea cai de rasă. Tot atunci și-a pierdut, se pare, viața și soția sa, Safta, fiica lui Ionașco Scoarțeș comisul, de vreme ce documente interne ulterioare (din 1663) arată că copiii lor, neavînd bani de înmormîntare, Iordache Cantacuzino spătarul a cheltuit la „îngropăciunea părinților lor” 333 de taleri bătuti⁴³. De aici s-ar putea deduce că ei au murit și au fost înmormîntați amîndoi deodată, desigur în Polonia, iar lipsurile materiale pe care le-au îndurat copiii după moartea lor, afară de Alexandru ce se afla în Moldova, se explică tocmai prin pierderea averii părintești, în urma jafului săvîrșit de Neciai, care, de altfel, și-a luat în curînd răsplata, fiind ucis, la începutul anului 1651, în luptă cu polonii.

În vara anului 1651 s-a dat, după cum s-a amintit, bătălia de la Beresteczko. Hanul a fugit primul, luînd cu el, legat, pe Hmielnički, care nu se dădea dus de pe cîmpul de luptă. Pe de altă parte, Ianuș Radziwiłł a intrat în Kiev. Cîștigînd însă din nou de partea sa pe han, Hmielnički și-a strîns o nouă și mare oaste, oprindu-se cu ea la Biala Cerkiew pentru a da lupta cu polonii. Acolo însă a ajuns la o nouă înțelegere cu ei (28 septembrie 1651), defavorabilă însă cazacilor, astfel că hatmanul lor s-a grăbit să șteargă impresia înfrîngerii printr-un succes general politic. Primul obiectiv a fost încuscrirea cu bogatul domn al Moldovei, realizată în urma înfrîngerii polonilor la Batoh (29 mai 1652), unde Martin Kalinowski, hatmanul de cîmp, proaspăt ieșit din robia tătarească, a căzut în luptă, căutînd să taie drumul lui Timuș, fiul lui Bogdan Hmielnički, spre Iași, la nunta sa cu domnița Ruxandra⁴⁴.

★

Tot pe fondul luptelor dintre poloni și cazaci, de astă dată însă la optsprezece ani după moartea lui Costin, și anume în 1668, doi ani de la răscoala lui Petru Doroșenko, hatmanul Ucrainei din dreapta Niprului, împotriva Poloniei și după recunoașterea de către acesta a suzeranității turcești, apare într-o altă veche colecție polonă de documente un alt Costin, tot cu numele de Iancu. Despre acesta este vorba într-o scri-

⁴² A. Grabowski, *Ojczyste spominki*, II, p. 67.

⁴³ N. Grigoraș, *op. cit.*, loc. cit., p. 177.

⁴⁴ *Hist. pol. Polski*, II, p. 321–322. Zdz. Spieralski, *op. cit.*, p. 185–187.

soare a unui pîrcălab de Hotin către Stachorski, comandantul garnizoanei polone din Biala Cerkiew, pe care acesta a trimis-o la 2 iulie 1668, la un loc cu niște mărturii luate de la cîțiva prizonieri cazaci despre pregătirile de luptă ale lui Dorosenko, lui Ioan Sobieski, pe atunci mare hatman. Redăm aici pasajele din această scrisoare, în traducerea noastră : „Bunul meu prieten — scria pîrcălabul român — dumnealui domnul Iancu Costin, mi-a fost coleg de pîrcălăbie la Hotin, unde mi-a spus că solii cazacilor, întorcîndu-se în ziua de 5 iulie, în prezența sa, de la împăratul turcesc și de la pașa de Silistra și de la domnul Țării Românești <Radu Leon : 1665—1669>, au fost la Iași, la măriia sa domnul <Iliăș Alexandru : 1666—1668>, triumfînd tare că toată preastrălucita Poartă i-a luat sub protecția ei (căci așa o numesc ei) și a dat poruncă oștirii să pornească în ajutorul lor . . . Căci după cum eu sînt binevoitor domniei tale, domnul meu, și întregii Republici, tot așa și acum am primit pe colegul meu, pe dumnealui domnul Iancu Costin, binevoitorul domniei tale, domnul meu”. Scrisoarea se termina cu promisiunea de a-i trimite noi știri, așteptîndu-se, la rîndu-i, să primească și el vești de la dînsul. „dacă este nădejde în creștini, ca să se bucure cîndva”⁴⁵.

La timpul său, P. P. Panaitescu, care a folosit această scrisoare din numita colecție polonă de documente, scria, dîndu-i un rezumat mult îndepărtat de text : „Nu știu însă cine poate fi la anul 1668 Iancu Costin de curînd numit pîrcălab de Hotin, care dădea știri polonilor despre mișcările turcilor și se declara credincios hatmanului Sobieski, viitorului rege, și republicii polone”⁴⁶. În realitate, este vorba de Iancu Costin, fiul lui Costin hatmanul și fratele lui Alexandru, Miron, Velicico, Potomir și Vasilache Costin, și el, ca și tatăl și frații săi, devotat polonilor, de la care aștepta, ca și alți boieri, eliberarea țării. El a fost cunoscut pînă acum drept pîrcălab de Hotin (1663), apoi fost pîrcălab de Hotin (11 iunie 1670—20 mai 1671) și că a murit în 1672⁴⁷. Din scrisoarea analizată din nou aici reiese că el era pîrcălab de Hotin și în 1668 și că știrile aflate de el din Iași despre rezultatul soliei căzăcești la Poartă le-a adus la Hotin celui-lalt pîrcălab de acolo, care, la rîndul său, le-a transmis comandantului polon de la Biala Cerkiew, iar acesta lui Sobieski.

★

Acestea sînt știrile noi care vin să îmbogățească acum cunoștințele despre viața părintelui lui Miron Costin, să completeze și să îndrepte pe alocuri cele ce s-au spus pînă acum despre el și despre fiii săi, toate acestea în cadrul relațiilor româno-polone și al istoriei sud-est europene din secolul al XVII-lea.

⁴⁵ Fr. Kluczycki, *Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego* (Scrisori privind epoca și faptele lui Ioan Sobieski), I, partea întâi (scrisori din 1629—1671), în *Acta historica res gestas Poloniae illustrantia*, II, Cracovia, 1880, p. 393.

⁴⁶ *Influența polonă . . .*, p. 108.

⁴⁷ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 390.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (S T U D I I D O C U M E N T A R E)

REFLECȚII PESTE TIMP

Ideea de la care a pornit Stelian Neagoe — un tânăr și foarte valoros cercetător al istoriei contemporane — de a înmănușea ultimele creații poetice ale stălicului învățat Nicolae Iorga într-un volum special se dovedește — odată cu apariția cărții editate de „Scrisul românesc” din Craiova (1978, 228 pag.) — a fi fost excelentă. Realele calități de cercetător ale lui Stelian Neagoe — despre care am mai avut ocazia a vorbi, în paginile „Revistei de istorie” — se confirmă în acest fel încă o dată.

Atașat ideii sale și stăruitor în a depista tot ceea ce a corespuns mai bine concepției sale privitoare la rosturile acestei cărți, autorul ediției a sfârșit prin a reține creațiile literare, poetice de autentică poziție politică ale aceluia care nu numai că și-a impresionat contemporanii prin forța sa de discernămint, prin virulența avertismentelor adresate națiunii sale, popoarelor, umanității, în general, dar ne impresionează și pe noi cei de astăzi prin forța previziunii sale, prin argumentațiile temeinice cu care și-a elaborat pledoariile antifasciste, antihitleriste, antirăzboinice, antirevizioniste, pentru pace, pentru apărarea fruntariilor patriei noastre, a independenței și suveranității naționale într-o etapă atât de greu încercată precum cea a primilor ani ai marii conflagrații mondiale declanșate la 1 septembrie 1939.

Prin cele de mai sus, *Ultimelme*, zguduitoarea carte pe care ne-o pune la îndemână editura „Scrisul românesc”, se înscrie în patrimoniul nostru cultural național drept o realizare excepțională în domenii diferite dar, mai presus de toate, în domeniul istoriei, căci ceea ce ne oferă Stelian Neagoe reprezintă o adevărată carte de istorie a nației, o răscolitoare readucere în memorie a evenimentelor de tristă amintire din urmă cu patru decenii, care au condus, în mod dureros, la angajarea României într-o situație grea, extrem de grea. Prea bine se știe, au subliniat-o documentele noastre de partid în repetate rânduri, părăsită de toate puterile Europei și ajunsă în izolare totală, România a fost împinsă atunci în brațele Germaniei hitleriste și a căzut victimă acțiunii iresponsabile a celui de al III-lea Reich, josiției mașinațiunilor tuturor acelor care, atentînd la statu-quo-ul european, la pacea continentului și a lumii întregi, au provocat calamități, dezastre după dezastre unor țări și popoare pe seama cărora și-au dorit împlinit „spațiul vital” și toate celelalte pofte repudiate de bunul simț al istoriei, al umanității, al generației noastre și al tuturor celor care vor veni după noi.

Și, cînd în fața unor asemenea barbarii cataclismice au existat spirite desăvîrșite ale timpurilor lor care și-au spus răspicat cuvîntul grav față de tot ceea ce se petrecea pe mapamond, față în față cu primejdia brună, verde sau purtînd alte culori întunecate erau semnele evidente că omenirea nu-și putea pierde și nu-și pierdea speranța, că oamenii continuau să gîndească și să mobilizeze toate rezervele potențiale care aveau să se înscrie, la momentul potrivit, în fluxul neîntrerupt al mișcărilor de rezistență ale popoarelor ce aveau, în mod necesar și legic, să și determine *triumful rațiunii asupra violenței* (cum Stelian Neagoe și-a intitulat în chip simbolic anteriora lui carte tipărită de editura „Junimea”).

Și, cînd noi înșine, poporul nostru — greu încercat în istoria-i de două ori milenară — am avut asemenea spirite înaripate — precum Nicolae Iorga a fost unul de excepție în toate privințele în acei ani încrîncenați — avem datorita de conștiință, obligația patriotică de a ne mîndri cu el, de a-i construi pedestalul înalt pe care merită așezat și de a-l așeza acolo. Ar fi să fie suprema noastră recunoștință față de omul care, între oameni, a intruchipat în acele clipe de restriște simțămintele nobile ale poporului său, ale istoriei noastre naționale, glasul rațiunii în fața zidului la care au așezat popoarele cumplitele fapte, tenebroasele stafii ale deceniului al patrulea al veacului nostru

Într-un amplu *Comentariu introductiv* (cum și-l intitulează autorul ediției) — 84 de pagini măsoară —, Stelian Neagoe ne oferă dimensiunile reale ale zbuciumului constatat în creația ultimilor ani ai lui Iorga — înțelegînd prin acești ultimi ani tot ceea ce s-a înscris în intervalul de la 1 septembrie 1939 și pînă la trista dispariție a savantului, căreia i-a fost martoră poezia „Brad bătrîn” ce i-a fost găsită în buzunarul vestei după descoperirea cadavrului său în locul în care josițele fapte il abandonaseră.

De altfel, cunoscătorul și iubitorul de istorie își va putea ușor da seama ce grave rezonanțe poartă în ele ultimele poezii scrise de Nicolae Iorga, cu cită uimitoare previziune se rostește poetul în ultimele zile trăite, alternând lungile clipe de îngrijorare, cu înțelepciunea sobră a reculegerilor.

Nicolae Iorga și-a prevestit sfârșitul. L-a presimțit și l-a dorit ca un sfârșit de apoteoză, „Conștient de înalta sa valoare, vizavi de reziduurile unor avortoni ai istoriei, cu care a avut inegalabila mindrie ca nici măcar să nu dialogheze — precizează Stelian Neagoe cu atita forță de impresionare a cititorului cărții la care ne referim —, a sfidat tot ce implica ilogical și vendeta lașilor sanguinari. Trist, dar liniștit și împăcat, știa că moartea ce-și presimțea nu va fi decit un salt, marele salt în nemurire. Și sfârșitul i-a fost așa : degetele mîinii drepte împreunate ca pentru semnul crucii, « murea un cavaler creștin », cum singur o spusese într-unul din versurile sale, iar ochii, fascinanții săi ochi ce elektrizaseră atita lume, s-au închis pentru totdeauna luind cu ei ultima imagine : increderea în dreptatea ce va să vină” (pag. VIII).

Cutremurătoarea suprimare a savantului, prevăzută de el — semn lăsat în poezia „Brad bătrîn” — s-a înscris ca una dintre cele mai dezonorante crime din întreaga istorie a fărâdelegilor comise de bestiile verzi în acei ani de tristă amintire. Citind poezia (cuprinsă în carte la pag. 217 și în manuscris fotocopiât la pag. 191), oricine va putea sesiza zbuciumul savantului, apăsarea clipei : Au fost tăind un brad bătrîn / Fiindcă făcea prea multă umbra. / Și-atuncea din pădurea sumbră. Se auzi un glas păgîn : / „O voi ce-n soare cald traîți / Și ați răpus strămoșul nostru, / Să nu vă strice rostul vostru, / De ce sinteți așa grăbiți? / În anii mulți cit el a fost, / De a lungul ceasurilor grele, / Supt pacea crăcilor rebele, / Mulți și-au aflat un adăpost. / Moșneagul stînd pe culme drept / A fost la drum o călăuză / Și-n vremea aspră și hursuză / El cu furtunile a dat piept. / Folos aduse cit fu viu, / Ci mort acuma cînd se duce, / Ce alta poate-a vă aduce, / Decit doar încă un sicriu !”.

Dacă astfel a fost sfârșitul savantului, antologia îngrijită de Stelian Neagoe „incepe — spune el — din septembrie 1939. Coincidența cu începutul marii conflagrații (1 septembrie 1939) nu-i o forțată imperechere de date calendaristice. Cine va cerceta colecția revistei « Cuget clar » (Noul « Semănător ») va fi realmente izbit de vehemența protestatară a marelui apostol al neamului românesc față de stihiiile distrugătoare de vieți și civilizații. Urgia războiului declanșat, ignominia unor tirani ireponsabili ce „arbitrează libertatea popoarelor, cînturi de îmbărbătare pentru națiunile deja călcate de cisma cotropitorilor — sint motive poetice — pretext pentru mare parte din versurile din urmă ale lui Iorga” (pag. VII).

Evenimentele — prea cunoscut este — s-au succedat cu repezițiune uluitoare. Omenirea luneca în chip amețitor într-un apocaliptic dans al morții. Marele savant, deslușitor de istorii vechi și multe, declara că nu înțelege noul rost al lumii în declin, și încerca durerosul refugiu în trecutul sfînt și în instinctul de dreptate al nației, nu înainte de a rosti profetic : „Păziți, popoare, vin nebunii !” (pag. 123, poezia „Înțeleptul zice”).

Dar, notează Stelian Neagoe, „Norii negri, prevestitori de furtună, se apropiau amenințători. Trupul țării noastre, sfirțecat de diktate și ultimatumuri, îndoliază sufletul lui Iorga . . .” ; credința lui nestrămutată însă „în biruința adevărului istoric, în trănicia sentimentului nostru național îl fac să desfidă, prin vers, strîmbătățile unor vremelnice vremi și să insuflă stoic curaj celor loviți de nemiloasa soartă, în așteptarea dreptei izbăviri în care credea cu patimă” (pag. VII—VIII).

Chiar și atunci cînd, în împrejurările nenorocite ale toamnei anului 1940 s-a instaurat regimul „întunericului verde”, cel ce nu ezitase nici un moment să demaște și să combată ciumele sociale, brună, verde și care fusese inexpugnabil bastion în calea pericolului nazisto-legionar, cu un superb curaj civic, înfruntînd mari pericole, atingătoare de însăși viața sa, Nicolae Iorga a rămas cel care a fost — crezanță de erou de legendă, peste care naziștii și mercenarii lor legionari — în drumul lor stihinic — n-au putut trece. „Brad românesc viguros, istoric — paznic al cetăților culturii și civilizației umanității — de talie europeană, a temut, a înfricoșat — apreciază Stelian Neagoe —, și asasinii de profesie, aflați în solda unui zugrav dement, ajuns dictator peste un popor în derivă, și unui spion cu fața nebărbătească, de profesie trădător de neam, ajuns însuflător al impulsurilor de cele mai multe ori curate — însă forțat canalzate — ale unor tineri imberbi, au uneltit în ceas de noapte blestemat să treacă peste cadavrul acestei glorii românești” (pag. VIII).

Firește, rîndurile de mai sus, semnăind o carte cu excepționale calități de evocare a unui mare om și a unei epoci dintre cele mai dificile dintre toate cele pe care le-a cunoscut istoria României nu-și propun, nu-și pot propune să evalueze valoarea artistică a unei opere poetice ; aceasta poate fi și este de fapt treaba criticii literare și cei chemați s-o facă au făcut-o și-o vor mai face. www.dacoromanica.ro

de Stelian Neagoe în a comen-

ta timbrul aparte al poeziei lui Nicolae Iorga, „timbrul conștiinței treze, al profetului care, surprins de vremile ce sînt peste om, refuză *corul robilor* și denunță țării, lumii întregi, primejdii și atrocități, orori inutile, bestia cu chip de om, uzurpatoare de înțelepciune și sens uman al vieții” (pg. VIII).

Și dorim să apreciem, cu totul deosebit, faptul că față-n față cu poeziile sale, vizînd o anumită idee, pe pagina alăturată Stelian Neagoe a selectat texte reprezentative din proza lui Nicolae Iorga servind aceeași idee. Cititorul va putea astfel ușor sesiza unitatea și continuitatea expresiei marelui savant Nicolae Iorga, indiferent de ȝenul literar în care a comunicat-o de jur împrejurul său.

Cartea realizată de Stelian Neagoe se constituie astfel într-un laborator de căutare îndelungată și de inteligență expunere a materialului supus observației; nu avem deci a face cu o simplă plachetă de versuri, ori cu o antologie oarecare a unor texte ce urmăresc o idee, sau mai multe idei. În plus, un material ilustrativ bine ales și reușit reprodus întregeste în chip fericit efortul realizatorului de ediție.

Prelucrînd și concluzionînd pe marginea materialului cuprins în carte, Stelian Neagoe a inclus în „Comentariul introductiv” următoarele teme de dezbateri și meditație: „Ultimele poezii ale lui N. Iorga” și „Poemele în proză ale durerii” („Gîndul omenesc în fața războiului”; „Unui secol glorios îi urmează altul — trist”, „Înapoi la națiune”, „Care va fi cel mai mare biruitor?”, „Cetînd istoria românilor”, „Să stăm ca pentru orice fel de vreme”, „Drumeț în calea lupilor”, „Au fost tîind un brad bătrîn, Fiîndcă făcea prea multă umbră . . .”).

„Comentariul introductiv” — excelentă sinteză de idei extrase din scrieri ale lui Nicolae Iorga care din diferite motive, n-au putut intra în economia cărții lui Stelian Neagoe — oferă cititorului o extrem de interesantă și trepidantă trecere în revistă a problemelor majore ale timpului, de-acolo de unde s-au dezlîntuit flăcările marii conflagrații mondiale.

„Războiul a început așa dar — nota îngrijorat Nicolae Iorga, în zorii acelei zile fatale de 1 septembrie 1939 — Trupele Reichului au pornit . . .” („Neamul românesc” din 2 septembrie 1939).

Se doveceau astfel zadarnice strădanile marilor spirite ale timpului care, ani în șir, se contrapuseseră febrilelor pregătiri de război ale cercurilor revanșarde, revizioniste și războinice ale lumii.

„Nici o putere omenească nu mai e în stare oare să oprească marea desnodămînt?” — se întreba marele savant care mai spera în irealele daruri ale unei minuni! Dar, nu! Omenirea nu mai avea decît să asiste, cu surprindere, la cumplita urgie deslîntită de niște iresponsabili.

„Nu va învinge tehnica superioară, ci inteligența conducătorilor, însuflețită de convingerea ca luptă pentru dreptate și umanitate — afirma în acele zile de restriște Nicolae Iorga. Și orice speranță de lovituri răpezi și decisive se va sfărîma de rezistențele de care sînt capabile numai popoarele care au cultul onoarei și deprinderea, de atîtea ori seculară, a jertfei”.

Gîndul omenesc în fața războiului, al marelui savant român, era răscolitor, forînd adînc în conștiința vinovaților de pornirea uraganului de foc. „Istoria va recunoaște și va pironi pe vinovații acestei crime contra progresului uman — avertiza Iorga — și generații întregi, simțînd încă urmele cumplitelor dureri de care suferim astăzi, îi va blăstăma”.

Scriînd elogios despre un *popor mic și o civilizație mare*, Iorga certifica felul în care noi românii sîntem „deprînși a ne așeza ori unde se apără dreptul național” și cum „înconjurăm cu adîncă emoție desparatele silinți . . . pentru apărarea libertății” („Neamul românesc” din 3 decembrie 1939).

Tăvălugul războiului își urma groaznicul-i drum. Virtejul cotropitor stîrnit de armatele hitleriste era ameșitor. Ilustrul savant Nicolae Iorga surprindea totul în notițele-i zilnice, în tot ceea ce gîndea și publica.

Gruparea de state care pornise agresiunea expansionistă reactualiza, în forma cea mai crudă, vechea teorie că statele mici n-au dreptul la independență, că ele cad în „spații vitale” și se pot mîrgîni pe hîrtă, ca să se știe în al cărui din statele mari trebuie să cadă.

Iorga, prin argumentatul său cuvînt tipărit, a blamat cu înflăcărată dreptate grosolanele tăgăduiri. Publicînd tableta „Se pot distruge popoare?”, el invita să protesteze cu indignare nu numai aceia care erau insultați în mîndria lor legitimă și amenințați în drepturile lor, ci întreaga opinie publică mondială.

Preocupat de problemele generale ale umanității, nu de puține ori, Nicolae Iorga supunea unei atenții speciale situația noastră proprie. La 14 septembrie 1939, el publica, de pildă, în „Neamul românesc” tableta „În așteptare”, care poate fi și mărturisirea unui crez; „Așteptăm împrejurările. Și trebuie să le așteptăm cu aceiași liniște care este în chiar dreptul nostru la ce avem și în acea măsură pe care adevăraților români le-au lăsat-o înaintașii . . .

Pasiuni pe care nu le împărtășim zburcîm o largă parte din omenire. Să ne păzim, și mai departe, de ele! Adevărul în ce privește interesele e prea mult ascuns de dibăcii meșteșugite pentru a ni servi ca îndreptare.

În tot ce se clatină un singur lucru rămîne netăgăduit : *datoria*.

Și vom ști să ni-o îndeplinim”.

Marele istoric al românilor a avut înțelepte cuvinte pentru desăvîrșirea acțiunilor privitoare la apărarea patriei, manifestînd o grijă deosebită față de armata țării, față de întărirea capacității de apărare a fruntariilor naționale de către întregul popor. „Să stăm ca pentru orice fel de vreme, gătiți și de luptele cele mai grele ca să ni păstrăm ființa și avutul nostru, dar să apărăm această țară în hotarele ei, acest neam în dreptul ce-l are. Oricînd poate veni chemarea, și ea trebuie să ne găsească trezi și hotărîți, lăsînd, cu durere de inimă, totul în urmă ca să alergăm unde s-ar aprinde focul ca să ne ardă.

Aceasta trebuie să li se spuie tuturor! ” („Neamul românesc” din 25 mai 1940).

Infinită forță au căpătat avertismentele adresate de Nicolae Iorga în momentele în care asupra fruntariilor noastre naționale începuseră a-și arăta colții marile primejdii ale anului '40. „Desigur că în alcătuirea statului român s-au ținut în seamă drepturi etnice care nu se va putea călca fără ca de acolo să nu rezulte pentru cine ar face-o mari primejdii de viitor . . . nota Nicolae Iorga în „Neamul românesc”, la 21 august 1940. Cine atacă azi vechile tratate și speră să capete și ce nu li se cuvine . . . nu-și dau seama . . . Dacă ar înțelege, n-ar înțelege tot ce cer . . .”.

Și atunci cînd amenințările au sfîrșit în intervenție directă asupra trupului țării, savantul scria „S-a sfîșiat trupul țării, fără voia noastră. Împotrivirea noastră a fost împiedicată cu silnicie și cu asprime. Români ! Vremurile grele ne-au ajuns. Să ne reculegem și sa privim senini, mereu îndurerăți ; înainte.

Dreptatea Neamului va izbui să înfringă cumplita nedreptate a oamenilor ” („Neamul românesc” din 2 septembrie 1940).

Ultima opinie tipărită de Nicolae Iorga, în legătură cu tragediile abătute asupra destinului neamului românesc, se găsește în coloanele „Cugetului clar” (Noului „Scenănător”), și „Neamul românesc” din 10 noiembrie 1940. „Nu-mi place să plîng înaintea tuturor — scria el — și cu atît mai puțin pentru păcate față de hotarele noastre cele mari, pe care nu le-am făcut. Pentru păcate pe care le-a făcut vremea și pe care vremea rămîne să le ia cu dînsa, fără a trebui să le ispășim noi”.

Savantul — cel ce în chip conștient reprezenta conștiința unui neam întreg — își încheia astfel pateticele rînduri de crez și legămint : „ . . . Dar veți afla voi, care rămîneți și acum o parte scumpă a neamului nostru, tot ce ne zbuciumă. Durerile ni le știm ; de acestea nu se cuvine să vorbim ; prea ni s-ar bucura dușmanii, cărora li place să știe că ne doare.

În ce mă privește, paznic de morminte, dar și vestitor de vremuri, mă veți mai auzi poate. Nu odată, supt cuvinte veți prinde înțelesurile care numai așa se pot transmite. Și fără a vă vedea, pe căile tainice care ne leagă, de la voi înșivă mă voi inspira”.

Ne oprim aici cu exemplificarea pe care am intenționat-o în legătură cu unele dintre marile idei cuprinse în creația lui Nicolae Iorga și pe care Stelian Neagoe n-a făcut decît s-o selecteze și s-o comenteze în interesantul său „Comentariu introductiv”. Cititorul va putea însă savura infinite alte exemple și excepționale sensuri a ceea ce savantul a cuprins în opera sa monumentală. Căci asemenea ideii răzbat în întreaga creație a lui Nicolae Iorga.

În cartea sa, Stelian Neagoe a selecționat un buchet semnificativ de poezie și proză pe care într-o desfășurare cronologică le-a introdus în excelența desfășurare pe care ne-a pus-o la îndemînă.

Cu titlul de exemplu doar, în cele ce urmează, vom reține cîteva dintre versurile sale, tulburătoare expresii ale gândirii profund angajate a poetului.

În poezia „Război . . . ” (în „Cuget clar” din 19 octombrie 1939), de pildă, Nicolae Iorga pune deschis cea mai grea problemă a timpului : „Din capetele lumilor / Porni un vînt distrugător / Ducînd pe-aripa lui omor / În nebulia-i călătoare / Cu o suflare — otrăvitoare / Ucide bietele popoare. / Cînd vei simți grozava-i larmă, / Venînd și țara ta te-o darnă, / Din orișce să-și faci o armă ! ”

În fața tenebrelor provocate de declanșarea celui de-al doilea război mondial, poezia „Imn elenic” ridică profunde cuvinte de cinstire păcii : „O, scumpă, sfîntă libertate, / Coboară-te la noi din cer, / Atîtea suflete te cer / Și adă singura dreptate. / Dă neamurilor sfărîmate / Întreg tot aceia ce-au avut / Și viitor fă din trecut ; / Întoarnă pacea în cetate. / Căci fără tine nici o lege / Nu are azi vre-un înțeles ; / Religia e un eres / Și viața nu se înțelege.” („Cuget clar” din 4 aprilie 1940).

Una dintre cele mai pline de adînci sensuri, poezia „Înțeleptul zice : ” („Cuget clar” pin 9 mai 1940) conținea puternica străfulgerare a savantului : „Nu mai e rost, ca înainte, / De tot ce-a fost odată-n minte : / Tăcut e glasul-nțelepciunii. / E moartă mila-n inimi, și / S-au-de-un glas din zi în zi : / Păziți, popoare, vin nebunii ! ”

Impresionante prin bogăția lor de idei, „Cîntecele pentru astăzi” îi oferă savantului posibilitatea de a prezenta prin intermediul versului poziția sa fermă față de evenimentele triste pe care le încerca țara în a doua jumătate a anului 1940 („Cuget clar” din 28 iulie 1940 și 4 august 1940). Aceleași sentimente le găsim adinec implintate în „Cîntecele ca pentru ziua de astăzi” („Cuget clar” din 8 septembrie 1940) „Dormi la Argeș în mormînt / Tu ce-ai strîns atît pămînt / Și prin ultima-ți rostire / Ni l-ai dat ca moștenire. / Basarabe, Basarabe. / Șade ursu-n patru labe / Pe acest cîștig al tău, /Și, la noi, așa-i de rău / Ci în groapa ta nu sta : / Piere-mpărăția ta, / Ci, acuma, dacă-ți place, / Zvirle ghioaga ta încoace !”.

Sfîrșitul de an 1940 îi aparțin excepționalele avertismente poetice ale savantului, cuprinse în poezia „Bagă de samă” : „Din turnul sorții / Își strigă morții / Viers de armă : / Bagă de samă ! / Patima-și are / Răscumpărare : / Cînd se destramă, / Bagă de samă ; / Iară norocul, / Cînd schimbă locul, / Îți cere vamă : / Bagă de samă !”

Peste asemenea cutremurătoare versuri s-a așternut în cele din urmă cea mai răscolitoare dintre toate poeziile savantului : „Au fost tîind un brad bătrîn”, impresionant monument testamentar, poate esența esențelor tuturor versurilor aceluia care a trecut dincolo de viață, deplin conștient că avea s-o facă, demn însă și prezent la datorie pînă în ultima clipă, prezent cu sfatul său de bine, cu avertismentul său energetic întru apărarea a tot ceea ce poporul român trebuia să apere chiar cu sacrificiul vieții — existența liberă, demnitatea patriotică, independența, suveranitatea națională, unitatea gleei străbune.

Au trecut anii ...

Patru decenii la rînd sînt de-atunci de cînd, în demersul său de un patriotism robust, Nicolae Iorga se dovedea o dată în mai mult, dacă mai era nevoie după atîta glorie cărturărească, un adevărat titan al timpului.

Cunoscîndu-i bine frămîntările, tot ceea ce a spus și-a scris (și-n cele de mai sus noi ne-am ocupat pe larg cu ceea ce a scris în ultimii săi ani de viață), ori cine va exclama : „Cîtă dreptate a avut !”, „Ce forță fantastică de previziune a stăpînit !”.

Păzîți, popoare, vin nebunii ! — tulburătorul său avertisment a fost nesocotit în țară și aiurea — mai ales și în mod cu totul regretabil — de către aceia care ar fi trebuit să manifeste vigilență și răspundere ieșite din comun, avînd atunci pe mînă cîrmuirea țărilor și popoarelor lor — și-o soartă crudă a năpăstuit omenirea.

Neacceptat de toți și-n toate în țară — din păcate și de mulți dintre aceia care, prin poziția lor socială și politică, ar fi trebuit să vegheze cu răspundere asupra destinului țării —, hult și urmărit de toți dușmanii națiunii, de mocirla verde a societății românești și de oribiliile ei stipendiatori de la Berlin, Nicolae Iorga a plătit cu viața curajul, fermitatea, vibrația sentimentului său patriotic de înaltă excepție.

Aceeași soartă au împărțășit-o și în alte țări spirite nobile ale timpului, pretutindeni acolo unde glasul rațiunii a fost înăbușit cu zgomotul și toropeala fiarelor inferbîntate și astfel omenirea a ajuns să trăiască cea mai lungă și mai dură noapte de coșmar — al doilea război mondial.

Oricine și de oriunde a avut de-atunci posibilitatea să reflecteze îndelung. A fost suficient timp și au apărut și ocazii multiple pentru critică și pentru autocritică în acest punct de vedere.

Popoarele și-au spus și-și spun rîspicat cuvîntul în fața oricăror rătăcirii ale timpurilor noastre, în fața oricăror noi situații ce, neținînd cont de învățămintele istoriei, amenință să dea contur și să încurajeze unele inițiativă ireponsabile ce promovează nu climatul destinderii, ci pe cel al încordării, nu climatul dezarmării, al dezangajării militare, ci pe cel al înarmărilor continue, al angajării unor noi aventuri războinice, nu climatul denuclearizării ci pe acela al făuririi unor noi arme nucleare de distrugere în masă, nu climatul păcii și colaborării internaționale, ci pe cel al involburării atmosferei în lume din motive nu întotdeauna făcute cunoscute sau sesizabile pînă la ultimele lor resorturi.

În ce ne privește, consecvenți celor mai înaintate tradiții de comportament românece față de problemele fundamentale ale lumii ai cărei contemporani sîntem și beneficiînd în această înstelată etapă a devenirii noastre de prezența cîrma țării a celui mai stimat și mai iubit dintre toți conducătorii pe care România l-a avut vreodată, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, Președintele Republicii Socialiste România, ne stringem tot mai puternic rîndurile în jurul său, consimțînd la cuvîntul său de ordine întru apărarea bunurilor cel or mai de preț ale epocii pe care o trăim.

S-a spus adeseori cu adinec respect — și așa este — că întreaga politică internă și externă a țării poartă amprenta clocolitoarei activități a tovarășului Nicolae Ceaușescu — patriot înflăcărat și internaționalist consecvent, personalitate prodigioasă a lumii contemporane —, activitate caracterizată prin imbinarea rigurozității științifice cu cutezanța spiritului revoluționar, inovator, a intransigenței revoluționare cu marea dragoste de oameni, cu un profund umanism comunist. Întregul nostru popor dă o înaltă apreciere rolului excepțional, determinant ce revine

secretarului general al partidului, președintele Republicii, în elaborarea și înfăptuirea obiectivelor dezvoltării economico-sociale a țării, în perfecționarea conducerii științifice a întregii activități sociale, în elaborarea și promovarea politicii internaționale a partidului și statului, văzînd în aceasta o cheazășie a realizării cu succes a programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism.

Prezența la cirma țării, în fruntea partidului și a întregului popor a unui asemenea om cu calități excepționale, cunoscător al realităților noastre și universale, priceput scrutător de zări și mare vizionar, luptător nedesmintit pentru viitorul luminos al omenirii, pentru pace, destindere și colaborare internațională ne oferă tuturor garanția că nicidecum România nu va mai putea trăi momente de restriște asemănătoare atitora și atitora din trecut, ne oferă tuturor garanția că glasul energic și înconjurat cu respect în lumea de azi al întiului bărbat al țării noastre va reuși oricînd, în orice condiții, să introducă un spirit lucid în judecarea complexelor probleme ale contemporaneității.

De asemenea oamenii, de asemenea spirite de excepție are astăzi nevoie omenirea și numai creîndu-li-se cîmp liber de acțiune calea destinderii și păcii lumii va fi în întregime asfaltată.

Cum bine cunoaștem, bărbați de stat destoinici țara noastră a avut dintotdeauna, dar sub regimurile bazate pe exploatarea omului de către om, în împrejurările istorice complexe ale trecutului, glasul lor nu s-a putut face ascultat, înțeles și urmat. Cîte tragedii i-au fost din această cauză date să trăiască poporul român !

În anii socialismului victorios, în anii noștri în care ne făurim propria istorie, de aici din cuprinsul național și pentru aici, pentru cuprinsul național, nu prin cancelariile de te miri unde, am căpătat pe deplin conștiința a ceea ce reprezentăm și, urmîndu-ne conducătorul, contribuim noi înșine la crearea climatului siguranței de făurire a vieții noastre așa cum ne-o dorim, fără nici un amestec din afară.

Optimismul robust în care ne făurim toate planurile de dezvoltare a construcției noastre interne și externe se bazează pe resorturi durabile.

Concepția lucidă, clarvăzătoare în care se clădesc raporturile noastre internaționale — pornind de la cerința asigurării unui climat de dezvoltare nestingherită a construcției socialiste pe pămîntul României — are la bază dorința nestrămutată ca nicidecum în vreo formă oarecare să nu mai poată fi pusă sub semnul întrebării, să nu se mai afle în vreo primejdie opera pe care o desăvirșim.

Este, firește, o altă epocă, avem în față alte coordonate pe care se pun asemenea probleme, este o altă situație față de cea din urmă cu patru decenii în care Nicolae Iorga se străduia să avertizeze asupra marilor primejdii ce planau asupra omenirii. El n-a fost atunci ascultat și urmat și prea bine se știu suferințele ce s-au abătut asupra-ne, asupra omenirii în general.

Avertismentul său s-a pierdut în neant atunci întrucît potrivitnicile aveau la bază relații economice, sociale și politice diferite de cele din lumea de azi.

În conjunctura internațională căreia îi sîntem cu toții contemporani, un glas puternic vibrează în întreaga lume, avertizînd la noi primejdii ce-și fac loc și față de care nici un fel de toleranță nu trebuie să se manifeste. Este glasul președintelui României socialiste, al tovarășului Nicolae Ceaușescu care întrunește aprobarea unanimă a poporului român, a Comitetului Central al Partidului Communist Român, a Marii Adunări Naționale, a Frontului Uniității Socialiste și întrunește în același timp o adeziune largă în întreaga lume, pe toate meridianele. A dovedit-o o dată mai mult împrejurarea în care, la 1 decembrie 1978, sărbătorindu-ne pentru a 60-a oară marea unire din 1918, ne-am strîns și mai mult rîndurile în jurul tovarășului Nicolae Ceaușescu a cărei magistrală expunere — document de excepțională însemnătate teoretică și practică — am ascultat-o și-i urmăm îndemnurile fără șovăire. „Acționînd pentru îndeplinirea în cele mai bune condiții a Programului de edificare a socialismului și comunismului în România — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu în această împrejurare — ne îndeplinim o înaltă îndatorire față de propriul popor și, totodată, ne aducem contribuția la victoria cauzei generale a socialismului, la întărirea forțelor progresului social și păcii în lume. Noi pornim de la convingerea că sporirea contribuției țării noastre la cauza destinderii și păcii — țeluri de însemnătate hotărîtoare pentru destinele omenirii — impune, în primul rînd, întărirea continuă a forței economice și politice proprii, înfăptuirea cu succes a programului de ridicare a bunăstării materiale și spirituale a întregului nostru popor”.

Într-adevăr, angajat cu toate forțele în vasta operă de construire a societății socialiste și comuniste, poporul român, ca dealtfel toate popoarele, are nevoie, în mod vital de liniște și pace. „Iată de ce obiectivul central al politicii noastre externe îl constituie lupta neabătută împotriva oricăror pregătiri de război, împotriva cursei înarmărilor, pentru soluționarea problemelor complexe ale lumii de astăzi pe calea pașnică, prin tratative, pentru accentuarea cursului spre destindere și instaurarea unei reale securități internaționale și a unei păci trainice în lume”.

În politica sa externă, România pornește de la analiza materialist-dialectică și istorică a dezvoltării contemporane care evidențiază existența în viața internațională a două tendințe diametral opuse. Pe de o parte se afirmă tot mai puternic voința popoarelor de a se dezvolta libere, stăpîne pe bogățiile lor naționale, pe destinele proprii, de a-și făuri viața așa cum doresc, fără nici un amestec din afară, de a conlucra pe bază de deplină egalitate, într-un climat de securitate și pace. Pe de altă parte, are loc accentuarea politicii imperialiste, colonialiste și neocolonialiste de forță și dictat, de reimpărțire a lumii în sfere de influență și dominație, ceea ce pune în primejdie independența și libertatea popoarelor, cursul destinderii, pacea și securitatea internațională. Se adîncesc contradicțiile economice, se agravează criza economică mondială, criza energetică, valutară, monetară, care produc mari perturbații în economia lumii și afectează raporturile dintre state, întregul climat internațional.

„Analiza raportului de forțe internațional, a marilor schimbări care au loc în lumea de astăzi arată că, în ciuda accentuării politicii imperialiste de dominație, dictat de reimpărțire a zonelor de influență, nu se poate spune că situația mondială evoluează în direcția unei confruntări militare inevitabile, a unui război mondial. Dimpotrivă, profundele schimbări sociale și naționale revoluționare care au loc în lume demonstrează că, acționînd unite, forțele socialismului, progresului, popoarele pot preîntîmpina izbucnirea unui nou război mondial, pot asigura pacea trainică pe planeta noastră”.

Iată o concluzie de însemnătate excepțională ce s-a desprins din expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la 1 decembrie 1978: „Noi considerăm că un rol hotărîtor în dezvoltarea tendințelor pozitive ale vieții internaționale revine țărilor socialiste, partidelor comuniste și muncitorești, altor forțe progresiste, democratice a căror misiune istorică este realizarea unei lumi a dreptății sociale și naționale, a egalității între popoare, a colaborării rodnice, prietenești între toate națiunile lumii”.

Este bine cunoscut faptul că România acționează consecvent pentru dezvoltarea prieteniei, colaborării și solidarității cu toate țările socialiste, militează pentru întărirea unității și conlucrării lor. „Întărînd permanent prietenia și colaborarea cu toate țările socialiste, noi nu am conceput și nu concepem lărgirea relațiilor cu o țară socialistă în dauna raporturilor cu altele, nu am contrapus și nu contrapunem prietenia cu o țară colaborării cu alte țări. Așa de altfel cum, în general, nu contrapunem relațiile cu o țară relațiilor cu alte țări. Considerăm că trebuie să facem totul pentru dezvoltarea relațiilor de prietenie și colaborare cu toate statele socialiste și cu toate statele lumii, fără deosebire de orînduire socială. Dimpotrivă, raporturile României cu țările socialiste, fără excepție, se completează într-un ansamblu unitar, la baza căruia stă politica noastră principială, fermă și consecventă, îndreptată spre întărirea unității tuturor țărilor socialiste, spre creșterea forței și influenței socialismului în lume”.

Desigur, — așa cum a subliniat partidul nostru în repetate rînduri —, condițiile istorice, naționale și sociale, diferite în care se desfășoară construcția socialismului în țările socialiste determină ca asupra unor probleme și modalități concrete de activitate să existe deosebiri de păreri. „Considerăm — aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu — că aceasta nu trebuie să împiețete în nici un caz bunele raporturi dintre popoarele și țările socialiste, prietenia și solidaritatea lor.

Nu putem ignora faptul că între diferite țări socialiste există divergențe. Sintem profund îngrijorați că acestea degenerază uneori în acțiuni deosebit de grave, cum ar fi sprijinirea elementelor contrarevoluționare din unele țări, îndemnarea acestora de a se ridica împotriva guvernelor, acțiuni ce contravin în mod flagrant concepției noastre revoluționare despre lume și viață, normelor și principiilor de relații între țările socialiste, însuși dreptului internațional și Cartei Organizației Națiunilor Unite. Noi considerăm că este în interesul fiecărei țări socialiste, al cauzei socialismului în general, să se facă totul pentru depășirea divergențelor, pentru soluționarea lor pe calea discuțiilor, a tratativelor directe de la partid la partid, de la țară la țară. Re stabilirea unității țărilor socialiste ar avea o uriașă însemnătate pentru raportul de forțe internațional, pentru creșterea influenței și prestigiului socialismului în lume”.

De asemenea, în scopul creșterii forței socialismului în lume, se impune azi în mod deosebit, să se acționeze intens pentru perfecționarea continuă a raporturilor de colaborare economică dintre țările socialiste, promovîndu-se forme superioare de cooperare în producție și cercetarea științifică, adoptarea de programe pe termen lung. „În cadrul colaborării și conlucrării dintre țările socialiste — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu —, un rol de cea mai mare însemnătate are, fără îndoială, afirmarea tot mai puternică a principiilor de egalitate, respect reciproc și întraajutorare tovarășească ce trebuie să ofere lumii un model înaintat de raporturi internaționale. În acest spirit, România acordă o atenție deosebită dezvoltării colaborării în cadrul C.A.E.R., care, în ultima sesiune din acest an de la București, a adoptat programe speciale de colaborare în domeniul de importanță economică deosebită. Acționăm pentru intensificarea colaborării și cooperării cu țările membre C.A.E.R. în scopul apropierii și egalizării nivelului lor de dezvoltare”.

tare, al accelerării înfloririi fiecărei economii naționale, al creșterii forței și prestigiului socialismului în lume. În același timp, România acționează susținut — așa cum am arătat mai înainte — pentru promovarea largă a relațiilor economice, tehnico-științifice și culturale cu toate țările socialiste; vom face totul pentru ca relațiile noastre cu țările socialiste să devină tot mai bune, să se dezvolte necontenit”.

Un spațiu larg a ocupat în expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu de la 1 decembrie 1978, dezbateră problemelor luptei pentru dezarmare, pentru încetarea cursei înarmărilor și reducerea cheltuielilor militare — obiectiv esențial al politicii partidului și statului nostru. Actuala situație internațională — apesia tovarășul Nicolae Ceaușescu — „... impune să acordăm toată atenția întăririi capacității de apărare a țării și, deci, să alocăm o parte importantă a venitului național, a avuției poporului nostru pentru dotarea corespunzătoare cu mijloace de luptă a armatei române. Considerăm însă că grija pentru întărirea capacității de apărare nu trebuie să afecteze cu nimic programul de dezvoltare economico-socială a țării, de ridicare a bunăstării materiale și spirituale a întregului nostru popor”.

Scopul politicii noastre actuale este de a „... acționa cu fermitate pentru a se merge nu spre intensificarea cursei înarmărilor, ci spre reducerea acesteia”, de a „... face totul pentru a contribui la înlăturarea în viață a măsurilor de dezarmare, și în primul rînd de dezarmare nucleară, la reducerea armatelor și a cheltuielilor militare.

Am dezaprobat nu o dată hotărârile țărilor N.A.T.O. din luna mai cu privire la sporirea suplimentară a cheltuielilor militare și care dau un puternic stimulent cursei înarmărilor. Considerăm că este necesar să se ceară țărilor N.A.T.O. să revină asupra acestor hotărâri. Considerăm că țările socialiste trebuie să spună un *nu* hotărît cursei înarmărilor, să facă totul pentru a se trece la reducerea cheltuielilor militare care constituie o grea povară pentru toate popoarele, inclusiv pentru popoarele țărilor socialiste. Dacă toate popoarele lumii vor ridica hotărît glasul, avem ferma convingere că vor determina guvernele statelor, care acționează în direcția înarmării, să țină scama de voință a popoarelor și sa renunțe la cursa înarmărilor.”

Pronunțându-se ferm pentru reducerea cheltuielilor militare, adoptînd hotărîrea de a nu spori partea din venitul național alocată înarmărilor, România socialista pornește de la faptul că raportul de forțe pe plan internațional evoluează tot mai mult în favoarea popoarelor care acționează împotriva războiului, împotriva politicii de forță și dictat, pentru colaborare, pentru egalitate între toate națiunile, pentru pace. „În același timp — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu — doresc să declar cu toată răspunderea că în cazul agravării situației internaționale vom discuta problema cheltuielilor militare în cadrul organelor de partid și de stat supreme, punînd deschis în fața acestora, a întregului popor, dacă va apare necesar, problema alocării a noi fonduri pentru nevoi militare — deoarece numai organele de partid și de stat, poporul, sînt în măsură să hotărască asupra acestor aspecte esențiale ale politicii noastre generale.

Declar însă din nou că actuala situație internațională nu justifică cu nimic trecerea la adoptarea unor măsuri de sporire a cheltuielilor militare. Dimpotrivă, este necesar să facem totul pentru a asigura înlăturarea programelor de dezvoltare economică, socială, de ridicare a bunăstării poporului, aceasta constituind chezașia victoriei socialismului, a colaborării și păcii”.

În caz de necesitate, a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu în continuare „... România își va îndeplini angajamentele asumate prin Tratatul de la Varșovia în cazul unei agresiuni imperialiste în Europa împotriva statelor socialiste participante la acest tratat. Este adevărat, ne pronunțăm cu toată fermitatea pentru desființarea concomitentă a Pactului de la Varșovia și a Pactului N.A.T.O. Considerăm că politica de destindere și pace impune o activitate susținută pentru diminuarea activității pactelor militare și elaborarea unor măsuri concrete de desființare concomitentă a acestora. Avem deplina convingere că securitatea poporului nostru, a tuturor popoarelor, pacea vor fi asigurate nu prin intensificarea cursei înarmărilor și întărirea blocurilor militare, ci prin diminuarea și desființarea blocurilor militare”.

În mod cu totul remarcabil, conducătorul României socialiste a subliniat apoi: „... fie că va exista sau nu tratatul de la Varșovia, în conformitate cu tratatele de prietenie și asistență mutuală pe care le avem cu țările socialiste prietene, ne vom îndeplini întotdeauna obligația de a participa activ la respingerea oricărei agresiuni militare. Este de la sine înțeles că acționăm și vom acționa în continuare pentru întărirea colaborării și solidarității dintre armatele noastre, pentru realizarea unei cooperări în pregătirea de luptă. Așa cum am afirmat, însă nu o dată, este necesar ca și pe plan militar relațiile de colaborare dintre țările socialiste membre ale Tratatului de la Varșovia, să se bazeze pe principiile socialismului, ale egalității în drepturi și respectului suvernității și independenței fiecărui stat și fiecărei armate. Este evident că trebuie să facem totul pentru întărirea capacității de apărare a fiecărei armate naționale; noi considerăm că numai în strînsă legătură cu întregul popor, armata noastră își va putea îndeplini în bune condițiuni atât obligațiile față de patrie, față de cauza socialismului în țara noastră, cit și obligațiile internaționale. Pornind de la răspunderea deplină

partidului și statului în fața poporului, este de înțeles că numai aceste organe sînt singurele în drept să poată angaja armata în orice fel de acțiuni. De aceea, răspunzînd nemeoaselor întrebări ce mi s-au adresat, am considerat necesar să afirm cu toată claritatea, încă o dată, că armata română va acționa întotdeauna numai la ordinele organelor supreme de partid și de stat, la chemarea poporului, că nu va putea primi niciodată ordine din afară”.

Deosebit de păsat a răsunit apoi angajamentul ferm al României socialiste, sintetizat în următoarele cuvinte de către tovarășul Nicolae Ceaușescu : „Doresc, încă o dată, în acest cadru solemn, să reafirm hotărîrea României, a întregului nostru popor, de a nu precupeți nici un efort pentru înfăptuirea în viață a politicii de dezarmare, destindere și pace, de a întări colaborarea și solidaritatea cu statele participante la Tratatul de la Varșovia, cu toate țările socialiste, cu toate popoarele lumii, considerînd că nu este nimic mai important, mai presus decît asigurarea condițiilor pașnice pentru edificarea socialismului, decît asigurarea păcii trainice în întreaga lume!”.

Abordînd apoi pe larg problemele participării constructive a României socialiste la soluționarea marilor probleme ale lumii contemporane, tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat în cadrul Sesiunii Solenne de la 1 Decembrie 1978 că țara noastră acționează ferm pentru întărirea colaborării și solidarității cu țările în curs de dezvoltare, cu țările nealinate. După cum se știe, întreținem, în prezent, relații cu peste 100 de țări în curs de dezvoltare, colaborăm tot mai strîns cu ele pe tarim economic, tehnico-științific și cultural, le sprijinim în formarea cadrelor, în valorificarea bogățiilor naționale, în dezvoltarea unei economii proprii — baza întăririi și apărării independenței lor. „Intensificarea colaborării și conlucrării cu țările în curs de dezvoltare — apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu — reprezintă o contribuție la întărirea luptei antiimperialiste și anticolonialiste, pentru apărarea suveranității popoarelor pentru asigurarea dezvoltării lor libere, de sine stătătoare, pe calea progresului economic și social”.

O importanță deosebită are — după părerea noastră — faptul că noi și noi popoare din rîndul acestora se pronunță pentru organizarea societății pe baze socialiste, ceea ce demonstrează că în lumea de azi numai socialismul oferă posibilitatea depășirii rapide a stării de înapoiere economico-socială, soluționării problemelor fundamentale de viață ale maselor populare. „Întărîm în mod deosebit solidaritatea și colaborarea cu țările care optează pentru dezvoltarea pe calea socialistă cum sînt spre exemplu : Guinea, Congo, Angola, Mozambic, Somalia, Etiopia, Algeria și altele — a spus tovarășul Nicolae Ceaușescu. În același timp, considerăm necesar să intensificăm relațiile cu toate țările în curs de dezvoltare pornind de la necesitatea de a nu se contrapune unele din aceste țări altora, ci de la necesitatea de a se face totul pentru întărirea solidarității dintre toate țările în curs de dezvoltare, aceasta constituind chezașia soluționării problemelor complexe ale subdezvoltării, asigurării independenței și făuririi noii ordini economice internaționale”.

În spiritul coexistenței pașnice, România socialistă extinde legăturile economice, tehnico științifice și culturale cu țările capitaliste dezvoltate, cu toate țările lumii, fără deosebire de orînduire socială, participă activ la diviziunea internațională a muncii, la schimbul mondial de valori.

La temelia relațiilor noastre cu toate țările — este prea bine cunoscut — așezăm statornic principiile deplinei egalități în drepturi, respectului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, ale nerecurgerii la forță și la amenințarea cu forța, principii tot mai larg recunoscute pe plan internațional ca singurele în stare să asigure pacea, progresul și prosperitatea tuturor popoarelor și națiunilor.

O preocupare de prim ordin a politicii externe a României o constituie înfăptuirea securității în Europa, continentul pe care s-au acumulat cele mai adînci contradicții, unde există cea mai mare densitate de arme și trupe, și unde se află față în față cele două blocuri militare opuse. După cum se știe, în perioada care a urmat Conferinței de la Helsinki, s-au făcut o serie de pași în direcția normalizării raporturilor între statele europene, s-a intensificat colaborarea economică, științifică și culturală, au avut loc o serie de întîlniri între conducători de state și alți oameni politici, s-a ajuns la unele înțelegeri în diferite probleme. „Rezultatele obținute — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu — nu sînt însă suficiente pentru a putea afirma cu toată răspunderea că obiectivul securității se înfăptuiește în mod coresponsător.

Trebuie să arătăm că în Europa persistă o serie de factori negativi care impietează asupra climatului politic general. Se manifestă forțe ce se opun în mod deschis cursului spre destindere, s-au activizat curenti reacționare, fasciste, revanșarde, nationalist-șovine și iredentiste, care încearcă să învenineze raporturile politice din Europa”.

În ceea ce privește problema drepturilor omului, pe care unele cercuri occidentale încearcă să o folosească împotriva țărilor socialiste, și ca mijloc de încordare politică, viața arată că „... socialismul soluționează într-un mod incomparabil superior față de capitalism proble-

mele fundamentale ale maselor. Am în vedere lichidarea exploatării omului de către om, înfăptuirea egalității economice și sociale, asigurarea dreptului la muncă, la învățătură pentru toți oamenii muncii, fără deosebire de sex, naționalitate sau rasă, posibilitatea participării active la viața politică, la conducerea societății. Soluționarea acestor drepturi și libertăți fundamentale ale maselor muncitoare constituie în România o cucerire istorică a socialismului și vom face totul ca societatea pe care o edificăm să ofere permanent un înalt exemplu de grijă față de om, de adevărat umanism revoluționar”.

Fenomenul cel mai grav în Europa îl constituie însă continuarea, în proporții nemaîntilnite pînă în prezent, a cursei înarmărilor, acumularea de arme din ce în ce mai perfecționate, inclusiv nucleare, care împovărează tot mai greu popoarele și sporește primejdiiile la adresa securității lor, constituind, totodată, un factor de accentuare a crizei economice și instabilității internaționale. „Toate acestea — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — ne îndreptățesc să afirmăm că în Europa continuă să existe cea mai complicată situație a vieții internaționale. Cu toate acestea, doresc să declar și cu acest prilej — așa cum am făcut-o și la recenta Consfătuire a țărilor participante la Tratatul de la Varșovia — că partidul nostru, pornind de la analiza științifică a evenimentelor actuale, consideră că desfășurarea acestora este în favoarea forțelor ce se pronunță pentru o politică de independență, colaborare, securitate și pace, pentru excluderea războiului și înfruntărilor armate din viața societății. Avem convingerea că stă în puterea popoarelor, a forțelor progresiste ca, acționînd unite, să împiedice un nou război mondial, să asigure o pace trainică atît în Europa cît și în întreaga lume. Aceasta impune, desigur, unirea și conlucrarea tot mai strînsă a popoarelor pentru înlăturarea factorilor care împiedică destinderea. Se cuvine să ne punem permanent întrebarea : am făcut oare totul pentru destindere, pentru securitate ? Ce trebuie să mai facem pentru a răspunde imperioasei cerințe a popoarelor de a edifica o lume fără războaie și fără arme, o lume a colaborării și prieteniei între națiuni ?”

După opinia partidului și statului nostru, pentru realizarea securității în Europa o importanță deosebită are dezvoltarea unei largi și neîngrădite colaborări între toate statele europene, înlăturarea barierelor și practicilor discriminatorii care afectează cooperarea intereuropeană. Se cer, de asemenea, intensificate eforturile pentru destinderea relațiilor culturale, pentru organizarea unor reuniuni în domeniul învățămîntului, științei și culturii, care pot contribui la mai buna cunoaștere reciprocă, la apropierea între toate popoarele. „În acest context — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu — aș dori să subliniez în mod deosebit evoluția pozitivă a relațiilor României cu toate statele europene. Doresc astfel să remarc cu satisfacție că în Balcani crește tot mai evident preocuparea comună a tuturor statelor în direcția intensificării colaborării pașnice, destinderii și păcii. Raporturile politice și atmosfera generală din această zonă a Europei nu oferă în prezent nici un motiv de îngrijorare deosebită”. România a acționat și va acționa în continuare, împreună cu celelalte state balcanice, pentru transformarea acestei regiuni într-o zonă a păcii, bunei vecinătăți, încrederii și colaborării reciproc avantajoase, în interesul tuturor popoarelor noastre, al cauzei securității în Europa și în întreaga lume. „Unele probleme existente între unele țări din Balcani — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — pot și trebuie să fie soluționate numai și numai pe calea tratativelor, pe cale pașnică. În acest sens, ne pronunțăm și pentru soluționarea cît mai rapidă a problemelor din Cipru, pentru asigurarea independenței și suveranității acestui stat în vederea conviețuirii pașnice a celor două comunități cipriote într-un stat liber și unitar. Dăm, de asemenea, o însemnătate deosebită intensificării colaborării economice, politice, științifice și culturale cu toate țările din bazinul dunărean, inclusiv conlucrării comune pentru folosirea cît mai eficientă a marelui potențial al fluviului ce scaldă teritoriile statelor noastre”.

Se extind continuu raporturile multilaterale ale României socialiste cu celelalte țări europene, inclusiv cu cele aparținînd Pactului nord-atlantic, întîlnirile și contactele la nivelul cel mai înalt, schimburile reciproce avantajoase și cooperarea în diferite domenii de interes comun. România a semnat numeroase declarații comune, comunicate și acorduri în aceste țări, în care se exprimă dorința și hotărîrea conlucrării tot mai intense în direcția înlăturării obiectivelor majore ale vieții continentului nostru. România socialistă întreține de asemenea, legături tot mai largi cu Statele Unite ale Americii, precum și cu Canada — țări semnatare ale documentelor de la Helsinki — amplifică contactele politice și conlucrarea multilaterală cu statele de pe toate continentele. „În cadrul acestor largi raporturi internaționale — aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu — am constatat aceeași preocupare de a găsi căile pentru întărirea destinderii, securității și păcii, pentru evitarea unei noi conflagrații mondiale. Dealtfel, trebuie să spunem deschis, cu multe din aceste țări avem relații tradiționale de prietenie, că întotdeauna ne-am întrajutorat în lupta împotriva dominației străine și, deci, nu există nici un motiv pentru a ne întrece în cursa înarmărilor, ci, dimpotrivă, toate motivele pledează, pentru a trece la o politică tradițională de prietenie, de colaborare, în a asigura popoarelor noastre pacea,

liniștea, bunăstarea și fericirea. Ținând seama de toate acestea, avem ferma convingere că există reale posibilități de promovare, atât la scara continentului european cât și a întregii planete, a unei politici noi de colaborare și pace între toate națiunile lumii”.

După părerea partidului și statului nostru, pe primul plan al luptei pentru înfăptuirea securității europene trebuie să stea, fără îndoială, trecerea la măsuri practice de dezangajare militară, de dezarmare, fără de care nu poate fi concepută pacea atât în Europa cât și în întreaga lume. „Se poate aprecia că Sesiunea specială a Organizației Națiunilor Unite consacrată dezarmării s-a încheiat cu anumite rezultate pozitive — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu —. A fost creat un cadru organizatoric mai democratic de dezbatere și soluționare a problemelor dezarmării, iar propunerile prezentate de diferite state au fost adoptate și însușite ca documente de lucru pentru organele create sub egida Organizației Națiunilor Unite. Esențial este acum să se treacă la măsuri practice în direcția dezarmării, și în primul rând a dezarmării nucleare. Așa cum am declarat și la recentele întâlniri cu oamenii muncii și la recenta plenară a Comitetului nostru Central, numai cu simple declarații de bune intenții nu se va putea realiza dezarmarea, nu se va putea asigura pacea și securitatea popoarelor. Trebuie trecut în modul cel mai hotărât la fapte, la acțiuni concrete și eficiente de dezarmare, și în primul rând de dezarmare nucleară”.

În cadrul sesiunii speciale a Organizației Națiunilor Unite, România a făcut — după cum se știe — o serie de propuneri menite să contribuie la impulsivarea dezarmării în Europa și în întreaga lume. Propuneri importante în acest sens au fost formulate și de alte țări socialiste, ca și de numeroase alte state membre ale acestei organizații. „Noi — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — considerăm că trebuie pornit de la înghețarea cheltuielilor militare, a efectivelor armate și armamentelor la nivelul anului 1978, trecându-se apoi la reducerea treptată a acestora, într-o primă etapă, până în 1985, cu cel puțin 10—15 la sută față de nivelurile actuale. Ținând seama de uriașa acumulare de armament de pe continentul nostru — care, după cum s-a declarat nu o dată de ambele părți, este suficient pentru a distruge de câteva ori întreaga planetă —, singura soluție rațională ce se impune este încetarea alocării oricărui noi mijloace financiare pentru sporirea potențialului militar, de către toate statele, și, în primul rând, de către marile puteri. O importanță deosebită ar avea, de asemenea, adoptarea angajamentului de a nu se mai amplasa noi trupe și armamente pe teritoriile altor state și de a se trece la reducerea treptată și apoi la retragerea tuturor trupelor străine în limitele frontierelor naționale, la desființarea bazelor militare, în primul rând a celor nucleare, de pe teritoriile altor state, precum și asunarea angajamentelor tuturor statelor de a nu instala pe teritoriile proprii baze militare străine. Se impune, totodată, să se treacă la reducerea și încetarea manevrelor militare și în general a oricărui demonstrații de forță în apropierea frontierelor naționale ale altor țări. Statele posesoare de arme nucleare trebuie să se angajeze de a nu folosi aceste arme împotriva statelor care nu dețin armament nuclear și de a nu folosi în general nici un fel de arme, inclusiv clasice. Considerăm că trebuie intensificate eforturile pentru ca la convorbirile de la Viena să se poată ajunge, pe baza propunerilor făcute de țările socialiste și de țările capitaliste, la înțelegeri care să ducă la diminuarea efectivelor militare și a armamentelor din centrul Europei. Noi acordăm, de asemenea, o importanță deosebită convorbirilor S.A.L.T. II dintr-o parte Uniunea Sovietică și S.U.A. și considerăm că, deși au un caracter limitat, încheierea lor cu succes ar avea o influență pozitivă asupra destinderii în Europa și pe plan mondial”.

România se pronunță în prezent — după cum se știe — pentru încheierea unui pact general-european, la care să ia parte toate statele participante la Conferința de la Helsinki, conținând angajamentul renunțării la forță și la amenințarea cu folosirea forței. România socialistă consideră că problemele dezangajării militare și dezarmării în Europa trebuie să fie abordate în contextul general al acțiunilor pentru aplicarea prevederilor Actului final de la Helsinki cu participarea tuturor statelor semnatare. „După părerea noastră — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu —, țările socialiste ar trebui să-și asume noi inițiative, să promoveze noi căi și modalități de realizare a acestor obiective. Aceasta ar găsi fără îndoială, ca și în trecut, un ecou profund în opinia publică mondială, ar da un puternic impuls luptei maselor populare din Europa și din întreaga lume pentru a determina și celelalte guverne să treacă la măsuri similare”.

Pornind de la cerința arzătoare a dezangajării militare în Europa, România socialistă se pronunță pentru restringerea continuă a sferei de activitate a blocurilor militare de pe continent, în vederea creării condițiilor pentru desființarea lor concomitentă. „În această ordine de idei — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu —, ar fi poate util ca între cele două blocuri să se creeze o zonă — atât de o parte, cât și de alta — în care să nu fie amplasate nici un fel de armate și armamente și unde să nu aibă loc nici un fel de manevre și demonstrații militare. Avem convingerea că, dacă se va acționa activ în direcția diminuării încordării, pentru destindere, dezarmare și desființarea concomitentă a N.A.T.O. și a Tratatului de la Varșovia, se va putea împie-

dica un nou război, se va asigura dezvoltarea pașnică a popoarelor din Europa și din întreaga lume. Și, în ce ne privește, nu vom precepeți nici un efort pentru a contribui la realizarea acestui obiectiv!"

România a manifestat și manifestă o preocupare constantă pentru lichidarea pe cale politică a conflictelor și stărilor de încordare existente astăzi în lume. „Consider necesar să afirm cu toată claritatea poziția țării noastre față de actuala situație din Orientul Mijlociu — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu în cadrul Sesiunii solene de la 1 decembrie 1978 —. Ne-am pronunțat întotdeauna pentru soluționarea pe cale politică pașnică, a tratativelor, a problemelor din Orientul Mijlociu, considerind că pentru realizarea acestui țel nu există o altă cale reală. În acest sens, ne pronunțăm pentru o soluție globală care să ducă la o pace trainică și justă în Orientul Mijlociu, la retragerea Israelului din toate teritoriile arabe ocupate în urma războiului din 1967, la soluționarea problemei poporului palestinian, prin recunoașterea dreptului său la autodeterminare — inclusiv prin constituirea unui stat propriu independent —, la asigurarea independenței și integrității tuturor statelor din zonă. Considerăm necesar să se depună în continuare eforturi în vederea organizării unei reuniuni — fie la Geneva, fie în altă parte — cu participarea tuturor părților interesate, inclusiv a Organizației pentru Eliberarea Palestinei, sub egida sau cu prezența activă a Organizației Națiunilor Unite”.

România socialistă se preocupă de situația gravă care s-a creat în Africa, considerind că este în interesul popoarelor de pe acest continent să se facă totul pentru soluționarea problemelor pe calea tratativelor directe între africanii înșiși, fără nici un amestec din afară, asigurându-se astfel întărirea colaborării, prieteniei și solidarității statelor de pe acest continent.

Poporul român își manifestă solidaritatea activă cu lupta popoarelor din Namibia și Rhodesia și sprijină activ toate mișcărilor de eliberare națională în lupta pentru cucerirea cât mai rapidă a independenței și a dreptului de a-și hotărî singure soarta. România socialistă sprijină lupta populației majoritare din Republica Sud-Africană împotriva politicii rasiste, de aparttheid. „În general — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu —, considerăm că a sosit timpul să se acționeze cu toată fermitatea pentru a se pune capăt cu desăvârșire politicii coloniale, sub orice formă, pentru asigurarea independenței tuturor popoarelor, pentru respectarea drepturilor lor de a-și făuri viața în mod liber”.

Una din problemele fundamentale ale vieții internaționale o constituie lichidarea subdezvoltării, a împărțirii lumii în țări sărace și țări bogate — consecință a politicii imperialiste de inechitate și jefuire a bogățiilor naționale ale altor popoare. Din păcate, în pofida „deceniilor dezvoltării” și a multor reuniuni internaționale consacrate acestei probleme, decalajele dintre țările bogate și cele sărace nu numai că nu s-au micșorat, dar au continuat să se adâncească. Perpetuarea acestei situații accentuează fenomenele de criză, sporește instabilitatea vieții internaționale, generează noi surse de primejdii și încordare. „Este de aceea în interesul tuturor popoarelor, al întregii omeniri — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — să se acționeze cu toată fermitatea pentru edificarea noului ordinii economice internaționale bazate pe deplină egalitate și echitate, care să permită progresul mai rapid al țărilor subdezvoltate, accesul lor larg la cucerirea tehnicii și tehnologiei moderne. România, împreună cu alte state, va acționa pentru ca viitoarea sesiune specială a Organizației Națiunilor Unite din 1980, consacrată noului ordinii economice internaționale, să adopte un program concret de acțiune în vederea lichidării subdezvoltării, instaurării unor relații noi între state, a noului ordinii economice internaționale”.

Ca țară socialistă, România socialistă întărește și va întări necontenit și mai puternic solidaritatea și colaborarea cu toate țările în curs de dezvoltare și țările nealiniat, va face totul pentru ca țările în curs de dezvoltare să aibă un cuvânt mai greu de spus și să fie ascultate pe plan mondial.

Soluționarea trainică și echitabilă a problemelor complexe ale lumii contemporane impune participarea activă la viața internațională, în condiții de egalitate, a tuturor statelor, și îndeosebi a țărilor mici și mijlocii, a țărilor în curs de dezvoltare, a țărilor nealiniat, care reprezintă marea majoritate a omenirii și sînt direct interesate în promovarea unor relații noi, de egalitate și respect al independenței și suveranității naționale. „Recunoaștem, fără nici o îndoială — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu — rolul pe care îl au țările mari. Considerăm că cele cinci țări membre permanente ale Consiliului de Securitate trebuie să acționeze mai hotărît și să-și asume răspunderile care le incumbă în conformitate cu Carta O.N.U., pentru înfăptuirea în viață a principiilor înscrise în Cartă, în direcția inițierii, în primul rînd de către ele, a măsurilor de dezarmare și îndeosebi de dezarmare nucleară.

Mai mult ca oricînd este necesară democratizarea relațiilor internaționale, creșterea și mai puternică a rolului O.N.U. și altor organisme internaționale, care oferă un cadru organizat pentru participarea activă a tuturor statelor, și îndeosebi a țărilor mici și mijlocii, a țărilor în curs de dezvoltare și nealiniat la soluționarea problemelor complexe ale lumii de astăzi”.

În planul superior al luptei popoarelor pentru soluționarea în interesul lor a complexelor probleme internaționale ale contemporaneității, partidul nostru acționează consecvent pentru întărirea legăturilor cu toate partidele comuniste și muncitorești, militează ferm pentru întărirea unității lor în lupta pentru socialism, progres social și pace în lume. Viața arată că partidele comuniste își desfășoară în prezent activitatea în condiții naționale, sociale și economice de o mare diversitate. „Pornind de la recunoașterea acestei realități — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu —, înțelegem că în practica revoluționară este firesc să apară căi și modalități diferite de soluționare a problemelor de către fiecare partid. Dealtfel însăși opera de construire a socialismului în țările în care puterea se află în mâinile clasei muncitoare, a poporului, se realizează în forme diferite, în funcție de tradițiile și nivelul dezvoltării economico-sociale a fiecăreia. Pe măsură ce noi popoare vor trece pe calea socialismului, această diversitate de forme și metode va spori și mai mult, îmbogățind continuu teoria socialismului științific, experiența transformării revoluționare a societății, se vor afirma tot mai puternic idealurile și principiile socialismului, ca singurele în stare să asigure egalitatea, bunăstarea, libertatea și pacea tuturor națiunilor lumii”.

Ținând seama de toate acestea, partidul nostru consideră că solidaritatea și unitatea mișcării comuniste și muncitorești internaționale trebuie să se bazeze pe respectarea independenței fiecărui partid, a dreptului de a-și elabora de sine stătător linia politică, strategia și tactica revoluționară, potrivit condițiilor concrete în care își desfășoară activitatea, excluzându-se orice șablon, orice amestec în treburile interne ale altui partid. „Așa cum arăta viața — preciza tovarășul Nicolae Ceaușescu — și cum a subliniat, cu deosebită putere și Conferința partidelor comuniste și muncitorești din Europa de la Berlin din anul 1976, de respectarea strictă a acestor principii depinde dezvoltarea relațiilor de tip nou în mișcarea comunistă, creșterea influenței acesteia asupra proceselor revoluționare mondiale, afirmarea în lume a noilor relații care trebuie să corespundă cerințelor actuale ale dezvoltării mișcării revoluționare și dezvoltării mondiale în general”.

În același timp, partidul nostru acționează pentru dezvoltarea colaborării cu partidele socialiste, social-democrate, cu alte forțe politice democratice, cu mișcările de eliberare și partidele de guvernământ din noile state independente, cu mișcările progresiste și organizațiile democratice care se pronunță pentru pace, securitate și colaborare internațională. Explicând concret motivele întreținerii unor astfel de relații, tovarășul Nicolae Ceaușescu a spus că noi considerăm că „... întărirea continuă a colaborării și solidarității tuturor acestor forțe este de natură să exercite o puternică influență asupra evoluției întregii vieți internaționale, asupra soluționării democratice a problemelor majore ale contemporaneității, să contribuie la făurirea unei lumi mai drepte și mai bune, în care să-și găsească materializarea idealurile de libertate, independență, progres și pace ale tuturor națiunilor lumii”.

La capătul acestor ample și temeinice pledoarii pentru luarea în serios a problemelor contemporaneității noastre de către toți factorii răspunzători pentru securitatea și pacea lumii, conducătorul României socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a exprimat de la înalta tribună de la care și-a rostit marel discurs politic de la 1 decembrie 1978 angajamentul ferm al țării noastre de a face totul pentru promovarea unei politici noi, de deplină egalitate și respect în viața internațională, pentru făurirea unei lumi mai bune și mai drepte pe planeta noastră.

„De la tribuna sesiunii solemne comune — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu — doresc să afirm în fața întregului nostru popor hotărârea fermă a României de a face și în viitor totul pentru dezvoltarea colaborării, prieteniei și solidarității cu toate țările socialiste, cu toate statele și națiunile lumii, în lupta pentru independență, destindere, bunăstare și pace.

Adresăm, de la această înaltă tribună, tuturor popoarelor din Europa, tuturor națiunilor semnatar ale documentelor de la Helsinki apelul de a intensifica eforturile și acțiunile concrete pentru înfăptuirea cât mai rapidă în viață a angajamentelor asumate pentru instaurarea pe continentul nostru a unor raporturi noi, a unui climat care să pună la adăpost fiecare popor de pericolul unei agresiuni, de amestecul în treburile sale interne, pentru dezangajarea militară a continentului fără de care nu poate fi concepută asigurarea păcii și securității! Să acționăm în spiritul răspunderii față de popoarele noastre, față de pacea în Europa și în întreaga lume, față de generațiile viitoare și să nu preocupăm nimic pentru realizarea păcii!

Adresăm tuturor popoarelor chemarea de a se opune cu hotărâre politicii imperialiste de dominație și dictat, de a se ridica cu toată fermitatea în apărarea dreptului sacru al fiecărei națiuni de a-și hotărî singură soarta, fără amestec din afară, de a se dezvolta liber, corespunzător intereselor și aspirațiilor sale fundamentale, de a asigura independența și suveranitatea tuturor națiunilor lumii!

Ne adresăm, de la această înaltă tribună, tuturor țărilor în curs de dezvoltare de a-și întări colaborarea și solidaritatea, ne adresăm tuturor popoarelor lumii — deci și celor dezvoltate — de a conlucra în mod activ și, împreună cu țările în curs de dezvoltare, să se facă totul pentru lichidarea subdezvoltării, pentru instaurarea unei ordini economice internaționale noi,

care să permită o colaborare cu adevărat echitabilă între toate statele, progresul mai rapid al țării rămase în urmă, accelerarea dezvoltării și civilizației întregii umanități! Trebuie să fim pe deplin conștienți că lichidarea subdezvoltării și realizarea noului ordinii economice internaționale constituie o problemă pentru dezvoltarea omenirii, pentru pacea în lume.

Ținând seama de pericolul pe care îl reprezintă intensificarea cursei înarmărilor, ne adresăm în mod solemn tuturor statelor, tuturor popoarelor de a se ridica cu hotărâre și cu toată fermitatea — pină nu e prea târziu — pentru a opri cursa înarmărilor, pentru înfăptuirea dezarmării generale, și în primul rînd a dezarmării nucleare, pentru ca uriașele resurse materiale și financiare să nu mai fie dirijate spre producerea armamentului și a mijloacelor de distrugere a oamenilor și civilizației, ci spre dezvoltarea economico-socială, spre lichidarea subdezvoltării, pentru a asigura popoarelor o viață demnă, liberă, de bunăstare și fericire!

De la această înaltă tribună doresc să exprim voința neștrămutată a poporului nostru de a face totul pentru a-și aduce contribuția la înfăptuirea acestor mărețe văzuințe și idealuri ale întregii omeniri!

Dorim să dezvoltăm relații de prietenie și colaborare cu toate statele! Nu avem probleme de nici un fel cu nici un stat și considerăm că totul pledează și impune să facem împreună totul pentru o colaborare trainică, în interesul popoarelor noastre, al cauzelor socialismului și păcii.

Consider că sînt în asentimentul tuturor participanților la această sesiune solemnă, al întregului nostru popor, adresînd încă o dată chemarea tuturor forțelor democratice și patriotice, tuturor popoarelor lumii de a-și întări solidaritatea și colaborarea, de a face totul pentru a-și impune cuvîntul și a asigura triumful pe planeta noastră a idealurilor de prietenie și înțelegere, de independență și bunăstare, o pace trainică între toate națiunile lumii”.

Iată așa dar vibrantele apeluri adresate lumii de strălucitul nostru conducător, tovarășul Nicolae Ceaușescu, apeluri în care noi cu toții vedem glasul rațiunii. Iată chemările mobilizatoare înscrise pe stîndardul de luptă al poporului nostru, stîndard purtat prin secole de bătălii și jertfe de înaintașii noștri, stîndard larg desfășurat astăzi și sub care sînt adunate toate energiile potențiale ale patriei noastre străbune, ale tuturor locuitorilor țării — fără deosebire de naționalitate.

De la tribuna solemnei adunări de la 1 decembrie 1978, adresîndu-se țării și întregului popor, tovarășul Nicolae Ceaușescu a folosit prilejul pentru „... a afirma cu toată satisfacția și mîndria patriotică că idealurile revoluționare pentru care s-au jertfit socialiștii, comuniștii, pentru care au căzut muncitori, țărani, intelectuali, pentru care poporul nostru a dat un mare tribut de sînge se înfăptuiesc sub conducerea Partidului Comunist Român, care a igură avîntul neîntrerupt al forțelor de producție, al dezvoltării economice-sociale, ridicarea gradului de civilizație, a nivelului de trai al poporului nostru, afirmarea cu deplină putere a principiilor socialismului, ale umanismului revoluționar.

De la această înaltă tribună — a spus în continuare tovarășul Nicolae Ceaușescu — adresez, în acest moment solemn clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității, tuturor categoriilor sociale, tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, întregului nostru popor, chemarea de a nu preocupă nici un efort pentru ca, într-o strînsă unitate, în cadrul Frontului Unității Socialiste, sub conducerea politică a Partidului Comunist Român, să asigurăm triumful Programului elaborat de Congresul al XI-lea al partidului, făurind pe pămîntul României cea mai înaintată societate din istorie — socialismul și comunismul, visul de aur al omenirii!

Să facem legămîntul solemn că vom acționa într-o deplină unitate pentru continua înflorire a economiei, științei, culturii și civilizației întregului nostru popor, că vom face totul pentru a asigura poporului nostru deplina independență și libertate, bunăstarea și fericirea!

Să ne angajăm, în aceste momente solemne, că vom face totul ca România socialistă să se afirme tot mai puternic ca un detașament activ al luptei unite a tuturor popoarelor care se pronunță pentru independență, pentru progres social, pentru destindere și pentru pace, că vom face totul ca patria noastră liberă să strălucească tot mai mîndră și demnă în rîndul națiunilor libere ale lumii!

Au urmat apoi — puternic însoțite de emoția tuturor participanților la adunarea solemnă, care era de fapt emoția întregii țări, căci magistrala expunere a fost viu urmărită la posturile de radio și televiziune de întregul nostru popor — următoarele cuvînte — angajamente rostite de conducătorul României socialiste: „Deși toate aceste angajamente sînt angajamentele noastre ale tuturor, doresc să asigur Comitetul Central al partidului, Consiliul Național al Frontului Unității Socialiste, Marea Adunare Națională, întregul nostru partid și popor că atîta timp cît mă voi bucura de încrederea partidului și poporului îmi voi îndeplini neabătut răspunderile încredințate. Voi face totul pentru ca împreună cu tovarășii mei de muncă, cu întregul partid și popor să înfăptuim Programul partidului, să asigurăm făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, independența și suveranitatea patriei noastre”.

Noi am văzut și vedem cu toții în aceste cuvinte legătura conducătorului de țară cu țara, a conducătorului de popor cu poporul, a conducătorului de partid cu partidul.

Este sentimentul supremei satisfacții pe care îl încercăm cu toții, mai vîrstnici și mai tineri, acela de a fi contemporani, și a-l avea conducător pe omul de omenie care de peste 45 de ani și-a pus întreaga capacitate revoluționară de acțiune în interesul celor din mijlocul cărora s-a născut și ale căror interese majore s-a angajat să le apere și le apără necondiționat.

Și oare cum ar putea fi mai cald surprins simțămîntul colectiv al poporului nostru decît în maniera în care, la tribuna marelui forum de la 1 decembrie 1978, ne chema cu următoarele cuvinte tovarășul Nicolae Valea, participant la marea adunare de la Alba Iulia din urmă cu 60 de ani: „Să fim mindri, dragi tovarăși, că trăim alături de un asemenea bărbat de stat care, prin munca sa neobosită și plină de dragoste pentru pace și pentru om, a făcut ca această țară să-și poată spune astăzi răspicat, cu demnitatea unei țări libere și independente, punctul său de vedere, în toate marile probleme ale lumii”.

Am înfățișat în cele de mai sus problematica a două epoci diferite — situate una de alta la o distanță de patru decenii —, pornind de la documente caracteristice ambelor situații.

Rămîne cititorului să mediteze în continuare și să desprindă toate concluziile necesare din fondul bine determinat pe care am încercat noi să-l conturăm în acest studiu documentar al cărui mesaj clar exprimat se află în legătură cu robustețea optimismului cu care abordăm azi problemele contemporaneității noastre. Eliberați de multiple tare și prejudecăți ale trecutului și acționînd într-o situație radicală deosebită de cea din urmă cu patru decenii, făuritorii României socialiste multilateral dezvoltate poartă în gînd și în fapte răspunderea istorică pentru soarta țării și a poporului român își string rîndurile în jurul Partidului Comunist Român, al Secretarului general al partidului, Președintele Republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, dornici ca, în concertul general al popoarelor lumii, patria noastră să-și ocupe oricînd locul demn pe care-l merită de fapt și de drept.

Gheorghe I. Ioniță

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE ISTORIE "N. IORGA"
ÎN ANUL 1978

Întreaga activitate desfăşurată de colectivul Institutului de istorie „Nicolae Iorga” în cursul anului 1978 se încadrează în eforturile susţinute ale poporului român pentru realizarea Programului Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilaterale dezvoltate şi înaintare a României spre comunism, pentru îndeplinirea sarcinilor cincinalului 1976—1980. În toate domeniile de activitate în 1978 poporul român a înregistrat succese importante care au permis atingerea obiectivelor celui de-al treilea an al cincinalului revoluţiei tehnico-stiinţifice.

Prezenţa vie în viaţa social-politică a României socialiste, colectivul institutului de istorie „N. Iorga”, nucleu de bază în istoriografia românească contemporană, şi-a adus contribuţia sa la dezvoltarea ştiinţei şi învăţămîntului, la progresul culturii socialiste. Acest aport s-a concretizat în eforturile susţinute orientate spre realizarea integrală a sarcinilor cuprinse în Planul unic integrat de cercetare în domeniul ştiinţelor sociale şi politice pe anul 1978, spre aprofundarea procesului integrării învăţămînt-cercetare, pentru răspîndirea pe o scară largită a rezultatelor cercetării istorice în ţară şi peste hotare. Acestea sînt cele trei direcţii fundamentale ale activităţii institutului de istorie „Nicolae Iorga” în anul 1978. Prin toate acţiunile desfăşurate, colectivul institutului şi-a adus contribuţia la succesele înregistrate de ştiinţa şi cultura socialistă în 1978, la sărbătorirea celor două mari aniversări ale istoriei naţionale: 130 de ani de la revoluţia burghezo-democratică din 1848 şi 60 de ani de la formarea statului naţional unitar român.

Ca şi în anii anteriori, în 1978 au fost valorificate prin publicare o serie de lucrări mai vechi înglobate în planurile de cercetare. Astfel *Răscoala seculor din 1595—1596. Antecedente, desfăşurare şi urmări* a apărut în Editura Academiei, din comitetul de redacţie făcînd parte Ludovic Demény, ca redactor responsabil, şi Carol Vekov. Între autori se numără Ludovic Demény, C. Rezachevici şi Carol Vekov. Cu o solidă bază de informare şi străbătută de o riguroasă analiză, lucrarea constituie o contribuţie de valoare la mai buna cunoaştere a istoriei seculor. În cuprinsul volumului momentul răscoalei este precedat de cercetarea instituţiilor acestei populaţii de pe teritoriul românesc, începînd cu situaţia existentă în secolul al XIV-lea.

Monografia lui Nicolae Stoicescu dedicată lui *Vlad Ţepeş* a apărut în ediţie engleză. Faţă de versiunea în limba română, în ediţia engleză s-a renunţat la unele amănunte privind politica internă a ţării şi s-au adăugat multe aspecte legate mai ales de faima lui Vlad Ţepeş, care interesează în mare măsură pe cititorul străin. Volumul *Petru Rareş* numără printre colaboratorii săi pe Constantin Rezachevici, autorul unei contribuţii masive şi inovatoare, ce se distinge prin minuţia investigaţiei.

Dintre publicaţiile periodice ale institutului nostru, în cursul anului 1978 a apărut volumul al IX-lea din *Studii şi materiale de istorie medie*, cu un conţinut variat şi cu obișnuita-i înaltă ţinută ştiinţifică. În cuprinsul său sînt reunite un şir de studii axate pe probleme importante ale istoriei medievale româneşti: fenomene de criză social-politică în Ţara Românească în secolul al XVII-lea, organizarea, în acelaşi secol, a meştesugurilor braşovene, statulul posluşnicilor si al scutelnicilor în faza de trecere de la feudalism la capitalism. Li se adaugă comunicări, note şi ediţii de documente medievale. Între autori se numără: Ioana Constantinescu, Carol Vekov, Damaschin Mioc, C. Rezachevici şi Marieta Adam. Cel de-al treilea volum de *Studii şi materiale de istorie contemporană* a apărut prin grija lui Vasile Liveanu, Mihail Rusenescu şi Traian Udrea, în calitate de coordonatori. În fapt, volumul constituie o culegere tematică consacrată procesului revoluţionar din ţara noastră între anii 1944—1962. Sînt aduse o serie de elemente noi privind pregătirea şi înfăptuirea insurecţiei ca şi procesul complex al construcţiei socialismului. Între autori, se află Vasile Liveanu, Venera Teodorescu şi Mihail Rusenescu. În schimb, nici a doua variantă a vol. VI de *Studii şi materiale de istorie modernă* n-a apărut

pînă acum, deși articolele primei variante au fost date de autori în formă definitivă încă din 1976.

Principalele obligații științifice care au revenit Institutului de istorie „N. Iorga” în anul 1978 au fost înglobate în contractele de cercetare. De evidențiat faptul că sistemul contractual s-a perfecționat față de anii anteriori. Astfel, principiul eșalonării încheierii temelor de plan a făcut un progres vizibil prin fixarea unei date anterioare celei obișnuite, de 15 decembrie, la predarea a 6 contracte. De asemenea, un alt pas înainte constă în reducerea numărului de contracte, cu 30% față de anul 1977 (de la 42 la 29 în 1978).

Toți membrii colectivului institutului au avut obligații contractuale. Din cei 52 de cercetători, un număr de 36 au lucrat la teme de interpretare, iar ceilalți 16 la editarea unor izvoare și instrumente de lucru. Toate acestea au fost subordonate celor 15 direcții de cercetare înscrise în Planul unic integrat. Pe de altă parte, 38 de cercetători au efectuat investigații în domeniul istoriei României, iar 14 în cel al istoriei universale. Relese așadar, din cele citeva date statistice, că activitatea Institutului de istorie „Nicolae Iorga” a fost orientată în anul 1978 spre abordarea unor teme de interpretare din istoria poporului român.

În 1978 au fost încheiate cu Academia de Științe Sociale și Politice 29 de contracte. Dintre acestea, 5 au fost predate la 30 iunie, unul la 30 septembrie și 23 la 15 decembrie. În ceea ce privește termenele, se cuvine a se sublinia respectarea lor exactă. În cele 29 de contracte au fost incluse 42 teme de cercetare, individuale sau colective. Dintre acestea, 28 de teme au fost încheiate în anul 1978, 12 au fost continuate sau au fost începute, efectuându-se documentarea și redactarea parțială, iar la altele 2 s-a efectuat doar documentarea.

Trecerea în revistă a temelor investigate, cu menționarea principalelor concluzii, ducе la următoarea apreciere fundamentală: planul de cercetare pe 1978, concretizat în esența sa în obligații contractuale, a fost integral realizat de colectivul institutului. După cum menționam, 28 de teme au fost încheiate în anul supus analizei. Între acestea, fără îndoială că locul central este ocupat de cele 2 tratate, cel de istorie a României și cel de istorie universală elaborate de istoricii români din însărcinarea conducerii superioare de partid. Se adaugă acestora 7 monografiile, 13 studii și 7 volume de izvoare și instrumente de lucru.

Locul central în planul de cercetare îl ocupă *Tratatul de istorie a României* determinind o atenție sporită în această direcție din partea colectivului. Sub egida Institutului de istorie „Nicolae Iorga” se lucrează 2 volume din tratat, al III-lea și al VI-lea. De asemenea, cercetători din institut colaborează la redactarea unor părți din alte 6 volume ale tratatului, respectiv IV, V, VII, VIII, IX, X. Numeric, 23 de cercetători și un redactor participă la scrierea noului tratat de istorie a României obligațiile lor însumind aproape 1 000 de pagini. Cei 23 de colaboratori la tratatul de istorie a României sînt: Ștefan Ștefănescu, Damaschin Mioc, Nicolae Stoicescu, Ludovic Demény, Constantin Șerban, Dan Berindei, Florin Constantiniu, Stan Apostol, Georgeta Penelea, Grigore Chiriță, Nichita Adăniloaei, Paraschiva Cincea, Mircea Iosa, Ștefan Ciuciua, Paul Cernovodeanu, Constantin Rezacoveici, Șerban Papacostea, Ioana Constantinescu, Sergiu Columbeanu, Traian Udrea, Adolf Armbruster, Vasile Liveanu, Ștefan Andreescu. Dintre aceștia, în colectivele redacționale ale volumelor, ca redactori responsabili sau secretari, se numără Ștefan Ștefănescu, Damaschin Mioc, Nicolae Stoicescu, Dan Berindei, Ludovic Demény, Grigore Chiriță, Florin Constantiniu. De asemenea, Cecilia Ioniță și Traian Udrea au întocmit referate de ansamblu privind volumul I al tratatului.

Consiliul științific al institutului, în ședința din 30 septembrie 1978, a apreciat pozitiv îndeplinirea sarcinilor ce au revenit cercetătorilor din institut la elaborarea *Tratatului de istorie a României*. În acest sens, s-a constatat că toate obligațiile au fost realizate. S-a precizat că în ansamblu volumele III și VI, aflate sub egida institutului, au fost scrise. Au început imediat, la ambele volume, operațiile de unificare, de definitivare a capitolelor, ca și de alcătuire a hărților, graficelor etc.

Deși mai redusă cantitativ, participarea colectivului institutului la scrierea primului *tratat românesc marxist de istorie universală* nu este mai puțin lipsită de importanță. Un număr de 6 cercetători din institut și un redactor, — anume Cecilia Ioniță, Ludovic Demény, Șerban Papacostea, Ion Stanciu, Ion Chiper, Nicolae Dascălu și Marian Stroia — au elaborat deja 12 paragrafe, însumind circa 200 de pagini, ca părți din volumele I, II, V și VI.

Așa cum menționam, în 1978 au fost încheiate în cadrul obligațiilor de plan 7 monografiile elaborate de: Adolf Armbruster, Carol Vekov, Ioana Constantinescu, Apostol Stan și Anastasie Iordache, Sergiu Columbeanu, Ion Chiper și Ion Oprea.

În monografia *Unitatea românilor în Evul Mediu. Terminologia geografică și etnică*, Adolf Armbruster urmărește evoluția denumirilor spațiilor românești de la retragerea administrației civile și militare romane și pînă la apariția termenului de România. În lucrare, care are în mod adecvat subtitlul „De la Dacia la România”, autorul insistă cu precădere asupra acelei terminologii care reflectă realități majore din istoria națională, cum ar fi romanitatea, continuitatea și unitatea poporului român. Prin toate acestea, lucrarea vădește o evidentă valoare

politică, reliefată și bazată pe o minuțioasă investigație științifică a unei multitudini de izvoare istorice. Tema *Contribuții la istoria instituțiilor medievale din Transilvania. Locul de adevărire din Alba-Iulia (secolele XIII—XVI)* studiată de Carol Vekov, se bazează pe un material arhivistic în cea mai mare parte inedit, adunat în arhivele din țară, precum și din Ungaria și Cehoslovacia. Este reconstituit istoricul locului de adevărire de la Alba-Iulia, instituției medievale importante cu caracter ecleziastic și laic în același timp, dar și procedura de emitere a documentelor, organizarea internă a locului de adevărire, cit și tipurile de documente emise. Pe baza izvoarelor cercetate a fost întocmită și lista personalului locului de adevărire de la începuturi, deci de la sfârșitul secolului al XII-lea, și pînă în deceniul al 6-lea al secolului al XVI-lea.

Ioana Constantinescu a încheiat monografia: *Satul românesc în perioada destrămării feudalismului. Aspecte economice, sociale și demografice la sfârșitul secolului XVIII — începutul secolului XIX în Moldova și Țara Românească*. Plecînd de la informațiile furnizate de statistica fiscală întreprinsă în cele două țări în ajunul revoluției lui Tudor Vladimirescu, sînt analizate aspecte mai puțin studiate din lumea satului. Accentul a fost pus pe structurile social-fiscale și repartitia proprietății funciare, autoarea alcătuiind o serie de tabele pe județe și sate. S-au calculat structurile social-fiscale ale satului mediu pe fiecare gen de proprietate. În baza acestui complex de date au fost trase o serie de concluzii cu privire la caracterizarea de ansamblu a satului românesc în perioada dată.

Contribuție la mai buna cunoaștere a locului Principatelor române în istoria modernă universală, lucrarea elaborată de Apostol Stan și Anastasie Iordache *Afirmarea autonomiei Principatelor române, 1829—1859*, relevă procesul complex al intrării celor două țări române în arena internațională ca state autonome. Acesta este unul dintre cele mai importante aspecte ale formării statului național român modern. Fenomenul afirmării autonomiei principatelor este urmărit în diversele sale ipostaze începînd cu pacea de la Küciük-Kainargi, care a marcat instaurarea Protectoratului țarist asupra Moldovei și Munteniei și terminînd cu Tratatul de la Paris din 1856, care confirma imunitățile și privilegiile celor două țări, inclusiv dreptul lor de a alcătui o entitate statală distinctă.

Regretatul nostru coleg, Sergiu Columbeanu a făcut în ultimii ani investigații pe tema: *Marea Neagră în istoria României, 1878—1940*, în care a adus obișnuita-i seriozitate în documentare — ineditul precumpănînd — și a urmărit istoria Dobrogei și a litoralului maritim din punct de vedere al dezvoltării navigației după dobîndirea independenței de stat, constituirea rețelei portuare și a flotei comerciale maritime. Este prezentată și poziția internațională a României în legătură cu Marea Neagră. De o mare importanță științifică se vedește a fi monografia lui Ioan Chiper consacrată *Relațiilor româno-germane în perioada dintre cele două războaie mondiale*. Folosînd materiale documentare descoperite în arhivele vest-germane și britanice, precum și cele din arhivele din țară, autorul a realizat o temeinică analiză a raporturilor politice și economice dintre România și Germania în perioada interbelică. În lucrare se relevă că în primul deceniu postbelic raporturile dintre cele două țări au evoluat în principal sub semnul unui diferend economic-financiar generat de ocupația germană a țării noastre și de consecințele războiului. Din perioada marilor crize și mai ales după instaurarea regimului nazist, raporturile româno-germane au fost în măsură crescîndă afectate de criza generată din relațiile internaționale, de actele de agresiune și forță. Sînt analizați o serie de factori care, în conjunctura din preajma celui de-al doilea război mondial, au făcut ca atitudinea României față de cel de-al treilea Reich să înregistreze unele oscilații între confruntare și cedare.

Participarea României la conferințele economice europene (1900—1921) a fost cercetată de Ion Oprea. Acesta prezintă modul în care au fost abordate și soluționate parțial chestiunile economice ale României în cursul negocierilor cu străinătatea în perioada dată. Au fost înfățișate raporturile economice ale României cu principalele state europene și în special cu marile puteri apusene. Pe fondul cercetării acestor raporturi din primele decenii ale secolului nostru au fost analizate și atitudinea Franței, Angliei, Germaniei și Austro-Ungariei față de problemele economice românești, precum și tendințele acestor mari puteri de a dobîndi o situație privilegiată în exploatarea resurselor economice ale țării noastre.

În anul supus analizei, au fost încheiate și 12 studii semnate de: Georgeta Penelea, Stan Valeriu, Anicuța Popescu, Gh. Cristea, Traian Udrea, Venera Teodorescu, Mihail Rusenescu, Constantin Șerban, Ștefana Dăscălescu, Paul Oprea, Nicolae Dascălu, Vasile Liveanu și Irina Gavrilă. În volumul de studii și documente consacrat anului revoluționar 1821, pregătit pentru tipar sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului și la care colaborează și Stan Apostol și C-tin Șerban, Georgeta Penelea a inclus un studiu sintetic consacrat personalității istorice a lui *Tudor Vladimirescu*. Sînt prezentate principalele momente din activitatea revoluționară a marelui patriot român, sînt înfățișate aspecte din timpul formării sale ca pandur, legăturile ce le-a stabilit cu fruntașii mișcării revoluționare din Balcani și în mod special acțiunile sale legate de pregătirile revoluției.

În *Desăvîșirea unirii principatelor pe plan administrativ (1859—1864)*, Stan Valeriu abordează un aspect însemnat al procesului de constituire a statului național român fondat în urma actului istoric din ianuarie 1859. Autorul evidențiază necesitatea înfăptuirii statului național deplin unificat pe plan politico-administrativ. Strîns legată de această problemă se află chestiunea *Unificării și modernizării legislației Principatelor unite (1859—1864)*. În această direcție a făcut investigații Anicuța Popescu care relevă condițiile și evoluția conflictului dintre puterea executivă și cea legiuitoare în legătură cu unificarea legislativă a țării.

Analizînd problema *Dezvoltării agriculturii României în epoca modernă, de la reforma agrară din 1864 la războiul de independență*. Gh. Cristea reliefează ponderea deosebită pe care o are — în evoluția producției și productivității muncii în agricultura țării — noua structură agrară în urma reformei din 1864 și a vinzărilor de pămînt ulterioare; autorul examinează sistemele de exploatare agricolă din România între 1864—1877, extinderea suprafețelor ocupate de cele mai importante culturi, producția acestora, locul pe care ele îl ocupă în economia generală a țării, ajungînd la concluzii deosebite privind mai ales structura culturii plantelor de cîmp, evoluția raportului dintre cultura cerealiere și dezvoltarea creșterii animalelor, consecințele intrării economiei românești în sfera capitalismului occidental; de asemenea este analizată dezvoltarea învățămîntului agricol de specialitate prin prisma ridicării nivelului științific al agriculturii.

Traian Udrea și-a expus rezultatele investigației legate de *Activitatea guvernului dr. Petru Groza în perioada decembrie 1946—decembrie 1947*, într-un studiu de mare interes. Sînt analizate principalele momente înregistrate în procesul transformărilor revoluționare democratice după victoria Blocului partidelor democratice în alegerile din noiembrie 1946 și pînă în pragul abolirii monarhiei și proclamării republicii populare.

Activitatea monarhiei în primii ani de la revenirea lui Carol al II-lea în țară (iunie 1930—iunie 1932) este reconstituită de Venera Teodorescu. Revenirea în iunie, 1930 a lui Carol în țară, revenire menită a rezolva „problema constituțională”, nu a soluționat în realitate frămîntările care zguduiau societatea epocii, nu a contribuit la ameliorarea situației poporului român care se zbătea în plină criză economică.

Evoluția învățămîntului superior din România în perioada interbelică a fost cercetată de Mihail Rusenescu. Pornind de la importanța învățămîntului superior în asigurarea continuității culturii, autorul analizează structura acestei forme de educație ca și rolul cadrelor didactice și al studenților în viața politică a țării.

C-tin Șerban a abordat *Relațiile româno-ruse în secolul al XVIII-lea (pînă la pacea de la Kuciuk-Kainargi)*. Analiza întreprinsă pe această temă s-a impus datorită apariției, în ultimii ani, a unor noi lucrări. Sînt trecute în revistă raporturile româno-ruse din perioada dată atît din punct de vedere politic, cît și economic și cultural.

Statele Antantei și frontul din România în timpul primului război mondial a fost tema investigată de Paul Oprescu, prezentînd locul și importanța reală a României în cadrul strategiei globale a aliaților. Este consemnat istoricul tratatelor duse în timpul neutralității, tratative care demontrează interesul aliaților pentru obținerea concursului armatei române. Autorul răspunde în același timp unor opinii exprimate în istoriografia de peste hotare care tind a minimaliza contribuția armatei române la primul război mondial.

Pornind de la analiza propriu-zisă a *Relațiilor comerciale ale României cu partenerii din Mica Înțelegeră (1919—1939)*, Nicolae Dascălu face o amplă incursiune în problema raporturilor dintre politic și economic în istoria alianței. În acest sens, se relevă că politicul a predominat în permanență relațiile dintre România, Cehoslovacia și Iugoslavia între cele două războaie mondiale, economicul ocupînd un loc secund.

Ștefana Dascălescu și-a terminat investigațiile pe tema: *Politica habsburgică în sud-estul Europei în secolul al XVI-lea*. Studiul se ocupă de fapt cu cercetarea raporturilor politico-militare dintre cele două imperii, otoman și habsburgic, în secolul al XVI-lea, pentru stăpînirea bazinului Dunării inferioare și implicit a Ungariei.

Parte integrantă din culegerea „Aplicarea metodelor matematice în cercetarea istoriei României”, studiul semnat de Vasile Liveanu și Irina Gavriliă pe tema *Elaborarea unui model matematic al sistemului muncii în dijmă* apare ca un demers înnoitor în abordarea unei probleme însemnate din istoria economică și socială a României. Autorii prezintă principalele etape și direcții ale pătrunderii metodelor cantitative și a calculatorului în istoriografie, subliniind că prin modelarea matematică a sistemului muncii în dijmă se are în vedere descoperirea unor relații cantitative între acele caracteristici ale sistemului de muncă investigat care pot fi cuantificate și pentru care există date.

Alături de monografiile și studiile prezentate, în 1978 au fost încheiate un număr de 7 volume de izvoare și instrumente de lucru. Acestea au fost pregătite de către: Virgil Ciociltan, Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, Beatrice Marinescu, Traian Ionescu și Lucia Taftă, C. Bălan, Alexandru Porțeanu, Coralia Fotino și Mircea Iosa. Culegerea știrilor privind istoria

teritoriului românesc din *Izvoarele orientale, persane și arabe (secolele X—XIV)* a fost terminată de către Virgil Cioclitan. Datele culese din aceste surse pun adesea într-o lumină nouă faza timpurie de constituire a societății feudale românești și permit astfel reluarea unor probleme fundamentale ale istoriei naționale, precum întemeierea statelor feudale Țara Românească și Moldova. În cele aproape 1 500 de pagini ale volumului sînt incluse texte ale unor autori arabi, persani și timpurii otomani, geografi și cronicari din secolele X—XV. Din 31 de opere, cu precădere arabe, au fost extrase fragmentele care privesc istoria poporului român și a răsăritului European.

Din seria *Documenta Romaniae historica*, Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu au terminat alcătuirea volumului VI (1566—1570) seria B, Țara Românească. Cuprinzînd 133 documente interne ale Țării Românești emise în ultimii ani ai domniei lui Petru cel Tânăr și în primii ani ai domniei lui Alexandru Mircea, volumul include o seamă de documente inedite.

Au fost întocmite două volume din Colecția Hurmuzaki, seria nouă. Unul cuprinde *Rapoarte diplomatice engleze, 1848—1859*. Alcătuit de Beatrice Marinescu, volumul însumînd 853 de documente, recuște corespondența consulatelor engleze din Principate cu Foreign-Office-ul și ambasada de la Constantinopol, ca și rapoartele comisarului britanic în comisia specială de informare pentru Principate. Documentele incluse în volum aduc în circuitul istoriografic o seamă de informații noi, — date, discuții, comentarii, interpretări — în legătură cu una din etapele cele mai importante din istoria formării statului național român. Cel de-al doilea volum încheiat din aceeași serie cuprinde *Documente diplomatice franceze din perioada 1870—1878*. Adunate și pregătite pentru tipar de către Traian Ionescu și Lucia Taftă, cele 1085 documente și 117 anexe reflectă optica franceză asupra situației interne a României din perioada dată. De un mare interes sînt știrile privind perioada războiului de independență, respectiv referitor la politica guvernului român, atitudinea maselor populare față de independență, operațiile militare și, desigur, poziția Franței față de toate acestea.

În aceeași fază finală se află și volumul de *Inscripții medievale din județul Argeș*, culese cu remarcabilă sîrguință și competență de C. Bălan. Pentru prima dată au fost strinse și înglobate într-o lucrare toate inscripțiile din epoca medievală existente în județul Argeș ce are o veche tradiție de locuire legată de perioada de început a statului român, de luptele duse pentru obținerea independenței țării. Cele 744 de inscripții culese stau mărturie numeroaselor evenimente politice și fapte din domeniul vieții social-economice și mai ales culturale petrecute în limitele județului Argeș începînd cu anul 1352 și pînă în secolul al XVIII-lea.

Alexandru Porțeanu a participat la alcătuirea seriei de *Documente privind lupta maselor populare pentru desăvîrșirea statului național unitar român în 1918*. Colaborarea s-a concretizat în 700 pagini de documente, în 10 caiete manuscrise conținînd acte din arhivele Consiliilor Naționale Române locale și 4 extrase cu arhivele Consiliilor Naționale Române din județele Bistrița-Năsăud, Bihor, Arad și Caraș-Severin. Acestea au fost incluse în cele patru volume care au fost întocmite de un colectiv mai larg, volume însumînd circa 2 800 documente.

La rîndul lor, Coralia Fotino și Mircea Iosa au colaborat la elaborarea celui de-al treilea volum de *Documente privind răscoala din 1907*. Acesta privește declanșarea și desfășurarea marii răscoale în Muntenia și Oltenia, intervenția autorităților civile și militare, reprimarea și urmările imediate ale mișcării pentru țărănimie. Selectarea documentelor din județele Teleorman, Vlașca, Olt, Romanați și Ilfov, reprezintă contribuția Coraliei Fotino și a lui Mircea Iosa, în alcătuirea volumului. Cele 300 de documente selectate de colegii noștri însumează peste 600 de pagini.

Alături de temele încheiate, în 1978 au fost continuate sau doar începute un număr de 12 lucrări. La toate acestea s-a realizat atît documentarea, cit și redactarea parțială a unuiu sau a mai multor capitole. Este vorba de următoarele teme: *Lupta pentru păstrarea ființei de stat a Moldovei și Țării Românești, 1550—1711* — C. Rezachevici; *Locul și însemnătatea Adunărilor ad-hoc în faurirea României moderne* — Grigore Chiriță; *Intellectualitatea română modernă. Afirmarea unei pătri sociale, 1821—1918* — Nicolae Liu; *Transformări în structura socială a satului din Țara Românească (1630—1658) pe baza datelor statistice* — Lia Lehr; *Istoria culturii maghiare din Transilvania între 1878—1918* — Ștefan Ciuciua; *Prezența populației evreiești în viața social-politică a României în secolul al XIX-lea* — Paraschiva Cincea; *General și particular în istorie cu aplicabilitate la istoria lumii antice* — Cecilia Ioniță; *Documenta Romaniae Historica, seria B, Țara Românească, Vol. VII (1571—1575)* — Olimpia Diaconescu; aceeași serie, vol. XXVI (1637—1638) — Maria Bălan; și vol. XXVII — Marieta Adam și Ruxandra Cămărășescu; *Colecția Hurmuzaki, serie nouă, Rapoarte diplomatice engleze (1835—1848)* — Paul Cernovodeanu și *Documente privind domnia lui Cuza* — Dan Berindei și Elisabeta Opreșcu.

Pe de altă parte, la două teme s-a realizat doar documentarea. Este vorba de *Formarea domeniilor funciare feudale în Transilvania în secolele XI—XIV* — Emil Lazea și *Imagina despre români și spațiul românesc în lumea germanică, secolele XIII—XVI* — Adolf Armbruster.

Ca și în anii anteriori, în 1978 colectivul Institutului a acționat în principal pentru realizarea obiectivelor fixate prin planul unic integrat de cercetare. În lumina acestuia, succinta trecere în revistă a principalelor teme investigate duce la o singură concluzie: planul de cercetare pe 1978 a fost integral realizat.

În planul unic integrat au fost incluse cu obligații de cercetare, cadrele didactice de la Facultatea de istorie-filozofie. După cum era de așteptat, efortul principal a fost orientat spre elaborarea celor două *tratate de istorie, a României și universală*. La primul dintre acestea colaborează, la diversele sale volume, 10 cadre didactice, respectiv: conf. Matei Vlad, lector Miliai Maxim, prof. C-tin Nuțu, conf. Ion Gheorghiu, conf. Nicolae Ceachir, lector Maria Totu, prof. Aron Petric, conf. Iulian Cîrțină, conf. Gheorghe Ioniță și lector Lucian Boia. Catedra de istorie universală a Facultății răspunde direct de elaborarea tratatului de istorie universală. Dintre membrii catedrei, 14 cadre didactice au elaborat capitole la *tratatul de istorie universală* și anume: acad. prof. Emil Condurachi, lector Ligia Birzu, lector Zoe Petre, conf. Radu Manolescu, lector Florentina Cazan, lector Stelian Brezeanu, lector Miliai Maxim, conf. Nicolae Ceachir, lector Mircea Popa, conf. Gheorghe Cazan, conf. Nathan Lupu, conf. Zorin Zamfir, lector C. Bușe și lector Ema Nastovici.

Cadrele didactice au încheiat, de asemenea, o serie de lucrări sau au efectuat documentarea în conformitate cu prevederile planului de cercetare. Astfel lector Gheorghe Iscriu a încheiat studiul: *Statutul proprietății agrare în Țara Românească în perioada de trecere de la feudalism la capitalism*, iar lector Nicolae Isar studiul *României la studii în Franța în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. În faza de documentare se află temele investigate de C. Corbu, V. Budrigă și Valeria Ceachir. În același timp, Gh. T. Ionescu a întocmit un *Album de paleografie româno-chirilică*, iar I. Scurtu, E. Popescu, Gh. Z. Ionescu și D. Smitrea au realizat o *Culegere de documente și materiale privind istoria României, 1929—1933*.

Avind o nouă componență, în 1978, Consiliul științific și-a făcut simțită prezența în activitatea institutului. Între 9 ianuarie—15 decembrie 1978, consiliul a avut 14 reuniuni în plen în cadrul cărora au fost dezbătute și s-au luat decizii într-o multitudine de probleme din viața colectivului. Neîndoielnic că atenția principală a revenit activității profesionale și mai ales analizei stadiului realizării planului. Trimestrial, a fost examinat ritmul realizării planului de cercetare. De asemenea, la sfârșitul anului au fost discutate și avizate toate lucrările incluse în planul de cercetare și contractate cu Academia de Științe Sociale și Politice. Cu această ocazie, s-a constatat îndeplinirea cantitativă a prevederilor de plan, urmînd ca aprecierea calității să fie făcută ulterior și de către beneficiar.

De asemenea, consiliul a discutat cu toată seriozitatea un număr de 9 lucrări de plan din anii anteriori pentru a fi trimise la diverse edituri. Acestora li se adaugă alte 8 lucrări ale unor autori din afara institutului, trimise de edituri pentru avizare. Apreclînd cu multă responsabilitate valoarea avizului necesar publicării, membrii consiliului, în baza referatelor, au dezbătut, uneori chiar de mai multe ori, lucrările supuse atenției lor.

Consiliul științific, biroul său executiv, au acordat cuvenita atenție și altor probleme profesionale. Astfel, a fost întocmit și dezbătut planul de cercetare pentru 1979 și avizat planul editorial pentru 1979—1980. S-au făcut propuneri pentru premiile Academiei pe anul 1977, s-au avizat planurile unor teze de doctorat, au fost discutate propunerile pentru gratificațiile pe 1977 și gradațiile pe 1978. Au fost discutate și înaintate forurilor în drept propunerile pentru deplasările în străinătate, atît pentru 1978, cit și pentru 1979. Nu au lipsit din preocupările consiliului nici aspecte ale promovării personalului de cercetare sau a completării schemei institutului. În acest sens, au fost validate examenele pentru ocuparea unor posturi vacante de istorie și cercetători, examene susținute în martie și octombrie 1978. În acest fel, trei noi colegi și-au început activitatea în institut, neavînd pentru moment obligații contractuale. Este vorba de T. Budura-Isticioaie ce se specializează în istoria Chinei; Radu Lungu, ce lucrează în domeniul istoriei medii a României și Daniela Bușă în cel al istoriei contemporane. Au fost discutate, în baza unor referate și probleme de mai largă respirație, ca de pildă cea a valorificării lucrărilor de plan sau situației bibliotecii institutului.

Trebuie subliniat că în ansamblu activitatea desfășurată de Consiliul științific, de biroul său executiv, a fost și în anul 1978 pozitivă. Desigur, unele aspecte ale activității Consiliului pot fi îmbunătățite. Astfel, dacă în plenul său consiliul s-a dovedit a fi foarte activ, comisiile specializate constituite încă din februarie 1978 au rămas mai mult pe hîrtie. De asemenea, în recepționarea lucrărilor contractuale încheiate ar trebui manifestată o mai vizibilă apropiere de exigența ridicată existentă la avizarea lucrărilor trimise la edituri. Pe acest plan se manifestă negativ consecințele inexistenței organigramei institutului. Anterior acestei situații, lucrările erau temeinic discutate în sectoare, așa încît Consiliul era degajat de un volum foarte mare de muncă. Dincolo de asemenea carente, se poate aprecia din nou că în ansamblul Consiliului știin-

țifice, biroul său executiv, și-au îndeplinit, prin acțiunile membrilor lor, rolul conferit, acela de organ colectiv de conducere.

Anul 1978 a constituit neîndoiește un nou pas înainte în procesul integrării privită pe planul activității științifice. Un număr sporit de cercetători au participat la activitatea didactică, au condus lucrări de diplomă, de doctorat sau cercuri științifice, au contribuit la munca de perfecționare a cadrelor didactice. Pe de altă parte, sesiunile științifice comune ale Institutului și ale Facultății de istorie-filozofie, s-au bucurat de o mai pronunțată participare reciprocă a cadrelor didactice și a cercetătorilor. Un număr de 10 cercetători și 2 redactori au susținut cursuri și seminarii la diverse institute de învățământ superior din București. Ștefana Dăscălescu și Carol Vekov au condus seminarii de istorie medie universală în semestrul II al anului universitar 1977—1978 în cadrul Facultății de istorie-filozofie, iar Alexandru Porțeanu un seminar de istorie economică la Academia de studii economice. Marian Stroia, Mihail Oprîțescu, Ion Stanciu și Nicolae Dascălu au susținut seminarii de istorie modernă și contemporană la aceeași facultate în semestrul II al anului universitar trecut, cit și în semestrul I al actualului an universitar. În aceeași situație se află Irina Gavrilă care predă un curs facultativ de aplicare a metodelor matematice în istorie. Cursul de probleme fundamentale de istorie a României și a Partidului Comunist Român este predat sau seminarizat de următorii cercetători: Dan Berindei, la Institutul de artă teatrală și cinematografie; Nichita Adăniloiaie, la Institutul de medicină; Venera Teodorescu, Traian Udrea și Nicolae Dascălu, la Institutul politehnic; de asemenea, Traian Udrea susține același curs la Institutul de fizică atomică.

O serie de cercetători, mai exact Damaschin Mioc, Florin Constantiniu, N. Adăniloiaie, D. Berindei, Mircea Iosa, Traian Udrea și Apostol Stan, conduc lucrări de diplomă ale unor studenți. Grigore Chiriță și Ștefana Dăscălescu au condus practica studenților în institut, iar Virgil Ciociltan participă la conducerea activității unor cercuri studențești. La munca de elaborare a unor cursuri sau manuale au participat Ion Oprea și Alexandru Porțeanu. Institutul nostru, prin cițiva cercetători, este mereu prezent în activitatea de perfecționare a cadrelor didactice din învățământul mediu. În 1978 au muncit în această direcție Dan Berindei, Nichita Adăniloiaie, Lia Lehr, Nicolae Stoicescu, Ștefana Dăscălescu, Ștefan Andreescu, Șerban Papacostea și C. Rezachevici.

În secțiunea privind integrarea se încadrează organic și activitatea de conducere a unor lucrări de doctorat. Cel 6 cercetători din institut care conduc doctorate — Ștefan Ștefănescu, Dan Berindei, Nichita Adăniloiaie, Ludovic Demény, Vasile Liveanu și Șerban Papacostea — au în pregătire un număr de 28 de doctoranzi. Aceștia li se adaugă alții 3 care în 1978 și-au susținut cu succes tezele de doctorat în cadrul institutului. Între aceștia se află Ștefan Andreescu, redactor și Traian Ionescu, cercetător.

La sesiunea științifică anuală a Institutului de istorie „N. Iorga” cit și la cea a Facultății de istorie-filozofie, ambele consacrate în 1978 aniversării revoluției burghezo-democratice de la 1848 și formării statului național român, au participat cercetători și cadre didactice cu comunicări sau intervenții. La adăncirea procesului de integrare a contribuit și activitatea desfășurată în cadrul Consiliului științific al Institutului de cele 3 cadre didactice care au fost desemnate ca membri (prof. Aron Petric, conf. Radu Manolescu și conf. Gh. I. Ioniță). În același context o seamă de lucrări ale unor cadre didactice trimise la edituri sint discutate și avizate în baza unor referate întocmite de cercetători. De asemenea, în concursurile pentru ocuparea unor posturi vacante din schema Institutului au fost antrenate cadre didactice, ca membri sau chiar în fruntea comisiilor de examinare (conf. Radu Manolescu).

Aceștia sint cîteva direcții de activitate care confirmă valabilitatea afirmației făcute în legătură cu adăncirea procesului de integrare în anul 1978. În chip evident, situația din anul supus analizei este superioară celor din anii anteriori. Aceasta nu exclude însă eforturi sporite în viitor pentru găsirea unor noi căi și mijloace menite a apropia cit mai mult integrarea de ceea ce trebuie să însemne în fapt, respectiv perfecta simbioză între învățămînt și cercetare.

Propagarea rezultatelor cercetării istorice, în țară și peste hotare, s-a făcut intens prin publicarea de lucrări, studii și articole științifice sau de popularizare, prin susținerea de conferințe, inclusiv în străinătate, prin participarea activă la diverse sesiuni științifice interne sau internaționale. Întreaga activitate profesională și politic-obștească atestă faptul că membrii Institutului „N. Iorga” înțeleg să se situeze la nivelul opticii contemporane a muncii istoricului, ca cercetător și propagandist.

Membrii Institutului au contribuit, individual sau colectiv, la editarea a 9 lucrări în afara obligațiilor de plan. La tipărirea *Enciclopediei istoriografiei românești* au colaborat: Adolf Armbruster, Dan Berindei, Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Ludovic Demény, Damaschin Mioc, Georgeta Penleca, Nicolae Stoicescu, Ștefan Ștefănescu și Traian Udrea. Elaborată sub redacția prof. dr. Ștefan Ștefănescu, lucrarea constituie un excelent instrument de lucru destinat să asigure o informare rapidă și sigură asupra istoriografiei românești de la origini pînă în prezent. Peste 950 de istorici, instituții, mari colecții de izvoare, periodice și sinteze de istorie

națională și universală fac obiectul unor prezentări în care alături de datele necesare informației sînt incluse judecăți de valoare. Întemeiată pe cunoașterea directă a unei literaturi de mare întindere, această Enciclopedie constituie o premieră națională de mare valoare științifică și de stringentă actualitate, o adevărată carte de vizită a istoriografiei românești. Reeditarea *Micului dicționar enciclopedic* s-a făcut și cu concursul unor membri ai colectivului nostru. Stan Apostol, Florin Constantin, Ioan Chiper, Grigore Chiriță, Șerban Papacostea, Nicolae Stoicescu și Ștefan Ștefănescu au contribuit la tipărirea noii ediții a acestui amplu instrument de informare. La scrierea *Tratatului de istorie a statului și dreptului românesc* au participat Damaschin Mioc și Nicolae Stoicescu. Acesta din urmă a mai colaborat la elaborarea *Atlasului național al României*.

Penea Georgeta a pregătit pentru tipar cel de-al IV-lea volum (partea IV-a) de *Oratorie* a lui Mihail Kogălniceanu. Continuare a celorlalte lucrări care reunesc opera retorică a marelui om politic și de cultură român, volumul de față reunește discursurile rostite între 1874—1878. Valoarea pieselor reunite ca și seriozitatea prezentării lor de către editor fac ca volumul să un solid instrument de documentare pentru specialiști.

O ediție în limbile engleză și franceză a biografiei, de mici proporții, dar valoroasă, a lui *Nicolae Bălcescu* scrisă încă din 1977 de Stan Valeriu a văzut lumina tiparului în 1978. Lucrarea se adresează unui public mai larg și privește atît activitatea revoluționară, cit și însemnătatea operii marelui patriot pentru gîndirea social-politică națională. La editarea volumului *Bucureștii și epopeea independenței* apărut sub egida Muzeului de istorie a municipiului, a colaborat Beatrice Marinescu. Aceasta a scris, între altele, și secțiunile privind acțiunile politice și diplomatice din București în ajunul și în timpul proclamării independenței. Paul Oprescu a concluzat la apariția volumului II din *Contribuții la istoria învățămîntului militar din România, 1900—1947*, iar Al. Porțeanu la editarea unui nou manual de *istoria României* pentru clasa XII-a. Dan Berindei a scris *Cuvînt înainte* și a elaborat bibliografia și notele explicative la lucrarea academiciului C. C. Giurescu, *Formarea statului național român* care a fost tipărită la Pekin. Tot Dan Berindei a întocmit, în colaborare, un nou *ghid turistic* al orașului București. Nicolae Stoicescu a scris o *micromonografie a Humorului*.

Un vizibil salt calitativ a fost înregistrat în publicarea de studii și articole științifice. În anul 1978 cercetătorii Institutului au semnat 98 de studii și articole apărute în revistele de specialitate din țară și de peste hotare. De asemenea, au publicat 136 articole în presa centrală și locală. Au fost susținute 74 comunicări la sesiunile științifice din țară și altele la 24 reuniuni internaționale. Acestea li se adaugă 124 conferințe de popularizare rostite la diverse instituții și întreprinderi din capitală sau provincie. Imaginea se completează prin menționarea colaborării la 97 emisiuni de radio sau televiziune și una la film artistic (Nicolae Stoicescu, la „Vlad Țepeș”).

Institutul de istorie „N. Iorga” a fost prezent și la cele două mari aniversări ale poporului român din 1978 : 130 de ani de la revoluția burghezo-democratică din 1848 și 60 de ani de la formarea statului național unitar român. Acestea le-a fost consacrată sesiunea științifică anuală a Institutului. Pe de altă parte, un număr de 29 de cercetători au participat cu 40 de comunicări la alte 13 sesiuni științifice interne dedicate aceluiași aniversări. În străinătate au fost susținute 11 conferințe pe teme legate de cele două aniversări. Din totalul de 98 de articole și studii științifice publicate în 1978 de cercetători din Institut, un număr de 15 au fost legate prin tematică de cele două evenimente. De asemenea, aceeași orientare a avut-o majoritatea conferințelor susținute în 1978 de cercetători din Institut.

Strîns legate de viața științifică internă a Institutului, se cuvin a fi menționate comunicările prezentate în plenumul Institutului. În 1978 au desfășurat o activitate în acest sens : Virgil Ciociltan, Florin Constantin, Șerban Papacostea și Stan Apostol.

În anul a cărui activitate o analizăm, colectivul nostru a obținut noi succese în consolidarea prestigiului său internațional. Legat de pregătirea celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice, Institutul a fost vizitat de președintele Comitetului internațional de științe istorice, prof. dr. Karl Dietrich Erdman. Directorul Institutului, prof. dr. Ștefan Ștefănescu, a participat la ședința Biroului Comitetului internațional de științe istorice, ce a avut loc la București în luna august 1978 pentru pregătirea congresului din 1980.

Anul 1978 a fost un an bogat și în ce privește deplasările în străinătate care se dovedesc a contribui substanțial la aprofundarea pregătirii profesionale a cercetătorilor, la consolidarea prestigiului științei și culturii românești peste hotare. Nu mai puțin de 25 de cercetători, deci 44% din totalul personalului științific, au efectuat deplasări cu caracter științific, majoritatea de documentare, însumînd 36 de luni în 13 state. Situația se prezintă după cum urmează : Irina Gavrilă și Paul Cernovodeanu, în Marea Britanie; Ion Stanciu, Valeriu Stan, Gheorghe Cristea, Anastasie Iordache, Florin Constantin și Paul Cernovodeanu în Statele Unite ale Americii; Ștefana Dăscălescu, Ion Chiper, Virgil Ciociltan, Adolf Armbruster, Șerban Papacostea, Ștefan

Ștefănescu și Dan Berindei în Republica Federală Germania; Șerban Papacostea, Ștefan Ștefănescu și Paul Oprescu în Italia; Beatrice Marinescu și Georgeta Penelea în R. P. Bulgaria; Ruxandra Cămărășescu și Olimpia Diaconescu în R. P. Polonă; Constantin Șerban în U.R.S.S.; Coralia Fotino în Grecia; Damaschin Mloc în R. S. F. Iugoslavia; Dan Berindei în Austria și Franța.

În revistele străine de specialitate au fost publicate 10 studii. La 11 reuniuni științifice internaționale au susținut comunicări 12 cercetători din Institut.

Astfel, la sesiunea festivă a Academiei bulgare de științe, prilejuită de centenarul eliberării Bulgariei de sub jugul otoman, ce a avut loc la Sofia în luna martie 1978, au participat cu comunicări Nichita Adăniloae și Paul Oprescu. Florin Constantiniu a fost prezent la colocviul „Război și societate în Europa răsăriteană în secolele XVIII și XIX”, de la New York, martie 1978. Institutul nostru a găzduit, în luna mai, al II-lea colocviu româno-turc de istorie. Dan Berindei a vorbit la sesiunea de lucru a Academiei Nansen dedicată centenarului problemei orientale, sesiune ce a avut loc la Viena la sfârșitul lunii martie 1978. La al II-lea colocviu româno-englez de istorie, ce a avut loc la Londra în mai trecut, a participat Paul Cernovodeanu. Pe lista participanților la cel de-al III-lea colocviu româno-american de istorie, de la Sibiu, în august 1978, s-au aflat și Florin Constantiniu, Paul Cernovodeanu și Ion Stanciu. La congresul mondial dedicat aniversării a 2300 de ani de la moartea filozofului Aristotel, congres ce a avut loc la Salonic în august 1978, a fost prezentată și o comunicare a lui Constantin Șerban. La colocviul de la Heidelberg, din septembrie 1978, axat pe teme de istorie socială a Transilvaniei, a participat Șerban Papacostea. Dan Berindei a susținut o comunicare la colocviul de la Mainz, din octombrie 1978, consacrat aniversării Congresului de la Berlin din 1878. La a X-a conferință a cercului de studii pentru istoria relațiilor culturale în Europa de centru și de est, de la Salzburg, în septembrie 1978, Dan Berindei a prezentat o comunicare. Ștefan Ștefănescu și Paul Oprescu au participat cu comunicări la colocviul româno-italian de la Roma, din decembrie 1978, consacrat aniversării a 60 de ani de la unirea din 1918.

Colaborarea istoricilor români cu cei din celelalte țări socialiste a înregistrat în 1978 noi succese în cadrul lucrărilor Comisiilor mixte. La a III-a sesiune a Comisiei mixte româno-polonă de istorie, ce a avut loc la Torun între 28 mai — 2 iunie 1978, au participat din Institutul nostru: prof. dr. Ștefan Ștefănescu, șeful delegației române, Șerban Papacostea și Florin Constantiniu. Comisia mixtă româno-sovietică de istorie s-a reunit în cea de-a VI-a sesiune în orașul Frunze, capitala R. S. S. Kirghize. Prof. dr. Ștefan Ștefănescu, șeful delegației române și Dan Berindei au participat cu comunicări. Ion Chișer a fost prezent cu o comunicare la prima sesiune a Comisiei mixte de istorie româno-germană (R.D.G.)

Cele citeva direcții ale activității desfășurate peste hotare de cercetătorii noștri, așa cum au fost schițate mai sus, permite formularea unei aprecieri pozitive cu privire la acțiunile și contribuția Institutului de istorie „N. Iorga” la o mai amplă și corectă cunoaștere a istoriei naționale peste hotare.

O importanță deosebită în valorificarea rezultatelor cercetării, în elucidarea unor aspecte mai puțin clarificate, în elaborarea unor noi interpretări care să îmbogățească patrimoniul istoriografiei românești, îl au cele două publicații reprezentative ale frontului nostru istoric: „Revista de istorie” și „Revue Roumaine d'Histoire”. Desfășurându-și activitatea sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice și în cadrul Institutului de istorie „N. Iorga”, cele două colective redacționale (la prima: Aron Petric, redactor responsabil, Ion Apostol, redactor responsabil adjunct, Marian Stroia, Gelu Apostol, Mihael Opreșcu, Ruxandra Bolintineanu; la a doua: Emil Condurachi, redactor responsabil, Nicolae Fotino, redactor responsabil adjunct, Ștefan Andreescu, Paula Niculescu) au depus eforturi susținute pentru asigurarea unui conținut bogat și variat și o tematică majoră.

Introducând în circuitul științific date și fapte necunoscute, în urma investigației cercetătorilor în arhivele și bibliotecile din țară și străinătate, reflectând noi valențe ale operei și vieții unor figuri remarcabile ale științei și culturii din țară și de peste hotare, revistele au căutat să publice rezultatele cercetării autentice, tot ce e valoros în cimpul istoriografiei noastre.

În „Revista de istorie” a fost omagiată în nr. 1/1978, prin studii de înaltă ținută științifică și ideologică, împlinirea a 60 de ani de viață și a peste 45 de ani de activitate revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România.

Menționăm ca o realizare deosebită alcătuirea nr. 11 consacrat în întregime aniversării a 60 de ani de la făurirea statului național unitar român. Tot în cadrul planului de aniversări s-au publicat studii la rubrici speciale dedicate împlinirii a 130 de ani de la revoluția română de la 1848, făuririi partidului unic al clasei muncitoare din România acum trei decenii, semnificației istorice a alegerilor și a Constituției din 1948, cauzelor și desfășurării războaielor țărănești din 1888 ș.a. S-au obținut succese de seamă, în raport cu anii precedenți, prin valorificarea la

un înalt nivel științific a materialelor de istorie universală. Inșurecția din Milano, ca episod eroic al revoluției italiene de la 1848—1849, mișcarea de eliberare socială și națională din Nicaragua între 1909—1934, războiul italo-etioopian din 1935—1936 în istoriografia universală, au fost teme de actualitate abordate în revistă. Prin publicarea unor studii, s-au reconstituit momente din istoria relațiilor României cu Marea Britanie, Belgia, Spania în epoca modernă și contemporană.

O rubrică de mare audiență în rindul specialiștilor este aceea dedicată împlinirii celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice. În lumina programului acestui forum mondial al istoricilor au fost publicate studii de interes național sau cu un caracter multidisciplinar, legate de direcții ale demografiei istorice, de participări românești la congresele internaționale de istorie etc.

În coloanele periodicului științific „Revue Roumaine d'Histoire” un spațiu grafic apreciabil a fost acordat momentelor de seamă din istoria națională aniversate în 1978, respectiv revoluția de la 1848 și făurirea statului național unitar român. Perioada premergătoare evenimentelor din 1918, destrămarea monarhiei austro-ungare și problemele autodeterminării popoarelor, consacrară internațională a marii Uniri și consecințele ei pe plan intern, au fost teme de larg interes pe care revista le-a făcut cunoscute străinătății căreia i se adresează în primul rând. Alte materiale referitoare la raporturile țării noastre cu Imperiul otoman, cu Polonia, Marea Britanie, S.U.A., în epoca modernă și contemporană, privind poziția României față de tratatele de la San Stefano și Berlin din 1878, față de Conferința de pace de la Paris din 1947, au asigurat o difuzare peste hotare a punctului de vedere românesc asupra acestor subiecte. Ca și în anii precedenți revista a publicat studii ale unor istorici de peste hotare, ca Gerald J. Bobango, Vito Grosso și Radu R. Florescu.

Remarcăm, în cadrul aceleiași reviste, activitatea susținută desfășurată de Madeleine Costescu care, în afara traducerilor destinate acestei publicații, a rezumatelor și sumarelor „Revistei de istorie”, a asigurat traducerea altor lucrări ale institutului.

Reconstituirea principalelor direcții ale activității desfășurate de colectivul Institutului de istorie „Nicolae Iorga” în anul 1978 permite sesizarea eforturilor depuse pentru îndeplinirea tuturor sarcinilor ce revin fiecărui compartiment. Rezultatele pozitive, în esența lor, înregistrate, nu exclud însă confruntarea cu unele greutăți sau manifestarea unor lipsuri, toate acestea fiind determinate de cauze diverse. Ca și în anii anteriori, în 1978 s-a dovedit a fi dificilă problema valorificării prin publicare a unor lucrări de plan. O altă greutate este generată de posibilitățile limitate de documentare nu numai peste hotare dar uneori și în țară. Dintre dificultățile existente în activitatea de cercetare a fost soluționată parțial doar cea legată de cadre.

Acestea sînt cîteva dintre direcțiile în care s-au manifestat în cursul anului 1978 deficiențe și dificultăți care, în limita posibilităților, vor trebui soluționate.

Concluzia evidentă a analizei întreprinse este că și în anul 1978 colectivul Institutului de istorie „Nicolae Iorga” a realizat planul de cercetare, a contribuit la adîncirea procesului de integrare cu învățămîntul ca și la lărgirea și consolidarea prestigiului științei istorice românești în țară și peste hotare.

A N E X A I

PUBLICAȚIILE MEMBRILOR INSTITUTULUI DE ISTORIE "N. IORGA" ÎN ANUL 1978

I. CĂRȚI

Berindei Dan și Sebastian Bonifaciu, București. *Ghid turistic*, Editura Sport-turism, București, 1978, 253 p. + 1 pl.

Contribuții la istoria învățămîntului militar din România, vol. II (1900—1947). Editura Militară, București, 1978, 350 p.

Autor din Institut: Paul Oprescu.

Enciclopedia istoriografiei românești. Coordonator științific Ștefan Ștefănescu. Editura științifică și enciclopedică, București, 1978, 476 p.

Autori din Institut: A. Armbruster, D. Berindei, I. Chiper, Fl. Constantiniu, L. Demeny, D. Mioc, G. Penelea, N. Stoicescu, Șt. Ștefănescu, Tr. Udrea.

Marinescu Beatrice, Aurel Dușu, Șerban Rădulescu-Zoner, *Bucureștiul și epopeea independenței*. Editura Academiei R. S. România, București, 1978, 200 p. (Colecția „Istorie și civilizație”).
Mic dicționar enciclopedic, Ediția II-a. Editura științifică și enciclopedică, București, 1978, 1851 p.

Autori din Institut : Apostol Stan, Ioan Chișer, Grigore Chiriță, Florin Constantiniu, Șerban Papacostea, Nicolae Stoicescu, Ștefan Ștefănescu.

Mihail Kogălniceanu. *Opere IV. Oratorie II 1864—1878, partea a 4-a 1874—1878*. Text stabilit, introducere, note și comentarii de Georgeta Penelea. Editura Academiei R. S. România, București, 1978, 664 p.

Petru Rareș. Editura Academiei R. S. România, București, 1978, 336 p.

„Cuvînt înainte” de prof. univ. Ștefan Ștefănescu. Autor din Institut : Constantin Rezachevici.

Istoria României, Manual pentru clasa XII-a. Editura didactică și pedagogică, București, 1978, 392 p.

Autori din Institut : Alexandru Porțeanu și Ion Oprea.

Răscala secolilor din 1595—1596. Antecedente, desfășurare și urmărit. Comitetul de redacție : Benkő Samu, Demény Lajos, (redactor responsabil), Vekov Károly. Editura Academiei R. S. România, București, 1978, 336 p.

„Cuvînt înainte” de prof. univ. Ștefan Ștefănescu.

Autori din Institut : L. Demény, C. Rezachevici.

Stan Valeriu, *Nicolae Bălcescu*, Editura științifică și enciclopedică, București 1978, 94 p. (colecția „Știința pentru toți”, 53).

Stoicescu Nicolae, *Vlad Țepeș prince of Valachia*, Editura Academiei R. S. România, București, 1978, 191 p. (Biblioteca Romaniae Historica).

Stoicescu Nicolae, *Humor*, Editura Sport-turism, București, 1978, 28 p. + ilustr. (ediție în limbile franceză, engleză, germană).

Studii și materiale de istorie contemporană, vol. III, Volum îngrijit de Vasile Liveanu, Mihail Rusenescu, Traian Udrea, Editura Academiei R. S. România, București, 1978, 182 p.

Autori din Institut : Vasile Liveanu, Aron Petric, Mihail Rusenescu, Venera Teodorescu.

Studii și Materiale de Istorie Medie, vol. IX, Comitetul de redacție : Fl. Constantiniu, L. Demény, D. Mioc, Ș. Papacostea, Șt. Ștefănescu, Editura Academiei R. S. România, București, 1978, 215 p.

Autori din Institut : Marieta Adam, Ioana Constantinescu, Damaschin Mioc, Constantin Rezachevici, Carol Vekov.

II. STUDII, ARTICOLE ȘI BIBLIOGRAFII ÎN PUBLICAȚIILE PERIODICE DE SPECIALITATE

Adam Marieta, *Lista unor dregători de categoria a II-a, în secolele XVII—XVIII (Țara Românească)*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. IX, București, 1978, p. 185—191.

Adăniloae Nichita, *Capitularea lui Osman Pașa*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, 1978, nr. 11.

Adăniloae Nichita, *Ideile de unitate și independență națională în gândirea și acțiunea revoluționarelor de la 1848*, în „Era socialistă”, 1978, nr. 13, p. 23—27.

Adăniloae Nichita, *Instalarea administrației românești în Dobrogea după războiul de independență*, în „Studii și articole de istorie”, vol. XXXIV, 1978, p. 162—171.

Adăniloae Nichita, *Răscala țăranilor din 1888. (Cauze și desfășurare)*, în „Revista de istorie”, tom. 31, 1978, nr. 6, p. 979—1007.

Apostol Ion, *Privire generală asupra principalelor publicații de istorie românești*. „Revista de istorie” — realizări și perspective la 30 de ani de apariție, în „Revista de istorie”, tom. 31, 1978, nr. 2, p. 199—221.

Armbruster Adolf, *Opera culturală a lui Samuel von Bruckenthal la Sibiu*, în „Revista de istorie”, tom. 31, 1978, nr. 4, p. 651—671.

- Armbruster Adolf, *Die rumänischen Chronisten und die Herkunft der Siebenbürger Sachsen*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, Köln, Wien, I (1978), 1, p. 24–30.
- Berindei Dan, *Cucerirea independenței reflectată în corespondența vremii*, în „Muzeul Național”, IV, 1978, p. 211–214.
- Berindei Dan, *Date privind activitatea lui Carol Davila*, în vol. „Din tradițiile medicinei și ale educației sanitare”, Editura medicală, București, 1978, p. 329–336.
- Berindei Dan, *Evoluție și revoluție în istoria modernă a României*, în „Revista de istorie”, tom 31, 1978, nr. 8, p. 1409–1417.
- Berindei Dan, *Genealogische Beziehungen der Anführer der Walachischen Revolution von 1848*, în „12. Internationaler Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften”, vol. G., Stuttgart, 1978, p. 113–120.
- Berindei Dan, *Préludes de la révolution roumaine de 1848. Les sociétés secrètes*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XVII, 1978, nr. 3, p. 427–445.
- Berindei Dan, *Die rumänische bürgerliche Revolution von 1848. Hauptmerkmale und europäische Bezüge*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, XVI, 1978, nr. 3, p. 501–509.
- Berindei Dan, *Die südosteuropäische Völker und die Orientkrise*, în „Osterreichische Osthefte”, XX, 1978, nr. 3, p. 407–420.
- Giurescu, C. C. Acad., *Formarea statului național român*. Pekin, 1978.
Cuvînt înainte, note explicative și bibliografie întocmite de Dan Berindei.
- Cernovodeanu Paul, *American Accounts of Romania's War for Independence, 1877–1878*, în „Southeastern Europe”, Arizona State Univ. (S.U.A.), 5, 1978, nr. 1, p. 59–67.
- Cernovodeanu Paul, *Anglo-Deutch Mediation in the Russo-Turkish Peace Treaty of the Prut (1712–1713)* în „Southeastern Europe”, Arizona State Univ. (S.U.A.), 5, 1978, nr. 1, p. 88–101.
- Cernovodeanu Paul, *Contacte de ordin spiritual ale unor cărturari și clerici români, maghiari și sași cu lumea engleză între 1660–1714*, în „Biserica ortodoxă română”, XCVI, 1978, nr. 5–6, p. 625–641.
- Cernovodeanu Paul și N. Vătămanu, *Date inedite și mai puțin cunoscute din biografia dr-lui Johann Nepomuk Mayer (1803–1873)*, în vol. „Din tradițiile medicinei și ale educației sanitare”, Editura medicală, București, 1978, p. 273–281.
- Cernovodeanu Paul, *Date de interes medical din catagrafia orașului București de la 1838*, în vol. „Din tradițiile medicinei și ale educației sanitare”, Editura medicală, București, 1978, p. 191–214.
- Cernovodeanu Paul, *Les échanges économiques dans l'évolution des relations roumano-turques (XV-e – XVIII-e siècles)*, în „Revue des études sud-est européennes”, XVI, 1978, nr. 1, p. 81–90.
- Cernovodeanu Paul, *The image of the United States of America as viewed by the Romanians in the 19th Century*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom. XVII, 1978, nr. 1, p. 141–151.
- Cernovodeanu Paul, *Legăturile dr. Gheorghe Cuciureanu cu lumea medicală engleză (1841–1847)*, în vol. „Din tradițiile medicinei și ale educației sanitare”, Editura medicală, București, 1978, p. 257–264.
- Cernovodeanu Paul, *Privilegiul comercial acordat negustorilor englezi în Moldova la 1588 și răsunetul său politic în anii Unirii Principatelor*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 6, p. 1041–1049.
- Cernovodeanu Paul, Beatrice Marinescu, Irina Gavrilă, *British Trade in the Danubian Ports of Galatz and Braila between 1837–1853*, în „The Journal of European Economic History”, 2/1978, p. 159–194.
- Cernovodeanu Paul, Beatrice Marinescu, Irina Gavrilă, *Comerțul britanic prin Galați și Brăila între 1837–1852*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 4, p. 629–650.
- Chiper Ioan, *Atitudinea Germaniei față de unirea Transilvaniei cu România (1918–1919)*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 11, p. 2035–2071.

Constantinescu Ioana, *Aspecte ale destrămării feudalismului în Țara Românească și Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. IX, București, 1978, p. 9–42.

Constantinescu Ioana, *Populația județului Ilfov după cataografia din 1820*, în vol. „Ilfov, file de istorie”, 1978.

Constantiniu Florin, *Agression et sécurité : des phases de la désagrégation du système de Versailles*, în vol. „Snage i putovi rata i mira”, Zagreb, 1978, p. 53–57.

Constantiniu Florin, *Geneza feudalismului românesc : încadrare tipologică*, în „Revista de istorie”, tom. 31, 1978, nr. 7, p. 1215–1225.

Chiriță Grigore, *România în 1866. Coordonate ale politicii interne și internaționale*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 12, p. 2197–2220.

Dascălu Nicolae, *Une mission de l'Office of Strategic Services en Roumanie (Août-Septembre 1944)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom. XVII, 1978, nr. 1, p. 153–164.

Dascălu Nicolae, *Le Statut des nationalités cohabitants, depuis le parachèvement de l'unité d'Etat des Roumains (1918) jusqu'au second diktat de Vienne (1940)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom. XVII, 1978, nr. 4, p. 709–727.

Dascălu Nicolae, Patricia Eggleston (S.U.A.), *Războiul italo-etioopian (1935–1936) în istoriografa universală*, în „Revista de istorie”, tom. 31, 1978, nr. 10, p. 1793–1811.

Demeny Lajos, *Răscoala din 1562; Răscoala secuilor din anii 1595–1596*, în vol. *Răscoala secuilor din 1595–1596*, București, 1978, p. 97–110; 149–194.

Gavrilă Irina, Paul Cernovodeanu, Beatrice Marinescu, *Comerțul britanic prin Galați și Brăila între 1837–1852*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 4, p. 629–650.

Gavrilă Irina, Paul Cernovodeanu, Beatrice Marinescu, *British Trade in the Danubian Ports of Galatz and Braila between 1837–1853* în „The Journal of European Economic History”, 2/1978, p. 159–194.

Ionescu Traian, *Activitatea consulatelor franceze din Principatele Române în timpul revoluției de la 1848*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 5, p. 809–834.

Ionescu Traian, *Atitudinea cetățenilor francezi din Principatele dunărene față de revoluția română de la 1848–1852*, în „Acta Musei Nicolae Bălcescu”, ... 1978, ...

Iordache Anastasie, *L'entrée de la Roumanie dans la première guerre mondiale comme option politique*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XVII, 1978, nr. 4, p. 589–607.

Iordache Anastasie, *Formarea statului național român unitar*, în „Viața românească”, XXXI, 1978, nr. 12, ...

Liu Nicolae, *Nicolae Iorga, desenator*, în „Manuscriptum”, IX, 1978, nr. 2, p. 160 + 24 facs.
Liu Nicolae, *N. Iorga, mesager european al lui Eminescu*, în „România literară”, XI, 1978, nr. 26 (29 iunie), p. 12–13.

Nicolae Iorga, *Not care am șzut în iad — corespondență de război*. Preambul, ediție și traducere de Nicolae Liu, în „Manuscriptum”, București, IX, 1978, nr. 4, p. 32–39.

Liu Nicolae, *Litteratura și spiritul public în făurirea Marii Uniri*, în „Viața românească”, XXXI, 1978, nr. 12, p. 29–34.

Liu Nicolae, *O monografie italiană despre Nicolae Iorga*, în „România literară”, XI, 1978, nr. 32 (10 august), p. 19.

Liu Nicolae, *Un grupaj din corespondența primită de N. Iorga, ilustrând lupta pentru crearea statului național unitar*, în „Manuscriptum”, IX, 1978, nr. 4, ...

Liu Nicolae, *Voci literare europene despre domnul Unirii*, în „România literară”, XI, 1978, nr. 48 (30 noiembrie), p. 20–21.

Liu Nicolae, *Voltaire și Principele luminat al Moldovei*, în „Steaua”, XXIX, 1978, nr. 7, p. 4–6.

Liveanu Vasile, *Considerații asupra căilor de acțiune ale coaliției forțelor antihitleriste din România*, în „Studii și Materiale de Istorie Contemporană”. vol. III, București, 1978, p. 11–50.

- Liveanu Vasile, *Contribuții la istoria gândirii marxiste din România*, în „Era Socialistă”, LVIII, 1978, nr. 10, p. 36—40.
- Liveanu Vasile, *The problem of industrialisation in Romanian social thinking and social practice*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XVII, 1978, nr. 4, p. 755—770.
- Liveanu Vasile, *Quantitative Research and Use of Computers in Rumanian Historiography*, în „Quantum Information”, Köln, 1978, nr. 6, p. 1—5.
- Liveanu Vasile, *Surprinderea inamicului în insurecția din august 1944 și condiționarea ei social politică*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 12, p. 2169—2196.
- Marinescu Beatrice, Paul Cernovodeanu, Irina Gavrilă, *Comerțul britanic prin Galați și Brăila între 1837—1852*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 4, p. 629—650.
- Marinescu Beatrice, Paul Cernovodeanu, Irina Gavrilă, *British Trade in the Danubian Ports of Galatz and Braila between 1837—1853* in „The Journal of European Economic History”, 2/1978, p. 159—191.
- Marinescu Beatrice, *Les mouvements de libération dans les Balkans et l'opinion publique roumaine (1875—1876)*, în „Revue des Etudes Sud-Est Europeennes”, tome XVI, 1978, nr. 3, p. 465—486.
- Marinescu Beatrice, *La position des représentants de la Grande Bretagne dans les Principautés Roumaines face aux événements révolutionnaires de 1848 en Moldavie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XVII, 1978, nr. 3, p. 447—455.
- Marinescu Beatrice și Șerban Rădulescu-Zoner, *American consular reports about Romania's struggle to win independence 1877*, în „East European Quarterly”, vol. XII, 1978, nr. 3, p. 349—358.
- Mioc Damaschin, *Stiri de istorie a românilor în „Letopisețul brancovicesc”*, în „Studii și materiale de Istorie Medie”, vol. IX, București, 1978, p. 133—142.
- Papacostea Șerban, *Alexandru cel Bun — Alexandru Aldea — Alexandrel*, în „Lexicon des Mittelalters”, München, 1978, fascicula A.
- Papacostea Șerban, *La fondation de la Valachie et de la Moldavie et les Roumains de Transylvanie : une nouvelle source*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom. XVII, 1978, nr. 3, p. 389—407.
- Papacostea Șerban, *Ștefan cel Mare și războiul Poloniei cu Ordinul teuton (1454—1466)*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 3, p. 475—479.
- Papacostea Șerban, *De Victna à Kilia. Byzantins et Génois au bouches du Danube au XIVe siècle*, în „Revue des études sud-est européennes”, XVI, 1978, nr. 1, p. 65—79.
- Penelea Georgeta, *Bibliographie historique*, 1976 (I), în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XVII, 1978, nr. 1, p. 193—207.
- Penelea Georgeta și Elisabeta Oprescu, *Bibliographie historique*, 1976 (II), în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XVII, 1978, nr. 2, p. 365—386.
- Penelea Georgeta și Elisabeta Oprescu, *Bibliographie historique* 1976 (III), în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XVII, 1978, nr. 3, p. 561—586.
- Penelea Georgeta și Elisabeta Oprescu, *Bibliographie historique*, 1976 (IV), în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XVII, 1978, nr. 4, p. 793—817.
- Petric Aron, *Concepția tovarășului Nicolae Ceaușescu asupra rolului politico-educativ al istoriei*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 1, p. 17—32.
- Petric Aron, *Premisele proclamării republicii în România*, în „Studii și materiale de istorie contemporană” vol. III, București, 1978, p. 129—145.
- Porțeanu Alexandru, *Lupta revoluționară a maselor populare din județul Caraș Severin pentru Unirea cu România — documente din arhivele Consiliului Național Român, 1918*, în „Banatica”, IV, 1978, p. 317—354.
- Porțeanu Alexandru, *Preludiul diplomatice ale Independenței*, în „Muzeul Național”, 1978, IV, p. 169—176.
- Porțeanu Alexandru, *Revoluția burghezo-democratică din Ungaria din 1918 și Transilvania*, în „Ziridava”, VII, 1978, p. 159—169.

Porțeanu Alexandru, *La signification de la révolution de 1848 pour le mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom. XVII, 1978, nr. 3, p. 457—478.

Rezachevici Constantin, *Fenomene de criză social-politică în Țara Românească în veacul al XVII-lea (Partea I, prima jumătate a secolului al XVII-lea)* în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. IX, București, 1978, p. 59—84.

Rezachevici Constantin, *Pribeția lui Petru Rareș; A doua domnie 1541—1546: politica internă, politica externă*, în vol. *Petru Rareș*, București, 1978, p. 179—203; p. 205—228; p. 229—265.

Rezachevici Constantin, *Secuți și Țara Românească în anii de după domnia lui Mihail Viteazul*, în vol. *Răscoala secolilor din 1595—1596*, București, 1978, p. 215—235.

Rezachevici Constantin, *Strategia militară românească în secolul al XVII-lea*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 10, p. 1773—1791.

Rezachevici Constantin, Valeriu Stan, *Memoriile istorice ale colonelului Ion Votnescu I, un izvor inedit privind istoria politică a veacului al XIX-lea. Fragmente referitoare la Revoluția de la 1848*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 5, p. 835—849.

Rusenescu Mihail, *Semnificația istorică a alegerilor și a constituției din 1948*, în „Revista de istorie”, tom. 31, 1978 nr. 5, p., 887—899.

Rusenescu Mihail, *Date privind politica agrară a României (martie 1945 — februarie 1949)* în Studii și materiale de istorie contemporană, vol. III, București, 1978, p. 79—103.

Simionescu Stefana, *Moldova și Țara Românească în politica habsburgică între anii 1716—1774*, în „Revista de istorie”, tom. 31, 1978, nr. 9, p. 1599—1624.

Stan Apostol, *Propaganda revoluționară la sate în revoluția de la 1848 din Țara Românească*, „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 5, p. 769—791.

Stanciu Ion, *American Diplomacy and the Recognition of Romanian Independence*, în „Southeastern Europe”, Arizona State Univ. (S.U.A.), 5, nr. 1, 1978, p. 68—74.

Stoicescu Nicolae, „*Das Grosse Heer*” ih der Walachei und un der Moldau (14—16. Jahrhundert) în vol. *Aus der Geschichte der rumänische Armee*, Editura Academiei R.S. România și Editura Militară, București, 1978, p. 64—76.

Stoicescu Nicolae, *Lucrările de istorie locală în ultimile două decenii*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 3, p. 505—513.

Stoicescu Nicolae, *Lucrări noi de istorie locală*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 9, p. 1675—1683.

Stroia Marian, *Considerații privind mobilitatea populației și mijloacele de transport în județele Timiș și Mehedinți*, în „Studii și comunicări de istorie și etnografie”, Golești-Argeș, 1978, p. 557—562.

Stroia Marian, *Despre istoriografia consacrată lui Robespierre și epocii sale*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 7, p. 1265—1272.

Stroia Marian, Horațiu Sima, *Componența Consiliului de Miniștri (23 august 1944 — 31 decembrie 1975)*, în „Revista arhivelor”, anul LV, 1978, nr. 2, p. 227—244.

Stroia Marian, Ana Bărcă, *Icoane de Nicula în colecțiile Muzeului Satului din București*, în „Apulum”, XVI, 1978, p. 525—528.

Șerban Constantin, *Aspecte privind viticultura în județul Mehedinți în secolul XVIII*, în „Studii și comunicări de istorie și etnografie”, Golești-Argeș, 1978, p. 323—329.

Șerban Constantin, *Bibliografia istorică selectivă comentată (publicații din 1976—1977)* în „Studii și articole de istorie”, XXXV—XXXVI, 1978, p. 187—203.

Șerban Constantin, *O descriere mai puțin cunoscută a județului Ilfov în ajunul Revoluției din 1821*, în „Ilfov — file de istorie”, București, 1978, p. 239—244.

Șerban Constantin, *Relațiile politice dintre Țările române la mijlocul secolului XVIII*, în „Revista de istorie”, tom 31, 1978, nr. 11, p. 1939—1957.

Șerban Constantin, *Voltaire și opera sa istorică (200 de ani de la moarte)*, în „Revista de Istorie”, tom 31, 1978, nr. 7, p. 1191—1214.

Ștefănescu Ștefan, *Conceptia tovarășului Nicolae Ceaușescu privind studierea istoriei și rolul ei în educarea tinerelor generații*, în „Omagiul Universității din București Secretarului general al Partidului Comunist Român și Președintelui Republicii Socialiste România, tovarășului Nicolae Ceaușescu, cu prilejul împlinirii a 60 de ani de viață și 45 de ani de activitate revoluționară” Tipografia Universității, București, 1978, p. 65—92.

Ștefănescu Ștefan, *Considérations concernant le caractère des rapports roumano-turcs et leur impact sur le développement historique des deux peuples*, în „Analele Universității București, Istorie, 1978, p. 9—16.

Ștefănescu Ștefan, *Hommage au Président de la Roumanie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XVII, 1978, nr. 1, p. 3—12.

Ștefănescu Ștefan, *Independence and Modernity in Nineteenth-Century Romania*, în „Southeastern Europa”, vol. V, Part 1, 1978, p. 46—50. (Special Section „The Centenary of Romanian independence 1878—1978”. Published by Arizona State University).

Ștefănescu Ștefan, *Istoria — puternic factor de educație partinică și patriotică*, în „Era socialistă”, 1978, nr. 2, p. 37.

Ștefănescu Ștefan, *Mihai Viteazul unificator de țară*, în vol. „60 de ani de la făurirea statului național român”, Tipografia Universității București, 1978, p. 27—33.

Ștefănescu Ștefan, *Omagiu Președintelui României*, în „Revista de Istorie”, tom. 31, 1978, nr. 1, p. 7—15.

Teodorescu Venera, *Activitatea legislativă a primului guvern revoluționar democratic, martii 1945—octombrie 1946*, în „Studii și materiale de istorie contemporană”, vol. III, București 1978, p. 105—128.

Udrea Traian, *Participarea maselor populare ilfovene la lupta pentru puterea revoluționar-democratică în România (septembrie 1944 — martie 1945)*, în vol. „Ilfov, file de istorie”, București, 1978, p. 499—507.

Vekov Carol, *Începuturile literaturii istorice din Transilvania în limba maghiară în secolul al XVI-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. IX, București, 1978, p. 85—115.

A N E X A I I

COMUNICĂRI PREZENTATE DE MEMBRII INSTITUTULUI DE ISTORIE "N. IORGA" LA MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE INTERNE ȘI INTERNAȚIONALE ÎN ANUL 1978

A. COMUNICĂRI PREZENTATE LA MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE CU CARACTER INTERNAȚIONAL ORGANIZATE ÎN ȚARĂ ȘI PESTE HOTARE

Sesiunea festivă a Academiei Bulgare de științe cu prilejul centenarului eliberării Bulgariei de sub jugul otoman (Sofia, 28 februarie — 2 martie 1978).

Nichita Adăniloale, *Lupta maselor populare din România pentru independență națională*. Paul Oprescu, *Politica externă a României și preliminariile diplomatice ale războiului din 1877—1878*.

Sesiunea de lucru a Academiei Nansen consacrată centenarului problemei orientale. (Viena, 23—25 martie 1978)

Dan Berindei, *Problema orientală în vizlunea României și a țărilor din Sud-Estul Europei*.

Colocviul „Războiul și societatea în Europa răsăriteană în secolele XVIII—XIX” (New York, martie 1978)

Florin Constantiniu, *Rolul revoluției române de la 1848 în slăbirea dominațiilor străine în spațiul carpato-dunărean.*

Comunicare la Universitatea Maryland S.U.A. (martie 1978)

Ion Stanciu, *Capitalul străin în industria petrolului românesc la începutul secolului XX.*

Comunicare la Emerson College din Boston (Boston, martie 1978)

Florin Constantiniu, *Războiul popular în evul-mediu românesc.*

Al doilea colocviu de istorie româno-englez (Londra, 4—6 mai 1978)

Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale româno-britanice în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea.*

Comisia mixtă de istorie româno-polonă (Torun, 28 mai — 1 iunie 1978)

Stefan Ștefănescu, *Problemele actuale ale învățământului superior în România.*

Conferință la Institutul de Istorie din Varșovia (1 iunie 1978)

Florin Constantiniu, *Problemele celui de al doilea război mondial în istoriografia română.*

Congresul mondial Aristotel. 2300 de ani de la moartea filozofului (Salonic, 7—14 august 1978)

Constantin Șerban, *La philosophie d'Aristotele refletée dans la pensée d'un humaniste roumain Constantin Cantacuzène.*

Al treilea colocviu de istorie româno-american cu tema „60 de ani de la formarea statului național unitar român”, (Sibiu, 30 august — 4 septembrie 1978)

Paul Cernovodeanu, *Urmările Unirii din 1918 asupra României dintre cele două războaie mondiale.*

Florin Constantiniu și Alexandru Bolintineanu, *Recunoașterea internațională a dreptului poporului român la unitatea sa statală pentru crearea statului național unitar român.*

Ion Stanciu, *Lupta popoarelor din Monarhia Austro-Ungară; ecoul ei în S.U.A. și formarea statelor naționale.*

A zecea sesiune a Cercului de studii pentru istoria relațiilor culturale în Europa de centru și de est (Salzburg, 26 septembrie — 1 octombrie 1978)

Dan Berindei, *Călătoria boterului român Constantin Golescu în Europa centrală și occidentală.*

Colocviul de la Heidelberg (R.F.Germania) pe teme de istorie socială a Transilvaniei (23—26 septembrie 1978).

Șerban Papacostea, *Întemeierea votevodatelor române și schimbările intervenite în situația socio-politică a românilor din Transilvania.*

Sesiunea Comisiei mixte de istorie româno-est-germană (Erfurt, 11—13 octombrie 1978).

Ioan Chiper, *Revoluția de la 1848 și problema unității naționale a românilor.*

Colocviul „Congresul de la Berlin din 1878. Europa de Sud-Est ca problemă a politicii europene” (Mainz, 11—15 octombrie 1978).

Dan Berindei, *Modernizarea statului și a societății în România între 1849—1877.*

Comunicare la Universitatea din Mainz (RFG) (13 octombrie 1978)

Dan Berindei, *Anul 1848 în țările române.*

Comunicare la Universitatea din Berlinul de vest (19 octombrie 1978).

Dan Berindei, *Corelările europene ale mișcării naționale și revoluționare românești la mijlocul secolului al XIX-lea.*

Comunicare la Institutul Est și Sud-Est european din Viena (24 octombrie 1978).

Dan Berindei, *Cultură națională și stat național. România în secolul al XIX-lea.*

Colocviul de istorie româno-olandez (Cluj-Napoca 8—12 noiembrie 1978)

Aron Petric, *Făurirea statului național unitar român în istoriografia modernă și contemporană din țara noastră.*

Colocviul româno-italian consacrat aniversării a 60 de ani de la crearea statului național unitar român (Roma, 24 noiembrie — 4 decembrie 1978).

Ștefan Ștefănescu, *Ideea de unitate a poporului român, fundament al unității sale politice.* Paul Oprescu, *Făurirea statului național unitar român.*

B. COMUNICĂRI ȚINUTE LA MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE INTERNE

Sesiunea solemnă a Universității din București, închinată împlinirii a 60 de ani de viață și 45 de ani de activitate revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu (ianuarie, 1978).

Ștefan Ștefănescu, *Conceptia tovarășului Nicolae Ceaușescu privind studierea istoriei și rolul ei în educarea tinerelor generații.*

Comunicare în cadrul Institutului „N. Iorga” (ianuarie 1978)

Virgil Ciociltan, *De la Vicina la Brăila. Centre comerciale și rivalități politice în secolele XIII—XV.*

Simpozionul metodic al profesorilor de istorie din municipiul Pitești (Pitești, 18 februarie 1978).

Alexandru Porțeanu, *Știința istorică românească peste hotare.*

Simpozionul Facultății de istorie-filozofie a Universității București cu tema „Trei decenii de la realizarea partidului unic al clasei muncitoare din România” (București, 20 februarie 1978).

Aron Petric, *Unitatea de acțiune a clasei muncitoare, forță hotărâtoare în realizarea insurecției din august 1944 și în desfășurarea revoluției popular-democratice.*

Ștefan Ștefănescu, *30 de ani de la crearea Partidului unic revoluționar al clasei muncitoare.*

Simpozion consacrat aniversării a 30 de ani de la crearea partidului unic revoluționar al clasei muncitoare din România (Sibiu, 22 februarie 1978).

Aron Petric, *Încheierea procesului de unificare politico-ideologică și organizatorică a clasei muncitoare din România.*

Simpozionul comemorativ : 50 de ani de la moartea doctorului Valeriu Branște, organizat de Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Brașov (Cincu, 9 aprilie 1978)
Alexandru Porșeanu, *Valeriu Branște, luptător pentru desăvârșirea unității naționale.*

Simpozionul interjudețean organizat la Drobeta-Turnu Severin, dedicat sărbătoririi a 2050 de ani de la crearea statului dac al lui Burebista. (26—27 aprilie 1978).
Ioana Constantinescu, *Structuri sociale în județul Mehedinți după datele catagrafiel din 1819.*

Constantin Șerban, *Aspecte privind viticultura în județul Mehedinți în secolul XVIII.*

Sesiunea științifică consacrată aniversării a 2050 de ani de la formarea statului centralizat dac de sub conducerea lui Burebista (Oraș Gheorghe Gheorghiu-Dej, 6 mai 1978).
Alexandru Porșeanu, *Știința istorică românească peste hotare.*

Sesiunea științifică „Aradul pe treptele istoriei” (Arad, 7—8 mai 1978)
Alexandru Porșeanu, *Moștenirea Revoluției de la 1848 în mișcarea muncitorească din România.*

Marian Stroia, *Participarea Aradului la Războiul de independență.*

Sesiunea de la Focșani dedicată sărbătoririi a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent (Focșani, 11 mai 1978).
Dan Berindei, *Formarea României moderne.*

Simpozionul : Sălajul și Șimleul în cadrul istoriei naționale (Șimleul Silvaniei, 13 mai 1978).
Alexandru Porșeanu, *Rolul mișcării muncitorești și socialiste în realizarea Unirii.*

Sesiunea de comunicări „Telegraful român” — 125 de ani de activitate neîntreruptă” (Sibiu, 25 mai 1978)
Alexandru Porșeanu, *Rolul și însemnătatea „Telegrafului român” în istoria luptelor de emancipare național-politică a poporului român.*

Coloquiul omagial „Voltaire-Rousseau și secolul al XVIII-lea” (București, 26—27 mai 1978).
Constantin Șerban, *Natura și critica izvoarelor în opera istorică a lui Voltaire.*

Comunicare în cadrul Institutului „N. Iorga” (mai, 1978).
Șerban Papacostea, *Întemeierea Țării Românești și a Moldovei și românii din Transilvania.*

Sesiunea științifică anuală a Facultății de istorie-filozofie a Universității din București (mai 1978).

Irina Gavrilă, *Cuantificarea în istorie — valoare și limite.*
 Cecilia Ioniță, *Cu privire la formațiunea economică a societății.*
 Vasile Liveanu și Irina Gavrilă, *Factori determinanți ai răscoalelor din 1907.*

Sesiunea științifică anuală de comunicări a Institutului de Istorie „N. Iorga” (5 iunie 1978).

Dan Berindei, *Locul revoluției din 1848 în istoria României.*

Ioan Chiper, *Cu privire la atitudinea Germaniei față de problema unirii Transilvaniei cu România (toamna 1918 — primăvara 1919).*

Sergiu Columbeanu, *Problema revizuirii Tratatului de la Trianon în lumina unor documente inedite din Arhivele din S.U.A.*

Anastasiu Iordache, *Rezistența contra prestațiilor externe în timpul revoluției române de la 1848.*

Nicolae Liu, *Contribuția lui Nicolae Iorga la făurirea statului român unitar.*

Paul Oprescu, *Mari istorici francezi, prieteni ai poporului român în anii primului război mondial.*

Mihail Rusenescu, *Mișcarea legionară și Nicolae Iorga, noiembrie 1940. Noi contribuții documentare.*

Ion Stanciu, *Mistunea generalului Hugh Scott în România în vara anului 1917.*

Lucia Taftă, *Țările balcanice în epoca modernă, în viața operii lui Nicolae Iorga.*

Sesiunea Ministerului de Interne și Direcției Arhivelor Statului consacrată revoluției din 1848 (București, 6 iunie 1978).

Dan Berindei, *Revoluția de la 1848 în Țările Române și Europa.*

Sesiunea științifică consacrată împlinirii a 130 de ani de la Revoluția burghezo-democratică din 1848 și a trei decenii de la naționalizarea principalelor mijloace de producție (București, 6 iunie 1978).

Nichita Adăniloale, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române.*

Sesiunea științifică națională „Revoluția burghezo-democratică din 1848 — moment istoric în înfăptuirea și consolidarea României moderne” (București, 7 iunie 1978)

Dan Berindei, *Constituirea statului național român și cucerirea independenței de stat — momente fundamentale în dezvoltarea României moderne.*

Ștefan Ștefănescu, *Revoluția de la 1848 — expresie a dezvoltării economice social-politice și culturale unitare a țărilor române.*

Sesiunea de comunicări „130 de ani de la Revoluția burghezo-democratică de la 1848 organizată de Direcția Generală a Arhivelor Statului (București, 8 iunie 1978).

Dan Berindei, *Programele revoluției din 1848.*

Apostol Stan, *Contribuții la cunoașterea desfășurării revoluției din Țara Românească.*

Simpozionul: 130 de ani de la revoluția de la 1848 (Făgăraș, 9 iunie 1978).

Alexandru Porțeanu, *Locul revoluției din Țara Românească în cadrul unitar al revoluției române de la 1848.*

Sesiunea științifică cu tema „130 de ani de la revoluția română de la 1848” (Craiova, 10 iunie 1978).

Nichita Adăniloale, *Ideta de independență și unitate națională în cadrul revoluției române de la 1848.*

Dan Berindei, *Programul revoluției române din 1848.*

Sesiunea științifică consacrată aniversării a 130 de ani de la Revoluția din 1848 și a 30 de ani de la naționalizarea principalelor mijloace de producție, organizată de Comitetul județean Bihor al P.C.R. și Consiliul educației politice și al culturii socialiste al jud. Bihor (Oradea, 24 iunie 1978).

Alexandru Porțeanu, *Tradițiile pașoptiste în mișcarea revoluționară din România.*

Ștefan Csucsujă, *Revoluția de la 1848 — 1849 din Transilvania în gândirea forțelor progresiste maghiare din România interbelică.*

Comunicare în cadrul Institutului „N. Iorga” (iunie, 1978).

Florin Constantin, *Contextul internațional al pregătirii insurecției din august 1944.*

Simpozionul: Profesorul Titus Livius Roșu la 70 de ani de viață, organizat de Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Bihor, Muzeul Țării Crișurilor și filiala Oradea a Societății de științe istorice (Oradea, 4 octombrie 1978).

Alexandru Porțeanu *Profesorul meu — Titus Livius Roșu*

Sesiunea științifică Existență, continuitate, și unitate națională. Contribuția Maramureșului la înlăturarea acestor deziderate fundamentale ale poporului român (Baia Mare, 13 oct. 1978).

Alexandru Porțeanu, *Contribuția mișcării revoluționare, socialiste, la înfăptuirea Unirii,*

Săptămâna Istoriei și culturii argeșene (Curtea de Argeș, octombrie 1978).

Constantin Șerban, *Țările române în contextul relațiilor internaționale europene în evul mediu.*

Sesiunea științifică a Facultății de Istorie a Universității București, consacrată împlinirii a 60 de ani de la făurirea statului național unitar român (București, 31 octombrie — 1 noiembrie 1978).

Nichita Adăniloiaie, *Cucerirea independenței: premisă a desăvârșirii unității statale.*

Dan Berindei, *Crearea statului național român modern — preludiul Unirii din 1918.*

Mircea Iosa, *Reforme agrare și electorală în perspectiva desăvârșirii unității statale (1913—1918).*

Nicolae Liu, *Acțiunea națională și internațională a lui N. Iorga pentru înfăptuirea și consolidarea statului român unitar.*

Paul Oprescu, *Desăvârșirea statului național unitar român în conștiința opiniei publice românești de la începutul secolului XX (1900—1918).*

Aron Petric, *Consecințele și însemnătatea făuririi statului național unitar român pentru dezvoltarea economică și social-politică a țării noastre.*

Alexandru Porțeanu, *Activism și pasivism în lupta de eliberare națională a românilor din Transilvania.*

Apostol Stan, *Desăvârșirea unității statale în conștiința politică românească între Unire și Independență.*

Al V-lea simpozion național de istorie agrară din România (Orașul Sfintu Gheorghe — Arcuș, 9—11 noiembrie 1978).

Ștefan Csucsujă, *Structura satului transilvănean în secolul al XVIII-lea.*

Mihail Rusenescu, *Nicolae Iorga și reformele agrare (1864, 1917—1921).*

Constantin Șerban, *Suprafața cultivată în Țara Românească și Moldova în secolul XVIII.*

Traian Udrea, *Modificări de structură și raporturile de clasă la sate în anii 1938—1945.*

Sesiunea științifică „Oamenii din Bihor — momente, instituții, personalități”, organizată de Comitetul de cultură și educație socialistă — Bihor (Oradea, 16 noiembrie 1978).
Alexandru Porțeanu, *Tiron Albani, militant pentru Unire*.

Simpozionul 60 de ani de la Unire, (Șimleul Silvaniei, 18 nov. 1978).
Alexandru Porțeanu, *Unirea Transilvaniei cu România — act fundamental în istoria poporului român*.

Sesiunea jubiliară de comunicări și referate „Aradul, trecut, prezent și viitor”, organizată de Academia de Științe Sociale și Politice, Comitetul județean Arad al P.C.R., Consiliul județean de cultură și educație socialistă (Arad, 21—25 noiembrie 1978).
Alexandru Porțeanu, *Colaborarea româno-sirbă în lupta împotriva dualismului austro-ungar, factor activ al luptei de eliberare națională*.

Simpozionul cu tema „Lupta maselor populare pentru făurirea statului național unitar, pentru libertate și progres, organizat de Comitetul județean Bihor al P.C.R. și Consiliul de educație politică și cultură socialistă — Bihor (Oradea, 25 noiembrie 1978).
Alexandru Porțeanu, *Temeiurile istorice ale unității naționale românești*.
Ștefan Csucsujă, *Poziția naționalităților conlocuitoare față de Unire*.

Sesiunea anuală de comunicări a Muzeului din Golești (25—26 noiembrie 1978).
Anastase Iordache, *Goleștii — militanți pentru unire și independență în preajma deschiderii Congresului de pace de la Paris din 1856*.

Sesiunea științifică națională „Făurirea statului național unitar român — moment crucial în lupta maselor populare pentru libertate și progres” (București, 28—29 noiembrie 1978).
Dan Berindei, *Crearea statului național unitar român modern — preludiul Martii Unirii din 1918*.
Aron Petric și Florin Constantiniu, *Contribuția românilor de peste hotare la înfăptuirea Unirii*.

Apostol Stan și Augustin Deac, *Caracterul reacționar al dualismului austro-ungar și lupta de eliberare pentru autodeterminare națională a popoarelor asuprite*.
Ștefan Ștefănescu, *Țărănimia — forță socială de bază în apărarea unității și neatirării țării în evul mediu*.

Simpozionul : 60 de ani de la Unirea Transilvaniei cu Țara (Făgăraș, 29 noiembrie 1978).
Alexandru Porțeanu, *Importanța istorică a actului Unirii*.

Comunicare în cadrul Institutului „N. Iorga” (noiembrie 1978)
Virgil Ciociltan, *Izvoare orientale privitoare la istoria românilor*.

Sesiunea științifică cu tema „Unitate și continuitate în istoria poporului român”, organizată de Consiliul județean de cultură și educație socialistă, Dolj (Craiova, noiembrie 1978).
Nichita Adăniloale, *Revirimentul mișcării de eliberare și unitate națională în Transilvania și Bucovina după războiul de independență*.
Ștefan Ștefănescu, *Lupta pentru unitate — coordonată majoră a istoricilor poporului român*.

Sesiunea anuală a Muzeului județean Brașov (15 decembrie 1978).
Alexandru Porțeanu, *Rădăcinile istorice ale culturii socialiste și rolul lor în consolidarea unității culturale românești*.

Sesiunea științifică anuală a Muzeului județean Mureș și tema „Unitate și continuitate în istoria poporului român” (Tirgu Mureș, 16 decembrie 1978).
Alexandru Porțeanu, *Transilvania și revoluția burghezo-democratică din Ungaria din 1918*.

Anexele I și II au fost întocmite de Elisabela Oprescu

* * *Enciclopedia istoriografiei românești*. Coordonator științific: Ștefan Ștefănescu, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, 472 p.

Enciclopedia istoriografiei românești, rod al muncii unui colectiv numeros*, este o lucrare unică în genul ei, și nu numai în contextul culturii românești. Istoriografii de mare prestigiu și tradiție, din alte țări, nu dispun de vreo operă asemănătoare. Acest caracter de pionierat trebuie neapărat luat în considerație, atunci când subliniem valoarea și noutatea, am zice chiar îndrăzneala, unei asemenea vaste întreprinderi științifice. Într-adevăr, autorii, și în primul rând coordonatorul lucrării, au dat dovadă de spirit de inițiativă și de mult curaj științific, pornind la realizarea unei enciclopedii pentru care existau relativ puține studii pregătitoare și care ridică probleme dificile de selecție și dozare a materialului, de apreciere a activității mai multor generații de istorici. Oricare ar fi observațiile de amănunt ce i se pot aduce (și care enciclopedie este scutită de ele!), lucrarea poate fi considerată o reușită certă, ea îmbogățind peisajul istoriografic românesc și punând la dispoziția specialiștilor și a tuturor celor interesați un instrument de lucru de valoare considerabilă.

Remarcabil este faptul că autorii nu s-au mărginit la un simplu repertoriu de nume și date bio-bibliografice, ci și-au propus să ofere o imagine cât mai completă a întregii istoriografii românești, referindu-se astfel și la marile curente de idei, la instituții, publicații etc. Concepută în acest spirit larg, enciclopedia cuprinde șapte secțiuni care, împreună, contribuie la conturarea unei viziuni globale asupra realizărilor noastre istoriografice pe parcursul citorva secole. Se începe cu o *Scurtă privire asupra istoriografiei românești* alcătuită de Ștefan Ștefănescu, urmată de rubricile: *Personalități, Instituții, Izvoare, Instrumente de lucru, Periodice, Sinteze*.

* Autori: Adolf Armbruster, Dan Berindei, Nicolae Boșan, Ioan Chișer, Eugen Comșa, Florin Constantin, Vasile Curticăpeanu, Ludovic Demény, Nicolae Edroiu, Titu Georgescu, Damaschin Mioc, Georgeta Pennea, Constantin Preda, Nicolae Stoicescu, Ștefan Ștefănescu, Pompiliu Teodor, Traian Udrea.

În ce privește primul capitol, autorul, Ștefan Ștefănescu, a reușit, în puține pagini (p. 7—20), să prezinte cu deosebită claritate, cu caracterizări juste și precise, principalele etape, curente și preocupări ale istoriografiei românești, subliniind atât evoluția de ansamblu cât și contribuțiile istoricilor importanți. Sînt înfățișate astfel: trecerea de la umanism la luminism, istoriografia luministă, istoriografia romantică (a generației de la 1848, precum și a epocii postrevoluționare), istoriografia pozitivistă, „școala critică”, istoriografia socială la începutul secolului XX, începuturile istoriografiei marxiste, istoriografia în perioada interbelică, istoriografia după 1944. Aprecierile generale și prezentarea succintă a rolului jucat de marii istorici reprezintă un ajutor prețios pentru orientarea cititorului pe parcursul celorlalte secțiuni ale enciclopediei.

Cea mai amplă dintre acestea și cea mai bogată în informații este cea privitoare la *Personalități* (p. 27—354). Este consemnată aici activitatea a 956 de istorici, de la primii cronicari pînă la ultima generație, a celor în jur de 30 de ani, care încep să se afirme în prezent. Se înțelege că, oricît de mare ar fi numărul istoricilor cuprinși în enciclopedie, aceasta are un caracter selectiv, și nici nu se putea proceda altfel. În intenția unei tratări unitare, s-au stabilit patru subpuncte: I. Date biografice, II. Scurtă caracterizare, III. Bibliografie selectivă, IV. Bibliografia referitoare la personalitate (desigur, doar atunci cînd era cazul). În felul acesta, informația este mai bine structurată, sistematizată, iar cititorul poate găsi ușor ceea ce îl interesează din viața și activitatea unui istoric. Articolele sînt în general bine redactate, iar caracterizările, atunci cînd se fac, corecte. În funcție de valoarea istoricului, precum și de amploarea operii sale, dimensiunile articolelor variază de la 10—15 rînduri, pînă la o coloană (62—64 rînduri) sau mai mult (N. Iorga, aproape 3 coloane). Desigur, anumite ajustări s-ar mai putea face aici, deși, trebuie să recunoaștem, este greu de „măsurat”, de stabilit cu precizie matematică, ponderea fiecărui specialist în contextul istoriografiei române-

Numărul și importanța cărților publicate ar putea să fie un asemenea criteriu, deși excepțiile de la regulă rămân destule (un mare istoric, ca D. Onciul, a publicat foarte puțin).

Remarcăm faptul, pozitiv, că autorii enciclopediei au înțeles în sens larg contribuțiile istoriografice și, în multe cazuri, au privit dincolo de granițele stricte ale meseriei. Sînt prezenți, astfel, alături de istoricii profesioniști, specialiști în istorie literară și istoria artei, în științe juridice și economice, oameni politici care s-au interesat de istorie etc. Istoria apare astfel ceea ce este în realitate: o disciplină deschisă, care se îmbogățește mereu prin contribuțiile diverse ale unor largi categorii de cercetători și gînditori, din cele mai diverse domenii. Remarcăm, în altă ordine de idei, și prezența corespunzătoare în paginile enciclopediei, a istoricilor de naționalitate maghiară și germană din România; contribuția lor istoriografică, de-a lungul veacurilor, era mai puțin cunoscută de cititorul obișnuit și chiar de mulți specialiști, lucrarea umplînd astfel un gol și în această privință.

Vasta panoramă a istoricilor pe care ne-o oferă enciclopedia este într-adevăr o lectură pasionantă. Prin fața ochilor ni se perindă, de la marii creatori pînă la specialiștii mai modești, cei care, pe parcursul citorva secole, au creat și au dezvoltat istoriografia românească. Pentru un istoric, ce altă lucrare ar putea fi mai utilă, mai interesantă, mai apropiată de activitatea sa de zi cu zi, decît aceasta? Pe lingă prezentarea de ansamblu a numeroșilor istorici luați în discuție, miile de titluri consemnate reprezintă un tezaur bibliografic a cărui deosebită utilitate este evidentă.

Există, desigur, și unele scăpări, practic inevitabile în lucrări enciclopedice de asemenea proporții. Semnalăm două dintre ele. Lipsește, astfel, Ienache Văcărescu, cu a sa *Istorie a prea puternicilor împărași otomani*, una dintre cele mai importante lucrări ale istoriografiei luminate din Țara Românească. Lipsește, de asemenea, Dimitrie (Daniel) Philippide, personalitate de excepție a luminismului românesc și grecesc, cu *Istoria României și Geografia României*, publicate în 1816. La aceste două exemple, s-ar mai putea adăuga, poate, și altele. Ele sînt însă excepții, lucrarea în general reținînd numele care se cuveneau a fi reținute.

Trebuie arătat, de asemenea, că, din pricina unor anume necesități editoriale, lucrarea își oprește informația la sfîrșitul anului 1975. De atunci s-au publicat multe lucrări și, mai ales, o seamă de cercetători tineri sau, în general, unii istorici care publicaseră puțin pînă în 1975, s-au remarcat prin lucrări valoroase. Desigur că în cuprinsul unei noi ediții, care va fi adusă la zi (sau aproape la zi, deoa-

rece un anumit decalaj este normal să se mențină), contribuțiile mai recente își vor găsi locul ce li se cuvine.

Dacă secțiunea la care ne-am referit este partea centrală și, din motive evidente, partea cea mai vie, mai pasionantă a cărții, nu ar fi drept să nu subliniem și importanța paginilor ce urmează. O istoriografie trăiește desigur prin personalitățile sale, dar acestea nu lucrează izolat, oricît de personală le-ar fi opera, ci în contextul mai larg al unui anumit efort colectiv și al unei atmosfere științifice. Era deci firesc ca, după evidențierea contribuției istoricilor priviți separat, lucrarea să ia în considerație diferitele aspecte ale muncii științifice comune.

Mai întii sînt prezentate, tot sub formă de dicționar, *Instituțiile* (p. 355—391) al căror rol este acela de a promova cercetarea și popularizarea istoriei. Articolele respective sînt alcătuite, ca și în cuprinsul secțiunii precedente, potrivit unui plan riguros, urmărind să dea o imagine completă asupra istoricului și situației actuale a fiecărei instituții, precum și o serie de informații de utilitate imediată: numele și adresa, organul tutelar, conducerea actuală, conducerea în trecut, scurt istoric, obiective, organizare, activități principale, instrumente de lucru, publicații, colaborare cu alte instituții, titlurile pe care le acordă, bibliografie referitoare la instituție. Rezultă din acest capitol marea diversitate pe care o îmbracă, în țara noastră, activitatea istoriografică, numărul impresionant de asociații, institute de cercetare și învățămînt, muzee etc., care concură la progresul științei istorice. Sînt descrise astfel pe larg diferite asociații și comisii, Comitetul național al istoricilor români (înființat în 1927), Direcția generală a arhivelor statului, facultățile cu profil istoric din diferite centre universitare, institutele de istorie (în număr de 7), muzeele istorice, de o mare varietate și răspîndite în întreaga țară (75 în total), secțiile de istorie ale Academiei de științe sociale și politice și ale Academiei R.S.R., Societatea de științe istorice etc.

Urmează o trecere în revistă a colecțiilor de *Izvoare* (p. 393—422). Gruparea acestora, în cuprinsul unei singure rubrici, este într-adevăr foarte utilă, punîndu-se astfel la dispoziția cercetătorului un inventar a ceea ce s-a publicat în materie de izvoare în istoriografia noastră, de la colecția clasică de letopisețe a lui M. Kogălniceanu (lipsește totuși *Cronicarii Țării Românești*, editați de A. T. Laurian și N. Bălcescu, în 2 volume, în 1846—1847) pînă la realizările actuale. În total sînt prezentate și descrise pe larg 77 asemenea colecții.

Rubrica următoare se intitulază *Instrumente de lucru* (p. 423—434) și cuprinde bibliografiile, cataloage de documente și manuscrise, dicționare, ghiduri de îndrumare în

arhivele statului etc. Sint trecute în revistă 35 de lucrări de acest gen.

O secțiune de mare interes este cea referitoare la *Periodice* (p. 435—461). Se știe că viața istoriografică se desfășoară în mare măsură prin intermediul revistelor de istorie, forma cea mai mobilă, mai dinamică de manifestare a cercetării și a orientărilor de perspectivă. S-ar putea spune fără exagerare că valoarea istoriografiei unei țări se reflectă cu maximă fidelitate în profilul publicațiilor periodice, în varietatea și nivelul științific al acestora. Dicționarul prezintă în detaliu revistele de istorie românești, mai vechi sau contemporane. Sint înregistrate în total 139 asemenea publicații, dintre care aproape jumătate — cea 60 — apar în prezent sau au apărut pînă în ultimii ani. Ceea ce dovedește, pe de o parte, o puternică tradiție, iar pe de altă parte remarcabilul potențial publicistic existent astăzi în țara noastră.

În sfârșit, o ultimă secțiune înfățișează principalele *Sinteze*, individuale sau colective, realizate în istoriografia românească (p. 463—470). Sint prezentate succint sintezele clasice, alcătuite de A. D. Xenopol, N. Iorga, C. C. Giurescu, lucrările colective actuale, precum și unele lucrări aparținînd istoricilor germani din Transilvania și Banat.

Astfel se prezintă, în linii mari, structura lucrării și principalele probleme pe care le tratează. Este, după cum se vede, o operă de întinsă erudiție și în același timp de selecție și sinteză, alcătuită cu pricepere și rigurozitate științifică. Oricare ar fi observațiile de detaliu ce se pot face, noutatea, bogăția și utilitatea lucrării o impun printre cele mai de seamă înfăptuiri ale istoriografiei românești din ultimii ani. Să remarcăm și faptul că prin această enciclopedie, ca și prin alte lucrări ce se înscriu într-o tematică similară, ne plasăm, chiar pe plan mondial, pe un loc fruntaș în ce privește preocupările de istorie a istoriografiei, latură esențială a istoriei culturii,

științei și ideologiei. Sintem siguri că *Enciclopedia istoriografiei românești* va stimula și mai mult cercetarea în acest domeniu, în care avem toate perspectivele de a constitui o adevărată școală românească, cu realizări numeroase și originale.

Credem că se mai impune încă o observație, de perspectivă. Asemenea lucrări nu trebuie să reprezinte monumente unice și intangibile, limitate la o primă și unică ediție. Nu simple repertorii moarte, ci opere vii, puse la punct an de an, reflectînd viața însăși a istoriografiei noastre actuale — aceasta este formula care corespunde de fapt mării oricărui enciclopedii. Considerăm deci că cea mai frumoasă recunoaștere pe care o poate căpăta *Enciclopedia istoriografiei românești* — și pe care o merită din plin — ar fi punerea ei la punct și reeditarea periodică. În felul acesta istoricii din țara noastră ar avea în permanență la dispoziție un indispensabil instrument de lucru, în același timp reflectare a trecutului istoriografiei românești, dar și oglindă a preocupărilor și realizărilor actuale, a dinamicii științei noastre istorice. Credem, pe de altă parte, că și în cadrul efortului pe care îl întreprindem pentru o mai bună cunoaștere a culturii românești în lume, această carte ar putea să intereseze pe orice specialist sau om de cultură străin interesat de realitățile culturale din România. Mai ales cu prilejul congresului internațional de științe istorice, care va avea loc la București, în august 1980, ar fi necesară traducerea și publicarea lucrării, adusă la zi, într-o limbă de largă circulație. Enciclopedia ar reprezenta astfel cea mai bună introducere în istoriografia românească, pentru numeroșii istorici străini care ne vor vizita țara cu acest prilej. Sintem convinși că, potrivit meritelor sale reale, *Enciclopedia istoriografiei românești* se va bucura de o largă apreciere atît în țară, cît și peste hotare.

Lucian Boia

PETRE DIACONU, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*, Edit. Academiei R.S.R. București, 1978, 158 p.

Neamurile turce ale pecenegilor, uzilor și cumanilor au hălăduit vreme de secole pe teritoriul țării noastre și nu nefsemnate au fost consecințele prezenței lor. Cu toate acestea popoarele turce au intrat prea puțin în atenția istoricilor români. Este cu atît mai demn de relevant interesul cu care Petre Diaconu s-a aplecat în ultimii ani, mai întil asupra istoriei pecenegilor¹, apoi asupra celei a cumanilor.

¹ Petre Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, București, 1970.

„Cumanii la Dunărea de Jos în secolele XI—XII” reprezintă o continuare, firească, din punct de vedere problematic, cronologic și metodologic a istoriei pecenegilor. Pe aceștia Petre Diaconu i-a urmărit de la cea dintîi apariție la Dunărea de Jos în secolul al IX-lea pînă în momentul dispariției lor ca forță politică în secolul al XI-lea. Istoria cumanilor, cei ce le vor lua locul în secolul al XII-lea, constituie subiectul cărții de față care vine să suplinească un gol profund resimțit în istoriografia noastră. Cu excepția unor studii

cu profil lingvistic², singura lucrare românească despre cumani, editată de altfel acum aproape 50 de ani³, îi are în vedere pe acești nomazi în perioada lor de sedentarizare din veacul al XIII-lea. I-a revenit deci lui Petre Diaconu sarcina de a cerceta sursele, deopotrivă pe cele istorice și arheologice, și a ni-i prezenta pe cumani în mișcarea lor spre vest și sud din secolele XI—XII, după cum se anunță din titlul cărții. Totuși din prima pagină aflăm că autorul va trece în revistă și citeva aspecte legate de problema cumană la începutul veacului al XIII-lea.

Lucrarea este organizată pe capitole scurte, inegale ca întindere, în total 16, care permit dezvoltarea în detaliu a unuia sau altuia din titlurile anunțate.

Un prim grup de capitole urmărește să definească, să contureze grupul etnic al cumanilor. Aceștia sint cunoscuți, potrivit izvoarelor bizantine sub numele de *χομάβοι* dar ei apar și sub numele de *Walwen*, *Falen*, *Falawa* în cele germane, *Polovji* în cele rusești, *Kiptchak* sau *Kaptchak* în cele orientale. Toate aceste denumiri au același înțeles: oameni sau locuitori ai stepii. În continuă mișcare ei nu au așezări stabile. Din punct de vedere al organizării sociale familia este celula de bază, membrii marcanți ai acesteia fiind și conducătorii cetelor la luptă. Tehnica lor de război se caracterizează prin atacuri fulgerătoare în cimp deschis, evitând asediile cetăților. După cum ne asigură autorul invocînd o sursă pe care însă nu ne-o dezvăluie (p. 13) cumanii nu practică deloc agricultura fiind crescători de vite prin excelență. În legătură cu prelucrarea osului și cornului precum și în ce privește cunoașterea metalurgiei Petre Diaconu afirmă că există indicii arheologice dar nu expune documentele respective așa cum, după părerea noastră, ar fi fost potrivit. Cît privește practicarea comerțului, de către unii dintre cumani, Petre Diaconu consideră că poate interpreta în acest sens o

informație a Anei Comnena cu privire la eliberarea „falsului Diogene” de către niște negustori cumani.

Într-o lucrare monografică privind o populație veche, azi dispărută, desigur că un loc important trebuie să-l ocupe cultura sa materială. În mod obiectiv însă acest capitol este cel mai dificil de realizat. Populațiile turce, trăitoare în corturi, veșnic în mișcare, au lăsat în urmă puține resturi materiale. De regulă acestea sint reprezentate de inventarul funerar al mormintelor. Or, pe teritoriul țării noastre, în Muntenia, Moldova și Dobrogea au fost descoperite pînă în prezent doar 27 de morminte⁴ ce pot fi atribuite uneia sau alteia din populațiile care, în secolele IX—XII au tulburat liniștea localnicilor. Majoritatea sint descoperite întimplător și n-au beneficiat de cercetări sistematice. Mai bine de jumătate au fost distruse parțial chiar în momentul descoperirii și, firește, o parte din inventar s-a pierdut. De asemenea în destule cazuri nu s-a putut obține decît informația minimă asupra ritualului.

Potrivit observațiilor de pînă acum în mormintările nomazilor turci s-au făcut fie în movile special amenajate, fie în mantaua unor telluri neolitice, fie pe un deal oarecare. Înumații sint de obicei întinși pe spate cu orientare variată. Cele mai multe morminte prezintă, alături de scheletul uman, părți sau chiar scheletul întreg al unui cal (la Todireni apar două). Sint documentate și înmormintări fără cai, după cum sint atestate și cenotafuri. Inventarul, divers, conține frecvent o zăbală, prezentă în 15 morminte, aceasta fiind secundată la distanță de săgeți, cuțite, cercei, amnare.

Data fiind situația de mai sus se poate constata ușor că metoda stratigrafică este aproape inutilizabilă iar cea asociativă, ca și cea tipologică, conduce la rezultate doar parțial concludente. Ca atare este extrem de

² Ion Conea și Ion Donat, *Contribution à l'étude de la toponymie pechtènègue-cumane de la plaine roumaine du Bas-Danube*, în *Contribution onomastiques publiées à la l'occasion du VIe Congrès international des Sciences onomastiques à Munich*, 24—28 august, 1958, București, 1958; Vladimir Drimba, *Syntaxe comanc*, București-Leiden, 1973.

³ I. Ferent, *Cumanii și episcopia lor*, Blaj, 1931. Vezi unele referiri la N. Iorga, *Imperiul Cumanilor și domnia lui Basarabă. Un capitol din colaborația română-barbară în Evul Mediu*, în *Scrieri istorice*, I, București, 1971, p. 139—146; de asemenea C.C. Giurescu, *Împrumuturi cumane în limba română*, S.C.L., XII, 1961, p. 205—214.

⁴ La data întocmirii lucrării se cunoșteau 24 de morminte. Vezi M. Sâmpetru și D. Șerbănescu, *Mormintul de căldreși nomad descoperit la Curcani* (jud. Ilfov), S.C.I.V., 22, 1971, 3, p. 443—455; M. Sâmpetru, *Înmormintări pecenege din Cîmpia Dunării*, S.C.I.V., 21, 1973, 3, p. 443—468; A. Suceveanu, *Un mormint din secolul XI e.n. de la Histria*, S.C.I.V., 24, 1973, 3, p. 495—502; V. Spinei, *Antichitățile nomazilor turancii din Moldova în primul sfert al mileniului al II-lea*, S.C.I.V.A., 25, 1974, 3, p. 389—415. În perioada ce a urmat au mai fost descoperite 2 morminte la Vițănești (vezi Valeriu Leahu și George Trohani, *Doou morminte de căldreși nomazi din cîmpia Teleormanului*, S.C.I.V.A., 29, 1978, 4, p. 529—539) și un cenotaf cu cal dar fără inventar la Canlia (inedit).

difficil a face atribuirea etnică numai pe baza materialului cunoscut la noi. În mod firesc cercetătorii români care s-au ocupat de aceste probleme, și Petre Diaconu nu face excepție, au încercat a se folosi de rezultatele numeroaselor cercetări făcute în stepele nord-pontice de către arheologii sovietici. Cum însă aceștia, cu înfinit mai mult material la îndemână, nu au ajuns la un consens în privința elementelor definitorii pentru unul sau altul din cele trei grupe turce pecenegi, uzi, cumani—nu e de mirare că discuția asupra apartenenței etnice se duce și la noi, încă în contradictoriu. Astfel în capitolul 3 privind anticitățile cumanilor, Petre Diaconu prezintă datele a 12 morminte pe care le atribuie cumanilor. Făcând aceasta el intră în dezacord cu lucrările mai vechi în care cel puțin o parte dintre mormintele respective erau considerate pecenege⁵. Criteriul autorului în acest serios efort de a distinge ce aparține cumanilor este determinarea cronologică. Cu alte cuvinte înmormintările turce din România care se pot data după secolul XII aparțin cumanilor iar celelalte pecenegilor sau uzilor. După părerea noastră acest criteriu funcționează atâta vreme cât este vorba de mormintele de la Lișcoteanca, Moscu și Holboca, ultimele două depășind de altfel cadrul geografic propus de autor. Departe de a fi identice din punct de vedere al inventarului sau ritualului cele șase morminte pot fi date într-adevăr în secolul al XII-lea. Iată de ce Mormintul 9 din „Movila Olarului” de la Lișcoteanca conține ca piesă de inventar un amnar în forma literei B. Este în general acceptat că amnarele de acest fel sînt o apariție mai târzie, proprie veacului al XII-lea și celui următor⁶. În mod logic dar nu și obligatoriu, celelalte două morminte pot aparține de asemenea veacului al XII-lea⁷. Mormintele 19 și 26 de la Holboca, săpate într-un tunel vechi, unul fără inventar iar celălalt cu un mobilier funerar banal, se remarcă prin ritualul mai rar întilnit, fără cal, cu orientarea scheletelor E-V. Tocmai acest din urmă element sugerează o datare mai târzie deoarece s-a observat că în secolele X—XI orientarea E-V este cu totul excepțională⁸. În sfîrșit, mormintul de la Moscu,

descoperit cu 40 de ani în urmă, despre al cărui ritual nu cunoaștem detalii, se impune cu aceeași datare prin inventarul său care conține cel puțin două obiecte databile în secolele XII—XIII: coiful de fier aurit și zăbala cu două bare.

Asocierea zăbalei simple cu amnarul în formă de B (M 9 Lișcoteanca) conduce inevitabil la o concluzie apropiată de cea a savantului sovietic G. A. Feodorov-Davidov și anume că zăbala respectivă este de epocă cumană. Ceea ce în înțelegerea noastră înscamnă că piesa în cauză poate fi utilizată și după secolul al XI-lea fără a fi specifică unuia din grupurile turce. Ca atare considerăm că despre celelalte șase morminte al căror inventar, în întotdeauna integral de altfel, conține materiale imposibil de restrîns cronologic, nu se pot face precizări cronologice sau etnice.

Privind lucrurile prin prisma acestei afirmații ni se pare oarecum insuficientă discuția pe care Petre Diaconu, pentru a-și susține punctul de vedere, o poartă la sfîrșitul capitolului care ne-a prilejuit aceste din urmă rînduri. Și aceasta cu atît mai mult cu cît necropola tumulară de la Sarkel, de pildă, conținînd materiale asemănătoare, este datată în secolele X—XI și atribuită de A. S. Pletneva, pecenegilor⁹.

Cumanii sosesc în spațiile noastre într-o vreme în care românii sînt constituiți deja de veacuri ca popor. Relațiile noilor veniți cu localnicii alcătuiesc obiectul capitolului 4. Aceste relații nu se mențin doar în sfera tributului, plătit în natură, muncă sau bani. Între români și nomazi se constituie cu vremea legături și interese comune care vor avea consecințe variate. Coabitarea cu ei va influența procesul de formare a clasei dominante; numeroase cuvinte cumane — raportîndu-se la ocupațiile, activității economice, credința, sentimente, floră, faună — vor pătrunde în limba română unde vor rămîne pînă în zilele noastre (cioban, uium, odaie). În legătură cu aceste aspecte ne întrebăm de ce autorul lasă să-i scape prilejul de a explora mai adînc o sursă de importanță excepțională cum este *Codex Cumanicus*¹⁰.

Prezența cumanilor a dus de asemenea la îmbogățirea și diversificarea toponimiei și hidronimiei la Dunărea de Jos. „Moștenirea cumană în toponimie” reprezintă una dintre cele mai interesante părți ale lucrării lui Petre Diaconu. De o parte și alta a fluviului există nume de locuri care reproduc direct pe cel al

⁵ M. Sâmpetru și D. Șerbănescu, *op. cit.* p. 453; M. Sâmpetru, *op. cit.*; A. Suceveanu, *op. cit.*

⁶ Vezi Petre Diaconu, *Quelques considérations sur les briquets de Păcuil lui Soare*, „Dacia”, N.S., XVI, 1972, p. 317—323; M. Sâmpetru, *op. cit.*, p. 545, nota 41.

⁷ M. Sâmpetru consideră că ar putea fi vorba de un val de pecenegi dislocați mai târziu, *op. cit.*, p. 455.

⁸ V. Spinel, *op. cit.*, p. 404—406; 411.

⁹ S.A. Pletneva, *Исчезнический могильник близ Саркела Белоу Везжи*, MIA, 109, 1963, p. 216—259; M. Sâmpetru, *op. cit.*, p. 448—449.

¹⁰ Geza Kuun, *Codex Cumanicus*, Budapest, 1880.

cumanilor cum sînt Comanca, Comăneasa, Kumanicevo. Alte nume, de sate, coline, cursuri de apă, sînt de origină cumană (Caraiman, Mirza Talabă, Birlad, Galați, Călmățui, Bahlui, Covurlui, Urluia, Balciu, etc.). În legătură cu numele Insulei Păcuil (ul lui Soare) autorul apreciază c-ar putea fi vorba de un împrumut din limba localnicilor care, odată adaptat limbii cumane, a fost reintrodus în toponimia locală prin intermediul populației turce. În ce privește afirmația unor specialiști (Conea-Donat) bazată pe observații statistice că neamurile cumane nu au pătruns în zona colinară și de munte Petre Diaconu este de părere că lipsa toponimelor turce în aceste zone se datorează în primul rînd prezenței toponimelor autohtone.

Cu capitolul 6 începe, am putea spune, partea a doua a lucrării. Aceasta cuprinde un grup mai numeros de capitole care se referă în principal la istoria cumanilor de la Dunărea de Jos, istorie care se circumscrie în sfera conflictelor cu bizantinii (6—9, 11, 14, 16). În ritmul alert și maniera bine cunoscută din *Pecenegii la Dunărea de Jos* autorul ne introduce în detaliile evenimentelor de la sfîrșitul veacului al XI-lea, din veacul XII și din prima parte a celui următor. Într-o primă fază (1077—1159) atacurile cumanilor la sud de Dunăre au loc în cadrul unor alianțe (1077—1087) jucînd un rol secund; pe măsură ce ei vor cobori spre sud înaintînd în același timp spre vestul Cîmpiei Române expedițiile în teritoriul bizantin se vor organiza pe contul și în folosul propriu (1094, 1114, 1122, 1148, 1154, 1159). O singură dată în acest lung interval cumanii trec Dunărea în calitate de aliați ai Bizanțului, ajutînd la înfringerea pecenegilor în bătălia de la Leburno (1091).

Fiecare moment conflictual cumano-bizantin important se bucură într-un capitol special de atenția autorului care discută problemele disecînd izvoarele scrise, arheologice, numismatice și sigilografice. Solicitînd izvoarele la maximum, dîndu-le noi interpretări, Petre Diaconu face corectări importante în una sau alta din chestiunile atacate. Referitor la campania din 1087 ni se pare important a sublinia concluzia autorului privind teritoriul în care cumanii își aveau la acea dată sălașurile. După părerea sa aceștia locuiau încă în spațiul nord-pontic din imediata vecinătate a Moldovei pe care de asemenea o controlau. După cum rezultă din textul capitolului următor (7) în care expune în amănunt atît cauzele cit și etapele invaziei din 1094 cumanii nu se mișcaseră cu mult spre apus la acea dată. Dat fiind amploarea și durata campaniei respective, în care este asediat Adrianopolul timp de 6 săptămîni este, însă, posibil ca bazele cumane să se fi aflat deja în Moldova. Oricum prin-

cipala problemă privind această invazie este anul în care a avut loc. Majoritatea cercetătorilor au indicat date cuprinse între 1091—1096. Petre Diaconu este de acord cu acei dintre istorici care plasează atacul în toamna anului 1094. El își susține poziția cu elemente noi, arheologice. Astfel absența aproape totală a monedelor skifate în așezarea de la Păcuilul lui Soare, determinată de încetarea viețuirii pricinuită la rîndu-i de un atac cuman, devine un argument în favoarea tezei conform căreia invazia cumană nu putea avea loc mai tîrziu. În acest caz în cetate ar fi trebuit să circule moneda skifată, produs al reformei monetare din 1092 după F. Hendy, 1093 după Petre Diaconu. Dacă opinia mai nouă a numismatului bulgar A. Iordanov, potrivit căreia Alexios I Comenul a efectuat reforma cu cîțiva ani mai devreme, se va dovedi cea justă, atunci această intercondiționare a faptelor nu va mai putea fi totuși acceptată.

Aceleași date privind incendierea și distrugerea așezării insulare îl ajută pe autor să stabilească traseul urmat de cumanii în drumul lor spre Constantinopol. Ei ating Dobrogea în partea sa meridională, în zona Silistrei, unde s-a făcut trecerea peste fluviu. Două sigilii ale împăratului bizantin descoperite la Păcuilul lui Soare și Spanțov vin să confirme aceste afirmații și-i dau cercetătorului prilejul să susțină că la sfîrșitul secolului al XI-lea bizantinii controlau o parte a teritoriului de la nord de Dunăre. În mod logic Petre Diaconu apreciază că nu aceeași trebuie să fi fost situația în 1114 cînd cumanii trec Dunărea pe la vadul Vidinului. Expunînd datele expediției respective Petre Diaconu poartă și o discuție asupra unui bine cunoscut pasaj din cronica de la mănăstirea Ipatievskala privind expediția rusească din 1116 în Bizanț. După părerea autorului, care se rialiază unor păreri mai vechi, este vorba de o confuzie cu invazia din 1094.

Protagonistii următorului atac asupra Bizanțului sînt pecenegii dacă dăm crezare unei expresii din Kinnamos, cumanii, dacă acordăm încrederea noastră lui Mihail, patriarhul monofisit. Că Mihail este corect informat reiese și dintr-o sursă maghiară pe care însă Petre Diaconu o valorifică prea puțin amintînd de ea doar într-o notă. Oricum observațiile pertinente, proprii autorului, excelent cunoscător al izvoarelor vremii sînt convingătoare.

Nu tot așa ni se pare afirmația autorului care încercînd să restrîngă datarea unui nivel arheologic de la Dinogetia (locuințele de suprafață) spune că „... la date inițiale du niveau des habitations de surface de Dinogetia-Garvân ne peut être fixée avant la dernière décennie du XIe siècle...” (p. 65). Ceva mai înainte (p. 52) sîntem informați că „... ni Dinogetia-Garvân, ni Noviodunum —

Isaccea, deux des établissements les plus importants du temps, ne présentent le moindre signe de destruction ou d'interruption de l'habitat au cours de la dernière décennie du XIe siècle". În acest caz nivelul locuințelor de suprafață decurge normal din viețuirea anterioară a veacului al XI-lea în care ultima cesiune este cea din 1065 (atacul uzilor).

Cit despre întreruperea viețuirii în prima parte a veacului al XII-lea ea trebuie într-adevăr să fi avut loc căci cu greu altfel ne-am putea explica de ce monedele împăratului Ioan al II-lea Comnenul (1118—1143) descoperite la Garvân-Dinogetia sînt doar două și aparțin unor emisiuni de la începutul domniei. Ce-i drept circulația monedei lui Ioan pare a fi, în general, mai slabă decît cea din timpul lui Alexios I și Manuel Comnenul. Din cele 33 de puncte în care au fost descoperite monede bizantine izolate (p. 135—137) doar în 7 s-au găsit cele bătute de Ioan al II-lea¹¹.

Revenind la problema încetării locuirii în așezare ni se pare cit se poate de plauzibilă legătura pe care Petre Diaconu o face între atacul cumanilor din 1122 și unele absențe numismatice de la Dinogetia. Firește această datare i-a condus pe cercetător la reconsiderarea altor realități arheologice pe care de altfel le expune clar și concis dar, după părerea noastră dîndu-le uncori mult prea multă amploare. Este cazul nivelului „bordelelor arse” din aceeași așezare, nivel redatat la sfîrșitul secolului al XII-lea — începutul secolului al XIII-lea (cap. 15). Cunoșcînd similitudinea unora dintre materialele acestui orizont cu altele descoperite la Păcuilui lui Soare precum și analogia ce se poate stabili cu situația de la Stărmen (R.P. Bulgaria) nu putem decît să subscriem acestei noi cronologii. Se știe că în nivelul respectiv se resimt pregnant influențele unei populații nomade. Petre Diaconu apreciază că avem de-a face cu consecințele sedentarizării cumanilor care pătrund pe teritoriul imperiului.

După părerea autorului factorul ce determină abandonarea definitivă a așezării de la Dinogetia-Garvân este reprezentat tot de cumani, dar de cei ce locuiau în spațiul nord-dunărean, prieteni și colaboratori de nădejde

¹¹ Situația se poate ameliora odată cu studierea serioasă a monedelor aflate în colecția muzeului din Tulcea și în cele particulare. De altfel pînă nu de mult monedele de la Dinogetia reprezentau singurele emisiuni Ioan II Comnenul izolate din Dobrogea; astăzi mai cunoaștem încă un punct în apropierea Chilieii Vechi (Vezi O. Iliescu, *Contribuții numismatice la localizarea Chilieii bizantine*, S.C.I.V.A., 29, 1978, 2, p. 205).

ai vlaho-bulgarilor. În cursul numeroaselor razi pe care le fac în Imperiu la cumpăna dintre cele două veacuri (1197, 1199, 1201, 1203, 1205—1206) vor fi găsit prilejul să distrugă definitiv așezarea. Extinderea cronologiei dinogetiene pînă la începutul secolului XIII, în contextul multiploilor conflicte, unele ivite tocmai atunci, capătă deci și o semnificație politică însemnată căci nimic nu motivează mai bine distrugerea unei așezări ca dependența sa de o altă putere.

Situația politică la Dunărea de Jos în secolul al XII-lea ocupă un loc important în lucrarea despre cumani. Pentru prima jumătate a veacului, observă autorul, sursele narative nu permit a preciza organizarea administrativă a zonei Dunării de Jos. Cert este însă că, avînd bazele în Muntenia și Oltenia, cumanii slăbesc prin incursiunile lor autoritatea bizantină în preajma Dunării. De altfel informații din Kinnamos pot fi susținute și cu observațiile de mai sus privind circulația restrînsă a monedei lui Ioan al II-lea. Situația se modifică odată cu deplasarea centrului greutate al puterii cumane spre regiunile Niprului după 1159. Pentru vremea lui Manuel atît cronicile bizantine cit și cele rusești oferă o serie de informații pe care Petre Diaconu le minuieste cu îndemînare și spirit critic în scopul de a demonstra că refluxul cumanilor permite intrarea unora din părțile de peste fluviu în sfera de influență bizantină și nu în cea a Halicului.

În sfîrșit, nu putem trece peste capitolul 13 dedicat Chilieii în care cercetătorul, pasionat de geografia istorică, încearcă să identifice acest oraș cu așezarea Chele, menționată în trei izvoare bizantine în legătură cu unele evenimente din secolul al XII-lea și al XIII-lea. Ne exprimăm unele rezerve în ceea ce privește necesitatea introducerii acestei părți în economia lucrării despre cumani; de asemenea față de concluziile autorului care încearcă să susțină teza lui N. Iorga. Fără a nega existența Chilieii dunărene încă din veacul al XII-lea, ori de mai înainte, trebuie să spunem că textul izvoarelor ce au ocazionat această identificare, făcută prima oară de N. Iorga, dar combătută de N. Bănescu, nu îngăduie o astfel de interpretare. De altfel, după cum ne vom permite să demonstrăm într-o lucrare viitoare, o localitate purtînd același nume, aflată pe coasta tracică, corespunde mult mai bine, din punct de vedere geografic, știrilor din textele bizantine.

Sumarul cărții despre cumani cuprinde și două anexe privind difuziunea tezaurilor și monedelor bizantine izolate în secolul al XII-lea la Dunărea de Jos. De fapt autorul are în vedere în special situația de la nord de Dunăre și din Dobrogea. O hartă marcind cele 45 de puncte în care s-au făcut descoperiri monetare arată că cele mai multe dintre

acestea se plasează în apropierea fluviului. Monedele izolate au o arie de difuziune mai largă în timp ce tezaurele se concentrează în special în răsăritul Munteniei și în Dobrogea. Ascunderea lor este pusă în legătură cu revolta Asăneștilor și căderea Constantinopolului.

Autorul își ilustrează lucrarea cu un număr de 14 figuri. Dintre acestea însă doar trei se referă strict la cumani (1—3), celelalte prezentând diferite materiale arheologice databile în perioada secolelor XII—XIII. Cum acestea sînt în general mai puțin cunoscute desigur că republicarea lor însoțită de comentariul autorului, care impune interpretări noi, contribuie la înțelegerea mai largă a ceea ce se poate numi epoca cumană. Totuși credem că un efort în sensul prezentării mai multor materiale aparținînd nomazilor turanici ar fi fost nu numai binevenit ci și util atît specialistului român cît și celui străin.

Lucrarea mai cuprinde o listă de abrevieri ale periodicelor des folosite, alta a principalelor izvoare literare consultate, precum și o bibliografie selectivă. Aceasta însumează peste 200 de titluri ale unor lucrări din domenii diverse; istorie, arheologie, geografie, toponimie, numismatică, sigilografie. Un ultim element important al cărții este indexul alfabetic general.

O organizare pe principii mai „clasice” a celor 16 capitole ar fi creat — în opinia noastră — o imagine mai puțin secționată asupra cumanilor la Dunărea de Jos. Dar probabilă exact pe acest efect a mizat autorul ordonîndu-și astfel materialul.

În lucrare s-au strecurat din păcate și cîteva erori, unele neînsemnate și fără consecințe, ca de pildă dublarea notei 167 (p. 42) sau înlocuirea lui Alexios I cu Manuel în lista monedelor provenind de la Dinogetia (p. 136); altele care ar fi trebuit neapărat evitate, cum este citarea inexactă a altui autor (p. 20)¹².

Firește că aceste observații nu scad din valoarea intrinsecă a volumului de față. Cartea oferă nu numai multe date noi ci și interpretări originale, personale și îndrăznețe dar bine argumentate, ale izvoarelor, indiferent de categoria lor. Trimiteri numeroase și note bogate alcătuiesc un aparat critic ce lasă impresia unei lucrări secunde. După cum am mai spus la început „*Cumanii la Dunărea de Jos*” reprezintă în primul rînd împlinirea unui gol resimțit în istoriografia noastră. Tocmai de aceea ne îngăduim a-i face autorului un reproș pentru faptul de a-și fi încheiat oarecum prea devreme interesanta lucrare lăsîndu-ne că așteptăm încă o vreme apariția alteia, dedicată fenomenului cuman în secolul al XIII-lea, privit în lumina unei perspective moderne.

Silvia Baraschi

¹² Nota 39 a autorului trimite la M. Sâmpetru, *op. cit.*, p. 453—454 fără a fi cuprinsă și p. 455 unde de altfel M. Sâmpetru propune pentru mormintele discutate o datare largă și nuanțată din secolul X pînă la începutul secolului XI.

PHILIPPE MARGUERAT, *Le IIIe Reich et le pétrole roumain 1938—1940 Contribution à l'étude de la pénétration économique allemande dans les Balkans à la veille et au début de la Seconde Guerre mondiale*, A.W. Sijthoff-Leiden, Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales, Genève, 1977, 232 p.

Apărută în prestigioasa Collection de Relations Internationales a Institutului genevez, colecție ilustrată în ultima vreme prin cîteva contribuții de referință¹, monografia de față este rodul unor preocupări de mai

mulți ani² și constituie o ilustrare evidentă a tezei că cercetarea relațiilor internaționale nu trebuie să se limiteze la diplomație, ci să beneficieze de aportul psihologiei sociale, științei economice, demografiei, geografiei etc. Evident, în strădania ambițioasă de a scrie „istoria globală”³. Așa cum afirmă, cu deplin temel, profesorul Jean-Baptiste Duroselle, „relațiile internaționale nu pot să fie

¹ *Europe 1980. L'avenir des relations intra-européennes*, 1972, 306 p.; Urs Luterbecher, *Dimensions historiques de modèles dynamiques de conflict. Application aux processus de course aux armements 1900—1965*, 1974, 176 p.; Jean Freymond, *Le IIIe Reich et la reorganisation économique de l'Europe 1940—1942. Origines et projets*, 1974, 328 p. etc.

² Vezi, de exemplu, Philippe Marguerat, *L'Allemagne et la Roumanie à l'automne 1938; économie et diplomatie*, „Relations Internationales”, 1, mai 1974 p. 173—179.

³ J. Freymond, J. — B. Duroselle, *Avant-propos*, „Relations Internationales”, 1, mai 1974 p. 3.

explicate prin singur jocul raporturilor diplomatice. Ele sînt supuse unor „forțe profunde” (expresia este a lui Pierre Renouvin), cu caracter economico-social și psihologic, pe care le cunoaștem insuficient și care trebuie explorate cu tot atîta minuție ca diplomația însăși”⁴.

În *Introducere*, Philippe Marguerat justifică preferința pentru România, față de intenția inițială de a se ocupa de politica celui de-al III-lea Reich în întreaga zonă a sud-estului european, prin aceea că țara noastră era, în ajunul celui de-al doilea război mondial, „țara dunăreană care prezenta cel mai mare interes pentru economia germană” și, totodată, țara în care viitorii adversari ai Germaniei naziste „se bucurau de cea mai mare influență, atît din punct de vedere economic, cit și politic” (p. 11).

Autorul se simte dator să arate că subiectul nu este necunoscut, însă lucrările occidentale care l-au abordat sînt „sumare sau prea generale”, iar cele românești i se par incomplete ca informație (p. 12).

Philippe Marguerat afirmă și conținutul întreprinderii sale, ca și sursele documentare indicate la sfîrșit, confirmă informația bogată, dobîndită cu precădere prin despuierea arhivelor publice, germane, britanice, franceze, americane etc. (p. 13, 215—219).

Locul României în sistemul politico-economic al Reichului în 1938 este primul capitol în care Marguerat demonstrează, după opinia noastră cu teme, că pînă la această dată România a ocupat, în ciuda resurselor sale naturale, un loc secundar în relațiile economice externe germane, deși o modificare de atitudine a putut fi sesizată încă din 1935 în ceea ce privește achizițiile de petrol românesc.

Strategia politico-militară germană, avînd drept obiectiv central — războiul de lungă durată pe uscat și, în perspectivă, pe mare — trebuia să-și afle un fundament economic corespunzător, în care aprovizionarea cu materii prime, în special cu carburanți, deținea rolul principal. Există, în 1937—1938, o discrepanță evidentă între „nevoile normale” și necesitățile de carburanți ale Germaniei în caz de război, poziție care plasa Reichul nazist mult în urma Marii Britanii și Franței.

În pofida planurilor autarhice de asigurare a necesităților de carburanți, Germania nu-și putea acoperi prin forțe proprii decît 26% în 1938 și 45% în 1940 (p. 19). Partea

ce trebuia competată din import era, deci, copleșitoare. Din Europa, importul de petrol se putea realiza din România și Uniunea Sovietică, însă cantitățile aduse de aici erau prea mici. Importuri în cantități și mai mici se făceau din Statele Unite, Mexic și Indiile occidentale olandeze, ceea ce punea Reichul nazist într-o periculoasă dependență în timp de pace și îl lipsea, cu siguranță, de aceste surse în caz de război (refuzul furnizorilor, blocada marinei britanice).

Conștienți de acest pericol, conducătorii naziști și-au orientat privirile spre România al cărui petrol trebuia cucerit. Producția acesteia fusese de 8 703 000 tone în 1936 și de 7 147 000 tone în 1937, ceea ce li asigura locul al cincilea în lume. Experții germani considerau absolut necesar ca, în perspectiva evoluției situației internaționale, să intre în posesia a 98% din exportul de petrol al României în 1939, a 83% în 1940, a 65% în 1941 și a 52% în 1942, astfel încît petrolul românesc să devină, după 1938, „cheia înarmării germane” (p. 20—21).

În capitolul al II-lea, intitulat *Al III-lea Reich și economia românească*, Philippe Marguerat analizează în detaliu relațiile financiare și comerciale româno-germane, româno-britanice și româno-franceze (pp. 24—86), precum și răsfrîngerile influenței Germaniei naziste asupra politicii interne și externe românești (p. 86—93).

Autorul remarcă dezvoltarea puternică a unor sectoare industriale românești în perioada 1934—1938, îndeosebi în metalurgie (creșterea cu 48%), chimie (42%), textilă (91%) etc. (p. 26). În 1938, afirmă Marguerat, „capitalurile străine exercitau o puternică influență în economia românească” ele reprezentînd 25% pînă la 30% din totalul capitalului-acțiuni plasat în întreprinderile românești, în ordinea: franco-britanice (70%), belgiene, americane, cehe și germane (p. 29). Dacă grosul capitalului franco-britanic era plasat în industrie, cel german se orienta cu precădere spre comerț și asigurări (p. 32).

Pătrunerea capitalului german în economia românească, arată autorul, a rămas slabă pînă în vara anului 1938. Dominația capitalului străin în economia românească s-a realizat prin intermediul sistemului bancar controlat de societăți financiare anglo-franceze, rolul capitalului bancar german fiind, la începutul anului 1938, limitat (p. 43).

În 1938, anglo-franco-belgienii controlau 62,1% din producția de petrol a României, iar germanii numai 0,22% (p. 62).

Contrar unor opinii larg răspîndite, Marguerat afirmă că „la începutul lui 1938 pozițiile comerciale germane în România nu sînt cele mai puternice” (p. 72), deși au înregistrat progrese față de 1933, însă nu au depășit nivelul lui 1929. Astfel, dacă la importurile

⁴ J.-B. Duroselle, *Preface la Jacques Thobie, Int'rets et imperialismes française dans l'empire Ottoman (1895—1914)*, Publications de la Sorbonne, Imprimerie Nationale, Paris, 1977, p. VII.

României, Germania deținea 28,9% în 1937, față de 16,1% cât aparținea Franței și Marii Britanii, la exporturi raportul era favorabil anglo-francezilor cu 21,5%, față de 19,2% ale germanilor (p. 73).

Niciodată, pînă la izbucnirea războiului, Germania nu a constituit pentru produsele agricole românești o piață stabilă și sigură. Abia după ce guvernul român a denunțat acordurile existente (19 octombrie 1934), Berlinul a acceptat semnarea unui tratat de comerț (23 martie 1935) și a unui acord de *clearing* (mai 1935). Departele de a constitui instrumentele privilegiate ale unui plan de expansiune economică în România — scrie Marguerat —, cele două tratate „au fost impuse oarecum Reichului” și numai considerente politice au determinat Berlinul să cedeze, România fiind socotită „o țară ostilă” Reichului (p. 78).

Din a doua jumătate a anului 1935, înarmarea rapidă și masivă la care recurge regimul nazist îl determină să manifeste un interes sporit pentru petrolul românesc, importul acestui produs fiind de 849 000 tone în 1935 și de peste un milion tone în 1936, față de numai 443 000 tone în 1934 (p. 78). Au intervenit, însă, dificultăți, întrucît Banca Națională dorea să orienteze exporturile spre țările cu monedă forte și să mențină valoarea monedei naționale, motive pentru care la sfîrșitul anului 1935 a cerut Reichului să plătească cumpărăturile de petrol românesc în devize forte și a decis să lase să floteze cursul mărcii (R M), fixat pînă atunci prin negociere și menținut la un nivel ridicat. Germanii au refuzat să plătească în devize forte, dar au acceptat să plătească în R M la prețuri mult mai ridicate, aceasta în condițiile în care raportul lcu-R M a evoluat de la 40,5 lei / R M în ianuarie 1936, la 34,63 lei / R M în aprilie 1937.

În același timp, atît guvernul, cit și cercurile economice românești s-au străduit să mențină un larg curent de schimburi cu Marea Britanie, în 1936 importurile acesteia din urmă crescînd brusc, urmare a apropierii prețurilor produselor românești de cele ale pieței mondiale. În 1937 — 1938 partea petrolului în exporturile României către Marea Britanie reprezenta 50% (p. 82).

Schimburile economice româno-franceze erau similare celor româno-britanice, cu deosebirea că România achiziționa însemnate cantități de armament din Franța și că 3/4 din exporturile românești către această țară constau în petrol.

La începutul anului 1938 comerțul german cu România a sporit în volum datorită *Anschluss*-ului, decî în urma unui fenomen politic și nu economic. Există în 1938 o preponderență germană în comerțul României, dar ea este „slabă și fragilă”, amenințată permanent

de jocul *clearing*-ului și de puterea de atracție a lirei sterline.

În sectorul esențial pentru Reich, petrolul, preponderența o aveau, însă, anglo-francezii. Cercurile economice române au acceptat să li se plătească de către germani pe calea *clearing*-ului, „în schimb, și pentru a salva diversitatea debușeelor lor, ele au impus drept condiție ca aceste importuri (de petrol românesc) să nu depășească 1/4 din volumul schimburilor”, astfel că, eliberată de presiunea devizelor, Germania s-a lovit de o constrîngere tot atît de redutabilă, deoarece, pentru a cumpăra petrol, ea a trebuit să cumpere de trei ori pe atît alte produse, spune Philippe Marguerat (p. 85).

În subcapitolul *Al III-lea Reich și politica internă românească*, autorul remarcă faptul că opinia publică românească în ansamblu era ostilă Reichului nazist, iar burghezia, în cea mai mare parte, era prooccidentală (p. 86), motiv pentru care „scena politică oferă puțînă priză acțiunii Germaniei” (p. 87). Guvernele care se succedau la București, arată Marguerat, erau formate numai din prooccidentali, unii notorii, ca Petrescu Comnen, Grigore Gafencu, M. Constantinescu, Armand Călinescu ș.a. și care se pronunțau pentru limitarea influenței Germaniei și lichidarea agenților ei (Garda de Fier) (p. 89).

Cît privește *Al III-lea Reich și politica externă românească*, autorul argumentează că, urmărind lichidarea Cehoslovaciei, nazistii aveau nevoie de Ungaria, fără ca sprijinul horthyștilor să provoace riposta aliaților Cehoslovaciei-România și Iugoslavia. Toate eforturile diplomației germane după 1933 s-au îndreptat spre concentrarea revizionismului maghiar împotriva Cehoslovaciei și favorizarea unei apropieri între Ungaria și ceilalți membri ai Micii Înțelegeri, pentru dizolvarea acesteia din urmă și izolarea Cehoslovaciei (p. 92).

Marguerat scrie că după eșuarea tentativelor de securitate colectivă din 1935, Mica Înțelegere a început să manifeste semne de slăbiciune, cel mai simptomat și „cel mai grav” fiind acordul iugoslavito-italian din martie 1937. Totuși, Mica Înțelegere continua să rămînă pentru Germania nazistă „un obstacol redutabil” (p. 92).

Al treilea capitol al lucrării — *Vara 1938 — martie 1939* — debutează cu *Importanța României pentru Germania în toamna 1938 și în primăvara 1939*, importanța datorată petrolului românesc. După München, subliniază Ph. Marguerat, „Hitler este convins de ostilitatea Angliei”, iar atitudinea Statelor Unite l-ar fi neliniștit din ce în ce mai mult, dictatorul nazist temîndu-se de o „intervenție prematură din partea gigantului de peste ocean”. Afirmarea ni se pare mult prea categorică, deși temerile Berlinului aveau o justi-

ficare în restringerea relațiilor economice americano-germane după 1 octombrie 1938 și mai ales după încheierea tratatului comercial anglo-american din 17 noiembrie 1938 care crease Reichului „o veritabilă psihoză de încercuire economică”. De altfel și relațiile politice germano-americane ajunseseră într-un moment de criză atunci când Washingtonul își rechemase ambasadorul de la Berlin, în urma persecuțiilor antisemite din Germania (p. 95).

În perspectiva unui conflict de mare anvergură, guvernul hitlerist a intensificat înarmările navale și aeriene. Problema vitală, însă, o constituiau carburanții, petrolul. Pe lista priorităților întocmită de Göring se prevedea dublarea cantităților de petrol în 1939 față de 1938. Sursa vizată de naziști era România. Pentru aceasta, în toamna 1938, ei au declanșat o „ofensivă diplomatică” destinată să le consolideze pozițiile în economia românească și să le asigure monopolul asupra exportului petrolului românesc. Acțiunea germană s-a derulat pe două planuri: pregătirea unui plan de „colaborare” economică pe termen lung cu România; obținerea de avantaje imediate ca urmare a reînnoirii acordului de *clearing* (p. 100). H. Wohlbhat a primit misiunea de a elabora un tratat care să faciliteze adaptarea economiei românești la nevoile consumului german, punctul cheie trebuind să devină participarea capitalului german la exploatarea bogățiilor minerale ale României, în mod special a petrolului.

S-au purtat negocieri la Berlin, în a doua jumătate a lunii noiembrie 1938, cu care prilej Göring „a fluturat eventualitatea unei garanții germane pentru frontierele românești” (p. 101).

La București se desfășuraseră negocieri pentru încheierea unui nou acord de *clearing* (sfârșitul lui octombrie 1938), germanii pretinzând o sporire a volumului schimburilor și creșterea cursului RM de la 39/38 lei la 44/43 lei. La aceste cereri, scrie Marguerat, românii au opus „un refuz categoric”. La 13 noiembrie 1938, germanii au rupt negocierile acestea fiind reluate după vizita lui Carol al II-lea la Berlin. Autorul amintește și de eșuarea încercărilor germanilor de a purta tratative direct cu companiile petroliere românești (p. 102—103).

Phillippe Marguerat urmărește în *Relațiile economice anglo-române în toamna 1938* modul timid în care insularii au înțeles să răspundă ofensivelor germane în România, atitudine explicată prin: 1) dorința britanicilor de a menține schimburile economice largi cu Germania și tendința lui Neville Chamberlain de a ajunge la o înțelegere cu Reichul (cea ce contrazice, parțial, afirmația anterioară a lui Marguerat privind ostilitatea Marii Britanii

față de Germania), tendință care, afirmă cu dreptate autorul, semnifică o recunoaștere (cel puțin din partea premierului britanic) a hegemoniei economice germane în sud-estul Europei (p. 103—104); 2) atașamentul Marii Britanii la principiile economiei liberale, după care guvernul nu putea constringe, din motive politice, importatorii să cumpere la prețuri ridicate în zona Dunării de Jos ceea ce puteau obține ieftin în alte părți. Argumentul este valabil numai în parte, cel puțin pentru această perioadă critică; 3) Marea Britanie nu putea face comerț fără să se consulte cu dominioanele de unde se aprovizionă cu cereale (p. 104).

Au existat, cu toate acestea, semnele evidente ale unei acțiuni britanice cu rezultate care au frinat un timp avansul economic german în România. Autorul se oprește asupra rostului și consecințelor *Acordului de plăți anglo-român* din 2 septembrie 1938, care a dus la creșterea exporturilor românești spre Anglia de peste două ori în ultimele luni ale anului (p. 105—106). Era rezultatul activității lui *Committee on Economic Assistance to Central and South-Eastern Europe* (zis și *Comitetul Leith-Ross*), creat în mai 1938 și pe a cărei listă de priorități România era plasată pe locul al doilea după Grecia; relațiile bune româno-turce trebuiau să înlesnească transformarea României într-un „factor important al strategiei britanice” (p. 108).

Pentru România, acordul din 2 septembrie a însemnat un mare sacrificiu, devalorizarea leului ducând la scumpirea exagerată a importurilor de produse engleze sau coloniale. Întrucât inițiativa a aparținut guvernului român, Marguerat desprinde trei mobiluri care l-au împins la acest demers: necesitatea de importuri sporite, urgența unui împrumut public și nevoia de investiții străine (p. 110). Achiziționarea de cereale românești a fost, în opinia lui Marguerat, al doilea pilon al contraofensivelor britanice în România și, aspect insolit, conciliatorul lord Halifax a trecut cu acest prilej drept „șeful rezistenței în fața expansionismului hitlerist” în România (p. 118).

Odată cu vizita lui Carol al II-lea la Berlin, Hitler a început seria șantajelor și presiunilor la adresa României. În acest fel, tratativele reluate au dus la semnarea la 10 decembrie 1938 a unui nou acord. Contrar opiniei unor istorici români, concesiile, pe care a acceptat să le facă guvernul român, deocamdată rămân formale și nu au constituit, cum s-a spus, „un pas important pe calea subordonării economice a României Germaniei hitleriste” (p. 123). Autorul argumentează cu avantaje minime dobândite de germani după 10 decembrie, menținerea cursului R M la 41/40 lei și nu la 44/43 lei cit pretinsese Berlinul (p. 124).

Acordul româno-german a stinjenit schimburile comerciale dintre cele două țări, importurile germane din România reducându-se dela 27,16% în intervalul ianuarie — noiembrie 1938, la 24,48% în decembrie 1938 — martie 1939. Importul de petrol rămâne la o medie lunară de 60 000 tone, în loc de 400 000 tone cit solicitau germanii (p. 125).

În ciuda faptului că cereau de sprijin a guvernului pentru un împrumut public nu a găsit audiență la Londra, iar marile companii petroliere britanice au manifestat „puțin entuziasm” pentru achiziționarea unor cantități sporite de petrol românesc, după acordul din 2 septembrie schimburile economice româno-britanice au luat un avânt considerabil, cu precădere exporturile românești spre Marea Britanie, în care cerealele ocupau un loc însemnat (500 000 tone în perioada septembrie 1938 — martie 1939). În același interval de timp, Germania a importat 73 000 tone!

O atenție specială acordă Ph. Marguerat *Acordului economic din 23 martie 1939*, urmare a negocierilor româno-germane reluate în februarie. Pentru România, negocierile aveau un rol politic: să obțină recunoașterea de către Reich a frontierelor sale. Pentru Berlin, scopul urmărit era dublu: a) să obțină o sporire considerabilă a importurilor de petrol, lemn și diverse minerale; b) să realizeze o colaborare economică pe termen lung, prin adaptarea agriculturii românești la piața germană, exploatarea în comun a resurselor subsolului românesc și colaborarea băncilor române și germane, crearea de societăți mixte care să faciliteze implantarea financiară germană în România și slăbirea influenței franco-britanice.

Negocierile s-au desfășurat cu dificultate, delegația germană refuzând să discute probleme politice, motiv pentru care la mijlocul lui martie intraseră în impas. Marguerat afirmă că guvernul hitlerist a trecut la presiuni, însă susține că documentele de la *Wilhelmstrasse* nu confirmă aprecierile unor istorici români după care Germania ar fi amenințat direct România, pregătind, împreună cu Ungaria horthystă, o intervenție împotriva ei. Autorul recunoaște existența unor dovezi privind o presiune germană indirectă, prin intermediul revizionismului horthyst, care a făcut să crească tensiunea între cele două țări. La București, guvernul și opinia publică se temeau de o invazie germană (conform telegrama lui Fabricius din 18 martie 1939) (p. 134). La 22 martie, „după discuții înverșunate în cadrul Cabinetului — scrie Marguerat —, guvernul român sfârșește prin a ceda și acceptă să semneze un tratat, cu cea mai mare parte a punctelor evocate de negocierii germani...” (p. 135).

Martie 1939 — septembrie 1939 este capitoul următor (al IV-lea) în care autorul fur-

nizează suficiente argumente pentru a sublinia importanța petrolului românesc pentru Germania. Între altele, amintește de diversele studii întocmite de experții nazisti privind crearea unui bloc economic subordonat Reichului la care să fie atașate țările dunărene, Turcia și Iranul. O.K.W. era cel mai interesat în acapararea petrolului românesc, căile vizate pentru aceasta fiind presiunea economică, alianța politică și intervenția militată, evident, experții militari optind pentru ultima cale. Este prima dată — scrie Marguerat — cind nazistii pun problema unei invazii și cuceriri a României (p. 138).

Poziția României a devenit din ce în ce mai dificilă, autorul confirmând aprecierile istoriografiei noastre privitoare la demersurile numeroase ale diplomației românești pentru normalizarea relațiilor cu Ungaria, prin încheierea unui pact de neagresiune și, împreună cu Iugoslavia, pentru „resuscitarea” acordului de la Bled. Din cauza intervențiilor amenințătoare ale Berlinului, Budapesta a refuzat și eforturile României au eșuat. La fel, cele menite să ducă la întărirea Antantei Balcanice, în care să fie atrase Ungaria și Bulgaria (p. 139).

Ph. Marguerat urmărește apoi modul în care s-a produs intensificarea pătrunderii capitalului german în România, acțiune dovedită de apariția, până în ianuarie 1940, a 11 societăți mixte germano-române, dar cu un capital mic. Tentativele lui Deutsche Bank de a participa la acțiunile Băncii de Credit a României au eșuat până în septembrie 1939, iar efectele acordului din 23 martie au fost limitate, din cauza opoziției Băncii Naționale. Abia în noiembrie 1939, între Societatea germană Elwerath și Creditul Minier s-a realizat un acord, însă Banca Națională a refuzat să-și dea avizul, făcând astfel „să se năruie una din pietrele de încercare ale acordului economic germano-român” (p. 143). Capitalul german a reușit, însă, să cucerească poziții în România, indirect, prin acapararea marilor întreprinderi industriale și a instituțiilor bancare ale Cehoslovaciei, cu largi interese în economia românească: în metalurgie, petrol etc. (p. 145—146). În același timp, revirimentul schimburilor comerciale produs în primăvara și vara lui 1939, s-a datorat anexării comerțului cehoslovaco-român (din care 300 000—350 000 tone petrol românesc). Partea Germaniei în exportul României a sporit în acest fel de la 24,4% în decembrie 1938 — martie 1939, la 40% în aprilie-august 1939 (cu Cehia) (p. 150), media lunară a exportului de petrol în Reich ajungând la 140 000 tone. Germanii doreau însă 400 000 tone pe lună! (p. 151).

Schimburile comerciale româno-britanice s-au redus, iar cele româno-franceze au stagnat. În aprilie—mai 1939, delegația economică britanică în frunte cu Leith-Ross a purtat

negocieri la București și a semnat un protocol (11 mai), devenit apoi un acord economic prin care România primea un credit de cinci milioane lire sterline pentru achiziționarea de armament britanic. Anglia se angaja să importe 200 000 tone griu, iar România promitea modificarea legislației miniere în măsură să stimuleze producția și exportul de petrol (p. 153).

Urmare a acordului româno-francez din 31 martie 1939, la 21 aprilie societatea *Petrofina*, acționind ca mandatar al 30 societăți franceze, a semnat cu 13 societăți românești o primă convenție de cumpărare a 417 000 tone petrol (p. 156). Dificultățile pentru Germania, deci, nu dispăruseră. Germanii vor face totul pentru a le înlătura definitiv. Este ceea ce urmărește să înfățișeze Marguerat în capitolul al V-lea: *Septembrie 1939 — mai 1940*.

Declanșind războiul, Germania, în ciuda autarhiei, era tributară străinătății în aprovizionarea cu materii prime strategice și cu produse alimentare. Numai la petrol datora importului 66% din necesități. A intervenit, însă, blocusul anglo-francez care o paraliza. Mai mult ca oricând, subliniază Marguerat, țările dunărene, care scăpau blocusului, prezentau o importanță excepțională pentru Germania. În primul rind România, deoarece importul de petrol din Uniunea Sovietică continua să fie neînsemnat.

Acordul germano-român de *clearing* din septembrie 1939 a fixat cota exportului de petrol românesc în Germania la 1 500 000 tone pentru perioada 1 octombrie 1939 — 30 septembrie 1940, deci în medie lunară 130 000 tone, mult prea puțin față de nevoile Reichului (p. 162). Apoi, creșterea prețurilor produselor românești la export în medie cu 100 și chiar 200%, a provocat grave dificultăți Reichului. În aceeași vreme s-a produs și o nouă ofensivă economică britanică în România, prin negocierile dintre Legația Marii Britanii la București și reprezentanții companiilor petroliere de sub control britanic — *Astra Română, Steaua Română, Unirea* — în scopul împiedicării aprovizionării Germaniei și creșterii importului de petrol românesc (p. 169). Rezultatul a fost ridicarea prețului petrolului românesc mult peste cel al pieței mondiale, ceea ce a dus la dificultăți în achiziționarea de către germania acestuia și, evident, la reducerea livrărilor de petrol către Germania.

Același lucru s-au străduit să obțină francezii și au reușit. Astfel, dacă pînă în noiembrie 1939 Germania și-a menținut locul de frunte la importurile din România, din decembrie ea a fost depășită de Imperiul Britanic, în martie 1940 raportul fiind de 24,2% pentru Germania și de 34,3% pentru Imperiul Britanic (p. 177).

Exportul de petrol românesc în Germania s-a redus de la 33,85% în septembrie 1939, la 15% în martie 1940, în vreme ce expedițiile către Imperiul Britanic au sporit de la 16,31% la 43,69%. „Cauzele eșecului german — scrie Marguerat — țin de rezistența opusă atât de aliați, cit și de guvernul și grupările financiare române” (p. 183).

Șantajul și presiunile naziste s-au intensificat. La 20 decembrie 1939, guvernul român acceptă raportul de schimb 49/50 lei pentru R.M., împotriva voinței Băncii Naționale. În ianuarie 1940 sosea la București trimisul special al lui Göring, H. Neubacher, care trebuia să ceară guvernului român să se substituie societăților petroliere, contractele urmind să se negocieze de la guvern la guvern. Sugestia dată — etatizarea de către autoritățile române a principalelor mecanisme ale industriei petroliere. La 17 ianuarie guvernul român a creat *Comisariatul general al petrolului*, menit să dirijeze producția, comercializarea și exportul petrolului. La 21 ianuarie 1940 guvernul român a refuzat să accepte proiectele de contracte pe termen lung cu societățile anglo-franceze, iar la 7 martie noul acord româno-german, prin care România se angaja să livreze petrol Germaniei în schimbul armamentului (captură poloneză și cehoslovacă!) echivala „cu o adevărată capitulare” (p. 190).

Acordul definitiv româno-german din 27 mai 1940 consfințează această capitulare, plața românească fiind „reorganizată în funcție de cerințele germane”. La aceasta a contribuit în mare măsură influența victoriei germane în vest în mai — iunie 1940, apoi „fringerea frontierelor României la sfatul și sub presiunea Germaniei” (p. 196). Ocuparea Olandei, Belgiei și Franței a permis naziștilor să pună stăpînire pe capitalurile acestora din România și Sud-Estul Europei. Configurația comerțului exterior al României s-a modificat în mod radical în favoarea Germaniei, cel cu anglo-francezii aproape dispărînd (p. 199—200).

Instaurarea regimului militar-fascist de la 6 septembrie 1940 marca trecerea României în subordinea Reichului nazist.

În concluzii, Philippe Marguerat reia succint încheierile la care a ajuns la sfîrșitul fiecărui capitol. Urmează 6 tabele anexe privitoare la structura și partenerii comerțului exterior al României în perioada 1933—1938 (p. 211—214), precum și *Bibliografia* (p. 215—231).

Lucrarea lui Philippe Marguerat abordează și aduce noi deslușiri asupra unei chestiuni de mare însemnătate a istoriei noastre contemporane. S-ar putea repara autorului oarecari limite în informare, ocolirea unor surse și a unor lucrări românești din ultimul deceniu

Unele cauze obiective care l-au împiedicat s-o facă sint amintite de autorul însuși. Monografia sa însă se constituie drept o contribuție remarcabilă în domeniul istoriei relațiilor internaționale din preajma și din faza de înce-

put a celui de-al doilea război mondial. Un demers istoriografic pentru care nu putem decât să-l felicităm și să-l mulțumim.

Constantin Bușe

C.P. HILL, *British Economic and Social History, 1700 — 1975*, Edward Arnold Publishers, London, 1978 322 p.

Elaborarea unei sinteze de istorie economică și socială a Angliei pe durata a aproape 3 secole nu constituie cituși de puțin o întreprindere facilă, iar dificultățile pe care le întâmpină cel care efectuează o asemenea încercare nu sînt deloc minore. Aceasta cu atît mai mult cu cît autorul lucrării cu această temă, C. P. HILL, conferențiar la Universitatea din Exeter (Marea Britanie) se află la prima sa sinteză de mai largă anvergură*.

În *Cuvîntul înainte*, realizatorul ei atrage atenția cititorilor asupra faptului că „Scopul acestei cărți este să descrie principalele schimbări produse în istoria economică și socială engleză între 1700 și 1975 ... Lucrarea urmărește să ofere o mai clară înțelegere a complicatei societăți în care au trăit numeroase personalități ale acelei epoci. Tema centrală (sublinierea noastră — M.S.) este, în mod necesar, apariția industriei cu acționare mecanică și a impactului acestora asupra vieții engleze” (*op. cit.*, p. 5).

Istoricul britanic sus-amintit și-a structurat sinteza în 29 de capitole — de întindere relativ egală, ceea ce conferă volumului un sensibil echilibru al tratării — însoțite de un număr de hărți și ilustrații foto, o succintă bibliografie și un index alfabetic, care face mai lesnicioasă consultarea lucrării.

Sub raportul cronologic, se observă la parcurgerea volumului delimitarea pe anumite perioade temporale, specifică istoricilor occidentali, care operează mai puțin în periodizările lor cu noțiunile de epocă istorică sau formațiune social-economică. În speță C. P. Hill adoptă următoarea compartimentare: 1700—1793, 1793—1815, 1815—1870, 1870—1914, 1914—1939, perioada războiului al

doilea mondial, epoca postbelică mergînd pînă la 1975, în cuprinsul cărora sînt urmărite principalele trăsături de viață economică și socială specifice intervalului respectiv.

Date fiind complexitatea și numărul mare al problemelor ridicate de tema abordată de C. P. Hill, în cele ce urmează ne vom referi numai la unele elemente luate spre dezbateri de autorul amintit.

Pe parcursul lucrării istoricul britanic subliniază rolul deosebit de important al creșterii populației pentru procesul dezvoltării social-economice a Angliei. De altminteri, urmărirea evoluției numerice a populației insulare din perioada propusă justifică — credem — termenii utilizați în volum (o „revoluție a populației în secolul 18”, o „explozie demografică în Anglia epocii victoriene”).

Astfel, la începutul perioadei, respectiv în jurul lui 1700, se constată un nivel de 6,5 milioane locuitori (inclusiv Scoția), care pînă la mijlocul secolului nu înregistrează un spor prea spectaculos (abia 7,6 milioane în 1750).

Începînd însă cam din jurul anului 1780 — datare aproximativă evident — autorul evidențiază apariția unui proces de creștere demografică, al cărui ritm este apreciat drept dramatic. Astfel de la o pondere de 8,9 milioane locuitori în 1780 și 10,5 milioane la recensămîntul din 1801, în următorii 50 de ani care s-au scurs pînă la mijlocul secolului trecut populația engleză s-a dublat, iar în 1871 aproape se triplase (față de nivelul anului 1780).

După opinia autorului, la această veritabilă explozie demografică, care s-a declanșat începînd cam din 1780, au contribuit o serie de factori, dintre care cei mai importanți sînt considerați a fi: creșterea ratei natalității, scăderea ratei mortalității, ca și evoluția progresivă a procesului imigraționist. C. P. Hill mai include, de asemenea, între elementele care au contribuit la sporul demografic, și progresele înregistrate în știința medicală și în domeniul asistenței sanitare (p. 44). Procesul acesta de creștere potențială a continuat — adăugăm noi — și în perioada care a urmat lui 1871, populația Angliei ajungînd în ajunul primului război mondial la 40,3 milioane locu-

* Pînă la apariția acestei lucrări, autorul s-a mai făcut cunoscut prin participarea sa la un Compendiu de istorie a Marii Britanii, o monografie consacrată președintelui american Franklin Delano Roosevelt (apărută în 1966 la Oxford University Press) și colaborarea la Instrumentul de lucru *Who's who in history* (Londra, Basil Blackwell, 1965) unde a răspuns de volumul III (Anglia, De la 1603 la 1714).

tori, la 55,3 milioane în 1971 (aici se include și Irlanda de Nord), și respectiv de cca. 56 milioane în 1974¹.

Una din problemele care au suscitat și continuă să provoace discuții în rîndul specialiștilor — și anume *revoluția industrială* — beneficiază și în acest volum de un spațiu destul de larg.

Dacă în privința modalităților de desfășurare nu există propriu-zis contradicții între istorici, acestea încep să apară atunci cînd se pune problema originilor fenomenului, a cauzelor fundamentale care au stat la baza lui.

În istoriografia marxistă se hucură de o largă aderență punctul de vedere formulat în această problemă de cunoscutul cercetător al istoriei economice Eric Hobsbawn. Potrivit acestuia în analiza factorilor care au condus la apariția revoluției industriale trebuie avut în vedere, în principal *natura mercantilismului britanic* ca și dezvoltarea *industrii bumbacului* în Anglia².

Spre deosebire de acesta, C. P. Hill apreciază ca determinante alte elemente de transformare. Între acestea el include: *creșterea populației, dezvoltarea comerțului, precum și progresele științifice înregistrate în această perioadă*, dar nu sesizează faptul că trecerea la industria mașinistă ar fi fost imposibil de imaginat fără existența industriei manufacturiere, acea bază preexistentă care a permis apariția și accelerarea progreselor tehnologice.

Creșterea impetuoasă a producției acestei industrii mașiniste a avut repercusiuni și pe alt plan, cel al vieții economice interne, ducînd, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, la modificarea politicii tradiționale engleze a restricțiilor comerciale cu caracter mercantilist³.

Una din problemele importante urmărite în monografia autorului englez o constituie *viața socială*, care, după opinia noastră, este tratată destul de larg și într-o manieră destul de precisă. Un spațiu grafic relativ mare este acordat rolului bisericii pe plan social, a influenței acestei instituții asupra opiniei publice ca și a diverselor curente existente în cadrul acesteia.

¹ Horia C. Matei, Silviu Neguș, Ion Nicoșae, Nicolae Steflea, *Statele lumii. Mică enciclopedie*. Edit. științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 363.

² Eric Hobsbawn, *Originile revoluției industriale în Anglia*, în vol. *Revoluția industrială. Studii*, Edit. politică, București, 1963, p. 52—78.

³ F. Mauro, *Histoire de l'économie mondiale, 1790—1970*, Editions Sirey, Paris, 1971, p.96.

Din păcate, nu la fel de obiectiv este autorul atunci cînd abordează unele aspecte ale societății engleze moderne, de la începutul secolului al XIX-lea, tulburările sociale care au urmat încheierii războaielor cu Franța revoluționară⁴. C. P. Hill arată ca justife că atitudinea în această problemă a guvernului tory, condus de lordul Liverpool, expresie politică a moșierimii conservatoare engleze, a fost determinată de „*teama organică a acestor cercuri de fenomenul revoluționar și dorința lor aprigă de a-și apăra interesele economice*” (p. 71).

În schimb nu întîlnim nici o referire spre pildă la evenimentele de la Manchester din 16 august 1819 (masacrul de la Sf. Petersfield), eveniment semnificativ și care a avut un puternic impact asupra mentalității colective a acelei vremi. Însuși primul ministru (lordul Liverpool) într-o scrisoare către omul politic George Canning era silit să recunoască că „*va fi absolut necesar să se studieze ce măsuri s-ar putea adopta spre a îndepărta primejdile de care țara e atît de serios amenințată prin numeroasele întruniri în spirit de răzvrătire și încă mai mult poate prin scandaloasa îngăduință de care se bucură presa*”⁵.

În sinteza lui C. P. Hill mișcării muncitorești i s-a destinat spațiul unui întreg capitol (XVII, p. 152—174), ceea ce este destul de mult — comparativ cu modul cum acest subiect este abordat de obicei în istoriografia occidentală contemporană. Meritoriu este aici faptul că autorul relevă locul și semnificația acțiunii lui Robert Owen în cadrul gândirii politice engleze, după cum la fel de îmbucurător este faptul că mișcarea cartistă beneficiază de o

⁴ Iată de altfel cum prezintă autorul caracteristicile principale ale acestei epoci: „*Terminarea războiului a implicat demobilizarea bruscă a aproape 300.000 de oameni, care de îndată au fost aruncați pe piața de muncă. Aceasta a însemnat totodată închiderea fabricilor producătoare de armament, muniții ș.a. Acele ramuri industriale care prosperaseră mult de pe urma războiului, ca de pildă cea a oțelului au suferit serioase șocuri cînd guvernul a încetat să le mai comande produsele. E adevărat că sfîrșitul războiului a adus, un „boom” industrial de scurtă durată; dar odată a vîntului acesta terminat, a crescut numărul șomerilor. Această perioadă de depresiune s-a întins, cu unele întreruperi, pînă în 1821—1822. O scădere a salariilor a atras după sine scăderea prețurilor; de asemenea venirea irlandezilor a contribuit și ea la acest proces*” (p. 68).

⁵ L. Gothier, A. Troux, *Recueil de textes d'histoire pour l'enseignement secondaire*, vol. IV, Paris-Liège, 1962, p. 328.

detaliată tratare. În ceea ce privește eșecul mișcării, istoricul amintit consideră drept cauze secundare teama burgheziei engleze de curentul petiționar (chartist), aderența proletariatuului englez și la alte mișcări sociale, iar drept motiv principal faptul că „timpurile proaste au promovat cartismul, vremurile bune au dus la dispariția lui” (p. 167). Fără a nega că unele din aceste motivații corespund adevărului istoric, credem totuși că autorul n-a reușit să înțeleagă faptul că în înfringerea mișcării chartiste un rol esențial l-a jucat insuficiența maturizare politică a clasei muncitoare din Anglia acelei vremi, ca și inexistența unui partid proletar de masă, capabil să dirijeze și să conducă la victorie proletariatul din această țară.

Se menționează începuturile și lărgirea rindurilor Partidului laburist (oficial constituit în 1906), ca și evoluția sa contradictorie în perioada ce a urmat pînă la primul război mondial.

C. P. Hill este nevoit să recunoască rolul important al lucrării fundamentale a lui Karl Marx, *Capitalul*, în propagarea socialismului științific în mișcarea muncitorească în general, în schimb minimalizează rolul însemnat al

doctrinei marxiste în creșterea conștiinței politice a proletariatuului englez. În volum nu întlnim de asemenea, nici o referire la participarea reprezentanților înaintați ai muncitorimii britanice la activitatea Internaționalei I, la faptul că la Londra și-a desfășurat multă vreme activitatea organismul conducător al acestei organizații muncitorești internaționale, la influența Comunei din Paris în Anglia.

Ultima parte a monografiei (p. 279—302) tratează evenimentele din Anglia epocii post-belice (1945—1975), punind accentul pe problemele refacerii economice și ale creșterii treptate a standardului de trai, creștere care a urmat dificilei perioade a războiului.

În ansamblu, putem aprecia sinteza de istorie economică și socială realizată de C. P. Hill, cu lipsurile amintite, ca o meritorie încercare de abordare a subiectului menționat.

Scrisă fluent și accesibil, ea are meritul de a pune la îndemna atît a specialiștilor, cit și a celor preocupați de problemele istoriei universale, un util instrument de informare asupra evoluției unei națiuni cu tradiții seculare.

Marian Stroia

ISTORIA ROMÂNIEI

BEATRICE MARINESCU, AUREL DUȚU, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, *Bucureștiul și epopeea independenței 1877-1878*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1978, 198 p.

Viața tumultuoasă a Bucureștiului, cu momentele ei de maximă încordare, de bucurie și de întristare din preajma și din timpul războiului de independență din anii 1877-1878, își găsește o fidelă imagine în monografia *Bucureștiul și epopeea independenței*, recent apărută în colecția *Istorie și civilizație* a Editurii Academiei Republicii Socialiste România. Autorii reușesc să aducă în lucrarea lor o contribuție importantă la cunoașterea multiplelor aspecte legate de istoria Bucureștiului, — principalul centru administrativ, economic, politic, cultural, muncitoresc dar și diplomatic, — și, în același timp, să redea atmosfera din capitala țării în timpul dobândirii independenței.

În general, evenimentele sînt analizate cronologic și în indisolubila lor legătură cu evoluția situației internaționale. Judecățile de valoare sînt întemeiate pe documente de mîna întii, culese atît din arhivele din țară și din străinătate, cit și din lucrări românești și străine, din lucrări speciale, memorii, din presa vremii etc. Cartea, de fapt, constituie și un omagiu adus cetățenilor de acum un veac ai orașului București, oferind cititorului posibilitatea de a cunoaște în detaliu locul ocupat de aceștia în efortul întregii națiuni pentru dobîndirea independenței.

Pe parcursul a aproape două sute de pagini, autorii analizează — în cele trei capitole și zece paragrafe — o problematică variată, evidențînd contribuția efectivă a populației Bucureștiului la lupta pentru dobîndirea independenței.

În primul capitol, intitulat *Bucureștiul în ajunul independenței*, autorii reconstituie cadrul în care s-au desfășurat evenimentele proprii istoriei Bucureștiului. Sînt ilustrative, din acest punct de vedere, datele privind orașul și locuitorii, dezvoltarea lui edilitar-urbanistică, industrială, comercială etc. Este, de asemenea, reliefată compoziția socială a populației Capitalei, în care o pondere însemnată o dețineau mica burghezii și unele pături

mijlocii. Cercetarea întreprinsă a permis autorilor să surprindă, în același timp, fenomenul de creștere numerică și de maturizare a proletariatului industrial. La București la ființă, în 1872, Asociațiunea generală a lucrătorilor din România care constituie primul pas spre organizarea clasei muncitoare pe plan național; în 1875 iau ființă și primele organizații socialiste: Societatea studenților mediciniști români, la 1/13 ianuarie, avînd printre fondatorii studenții socialiști ca: C. I. Istrati, Constantin Stăuceanu, Gh. Manicea; în toamna aceluiași an se înființa *Societatea de cultură și solidaritate între studenți*. „Socialistul”, organul de presă editat de cercul socialist bucureștean, a avut un rol important în educarea tineretului studios și a propagării ideilor democratice, susținînd lupta de eliberare a popoarelor. Tot în cadrul primului capitol, în strînsă legătură cu evoluția situației internaționale, cu redeschiderea problemei orientale, autorii se referă în mod succint la confruntările de opinie din Capitala țării; de asemenea, ei reliefează, pe fondul evenimentelor din Balcani, acțiunile politice și diplomatice care aveau loc la București, împrejurările în care s-a încheiat Convenția româno-rusă din 4/16 aprilie 1877 de „liberă trecere a armatelor ruse prin teritoriul României”, obligațiile acestora de a respecta drepturile politice ale statului român.

Cel mai substanțial capitol (al II-lea) al monografiei analizează evenimentele legate de orașul București în timpul proclamării independenței și a războiului de neaflîrnare. Sînt relatate momentele înălțătoare din 9/21 mai 1877, care au dus la proclamarea independenței României, modul cum a fost primită aceasta de cabinetele europene și de Imperiul otoman. Sînt, de asemenea, evidențiate evenimentele premergătoare campaniei României din sudul Dunării, sprijinul populației Capitalei țării constînd în bani și ofrande pentru campania militară. „Locuitorii orașului București, din toate straturile societății de toate vîrstele indiferent de origine etnică sau confesiune religioasă — arată autorii — și-au dat, după posibilități, obolul pentru a veni în sprijinul celor ce luptau sau aveau să lupte cu arma în mînă pentru cauza independenței României” (p. 112).

Într-un paragraf însemnat autorii se ocupă de contribuția bucareștenilor pe cimpul de luptă, o bună parte a acestora participând la război în cadrul regimentelor 6 Dorobanți și 3 Călărași. Din rindurile bucareștenilor și-au dat viața în lupta pentru apărarea independenței 10 ofițeri, 4 sergenți, 2 caporali și 20 de soldați, în total 36. Capitala înregistrând, în comparație cu celelalte reședințe de județe, cea mai ridicată cifră de pierderi de vieți omenești.

Într-un alt paragraf este prezentată starea de spirit din Capitală în timpul marilor bătălii, Bucureștii fiind strins legat de desfășurarea operațiunilor de pe cimpul de luptă, emoțiile și durerile la cunoașterea, în mod nemijlocit sau prin intermediul presel, a sacrificiilor umane ce au întovărășit fiecare succes sau vremelnic insucces al armatei române pe cimpul de luptă. Pe de altă parte, ei descriu entuziasmul manifestat nu numai în demonstrațiile de stradă, dar și în modul în care masele populare înțelegeau să vină în sprijinul armatei, a răniților mai ales. Potrivit procesului-verbal al Consiliului general al *Societății de Cruce roșie*, din 16 ianuarie 1878, citat de autori, unitățile bucareștene aparținând „Eforiei spitalelor civile” au pus la dispoziție pentru îngrijirea răniților, începând de la 4/16 septembrie 1877, 269 paturi (p. 139). O contribuție valoroasă morală și materială a adus muncitorimea bucareșteană la sprijinirea armatei și la îngrijirea răniților prin numeroase și variate donații, orașul București ocupând în această acțiune principalul loc. Suma strinsă pe listele de subscripție s-a ridicat la 109 115,04 lei (p. 147).

În afara contribuției în bani lichizi, populația bucareșteană a venit în sprijinul răniților cu vată, pansamente, medicamente, cearceafuri, îmbrăcăminte, țigări, etc. Totodată, în sprijinul celor suferinzi — menționează autorii (p. 150), artiștii profesioniști și amatori au continuat seria spectacolelor ocazionale, fondurile rezultate din acestea fiind expediate *Crucii Roșii*. La rindul lor, profesorii și alți publiciști au ținut, în același scop, conferințe. Mai mult chiar, locuitorii orașului București au făcut donații în bani în vederea cumpărării de arme și cojoace pentru ostași, toate acestea întregind modul în care populația Bucureștiului, alături de întreaga națiune română, a înțeles să susțină cauza luptei pentru dobândirea independenței țării.

Evenimentele petrecute în *Capitala țării în timpul tratatelor de pace și a sărbătoririi victoriei* constituiesc cel de al treilea capitol al cărții, autorii reliefind acțiunile diplomatice, evenimentele și opiniile din timpul preliminarilor de pace, modul cum erau receptate acestea de opinia publică bucareșteană, care urmăreau cu viu interes tratativele în care își puneau mari speranțe. Aceste eveni-

mente aveau loc într-un oraș care mai trăia încă greutățile războiului și în care pătrundeau convoiuri întregi de prizonieri turci, existind exantematic, care s-au și ivit, situație care a impus autorităților luarea de măsuri în prevenirea unei atari epidemii. De asemenea, autorii se opresc asupra condițiilor care au dus la nerecunoașterea tratatului de la San Stefano de către diplomații Angliei și Austro-Ungariei, acceptarea de către Rusia țaristă a ideii ținerii unui Congres european la Berlin, unde România, ca de altfel și Serbia și Grecia, n-avea să participe, delegația ei, constituită din primul ministru, Ion C. Brătianu, și ministrul de externe Mihail Kogălniceanu, fiind doar audiată. Autorii surprind starea de agitație ce există în Capitala țării în timpul cind plenipotențiarilor României susțineau, în fața Congresului de la Berlin, interesele țării.

Într-un alt paragraf autorii descriu primirea triumfală făcută armatei române la București, modul cum a fost sărbătorită victoria în războiul de la 1877—1878. Ei redau extrase din presa vremii privind intrarea trupelor în Capitală, omagiul adus celor căzuți pentru gloria țării la Plevna, Rahova și Smirndan. Sărbătorirea primirii triumfale a ostașilor români de către populația Bucureștiului, festivitatea prilejuită de acest eveniment, este relatată pe mai multe pagini ale cărții. Este, de asemenea, consemnată hotărârea Consiliului comunei București de schimbare a denumirii unor străzi principale din Capitală. Astfel în baza Înaltului decret din 12 octombrie 1878, Calea Mogoșoaiei devenea Calea Victoriei, Herăstrăul, Calea Dorobanților, Vergului, Calea Călărașilor, Tirgoviște, Calea Griviței, Bel-vedere, Calea Plevnei, Craiovei, Calea Rahovei, strada Germană lua denumirea de Smirndan, strada Spirei, 13 Septembrie, iar strada Filaret, 11 Iunie.

Conținând informații dintre cele mai prețioase cu privire la viața Capitalei în acei ani de bucurie și entuziasm, cartea captează interesul cititorilor; la rindul lor, planșele, de la sfârșitul ei, înfățișând unele dintre principalele clădiri ale Bucureștiului, printre care și actuala gară, Palatul de la Căroceni, portrete, scene de luptă sporesc și mai mult interesul pentru această lucrare, care se citește cu multă plăcere.

Mircea Iosa

* * Brașovul și independența de stat a României („Cumidava”, X), Muzeul județean, Filiala Arhivelor Statului, Brașov, 1977, 400 p.

Cel de-al X-lea tom al publicației Muzeului de istorie din Brașov, apărut în 1977 și cu colaborarea Filialei Arhivelor Statului din

același oraș, este dedicat în întregime unui moment crucial al istoriei românilor — cucerirea independenței depline a României în urma războiului din 1877—1878.

Intitulat sugestiv *Brașovul și independența de stat a României* volumul constituie, prin bogăția informațiilor pe care le pune la dispoziția celor interesați în cunoașterea istoriei Brașovului, prin studierea și interpretarea atentă a documentelor, un real succes al cercetătorilor brașoveni.

Lucrarea se deschide cu studiul *Independența României* (p. 11—32) semnat de prof. dr. doc. Titu Georgescu, care evidențiază sculara luptă desfășurată de locuitorii acestor pământuri pentru păstrarea entității naționale, pentru independență.

Realizind o privire retrospectivă, studiul subliniază că sînt puține țări în lume care timp de peste două mii de ani și-au păstrat, în linii principale, conturul pe care au viețuit, așa cum s-a întimplat cu țara românilor. Toate faptele istoriei acestui popor demonstrează că doctrina independenței românești s-a întemeiat permanent pe unitatea și apărarea ființei naționale în vatra străveche de viețuire a poporului și niciodată pe cuceriri și războaie cotropitoare.

Anul 1877, moment de răscruce, a găsit poporul român ferm hotărît să-și apere cu orice sacrificiu libertatea și să-și afirme dreptul la existență suverană, independentă. Războiul, purtat cu jertfe și contribuția întregii națiuni, a rămas în memoria poporului ca un război al independenței, independența însăși reprezentind în conștiința contemporanilor un moment de progres, de afirmare în concertul popoarelor europene, în rîndul cărora poporul român și-a ocupat locul ce i se cuvenea. În acei ani puterile europene s-au găsit în fața unui popor matur, care a demonstrat lumii unitatea sa de simțire, de voință și de acțiune.

Independența României, adevărata independență pe care a cucerit-o după insurecția națională din august 1944, s-a așezat pe temelii trainice pe măsura succeselor revoluției și înaintării în construcția societății noi. Realitate a zilelor noastre, independența este una din direcțiile cardinale ale politicii externe a statului român.

Studiul lui Mircea Gherman *Conflictul oriental și contribuția Gazetei Transilvaniei la dezbaterile privind independența României* (p. 33—52) reliefează o lungă și susținută campanie de presă dusă de prestigioasa revistă de la Brașov, „organ al tuturor intereselor naționale”, în favoarea independenței de stat a României. Acțiunea ei s-a înscris ca una din cele mai frumoase pagini de solidaritate

națională, avind o contribuție reală la dezbaterile care au orientat evenimentele politice ale timpului spre împlinirea adevăratelor aspirații ale poporului român.

Cu o largă și constantă răspindire, „Gazeta Transilvaniei” a desfășurat o deosebită activitate îndreptată spre dezbaterile problemelor politice curente, precum și spre respingerea calomniilor „care cad ca după un plan sistematic asupra neamului românesc, cu scopul de a ne compromite, a ne înegri și a face demnă de ură națiunea noastră în ochii Europei civilizate”. Acum, „Gazeta” publică în întregime, cele mai importante acte istorice care se emiteau în România, susținind, în articole pătrunse de un vibrant patriotism, recunoașterea dreptului poporului român la proclamarea independenței sale. „Gazeta Transilvaniei” înțelege că în acel moment istoric singura cale de a realiza idealul independenței era cucerirea ei pe cîmpul de luptă.

O concluzie importantă evidențiată de autor este aceea că amploarea acțiunilor duse de românii transilvăneni pentru cauza independenței, impune istoriografeii să nu mai vorbească despre „ecoul lui 1877 în Transilvania” ci despre „participarea lor la cucerirea independenței de stat a României”.

Avind ca principal material documentar importanta publicație a timpului, Luana Popa își propune să abordeze un subiect foarte interesant: *Gazeta Transilvaniei — oglindă a războiului pentru cucerirea independenței de stat a României* (p. 53—72). Studiul analizează etapele și modul în care această „santinelă neclintită a românismului” se va afirma cu deosebită vigoare în campania de susținere a războiului de independență, fiind în același timp principalul ziar care a exprimat poziția românilor transilvăneni față de conflictul din Balcani.

În această direcție, ne informează autoarea, conștiință de popularitatea „Gazetei” în rîndul românilor din provinciile aflate sub stăpînire străină, în rîndul opiniei publice din România, redactorii publicației brașovene au fost permanent preocupați de informarea cit mai bogată și corectă a cititorilor. Gazeta a consacrat evenimentului pagini întregi cu știri privite cu multă obiectivitate, combătînd exagerările, calomniile din presa străină.

Studiul amintit subliniază caracterul de tribună de luptă pentru unitate și independență națională pe care l-a îndeplinit, acum, „Gazeta Transilvaniei” — „singura școală politică a românilor transilvăneni”. În contextul războiului pentru independență, apreciază autoarea, publicația brașoveană are meritul de a fi relevant românilor aflați sub stăpînire străină, necesitatea sprijinirii prin toate mijloacele a cauzei comune, de

a fi unit sub un steag de luptă acțiunile acestora dându-le sens și semnificații pe deplin concordante cu imperatiile momentului.

Înțelegând să acorde tot sprijinul material și să lupte pentru obținerea victoriilor armatei neatârării, românii din Transilvania considerau că în acest fel își apără propria lor cauză. Acesta este subiectul următorului studiu, cuprins în volum, semnat de Ștefan Suciuc *Contribuția Brașovului la sprijinirea războaiului pentru independența de stat a României* (p. 73—88).

Considerind că o Românie independentă și suverană este cheazăia realizării scopului final — „marea sărbătoare a unității sale” — brașovenii, ca de altfel toți românii din monarhia austro-ungară, au făcut dovada unui exemplu de solidaritate românească. Studiul relevă contribuția intelectualității de față a Transilvaniei în frunte cu George Barițiu, Jacob Mureșianu, Iosif Barac, Aron Densușianu, Ioan Lapedat și alții, în crearea acelei opinii largi care a dus la înfruntarea legilor și restricțiilor puse în acest timp de autoritățile austro-ungare. Sînt evidențiate, apoi, acele acțiuni patriotice cu caracter de masă prin care s-au strîns numeroase ofrande în bani, obiecte de îmbrăcăminte, alimente, medicamente și altele. Iar în cadrul comitetelor de sprijinire a luptei pentru independență create în întreaga Transilvanie, Comitetul din Brașov, format din cele mai de seamă personalități ale vieții economice și culturale a desfășurat din prima zi a existenței sale o vastă activitate — prin presă, conferințe, manifestări culturale — de mobilizare a tuturor categoriilor sociale pentru participarea lor la activitățile de ajutorare a soldaților români care luptau eroic pentru cucerirea independenței.

Nu de puține ori, relevă documentele folosite de autor, Brașovul a îndeplinit și un rol polarizator, spre acest oraș îndreptîndu-se ajutoare provenind din toate colțurile Transilvaniei. Studiul subliniază totodată și activitatea desfășurată de Comitetul femeilor române din Brașov.

Dr. Michael Kroner își propune, în studiul său să trateze despre *Poziția sașilor brașoveni față de războiul pentru cucerirea independenței de stat a României* (p. 89—96), în rîndul cărora importantul eveniment din viața poporului român a găsit o sinceră adeziune. Existînd un grad înalt de dependență a economiei săsești, îndeosebi a celei din Brașov, față de piața de desfacere din România, demonstrează autorul, sașii erau interesați ca partenerul lor să fie liber și independent. În același timp, ei priveau lupta României pentru independență ca o cerință justă pe linia rezolvării problemei naționale în sud-estul Europei, pentru care militau și ei ca minoritate etnică

oprimată. Ziarul „Kronstadter Zeitung”, ale cărui informații istorice sînt valorificate din plin în această comunicare, prezenta lupta românilor, sirbilor, muntenegrenilor, bulgarilor pentru independență națională ca o cauză justă, poziție deosebit de importantă avînd în vedere faptul că publicistica oficială din Austro-Ungaria era turcofilă.

Totodată, semnaleză studiul menționat, sînt numeroase exemple care arată că populația săsească s-a înscris în acțiunea de colectare a materialelor iar între medicii care au răspuns la apelul autorităților române de a veni în ajutorul serviciului sanitar pentru îngrijirea răniților, s-au aflat și medici sași din Transilvania.

Bazat în special pe informațiile oferite de presa germană din Brașov, studiul lui Michael Kroner evidențiază atitudinea favorabilă a populației săsești din Brașov în anul 1877—1878, solidaritatea ei cu cauza poporului român, susținîndu-i aspirațiile pentru libertate și independență națională. Este un moment care ne amintește de adeziunea sașilor la Unirea de la 1 decembrie 1918.

Ultima comunicare publicată de revista brașoveană este intitulată *Consecințe politice ale războiului de independență asupra luptei de eliberare națională a românilor transilvăneni* (p. 97—120) semnat de Mircea Gherman. Proiectat ca o sinteză asupra evenimentelor la care Brașovul a fost un martor activ, studiul relevă faptul că victoriile armatelor române pe frontul din Balcani, au făcut să crească încrederea transilvănenilor în viitorul în care sperau să se realizeze unitatea neamului. Sînt explicate astfel teama autorităților austro-ungare față de urmările politice ce le-ar avea manifestările de solidaritate națională a românilor din Transilvania și măsurile extreme ale autorităților.

Numeroasele procese de presă intentate „Gazetei Transilvaniei”, redactorilor acesteia, au căpătat atunci semnificația unor victorii raportate de românii transilvăneni în luptele pe care le-au dus pentru propria lor emancipare politică și alăturarea de frații lor de peste Carpați. Pentru ei însă, simplul fapt al recunoașterii independenței României constituia în sine un mare sprijin adus luptelor de eliberare națională. Un nou curent se va face simțit în rîndurile fruntașilor politici ai românilor transilvăneni manifestîndu-se pînă în parlamentul budapestan, unde deputații români afirmau că „astăzi numai principiul de naționalitate are putere de a construi și desființa state”.

Influența deosebită pe care a exercitat-o războiul pentru independență a dus, pe planul mișcării de eliberare națională din Transilvania, la reorganizarea și unificarea luptei politice. În acest moment, „Gazeta

Transilvaniei" din Brașov, prin cuvîntul lui Aurel Mureșianu, precizează direcțiile de bază ale acestei lupte „rezultînd clar că problema unirii Transilvaniei cu România a trecut pe primul plan al vieții politice, a devenit un obiectiv central al întregului popor român de o parte și de alta a Carpaților”. Studiul relevă o etapă importantă a mișcării naționale: constituirea în 1881 a Partidului Național Român din Transilvania și Banat, moment care a deschis o nouă epocă a luptei pentru emanciparea politică și națională a românilor din Imperiu, marcat de „Memorialul” întocmit de Gheorghe Bariț — prefață a „Memorandului” din 1892 prin care problema românilor ajunge o problemă europeană.

Ultimul act al luptelor pentru unitate națională începuse și nu mai putea fi oprit, este concluzia acestei comunicări. Avîntul luat de lupta de eliberare națională în urma cuceririi independenței de stat a României, vine să confirme importanța acestui eveniment, moment crucial în lupta pentru realizarea statului unitar românesc.

Volumul cuprinde un substanțial corpus de documente (p. 121—386) provenite din Arhivele Mureșenilor, Arhivele statului din Brașov, Arhivele Statului din București, Muzeul din Schel, precum și o selecție de texte din presa brașoveană („Gazeta Transilvaniei”, „Kronstädter Zeitung”) fiind ordonate pe probleme: a) „Problema orientală privită de agențiile consulare ale Belgiei și Franței din București” (Mircea Gherman), b) „Gazeta Transilvaniei și activitatea lui Moise Groza” (Luana Popa, Mircea Gherman), c) „Contribuția Brașovului la sprijinirea războiului de independență” (Ștefan Sucu), d) „Măsurile luate de guvernul de la Budapesta pentru întărirea frontierei cu România” (Mircea Gherman), e) „Consecințe ale luptei românilor transilvăneni pentru eliberarea națională” (Mircea Gherman, Luana Popa).

De asemenea, lucrarea cuprinde un indice onomastic și toponimic alcătuit pe cele două mari capitale: „Studii” și „Anexa”, precum și un mare număr de fotografii care întregesc în mod fericit structura acestei culegeri tematice.

Considerăm că volumul *Brașovul și independența României*, alcătuit cu probitate științifică, constituie, în rîndul aparițiilor editoriale prilejuite de aniversarea Centenarului Independenței, un succes al harnicului colectiv de cercetători brașoveni.

Constantin Gheorghe

*** 1877 în județul Vilcea. Contribuția județului Vilcea la susținerea războiului de independență (1877—1878). Studiu și documente, Societatea „Prietenii Muzeului Bălcescu”, Bălcești pe Topolog, 1977, 676 p.

Una din caracteristicile noului istoriografii românești este caracterul său profund științific bazat pe cercetarea multiplelor izvoare istorice, inclusiv a documentelor de arhivă. Depistarea, ordonarea și valorificarea acestora din urmă constituie pentru istoriografia marxistă una din direcțiile sale fundamentale și în acest sens considerăm merituoasă activitatea de publicare a unor culegeri de documente conform unor criteriilor diferite de tematică și cronologice.

În rîndul ultimelor apariții editoriale în domeniul culegerilor de documente se distinge colecția „Documentele Vilcii”. Această colecție este publicată sub îngrijirea Societății „Prietenii Muzeului Bălcescu” și a secretarului acestei societăți Horia Nestorescu Bălcești, avînd colaborarea prețioasă a Arhivelor Statului. Colectivul de istorici care a participat la elaborarea volumelor de documente ale colecției, apărute pînă acum cuprinde pe Cornelia Tamaș, Petre Bardașu, Sergiu Puceci și Horia Nestorescu-Bălcești.

Al doilea volum al seriei cuprinde documente care reflectă cele mai importante aspecte ale contribuției județului Vilcea la susținerea războiului de independență. Prefața este semnată de Ionel Gal, directorul general al Direcției generale a Arhivelor Statului. Volumul beneficiază de un studiu introductiv care punctează varietatea și multitudinea aspectelor tematice ale documentelor. Nu lipsește nici Nota asupra ediției, Lista documentelor și Indicele.

Cele peste 450 de documente publicate în acest volum sînt tot atitea dovezi ale efortului material și ale sprijinului uman și moral cu care populația din județul Vilcea a participat, alături de întregul popor român, la cucerirea independenței de stat a României.

În telegrama adresată Prefecturii județului Vilcea de către Subprefectura plasei Oltul se arată că în urma proclamării Independenței de la 9/21 mai, în Drăgășani „tot publicul din oraș mergînd la Primărie, unde s-au primit felicitările întregului public, mă grăbesc a vă anunța că toți cetățenii fără excepție sînt electrizați de bucurie și fericire pentru Independența Patriei noastre române. S-a telegrafiat Măriei-sale Domnitorului și Domnului Ministru Președinte”.

Pe front vilcenii au luptat în special în cadrul Regimentului 2 Dorobanți și Regimentului 2 Călărași, primul făcînd parte din Divizia de Rezervă ce apăra linia Dunării

față de Vidin. Luptătorii vilceni și-au vărsat sîngele în toate luptele duse de armata română la Grivița, Plevna sau Smîrdan. Modul în care vilcenii cinsteau atît pe cei jertfiți cît și victoriile obținute în luptă reprezintă de asemenea conținutul unor documente. Astfel Ministerul de Externe era informat despre felul în care se organizau în județ ceremoniile în memoria soldaților căzuți în luptă: „Am onoare a vă comunica — se spunea în telegrama prefecturii — că celebrîndu-se astăzi atît în cuprinsul județului cît și în acest oraș la toate riturile religioase, fără osebire rugăciuni publice pentru ostenii români și rușieni care au căzut morți pe cîmpurile de bătaie împrejurul Plevnei.

Au asistat toți funcționarii autorităților publice și un numeros public în deliul la aceste ceremonii funebre, iar aseară ajunul acestei serbări și astăzi toate prăvăliile și localurile publice au fost închise”.

În urma marelui victoriei de cucerire a Plevnei, de către trupele române și ruse locuitorii din orașul Rîmnicul Vilcea trimît două telegrame Domnitorului și Primului ministru în care arătau că „știrea despre căderea Plevnei și prinderea lui Osman Pașa a produs entuziasmul cel mai viu și a deșteptat inimile tuturor românilor din acest oraș.

Acest mare act ... are a se tipări cu litere de aur în istoria țării.”

În afara jertfelor omenești, locuitorii județului au sprijinit lupta armatei și prin numeroase ofrande și contribuții la dotarea armatei, aceste donații dînd conținut majorității documentelor publicate. Sînt astfel prezentate pe lingă telegrame, adrese și altă corespondență și tabele cu numele persoanelor, fie cele chemate sub arme ca rezerviști fie cele care dăruiau pentru armată, cai, vite, bani, scamă, îmbrăcăminte, tutun, etc. La 8 septembrie 1877 primăria orașului Rîmnicul Vilcea făcea un apel în acest sens la simțămintele patriotice ale orașenilor cerînd facerea de donații și ofrande pentru soldații români în special scamă (vală pentru rănii) „sre a se întîmpina trebuința ce se simte drept care vor avea mulțumirea Guvernului și a întregii armate pentru un asemenea fapt laudabil ce în împrejurările de față sîntem cu toții datorii a contribui mai presus de cît ne permite mijloacele”.

Un capitol important al participării populației din Vilcea la susținerea războiului a fost asigurarea cu material lemnos pentru podurile peste Dunăre, lucrare ce a necesitat multe brațe de muncă și plutași iscusii care să transporte lemnele pe Olt. Eforturile vilcenilor sînt ilustrate și prin documentele asupra rechizițiilor în alimente, furaje și brațe

de muncă sau prin cele privind folosirea carelor la asigurarea în timp util a transporturilor.

Sînt remarcabile și activitățile umanitare legate de spitalizarea răniților sau de buna întreținere a prizonierilor turci. Așa cum ne informează autorii volumului, la Rîmnicul Vilcea s-au organizat în august 1877, 150 paturi de spital în localul primăriei, la Școala de băieți, în case particulare. Multe documente arată că organizarea spitalizării a cuprins și unele conace și mănăstiri, Consiliul general al județului Vilcea alocînd la 15 octombrie suma de 4 500 lei pentru întreținerea răniților din spitalele din județ. Într-o adresă către prefectura județului, comitetul pentru adunarea ofrandelor din Drăgășani anunța că „La spitalul înființat în comuna Drăgășani, pentru soldații români răniți și convalescenți, s-au făcut mai multe ofrande de diferite naturi, și întrecîndu-se fiecare cetățean după puterea sa și în tot modul a ușura suferințele acestor martiri ai României”. Urmează o lungă listă cu numele a 69 de persoane cu donațiile pe care le-au făcut și care constau în special în „paturi complete”, bani, cojoace, corturi și altele. Astfel de liste sînt numeroase în prezentul volum. Tot atît de interesante sînt și documentele care formează corespondența între autorități în legătură cu primirea, cazarea și întreținerea prizonierilor turci. În telegrama din 29 ianuarie 1878 adresată prefecturii județene de către Ministerul de Război se arată că: „Vă sosesc acolo spre a se interna la Bistrița (un) n(umăr) (de) 500 prizonieri turci la schiturile Mamu, Șerbănești și conacul moșiei Drăgășani 300, iar la cazarma Ocele Mari 150 prizonieri. Vă rog arătați măsurile ce ați luat pentru aprovizionarea lor cu pîne și carne și pentru celelalte necesare hrănirii lor ...”. La rîndul ei prefectura adresează primăriilor din județ ordine de a se pregăti pentru primirea prizonierilor. În toate orașele unde aceștia sosesc se pregătesc case și rezerve de grîu și făină pentru brătării. Primarul din Rîmnicul Vilcea scria că „deși pentru carne nu se vorbește nimic cu toate acestea se autoriză comisarul comunal ca să vorbească cu măcelari ca să aibă gata vite pentru îndestularea acestor prizonieri, însă vitele se vor tăia numai atunci cînd va fi necesitate”.

Prin bogăția informațiilor și prin prezentarea în mod științific a documentelor, volumul dedicat războiului de independență, reprezintă nu numai un omagiu adus aniversării centenarului Independenței noastre naționale dar și o lucrare de informare pentru viitoarele studii dedicate luptei întregului popor pentru obținerea neatîrnării.

Gabriel Petric

Lt. col. GHEORGHE PEDA, Maior LIVIU GROZA, *Un erou bănățean al Independenței, generalul Moise Groza*, Edit. militară, București, 1977, 134 p.

Publicind în anul sărbătoririi centenarului independenței lucrarea lt. col. Gheorghe Peda și maiorului Liviu Groza dedicată vieții și faptelor de arme ale generalului Moise Groza, Editura militară aduce astfel un frumos omagiu memoriei unui înflăcărat patriot care și-a pus întreaga sa viață în slujba poporului său.

Autorii utilizează pe larg în elaborarea lucrării, mai ales atunci când descriu evenimentele din timpul războiului de independență, pe lângă unele lucrări de istorie, și numeroasa corespondență trimisă de Groza familiei și „Gazetei Transilvaniei”, punându-l pe cititor în contact direct cu evenimentele de acum un veac.

După un scurt Cuvînt înainte, semnat de Vasile Netea, cititorului îi sint înfățișate, pe scurt, în primul capitol, „Al doisprezecelea copil”, principalele momente ale vieții lui Groza pînă în 1873 cînd îi este acceptată demisia din armata austro-ungară. Remarcăm din acest capitol episodul întîlnirii, în 1870, la granița transilvano-română, unde se afla în misiune, cu ministrul de război al României, generalul I.E. Florescu, care, impresionat de cunoștințele sale teoretice, l-a îndemnat să vină în armata română. Al doilea capitol, „Voluntar în armata română”, se ocupă de primii ani ai lui Groza în armata română, unde va fi primit în urma recomandării călduroase a generalului Florescu, pînă în anul 1877.

Cum era și firesc, anilor 1877–1878, ani cruciali în istoria poporului român dar și în viața și cariera lui Moise Groza, le este acordat în lucrare un spațiu amplu, trei capitole, din totalul de șase, însumind 79 de pagini. În primul dintre aceste capitole, „Neatîrnarea, gîndul și fapta întregii națiuni”, sint derulate succint evenimentele politice, diplomatice și militare ale primelor luni ale anului 1877. Se arată de asemenea contribuția lui Moise Groza la elaborarea hărților și a altor documente de stat major, participarea lui la misiuni de recunoaștere de-a lungul liniei Dunării în contextul pregătirilor militare făcute de România în vederea cuceririi independenței. Următoarele pagini ni-l prezintă pe tinărul căpitan în dubla ipostază de ofițer de stat major, preocupat de viitoarele operațiuni militare, și de corespondent de război al „Gazetei Transilvaniei” al cărei colaborator devenise la rugămintea cumnatului său Aurel Mureșianu.

În continuare ne este descrisă, utilizîndu-se pe larg corespondența trimisă de Groza în țară, participarea diviziei a IV-a la cuce-

rirea cetății Nicopole, trecerea pe teritoriul bulgar, înaintarea spre Plevna, prima luptă la care a participat la Plevna în ziua de 27 august 1877.

În capitolul următor, „Erou între eroii de la Grivița”, autorii descriu, folosîndu-se îndeosebi de corespondența trimisă la Brașov de Groza, luptele din ziua de 30 august pentru reduta Grivița, la cucerirea căreia a jucat un rol important, mai întîi prin descoperirea în urma recunoașterii că la Grivița sint de fapt două redute, apoi prin schimbarea, la sugestia sa, a direcției de atac și, în sfîrșit, conducînd alături de maiorul Candiano-Popescu coloanele de asalt ce au cucerit la al patrulea atac reduta Grivița 1.

Urmează un capitol intitulat „Părtaș la biruința cea mare”, ce ne prezintă activitatea „eroului de la Grivița” în cadrul diviziei a IV-a în timpul asediului de la Plevna, ultimele acțiuni militare la care a luat parte la începutul anului 1878 la Bejogradgik și Vidin, încheindu-se cu entuziasta primire pe care locuitorii brașoveni au făcut-o lui Moise Groza în 1878 în semn de prețuire a marilor victorii obținute de armata română din războiul neatîrnării.

Capitolul final, „De la maior la general de divizie”, ne prezintă succint cariera militară a lui Groza după războiul de independență, carieră strălucită, încheiată în 1907 la gradul de general, precum și contribuția sa la lupta pentru unirea tuturor românilor în calitate de președinte al asociației patriotice „Cercul românilor de peste munți”.

Scrisă într-un stil fluent folosîndu-se în mod judicios îmbinarea surselor editate cu cele inedite, lucrarea de față scoate în evidență marea vitejie și dragoste de țară a lui Moise Groza, contribuînd în același timp la îmbogățirea cunoștințelor despre războiul de independență ale unor largi cercuri de pasionați ai istoriei.

Mihai Oprișescu

Dr. FIALLA LAJOS, *Reminiscențe de război 1877/78 (Háborús Emlékek)*, Edit. Kriterion, București, 1977, 212 p.

Editura Kriterion a avut lăudabila inițiativă de a publica în texte paralele, român-maghiar, fragmente din amintirile doctorului Fialla din timpul războiului de independență.

Deși maghiar, Fialla Lajos ca și ruda sa, istoricul Andrei Veress, au militat pentru apropierea dintre cele două popoare, român și maghiar, militînd în scris și prin fapte pentru cunoașterea reciprocă și conviețuirea pașnică în spațiul ce le-a fost destinat de istorie.

Născut la Baja (R.P. Ungară) în 1832, participă în mod activ la revoluția de la 1848/49, cînd este și rănit. După ce-și termină studiile la Universitatea din Pesta, în timpul absolu-

tismului la hotărîrea să se stabilească la București. Aici se apropie de doctorul Carol Davilla care îi încredințează catedra de anatomie generală și histologie la Școala Națională de Medicină.

Pe lângă activitatea didactică, Fialla desfășoară și o intensă activitate științifică, prin comunicări, studii și articole medicale ce îi aduc aprecierea atât a oficialităților cit și de oamenii de știință români din acea vreme. A militat pentru ocrotirea de accidente a muncitorilor cit și pentru organizarea în București a unui serviciu modern de salvare. În perioada marilor războaie țărănești din 1907, ca vice-președinte al Crucii Roșii române a acordat ajutoare în bani și a îngrijit pe țărani răniți în timpul războalelor.

În timpul Războiului de Independență, doctorul Fialla care îndeplinea funcția de chirurg primar al spitalului Filantropia, își oferă în mod voluntar și fără remunerație serviciile de a lucra în spitalele militare din București pentru îngrijirea răniților. După începerea operațiilor militare, înființându-se spitalul „Independența” la Turnu Măgurele doctorul Fialla este numit ca medic șef al acestui spital, unde va sta cu mici intermitențe de la 4 septembrie 1877 pînă în primăvara anului 1878. Respectînd acordurile de la Geneva, în spitalele Crucii Roșii române au fost îngrijiți cu același devotament, pe lângă răniții români și ruși, și prizonierii turci. După o statistică contemporană, pînă la 15 decembrie 1877 au fost îngrijiți în spitalul din Turnu Măgurele, 8815 răniți români, 209 ruși și 1602 turci.

Doctorul Fialla moare în București la 6 ianuarie 1911 fiind regretat atât de români cit și de maghiari. Activitatea sa profesională intensă nu l-a împiedicat să-și onoreze și obligațiile naționale prin participarea și ajutorarea reuniunilor cu caracter social ale populației maghiare din București, cit și prin diferite scrieri în limba maghiară, după cum ne informează biograful său, Eugen Glück în biografia judicioasă ce însoțește memoriile.

De fapt, doctorul Fialla ne-a lăsat două lucrări memorialistice despre Războiul de Independență. Prima, *Reminiscențe din Rebelul român-ruso-turc anul 1877 și Rolul Societății Crucea Roșie în timp de pace și de rebel* a apărut în 1892, apoi cu mici adausuri în 1906. A doua, cuprinzînd autobiografia lui (*Din zilele mele apuse*) scrisă în 1903, tratează numeroase episoade ale Războiului de Independență. Ediția Kriterion cuprinde părți din ambele volume, precum și articolul *Armata română după luptă* apărut în presa contemporană. Se menționează că s-a renunțat la republicarea capitolelor I—V din Reminiscențe „întrucît tratează probleme organizatorice ale asistenței medico-militare din dife-

rite țări, relatînd fapte care nu mai prezintă interes cititorului de azi” (p. 210). Textele selectate sînt captivante, Fialla dovedind și un autentic talent memorialistic, iar portretul doctorului Davilla este pitoresc prin ineditul lui.

Însoțită de o vastă bibliografie asupra vieții și activității doctorului Fialla, precum și de numeroase note explicative, editura Kriterion ne-a dat o bună reeditare a operelor acestui medic maghiar a cărui inimă în perioada hotărîtoare a istoriei poporului nostru „a palpitat alături cu întreaga națiune română”.

I.D. Suciu

ELENA PĂLANCEANU, CORNELIA APOSTOL, MIRCEA DUMITRIU, *Mărturiile muzeistice privind războiul pentru cucerirea independenței de stat a României 1877—1878*, Edit. militară, București, 1978, 120 p.

Trei muzeografi de la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România, specialiști în istoria modernă, au avut fericita inspirație de a strînge într-o lucrare cele mai semnificative documente și exponate privitoare la participarea românilor la războiul din anii 1877—1878 și așa cum o mărturisesc chiar ei în „Cuvîntul înainte”, „Prin materialul selectat, acest volum se vrea o succintă „istorie ilustrată” a războiului nostru de independență. Autorii au căutat să pună în relief obiecte muzeistice cit mai diverse și care, pe lângă valoarea informativ-documentară, să poarte încărcătura unui mesaj patriotic. Acestea sînt însoțite, de la caz la caz, de explicații succinte sau mai ample, cu menționarea locului unde se păstrează exponatul respectiv”. (pag. 11). În această scurtă prezentare vom căuta să facem cîteva considerații asupra modului în care cei trei istorici au reușit să se achite de nobila misiune ce și-au asumat-o și pe care a mărturisit-o cu franchețe încă de la începutul volumului. Ca o coordonată principală a lucrării trebuie să subliniem spiritul de discernămint și profunda intuiție a valorii de care au dat dovadă autorii în prezentarea unor materiale deosebit de prețioase din care să reiasă nu numai contribuțiile poporului nostru la victoriile de pe fronturile din Balcani, dar și solidaritatea acestui popor cu cauza și lupta de eliberare națională a celorlalte popoare din spațiul sud-est european. Adunate la un loc, într-o singură lucrare, documentele și materialele fotografice creează o adevărată sinteză asupra evenimentelor din anii 1877—1878, pe înțelesul unor cercuri largi de lectori și utilă tuturor. Sînt doar cîteva considerații ce se impun de la prima răsfoire a albumului și asupra cărora vom mai reveni la prezentarea fiecărui capitol.

Capitolul I, intitulat sugestiv *Preludii ale proclamării independenţei de stat a României*, (p. 13–25), se deschide cu o cronologie a celor mai semnificative momente istorice de la începutul anului 1876 până în aprilie 1877, însoţite de un text de sinteză menit să susţină materialul ilustrativ şi să lămurască poziţia românească asupra redeschiderii crizei orientale şi a evenimentelor legate de aceasta. Nota ministrului de externe român, din 4 ianuarie 1876, adresată agenţilor diplomatici ai statului nostru, declara fără echivoc că ţara noastră nu făcea „în nici un fel parte integrantă din Imperiul otoman, aşa cum îi place Sublimei Porţi să pretindă”, iar întreruperea relaţiilor diplomatice ale României cu Poarta otomană, la 10 aprilie 1877, clarifică atitudinea românilor faţă de conflictul ruso-turc şi de lupta popoarelor din Balcani pentru scuturarea jugului aspru al dominaţiei otomane. O fotocopie după o litografie de epocă redă „răzvrăţii bosniaci în faţa oraşului Sarajevo”, în timp ce o notă a prefectului de Mehedintzi transmite ministrului de externe informaţiile primite din partea Corpului de observaţie român de la Gruia referitoare la faptul că mii de refugiaţi sîrbi, pentru a se salva de represuniile otomane, au trecut în România, fiind repartizaţi de autorităţile statului nostru la familiile din comunele apropiate. O altă mărturie de solidaritate cu popoarele de la sud de Dunăre este fotografia ce reprezintă un grup de medici din Ambulanţa română a Crucii Roşii care a sosit în Serbia la sfîrşitul lunii iulie 1876 pentru a acorda asistenţă sanitară militarilor din armata sîrbă, precum şi fotografia înfăţişînd pregătirea voluntarilor bulgari în tabăra organizată la Ploieşti în anul 1877. Reproducerea unor file din Convenţia româno-rusă semnată la Bucureşti în 4 aprilie 1877 de către Mihail Kogălniceanu şi baronul Dimitrie Stuart, înaltul decret din 6 aprilie 1877 referitor la mobilizarea armatei române şi diferite imagini de epocă despre plecarea doroanţilor spre linia frontului, sosirea la Islaz a vînătorilor din Divizia a IV-a română, duelul de artilerie între Calafat şi Vidin de la 8 mai 1877 sint mărturii elocvente ale pregătirilor româneşti de a participa direct la operaţiunile militare împotriva armatelor otomane în scopul dobîndirii independenţei de stat a ţării.

Capitolul al II-lea *Proclamarea independenţei de stat a României*, (p. 25–33) deşi mai redus ca imagini, marchează bine momentul prin reproducerea unor pagini din gazetele timpului şi prin texte explicative adecvate la datele cronologice.

Capitolul al III-lea, referitor la *Operaţiunea Armatei române de acoperire a liniei Dunării*, (p. 34–41), pe lângă imaginile cu şalupe-torpiloare, folosite pe Dunăre, cu arme şi felinare găsite pe epava fostei nave otomane „Hiz-

Rahman”, cu reproduceri după gravuri şi tablouri, cuprinde un text interesant privind caracterizarea perioadelor aprilie–august 1877 cînd unităţile române au avut misiunea de acoperire strategică a liniei Dunării.

Mult mai substanţial şi cuprinzător capitolul al IV-lea despre *Griviţa şi Plevna – simboluri ale eroismului Armatei române*, (p. 42–66), unde textul este mai alert şi plin de substanţă documentară, cu un sîlu patriotic remarcabil, iar imaginile, dintre care unele color, întregesc în mod armonios descrierea şi cronologia datelor începînd cu 25 august, pînă la 28 noiembrie 1877, adică de la data cînd în cadrul consiliului de război aliat ţinut la Radeniţa se analizează principalele probleme legate de declanşarea celei de a treia bătălii de la Plevna, pînă la ocuparea redutei „Griviţa 2” şi cucerirea poziţiilor otomane de la Opanez de către unităţi române din diviziile 2 şi 4. Ne-au plăcut cu deosebire medalioanele, text şi fotografiile, despre eroii plutonier-major Constantin Ţurcanu, general Alexandru Cernat, maior George Şonţu, căpitan Nicolae Valter Mărăcineanu, căpitan Moise Groza, general dr. Carol Davila, căpitan medic Alexandru Cociu, locotenent-colonel Grigore Ion, colonel Grigore Cantilli şi colonel Mihail Christodol Cerchez, citaţi în ordinea prezentării în volum, pentru cuprinzătoarele date biografice şi creionarea faptelor de armă, pentru că într-adevăr ele se înscriu în cartea de aur a neamului nostru prin contribuţii cu totul remarcabile la cucerirea pe cîmpurile de bătăie a independenţei de stat a României. Semnalăm, de asemenea, ca simbol păstrarea drapelului Regimentului 13 doroanţi, distins cu „Steaua României” pentru vitejia ostaşilor săi pe timpul atacului din ziua de 27 august 1877, aflat astăzi la Muzeul militar central.

Asemănător capitolului precedent, capitolul al V-lea, *Bătălia de la Rahova*, (p. 67–75), aduce noi dovezi despre eroismul unităţilor române, printre care un reuşit desen datorat lui Nicolae Grigorescu intitulat „Cavalerist român la Rahova”, planul Rahovei cu întăriturile ei, executat de locotenent-colonel Constantin Pilat, precum şi două reuşite medalioane biografice despre maiorii Dimitrie Giurescu şi Constantin Ene.

Capitolul al VI-lea *Încleştările din zonele Smîrdan şi Vidin*, (p. 76–86), se înscrie în aceeaşi notă de prezentare a momentelor semnificative locului şi vremii respective, cronologia începînd cu data de 7 decembrie 1877 – cînd se efectuează o nouă reorganizare în cadrul armatei române şi data de 10 decembrie, acelaşi an, cînd începe deplasarea trupelor noastre spre Vidin, încheindu-se cu data de 12 februarie 1878, cînd trupele române intră victorioase în cetatea Vidinului. De subliniat şi aici medalioanele dedicate

celor distinși în lupte, ca sergentul Dimitrie Radovici, colonel Ștefan Fălcoianu și locotenentul Lache Elefterescu.

Din nou un capitol dens, cu multe documente, al VII-lea, intitulat: *Cucerirea independenței de stat — cauză a întregului popor român*, (p. 87—95), din al cărui text, reprodusem ca semnificativă fraza „Țărănimea care în decursul vremurilor a înscris pagini de înălțător eroism în lupta împotriva dominației străine, a dus pe umerii ei greul războiului în campania din 1877—1878. Alături de ea s-au aflat lucrătorii, meseriașii, tinăra clasă muncitoare, în frunte cu socialiștii. De asemenea, în puternica mișcare de susținere a războiului nostru de independență s-au încorporat cu trup și suflet învățătorii și profesori, scriitorii și artiști, mici comercianți, reprezentanții clerului, bărbați și femei, tineri și bătrâni. Fiind pe deplin solidari cu cauza nobilă a războiului pentru independență, în mișcarea de masă pentru susținerea lui s-au încadrat cu elan și cu spirit de dăruire și românii din provinciile aflate sub stăpânire străină”. (pag. 87), subscriind intrutul la părerea autorilor că la războiul de independență și la susținerea lui a participat întreaga națiune, cu tot ce a avut ea mai nobil și generos, dovadă stînd și numeroasele liste de subscripții de bani și ofrande pentru armata română, întocmite în toate regiunile locuite de români. În acest sens, în volum sînt reproduse documente ca: raportul Prefecturii Bacău din 18 mai 1877, privitor la donațiile de vite făcute de locuitorii acestui județ pentru nevoile armatei, cererea prin care profesorii liceului din Craiova ofereau o parte din salariul lor începînd cu luna mai 1877 pînă la sfîrșitul războiului, procesul-verbal al ședinței din 17 mai 1877 prin care Comitetul femeilor române din Sibiu se angajau să strîngă ofrande, apelul Iuliei Rotaru adresat românilor din Banat în septembrie 1877, chemîndu-i să vină în ajutorul ostașilor români care luptă pe cîmpul de luptă pentru neatinerea țării, cererea maramureșanului Filip Mihalca de a lucra în mod voluntar în cadrul Crucii Roșii din Iași pentru îngrijirea răniților ș.a.

Capitolul al VIII-lea, *Consfințirea unui drept străvechi*, (p. 96—103), așa cum este

definit și prin titlu, se ocupă de consfințirea pe plan diplomatic a dreptului nostru la independență. Este reprodusă o filă după scrisoarea colonelului Eraclie Arion, din 20 ianuarie 1878, prin care acesta îl informează pe ministrul de externe al României despre încheierea armistițiului de la Adrianopol, în urma tratativilor dintre Rusia și Turcia, apoi o vedere generală din San Stefano unde a fost semnat tratatul preliminar de pace între Rusia și Turcia la 19 februarie 1878, fotocopia după o litografie de epocă din timpul unei ședințe din cadrul Congresului de pace de la Berlin, pagini din numărul festiv al ziarului „Resboiul” editat cu prilejul intrării triumfale a trupelor române în Capitală la 8 octombrie 1878, scrisoarea de felicitare trimisă domnitorului Carol de președintele Statelor Unite ale Americii, Rutheford Hayes, cu ocazia recunoașterii internaționale a independenței României, documente ce stîrnesc interesul lectorului prin forma vieaie în care sînt reproduse și comentate.

Ultimul capitol, *Elogiul contemporanilor și urmașilor*, (p. 104—117), încheie în mod logic suita de exponate privitoare la subiectul tratat, în el fiind inserate fotografiile după medallii și decorații, brevetele acestora, după diferite cărți și tipărituri din trecut și prezent, un amplu și edificator citat din Proclamația Sesiunii solemne comune a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi centenarului proclamării independenței de stat a României.

Apărută în condiții grafice excelente, această „istorie în imagini” asupra războiului de independență, contribuie din plin la popularizarea unor materiale și documente valoroase, făcîndu-le ușor accesibile unor largi cercuri de cititori, constituind un experiment reușit ce ar trebui extins și la alte momente și evenimente remarcabile din istoria patriei noastre. Salutînd inițiativa Editurii militare, angajamentul său într-o astfel de întreprindere de largă și folositoare audiență publică la tezaurul cultural-național, ne exprimăm convingerea că și alte edituri vor acționa în acest sens cu inițiativă și îndrăzneală.

Gelu Maksutovici

BULETIN BIBLIOGRAFIC

I. LUCRĂRI TEORETICE, SINTEZE, GENERALITĂȚI

- * * * *Filozofia contemporană*. Probleme, teorii și curente. Cercetare bibliografică, Biblioteca Centrală Universitară, București, 1978, 167 p.
- MUNTEANU, ȘTEFAN, VASILE D. ȚARA, *Istoria limbii române literare*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1978, 254 p.
- POPESCU-SPINENI, MARIN, *România în izvoare geografice și cartografice*. Din antichitate până în pragul veacului nostru. Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, 254 p. + 40 p. pl.
- ROSETTI, AL., *Istoria limbii române*, vol. I. De la origini până în secolul al XVII-lea, ed. a II-a, revăzută și adăugită, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, 936 p.
- ȘTREMPEL, GABRIEL, *Catalogul manuscriselor românești*, B.A.R. 1—1600, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, 429 p.
- WÜRTHLE, FRIEDRICH, *Dokumente zum Sarajevoprozess*, Wien, 1978, 132 p.

II. ISTORIE VECHĂ

- CASAL, JEAN-MARIE, *Civilizația Indusului și enigmele ei*, Edit. Meridiane, București, 1978, 277 p.
- COMȘA, MARIA, *Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII—X de la Bucov-Florești)*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1978, 181 p.
- CONSTANTINESCU, RADU, KLAUS-HENNING SCHROEDER, *Die rumänische Version der „Historia Destructionis Troiae“ des Guido delle Colonne*, TBL Verlag Gunter Narr, Tübingen, 1977, 427 p.
- CRÎȘAN, ION HORĂȚIU, *Origini*, Edit. Albatros, București, 1977, 426 p.
- MACREA, MIHAIL, *De la Burebista la Dacia postromană*. Repere pentru o permanență istorică, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, 250 p.
- MĂRGHITAN, LIVIU, *Fortificații dacice și romane. Sistemele de pe cursul mijlociu și inferior al Mureșului*, Edit. militară, București, 1978, 135 p.
- MIHĂESCU, H., *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, Edit. Academiei R. S. România, București, Société d'édition „Les belles lettres”, Paris, 1978, 399 p.
- PETRESCU-DÎMBOVIȚA, MIRCEA, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Edit. Junimea, Iași, 1978, 203 p. + 31 pl. fig. + 4 pl. lipite.
- TEODOR, DAN GH., *Teritoriul est carpatic în veacurile V—XI en*. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român. Edit. Junimea, Iași, 1978, 223 p.
- TUDOR, D., *Oltenia romană*, ed. a IV-a revizuită și adăugită, Edit. Academiei R. S. România, București, 1978, 519 p.

III. ISTORIE MEDIE

- ASHTOR, E., *A Social and Economic History of the Near East in the Middle Ages*, University of California Press, 1976, 384 p.
- BOIANGIU, ANETA, *Paleografie româno-chirilică* (curs special). Temă specială pentru secția de arhivistică a Facultății de istorie și filologie, București, 1978, 112 p. cu 54 pl.
- * * * *Colocviul româno-italian „Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII—XIV”*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1977, 171 p.
- COLUMBEANU, SERGIU, RADU VALENTIN, *Vlad Dracul*, Edit. militară, București, 1978, 124 p.
- DANIEL, NORMAN, *The Arabs and Mediaeval Europe*, Longman Libralirie du Liban, 1975, 378 p.
- DECEI, AUREL, *Istoria Imperiului Otoman pînă la 1656*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, 410 p.

- DECEI, AUREL, *Relații româno-orientale*. Culegere de studii. Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, 245 p.
- DEMÉNY, LAJOS, *Paraszttábor Bábólnán*, (Tabăra țărănilor de la Bobilna). Politikai könyvkiado, Bukarest, 1977, 287 p.
- * * * *Dimitrie Cantemir*, Antologie, prefață, cronologie și bibliografie de Suzana Carmen Dumitrescu, Edit. Eminescu, București, 1977, 268 p.
- DUMITRESCU, CARMEN LAURA, *Pictura murală din Țara Românească în veacul al XVI-lea*, Edit. Meridiane, București, 1978, 121 p. + 99 pl.
- EDROIU, NICOLAE, *Începuturile literaturii economice românești, 1780—1810* (studiu și anexe), Cluj-Napoca, 1978, 266 p.
- GORSKAJA, N. A., *Monastyrskije krestijane Centralnoj Rossii v XVII v.*, Izd. Nauka, Moskva, 1977, 363 p.
- * * * *Istoria evului mediu*, vol. III, Feudalismul târziu (coordonator conf. dr. Radu Manolescu), Tipografia Universității, București, 1978, 495 p.
- LITAVRIN, G. G., *Vizantijskoe obscestvo i gosudarstvo v X—XI vv.* Izd. Nauka, Moskva, 1977, 309 p.
- MICLEA, ION, RADU FLORESCU, *Probota*, Edit. Meridiane, București, 1978, 42 p. + 44 pl.
- NEAGOE, MANOLE, *Vlad Țepeș, figură eroică a poporului român*, Edit. politică, București, 1977, 70 p.
- REVJAKINA, I. V., *Problemy čeloveka v italijanskom gumanizme vtoroj poloviny XIV — pervoj poloviny XV v.*, Izd. Nauka, Moskva, 1977, 270 p.
- ȘCHIAU, OCTAVIAN, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, 157 p.
- * * * *The economic and material frame of the mediaeval university*, International commission for the history of universities Notre Dame, Indiana (S.U.A.), 1977, 87 p.

IV. ISTORIE MODERNĂ

- BERINDEI, DAN, *Cucerirea independenței (1877—1878)*, Edit. științifică și enciclopedică, București 1977, 133 p.
- BÎRDEANU, NICOLAE N., *Mișcarea muncitorească din porturile României (în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea)*, Edit. politică, București, 1978, 162 p.
- BOIA, LUCIAN, *Relationships between romanians, czechs and slovaks (1848—1914)*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1977, 157 p.
- BUR-MARKOVSKA, *Balkanite i ungarshijat pazar prez. XVIII vek*, Izd. na Bulgarskata akademijska na naukite, Sofija, 1977, 207 p.
- CIACHIR, NICOLAE, *Războiul pentru independența României în contextul european*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 340 p.
- * * * *Costache Negri. Scrieri social politice*, Edit. politică, București, 1978, 277 p.
- DUȚU, ALEXANDRU, *Cultura română în civilizația europeană modernă*, Edit. Minerva, București, 1978, 268 p.
- GHENOV, CONKO, *Osvoboditelna vojna 1877—1878*, Izd. Nauka i izkustvo, Sofija, 1978, 326 p.
- HITCHINS, KEITH, *Orthodoxy and Nationality Andreiu Șaguna and the Rumanians of Transylvania 1846—1873*, Harvard University Press, 1977, 332 p.
- IOSA, MIRCEA, LUNGU TRAIAN, *Viața politică în România 1899—1910*, Edit. politică, București, 1977, 293 p.
- LUNGU, ION, *Școala ardeleană. Mișcare ideologică națională iluministă*, Edit. Minerva, București, 1978, 506 p.
- * * * *Mărăștii, Mărășești, Otuz. Documente militare*, Edit. militară, București, 1977, 451 p.
- MOCANU, colonel dr. VASILE I., *Generalul Mihail Cerchez*, Edit. militară, București, 1978, 174 p.
- NUȚU, CONSTANTIN, MARIA TOTU, *Culegere de texte privind istoria modernă a României (1848—1878)*, Tipografia Universității din București, 1978, 728 p.
- OLTEANU, general-maior dr. CONSTANTIN, *Masele populare și războiul de independență*, Edit. militară, București, 1977, 183 p.
- PELIN, MIHAI, *Căderea Plevnei, 28 noiembrie 1877*, Edit. Albatros, București, 1977, 134 p.
- POIDEVIN, RAYMOND, JACQUES BARIÉTY, *Les relations franco-allemandes 1815—1975*, Armand Colin, 1977, 372 p.
- PREDA, locotenent-colonel GHEORGHE, maior LIVIU GROZA, *Un erou bănățean al independenței. Generalul Moise Groza*, Edit. militară, București, 1977, 133 p.

- RADU MIRCEA T., *1821 Tudor Vladimirescu și revoluția din Țara Românească*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1978, 590 p.
- RĂDULESCU-ZONER, ȘERBAN, *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea. 1900—1914*, Edit. Litera, București, 1977, 187 p.
- SREBRJAKOVA, E. L., *Oblasnyje obiedinenija Sovetov Rocit mart 1917, dekabrj 1918*, Izd. Nauka, Moskva, 1977, 227 p.
- STAN VALERIU, *Nicolae Bălcescu (1819—1852)*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 99 p.
- * * * *Studii și cercetări de științe sociale*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1977, 224 p.
- VOLGIN, V. P., *Razvitie obščestvennoj mysli vo Francii v XVIII veke*, Izd. Nauka, Moskva, 1977, 373 p.
- * * * *Wien in der liberalen Ära*, Verein für Geschichte der Stadt Wien, Wien, 1978, 192 p.
- * * * *60 de ani de la făurirea statului național unilar român*, Coordonatori Matei Vlad, I. Gheorghiu, Ioan Scurtu, Tipografia Universității București, 1978, 289 p.
- * * * *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, ed. a III-a, revăzută și adăugită, Edit. politică, București, 1978, 741 p.

V. ISTORIE CONTEMPORANĂ

- BARCAN, MONIKA, ADALBERT MILLITZ, *Naționalitatea germană în România — documentar*, Edit. Kriterion, București, 1977, 143 p.
- * * * *Culegere de documente și materiale privind istoria României (6 septembrie 1940 — 23 august 1944)*, Coordonator Ioan Scurtu, Tipografia Universității din București, 1978, 295 p.
- DEIGHTON, LEN, *Fighter. The true story of the Battle of Britain*, Jonathan Cape, Ltd. London, 1978, 304 p.
- GHEORGHIU, CONSTANTIN, C., *General aviator Andrei Popovici*, Edit. militară, București, 1978, 153 p.
- HOFFMANN, PETER, *The history of the german Resistance 1933—1945*, (trad. din lb. germană), The MIT Press, Cambridge Massachusetts, 1977, 847 p.
- IORGA, N., *Ultimele*, Scrisul românesc, Craiova, 1978, 227 p.
- MUȘAT, MIRCEA, ION ARDELEANU, *La vie politique en Roumanie, 1918—1921*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1978, 259 p.
- NAKOV, ANGHEL, *Bylgaro Cyretski otnošenija 1944—1948*, Izd. Nauka i iskustvo, Sofija, 1978, 227 p.
- NIKONOVA, S. V., *Očerki evropejskoj politiki Germanii v 1924—1929 gg.*, Izd. Nauka, Moskva, 1977, 372 p.
- * * * *Plenarele Consiliilor oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană din Republica Socialistă România*, Edit. politică, București, 1978, 161 p.
- * * * *Rumania '77*, Edit. științifică și enciclopedică, Bucarest, 1977, 295 p.
- * * * *Sub semnul prieteniei frățești româno-cehoslovace*, Edit. politică, București, 1978, 201 p.
- * * * *Sub semnul prieteniei frățești româno-ungare*, Edit. politică, București, 1978, 133 p.
- * * * *Sub semnul prieteniei frățești dintre P.C.R. și P.S.U.G., dintre R.S.R. și R.D.G., dintre popoarele celor două țări*, Edit. politică, București, 1977, 213 p.
- TĂNĂȘESCU, colonel PETRICK, *Zborul ciocârliei. Eroul căpitan Ioan Fătu*, Edit. militară, București, 1978, 109 p.
- * * * *Wien 1938*, Verein für Geschichte der Stadt Wien, Wien, 1978, 326 p.

Gelu Apostol

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale Istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările precum și materialele ce se încadrează la celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbă străină se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase. Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST-EUROPEENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
A. D. XENOPOL – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA ARTĂ PLASTICĂ
– SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
– SÉRIE BEAUX-ARTS
– SÉRIE THÉÂTRE – MUSIQUE – CINÉMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- NICOLAE STOICESCU, Vlad Ţepeş, 1976, 280 p., 20 lei.
- ION POPESCU-PUŢURI, acad. ANDREI OŢETEA (sub redacţia) Documente privind marea
răscoală a ţăranilor din 1907, 573 p., 38 lei.
- • • Independenţa României, 1977, 526 p., 39 lei.
- • • Arta şi literatura în slujba independenţei naţionale, 1977, 238 p., 28 lei.
- IONEL GAL (coordonator), Independenţa României, Documente, vol. I, 1977, 420 p., 33 lei.
- ŞTEFAN PASCU ş.a. Documenta Romaniae Historica, D. Relaţii între Ţările Române, vol. I,
(1222—1456), 1977, 527 p., 39 lei.
- PETRE DIACONU, SILVIA BARASCHI, Păciful lui Soare. Aşezarea medievală (secolele
VIII—XV), vol. II, 1977, 201 p. + XXVIII planşe, 36 lei.
- Acad. ANDREI OŢETEA, Pătrunderea comerţului românesc în circuitul internaţional (în
perioada de trecere de la feudalism la capitalism), 1977, 188 p., 11 lei.
- GHEORGHE CRISTEA, Contribuţii la istoria problemei agrare în România. Învieţile agricole
(1866—1882) legislaţie şi aplicare, 1977, 169 p., 11 lei.
- LEON ŞIMANSCHI, (redactor coordonator), Petru Rareş, 1978, 328 p. 20 lei.
- LUCIAN BOIA, Relationships between Romanians, Czechs and Slovak (1848—1914), 1977,
159 p., 12 lei.
- • • Răscoala secolilor din 1585—1596. Antecedente, desfăşurare şi urmări, 1978, 336 p.,
19 lei.
- FLOREA MOGOŞANU, Paleoliticul din Banat, 1978, 152 p., 11 lei.
- PETRE I. ROMAN, IOAN NEMETI, Cultura Baden în România, 1978, 159 p., 18 lei.
- MARIA COMŞA, Cultura materială veche românească (Aşezările din secolele VIII—X de la
Bucev-Ploieşti), 1978, 181 p., 30 lei.
- PETRE DIACONU, Les Comans au Bas-Danube au XI-e et XII-e siècles, 1978, 158 p.,
8,25 lei.
- ION HORAŢIU CRIŞAN, Burebista and his time, 1978, 253 p., 22 lei.
- ALEXANDRU DUŢU, Romanian Humanist and European Culture. A contribution to compara-
tive cultural History, 1977, 196 p., 12 lei.
- MIHAIL KOGĂLNICEANU, Opere, IV, Oratorie II, Partea IV (1874—1878), 1978, 662 p.,
49 lei.
- OLIMPIU MATICHESCU, Raboclatia solidarnosti v Rumfintli (1921—1944gg) 1978, 232 p.,
11 lei.

R M I S S N C O - 3 8 7 0

„I. P. Informaţia” s. 1181

43 856

www.dacoromanica.ro

Lei 10